

UNIVERSITY OF

ORVOSI TANÁCSADÓ

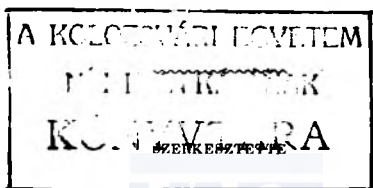
VÁROSON ÉS FALUN.

ORVOSI

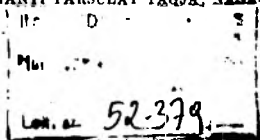
TANÁCSADÓ

VÁROSON ÉS FALUN.

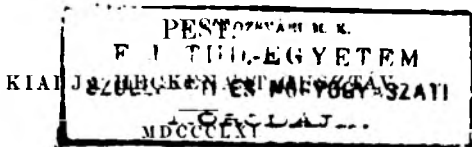
LENGYEL DÁNIEL

ORVOSTUDOR, A BUDAPESTI KIR. ORVÓSEGYSÉG ÉS KIR. MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT TAGJA, NAGY-KÖRÖSI TANÁR.

28 JUN 2004

6402

Hogy tartós egészséged legyen egyszerűen a mértékletesen élj; de ha egészséged ennek daczára is megbomlik, ne vétkes kuruzslók — hanem lelkokkal számoló szakértők tanácsait kövesd.

CSÁSZÁRI TANÁCSOS ÉS KAMARAI FŐORVOS

NAGY-BACZONI

INTZEMÉNY

SZERETETT NAGYBÁTYJÁNAK

HÁLAS TISZTELETE JELEÜL

A SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

A nagy közönség számára irandó munkák megválasztása nem oly könnyü, mint azt némelyek gondolják, s ha az ember abban a leglelkiismeretesebben jár is el, egyedül a czélszerűséget s a munkából merítendő erkölcsi hasznot tartván szemelőtt, lehetetlen, hogy különböző nézetekkel ne találkozzék, miután vannak, kik egy munkát czélszerűtlennek tartanak s megjelenését kárhóztatják, míg mások ugyanazt égis magasztalják.

Igy a népies orvosi könyvek ellen is nem egy vád emelkedett már, czélszerűtleneknek, tévútra vezetőeknek hiresztelvén azokat sokan, míg pártolók azok üdvös voltát mint apostolok terjesztették.

Igazuk lehet a szigorú bírálóknak is, de e munkák iránt se legyen az ember méltánytalan, kivált ha azok feladatuk határát át nem hágják, s midőn az ilyenek szükséges volta forog kérdésben, ne a városi tehetősebbekről ítéljen, kik az orvost minden alkalommal megkaphatják, hanem tekintsen a tehetetlenebbek hajlékaiba, különösen falun vagy oly helyeken, hol orvos helyben vagy közelben nincs, és így reá rögtön, midőn a szükség kívánja, szert tenni nem is lehet.

Az ilyeneknek igen jól fog esni, ha egy mérsékelt áron megszerzett könyvecskébe bele pillantva, s azt vasárnaponkint szent könyvek mellett tanulgatva, abban életmódjukra — betegségeik fölfedezésére — s azok enyhítésére nézve, üdvös szabályo-

kat találnak, melyek által a sok és ki nem írható kuruzslók rossz tanácsait nélkülözhetik, s olykor a legnagyobb veszélyt is, mely néha igen csekély bajnak idővesztés vagy elhanyagolás következtében való elfajulásából származik, elháríthatják.

Még is ha a népet gyakran tévutra vezető s egyedül aljas nyereszkedésből keletkezett sok röpiratot betiltani, az avatatlanokat kijátszó vétkes kuruzslókat kiirtani, s minden egyes helységbe söt tanyákra is értelmes orvosokat telepíteni lehetne, mind máskép állna a dolog; de jelen körülmények közt nemcsak czélszerű, hanem szükséges is a céljoknak megfelelő népies orvosi könyvek megjelenése.

E cél nem abban áll, hogy az ily könyvek ál-orvosokat neveljenek, s az emberek ezekből a veszélyes és kétes betegségeket maguk orvosolják, hanem abban, hogy az egészség fentartására, a leggyakoribb idővesztés miatt néha veszélyt okozható betegségek megismerésére, azoknak míg orvosi segély érkezik enyhítésére, s a veszély eltávolítására utasításul szolgáljanak; következésképp azokat mindenki ártalom nélkül s bizalommal használhassa.

E célnak kíván jelen munka is megfelelni, mely hogy föladatát minél sükeresebben megoldhassa, három szakaszra van fölosztva. Az elsőben életrendi szabályokat talál az olvasó, élete s egészsége fentartására; a másodikban különféle betegségek vannak megemlítve, az azokban való eljárás módjával; végre a harmadikban közönséges és részint háznál is tartható gyógyszerek foglalnak helyet, néhány egyszerű vénnyel.

Hogy e föladat megoldása mennyiben sikerült, az a közrésztvét nyilvánításából fog kitünni.

Nagy-Körös 1859.

I.

ÉLETTRENDI SZABÁLYOK

AZ ÉLET ÉS EGÉSZSÉG FENTARTÁSÁRA.

Ezer viszontagság terheli az életet, és még is alig van ember ki attól megválni óhajtana. Mig az életerő, minden életnek e főtényezője, teljes virágjában diszlik, vagy legalább az életet megsemmisíteni törekvő ellenerők fölötti hatalmát el nem vesztette, örül mindenki az életnek, s még a legnyomorultabb is békével viseli az élet terheit, mert azon édes remény táplálja, hogy ha épségben marad, s élete hosszúra nyúlik, kevésbé kedvező vagy épen nyomorult állapotán változtathat, s azt idővel ha nem is tökéletes boldoggá, legalább türethetővé teheti.

De az ellenséges elemek által leküzdött életerő fogytával gyengeség fejlődik ki, mely az embert az élet örömeire nézve közönyössé, életunttá teszi, s néha öngyilkosságra is tévesztheti; ezerféle betegség keletkezik, melyek a legdúsabb, legboldogabb életet is megzavarják; előáll az enyészet, melynek végpercei a jövő bizonytalan volta miatt, oly borzasztólag hatnak mindenkire. Csoda e tehát, ha az emberek eleitől fogva abban fáradoztak, hogy életüket minden kártékony elemtől megóvhassák, s minél hosszabbra nyújthassák.

Igy találták fel az orvosi tudományt, így alapítottak életrendi szabályokat.

A mi az életrendet illeti, erről az embereknek eleitől fogva különböző, sokszor igen ferde fogal-

muk volt; sőt jelenben is a legkülönbélebb életrendi szabályokat lehet találni, még orvosok közt se lévén ezekre nézve egyetértés, melyekből mindenki saját felfogása szerint válogat; de vannak e szabályok közt olyanok is, melyek százakon át gyűjtött tapasztalat útján szentesítést nyertek, s igazak maradnak világ végéig.

Kiket érdekelhetnek e szabályok inkább, mint azokat, kiknek számára e könyv írva van. De a ki ezeket olvassa, ne higgye, hogy ezek az életet rendén túl nyújtani képesek lennének, mert a minnek kezdete van, végének is kell lenni. Így az élet is egykor megszűnik, de számára bizonyos idő van kiszabva, mely alatt rendeltetésének meg kell hogy feleljen, s ha az ember ez időt épségben leélheti, vagy csekély szenvedéssel megközelítheti, az említett életrendi szabályoknak örömmel hódolhat.

E szabályokat azonban nem kell a különböző betegségekben követendő életrendi szabályokkal összetéveszteni, mert ezek az egészséges ember egész életére szólnak, míg amazok egyes beteges esetekre vonatkoznak.

Miután az emberek testalkatásukra és természetükre nézve egymástól annyira különböznek, hogy minden rendű és sorsú embernek külön életmódja van, s ugyanazon sorsú két egyén sem él egyformán, a mennyiben az erősebb testalkatú rendén túl is sokat megbir, míg a gyengébbnek egy különben szabályszerű életrend is megárt; e szerint minden egyes ember számára külön életrendet kellene ajánlani, de miután ez gyakorlatilag lehetetlen, elég itt csupán a főbbeket s minden embert egyiránt érdeklőket kiemelni.

AZ ÉLET EGYES KORAIT ILLETŐ ÉLETRENDI SZABÁLYOK.

Egészséges származás.

Az életműves test épsége s tartóssága, az abban működő életerő mennyiségétől függ. Minél több benne az életerő, annál szilárdabbak szervei, s a romboló elemeknek annál inkább ellent tud állani. Az anyag szilárdsága s életerő mennyisége az ivadékba is átmegey; innen van tehát, hogy jó földbe vetett ép magból, kedvező körülmények közt díszlő növény kél ki, s erőteljes szülék többnyire ép, egészséges gyermekeket nemzenek, míg az elerőtlenedett szervezet bélyegei késő maradékon is meglátszanak.

Az emberi élet épségének s tartósságának alapját e szerint ép és erőteljes származás teszi, mit ugyan magunk személyére nézve már nem eszközölhetünk, de igen gyermekeinkre nézve, kiknek ha lételt adtunk, jövőjükről is gondoskodni tartozunk.

Az egészséges származás főtényezőiül először a szülék épségét, életerejét és életkorát lehet tekinteni. Mindennapi példák bizonyítják, hogy ép, erőteljes és hosszúéletü szülék gyermekei nemcsak folytonos egészségben részesülnek, hanem késő véniséget is érnek; sőt némelyeknél a megvénülés családi kiváltság, míg a szülék hibái miatt ezerek sínlenek, azoknak nem csak gyenge testalkatát, hanem némely betegségeit is, milyenek a köszvény, köbetegeég, sorvadás, aranyér, örökölvén. Így a szülék igen fiatal vagy túléltes kora is kártékonyan hat a gyermekek erejére s tartós életére.

Igyekezék tehát férfi mint nő életerejét fiatal korában megkimélni, s azt kicsapongások vagy ezek

következtében kapandó betegségek által ki nem meríteni. A különös ideggyengeséggel vagy beteges érzékenységgel bíró egyénekre nézve jobb lenne, ha meg sem házasodnának, de ezt a legerőteljesebbek se tegyék addig, míg kifejlődésök tetőpontját, — mely éghajlatunk alatt férfiaknál a 24-ik, nőknél a 18-ik év, — el nem érték; mert koraházasságok nem csak szerencsétlen házas életet szülnek, hanem a magzat kárára az anya egészségét is megrontják. Hasonló következése van annak is, ha házas felek túl éltesek, vagy éveik aránytalanok.

De nemcsak a szülék épsége, hanem a nemzés maga — lényeges eszközlője az egészséges származásnak, s megérdemli, hogy a szülék erre minél több figyelmet szenteljenek. Ha voltak példák, hogy részeg fővel nemzett gyermekek egész éltükön át buták, féleszüek maradtak, miért ne lehetne következtetni, hogy a különféle kedélyhangulatban nemzettek is azon hangulat bélyegét fogják éltükön át hordani. Innen lehet a szerelem gyermekeinek a kötelességből nemzettek fölötti elsőségét kimagyarázni.

Ezért a házas felek erre mindig oly időt szánjanak, a midőn őket arra gyűlt erők érzete, forró szerelem s mindkét részről gondtalan, vidám kedély ösztönzi.

A nemzést a magzat létrejötte követi, ki ha első lehelletét atyjától nyerte is, de anyagi kifejlődését, legalább egy bizonyos fokig anyjának köszönheti, s míg e kifejlődés kellő fokozatát eléri, oly közvetlen összeköttetésben él anyjával, hogy benne anyjának vére s nedvei keringenek. Ez az, a mit terhességnek neveznek, s hogy az egészséges származásra ennek is nagy befolyása van, a mondottakból könnyű megérteni. Miként hozhatna be-

teges anya egészséges gyermeket világra, midőn ez anyjának véréből vette eredetét s táplálékát; lehet e képzelni, hogy az anyára terhessége ideje alatt különböző hatással lévő testi vagy lelki befolyások a magzattal ne közölnének, midőn ez idő alatt mindkettőnek egy vérforgása, egy élete van; nincsenek-e példák, hogy erőtlén beteges anya a legerőteljesebb atya mellett is erőtlén nyavalygó gyermeket szült, míg a virágzó életű anya gyermekei, ha azokat erőtlén atya nemzette is, épekké erőteljesebbé váltak.

Ezért a terhességet, mint igen fontos állapotot, különös gonddal kell ápolni, s a terhes nőt minden testi lelki bánatolomtól oltalmazni. De a nő is tartson ez állapotban lelkileg mind testileg szoros életrendet, s mindenféle lelki indulattól, az érzélgést sem véve ki, heves mozgástól, táncztól, gyakori nemi közösüléstől, sok üléstől, ugy az életművezetet föllázító szeszes italokkal való éléstől is óvakodjék.

A gyermekkor testi s szellemi ápolása.

Az emberi életnek egyik kora sem igényli annyira az életrendi szabályok tekintetbe vételét, mint a gyermekkor. A gyermek, kinél az értelem még csak csirájában van, s a jót a rosztól megkülönböztetni nem tudja, egyedül az őt környezők ápolására van hagyatva; ezek pedig túlbuzgóság-tudatlanság- vagy tétlenségből gyakran oly ferde bánásmódban részesítik őt, hogy annak nyomai mind testi mind szellemi életén, néha a késő vénségig meglátszanak.

E szerint a gyermekkor testi s szellemi ápolása az emberi élet épségére s tartósságára a leglénye-

gesebb befolyást gyakorolja, de főleg az első két év az, mely alatt a legnagyobb vigyázat kívántatik, hogy előítéletek, megrögzött rossz szokások, vagy túlbuzgóság, az embert tévutra ne vezessék, s egyedül a józanokosságból merített szabályok szerint intézze bánásmódját.

Az első időszakot tulajdonkép a nemzés folytatásának lehet tekinteni; mert a magzat az anyai testben csak bizonyos fokát éri el fejlődésének, mint félig fejlődött lény jő a világra, s további kifejlődését az anyai testen kívül különösen élete első két évében nyeri. Ebből önkényt következik, hogy azon körülmények, melyek alatt ezen kifejlődés történik, az élet épségére s tartósságára bámulatos befolyást, gyakorolnak s a külbefolyások akadályozólag — zavarólag — gyengítőleg vagy ösztönzőleg működésétől igen sok függ. E szerint az sem mind egy, hogy a gyermek melyik évszakban jő a világra, mert a tavasziak tartósabb egészségre számíthatnak mint az őszzel vagy télen születtek, miután ezek hamarább s húzamosabban élvezhetik a fris levegőt, ágyak s ruhák melege által nem kényesztethetnek el annyira, s a tavasz és nyár neveli életerejüket.

A gyermekek ápolására nézve két időszakot lehet fölvenni, melyeknek egyike a gyermek-élet második évének végéig, másika pedig innen kezdve az élet 12—15. évéig tart.

Első időszak alatt a gyermek tápláléka jó, de gyenge korához alkalmazott, tehát könnyen emészthető, inkább folyó mint tömör, fris, egészséges, tápláló, de ne igen izgató vagy hevítő legyen, s e tekintetben legjobb a tej, mely miután a fennebbi tulajdonokat mind magában foglalja, nem ok nélkül van a természettől kisdetek eledelül rendelve.

Sokan a tej helyét különféle eledelekkel s italokkal szeretik pótolni, de ezek vagy merőben ártanak, vagy csak kivételkép s bizonyos körülmények közt képezhetik a kis gyermek táplálékát. Ide tartoznak a növényi nyákos eledelek, melyek a mellett, hogy bennök kevés tápláló erő van, a gyermekben savanyúságot, szeleket, nyálkásságot, mirigy-dugulást s görvélyt okoznak; a lisztből készült pépek, melyek fennebbiekkel egy hatásuak, sőt azoknál ártalmasabbak; végre a husfélék, melyek a gyermeket túl táplálják, túl ösztönzik, s így élete lefolyását siettetik, vérét fölhevítve mesterséges lázt idéznek benne elő, s gyuladásokra teszik őt hajlandóvá. Ha hussal táplált gyermekeknél oly bántalmak adják elő magukat, melyek a vérnek fő felé való todulását eszközlik, rángatózásokra vagy gutaitésre bizton számithatni, s állatokról vévén példát, az ilyenekből idővel indulatos, szenvedélyes, csaknem vad emberek válhatnak. A hussal egy hatást gyakorolnak a bor, ser, kávé, csokoládé, fűszeres vagy szeszes ételek és italok is. Ezért a gyermeket eleintén csak tisztán tejjel, még pedig anyjának, vagy egy egészséges dajkának tejjel kell tartani, s igen jó, ha a gyermek egy évig, vagy legalább 10 hónapig szopik. E mellett a második félévben egy kevés huslevest is lehet neki adni, de huszt addig míg fogai ki nem jöttek, és így a második félév végéig teljességgel nem. Ha lennének is esetek, melyek a gyermeknek más eledelekkel való táplálását kívánák, ezt soha se önfejüleg, hanem mindig orvos beleegyezésével kell tenni.

Ha az anya betegség, gyenge testalkat, vagy más körülmények miatt nem szoptathat, s egészséges dajkára sem tehet szert, ilyenkor kénytelen mesterséges tápláláshoz nyulni; de hogy ez a gyer-

meknek meg ne ártson, ha csak valami fontos akadály nincs, szoptassa öt fennebbi körülmények közt is négy hétig, vagy legalább tizennégy napig. Ezután a szamár- vagy kecsketej az, mely az anyai tejet leginkább megközelíti, de ezek nem létében tehéntejet is lehet adni, felényi vízzel s langyosan. Miután azonban melegítés által a tej savanyúságot vesz magába, soha se a tejet, hanem a vizet kell megmelegíteni, s ezt vegyíteni minden használatkor friss tej közé. Ezen táplálás mellett már korábban is lehet a gyermeknek kétszersültből, zsemlyedarából, vagy törött szágóból, fele vízzel s fele tejjel főzött leveseket, sőt könnyű s nem zsíros huslevest vagy tojás sárgájával, cukorral s vízzel készített keveréket adni, minden más eledelt, mely a gyermek emésztő erejéhez nem való, kerülvén.

Czélszerű táplálás mellett a gyermeket három hetes korán kezdve, nyáron előbb is, télen pedig valamivel később, naponkint friss és szabad levegőhöz kell jó vagy rossz időben szoktatni; miáltal nem csak virágzó színt, elevenséget és erőt nyer, mint a szabadban tenyésző növények, hanem teste megedződven az időviszontagságait is könnyebben türi, s betegségekre se lesz oly hajlandó. Szabad levegő élvezésére gyepes, fás helyek a legalkalmasabbak.

A gyermek testét naponkint forrásból vagy kútból merített friss vízzel kell megmosni, mi a bőrt nem csak tisztán tartja, hanem erősíti is. Ezen mosásnak az első hetekben míg a gyermek bőre megedződik, langyos vízzel kell történni, de azután fokokint át lehet menni az egészen hidegre; miáltal az ember a meghűtést is kikerüli, miután a fokokinti szoktatás, a legérzékenyebb bőrt is képessé teszi bármily nagy hideg elhordozására. De

a mosást nem akkor kell tenni, mikor a gyermeket meleg ágyából fölveszik, vagy teste izzadt, s öt mosás után, melynek hirtelen kell történni, tüstént jól meg kell törölni. A frisen merített vizet, melyben sok erő van, állott víz ki nem pótolhatja.

Hetenként egyszer vagy kétszer meg kell a gyermeket 24—26 R. fokú langyos vízben fürösztetni, mi a bőrnek tisztántartására, az életerő kifejtésére, s a nedvek tisztítására, egyiránt szükséges. De ezen fürösztéssel igen sok visszaélés történik, miután erről kevés embernek van helyes fogalma. Így némelyek mindennap, sőt naponként kétszer is megfürösztik még pedig meleg vízben a gyermeket, mely miután a bőrt tulságos párolgásra készíti, gyengeséget idéz elő. Születés után szükséges a gyermeket azonnal langyos vízben megfürösztetni, s testéről minden nyálkásságot lemosni, de azután elég a fennebbi szabályt követni. A fürdő vizének hevenyen merítettnek kell lenni, s abba csak annyi melegvizet kell elegyíteni, a mennyi azt langyossá teszi. Nyáron a fürdővizet legjobb napsugarai által fölmelegíttetni. A fürösztés legfőlebb negyed óráig tarthat, de az étel utáni első órákban soha se történjék.

A gyermek tulságos melegben tartását mind a szobára, mind az ágyra, mind pedig az öltözetre nézve kerülni kell, mert a tulságos meleg a testet gyengíti, s folytonos izzadásra késztetvén, hülésre teszi hajlandóvá. Ezért a gyermek lakószobáját erősen fűteni nem szabad. A hálásra nézve legjobb öt mindjárt eleinte lószőrrel, polyvával, vagy mohával töltött matrácokhoz szoktatni, mert ezek a mellett hogy nem hevítnek, ruganyosok, s a gyermeket egyenes fekvésre kényszerítik, mi által annak ferdén növése megakadályoztatik, s benne a nemi ösztön sem ébred fel oly korán; téli kemény

hideg alkalmával azonban egy könnyű derekaljt lehet e mátráczokra teríteni. A gyermek öltözetéből, nem szorító s oly kelméből készült ruhát kell választani, melyet tisztítani könnyen lehet; ezért nyáron a pamut, télen a könnyű gyapju-szövetek legjobbak. A gyermek fejét a 4 ik vagy 8-ik heten kezdve, mi az évszaktól függ, fedetlen kell tartani, s azt semmi nemű meleg föveggel hevíteni nem szabad, míg a lábak melegben tartása megengedhető. A szorító czipők, vállak, kötök s bárminemű feszes öltönyök ártalmasok, és sokféle betegséget idézhetnek elő.

A gyermek tisztántartására a legnagyobb gondot kell fordítani, mert így szűkebb táplálék mellett is rövidebb idő alatt megerősödik, míg a tisztátlan-ság a legjobban táplálékot is soványnyá teszi, s azt eszközli, hogy a gyermek néha minden ok nélkül hirtelen elsenyved; a mikor értetlen szülék azt hiszik, hogy gyermekük meg van babonázva, vagy ebagák emésztik. Ezért a kis gyermek ingét s felső ruháját mindennap, sőt napjában többször, ágyne-műjét pedig minél gyakrabban változtatni, s szobájából a minek rossz kigözölgése van, mindent eltávolítani kell, különös vigyázattal lévén, hogy abban sok ember össze ne gyűljön, ruhát ne szárítsanak, és szennyest ne tartsanak.

Második időszak alatt a tisztaságot, hideg vízzel való mosdatást, fűrésztést, könnyű öltözetet és szabad levegő élvezését illető szabályokat ép úgy meg kell tartani, mint az első időszak alatt.

A gyermek tápláléka ne legyen igen válogatott, mesterkéltséggel vagy megszorított; azért legjobb, ha az ember öt husból és növényekből álló mindenféle eledelhez hozzászoktatja. Miután a sok és gyakori evés a gyermeknek árt, legjobb, ha bizonyos időben

és így télen háromszor, nyáron pedig négyszer eszik. Az eledelék minőségéről alább leendő szó, de a kávé csokoládé, fűszeres-, élesztős-, igen zsíros és cukros ételek, úgy a durva tészta és sajt, gyermekeknek nem valók. Italul legjobb nekik a tiszta forrás- vagy ehhez hasonló víz.

A gyermek a nap legnagyobb részét szabad lég alatt mérsékelt mozgásban s mindenféle testgyakorlattal párosult játszásban töltse el, miután ez az a mi őt szerfelett erősíti, nedveit egyenlőleg osztja el, s a kifejlődés hibáitól legbiztosabban megőrzi. De a visszaéléseket, melyeknek az erő túlfeszítése, nyomorékságot okozó vigyázatlan szeleskedés, a test tulságos fölhevítése, s ilyenkor ital vagy hideg levegő által könnyen meghűthetése, kerülni kell.

Testi erő fejlesztése mellett a gyermek lelki tehetségeit sem kell elhanyagolni, csak hogy ez a maga idejében, ne tulságosan, s az egyéniséghez mérve történjék. Hibás vélemény, hogy a gyermeket korán kell tanuláshoz szoktatni, mert ha ez a testi erők és szervek fejlődésével egy időben történik, az életművezet kifejlődése hátramarad, a test elgyengül, s szervezete tökéletlenségen alapuló többféle betegségek lesznek következményei. Tanulás megkezdésére legalkalmasabb a 8-ik év, midőn a testi erők s szervek kifejlődése már megtörtént; de ebben is van kivétel, miután egyik gyermek lelki tehetsége hamarabb fejlődik, mint a másiké. E részben az embereknek hibás felfogásuk van, s azt képzelik, hogy a lelki tehetségeire nézve korábban fejlődő gyermeket hamarabb kell tanulásra fogni; holott az ellenkezőt kell cselekedni, miután a korán való érettség nem rendes állapot, hanem betegség. Ezért az ily gyermek tanulási vágyát mérsékelvén, ösztönözni inkább az olyant kell, kinek lelki tehetségei

háttérbe vannak szoritva, hogy így a testi erők a szellemi kifejlődéssel együtt haladhassanak; sokkal nagyobb érdekében állván a szüléknek ép és egészséges gyermekeket, mint tudományos csodaszülötteket nevelni. A korán való tanulásnál még többet árt az, ha a tanulás szobában, kivált iskolai rekedt levegőben s ülve történik; ezért a kis gyermekeket a mikor csak lehet, a szabadban kell tanítani, hol a szabad természetből meritett oktatások, minden könyv szerint való tanítást felülmulnak.

A gyermek testi s szellemi jóllétére még az is megkivántatik, hogy a nemi ösztön benne korán ki ne fejlődjék, s ez által az önfertőzéstől, mely szervezetének megrontására s életének rövidítésére legnagyobb befolyással van, megmenekedjék.

Ennek elérésére következő szabályok megtartása szükséges. A gyermek semmi túlizgató, túltápláló vagy erős eledelhez ne szokjék; s különösen a lefekvés idejéhez közel, hust, kemény tojást, fűszeres, szelet okozó eledeleket, a többek közt burgonyát ne egyék. Naponként hideg vízzel mosdjék, s a szabad levegő élvezését el ne mulasztja. Öltözete könnyű legyen, s ezért szük nadrágot, mely nemzöréseit izgathatná, ne viseljen. Estve fárasztó munka után feküdjék le, mátrácson háljon, s reggel mihelyt fölébred, felkeljen. A napot mozgásban fárasztó munkában töltsé, hogy életerejének fölösleges részét fölemésztsze. Érző és gondolkodó erejét korán és nagyon meg ne erőltesse; ezért minden beszédet, minden alkalmat, mely benne a nemzés fogalmát megpendithetné kerülni kell, sőt hasonló érzést gerjesztő irományokat sem kell kezébe adni. A reá felügyelő cseléd jó erkölcsű legyen, hogy attól valami rosztat ne tanulhasson; ezért a gyermek soha sem, más gyermekkel hanem magában

háljon. Végre, ha a nemi ösztön benne minden vigyázat mellett is fölgerjed, meg kell először vizsgálni, hogy azt nem beteges állapot okozta-e, mit egyedül orvos ítélhet meg.

Munkás fiatalkor.

Mig az ember szüléi, tanítói, vagy mások vezetése alatt áll, az életrendi szabályokat megtartja; de ha egyszer felserdült, s elméjében a szabadakarat használhatóságának vágya megvillant, függetlennek tartván magát mindent önfejlőleg tesz, s ha a gyermek korában nyert jó tanácsok szívében gyökeret nem vertek, vagy rossz nevelésben részesült, élete folytatásában leginkább külérzékeinek igyekezik kedvezni, mi által életerejét fogyasztja, s szervezetét semmivé teszi; holott az ilyenkor még nincs megállapodva, s edzésére s erősítésére igen nagy szükség van.

Azon két ellenség, mely a fiatal ember életét néha mindjárt kezdetben és szembetűnőleg, de később minden bizonytal s helyrehozhatatlanul megrontja, a puhaság s a testi szerelem korán való kifejlése; kivált ha az ember ezzel visszaél. Mindkettőt fáradhatatlan munkás élet küzdheti le; de erre az ifjút nem szigorral s fenytékkal mint a gyermeket, hanem szeliden lehet birni, s ezért oktatólag kell velök megértetni, mi reájok nézve jó.

Hogy az erők gyakorlat és küzdelem által gyarapodást nyernek, kétséget nem szenved. Így a nehéz munkát dolgozó emberek sokkal erősebbek, mint a fáradalom nélkül élők, s az ember egyes tagjai is ha azokat nem gyakorolja, elerőtlenednek. Erők növekedése által a test több szívósságot,

nagyobb tartósságot nyer, s e szerint a munkásság a test épségben való tartására is szükséges.

De mi kevesen követik e szabályt. Némely ifju a gyermekkorral járó szigorú bánást megunva, minden erőfeszítést kerül, csak a kényelmet vadászza, s ebben őt esztelen szüléi is gyámolítják, kik boldogságukat felserdült gyermekeik vágyainak teljesítésében lelik. Az ily ifju, ha nagy világba lép, ezer nehézségre talál, melyek vágyai teljesültét akadályozván, őt elkedvetlenítik, elégtelenné teszik, s utoljára kétségbe ejtik.

A munkátlanságnak önkénytes következése, hogy az ifju figyelmét oly tárgyakra függeszti, melyek külérzékeit csiklándoztatják. Így keletkeznek benne a különféle rendetlenségek vágyai, így a kora szerelem is, mely a nőnemmel való társalgást föltételezi. Egy ifju szellemi fejlődésére a nőkel való társalgás bizonyos határok közt szükséges ugyan, de a dologtalan azzal be nem éri, hanem élvezni is akarja a szerelem édességeit, még pedig minél változatosabb az inger, annál mértékletlenebbül. Ezáltal életerejét fogyasztja, különféle betegségeknek teszi ki magát, elveszti kedvét a házasságra, mint az ép és tartós élet egyik főtényezőjére, végre elnyomorodik, s korán elhal.

Ez ellen is egyetlen védezköz a munkás élet, mert a ki naponként sokat dolgozik s komoly dolgokkal foglalkozik, lehetetlen hogy szerelemre gondoljon.

A ki tehát azt akarja, hogy ifjuságát el ne pusztítsa, s ép és tartós életművezetre tegyen szert, tartsa magát a következő szabályokhoz. Éljen mértékletesen, s az igen tápláló eledeleket és hevitő italokat kerülje. Tegyen naponként sok és erős mozgást a kifáradásig, s foglalkozzék komoly dolgokkal, melyek őt az érzékiségtől elvonják. Kerüljön min-

dent, mi ábrándját fölgerjesztheti, s bujaságra vezethet, eszébe jutván a kicsapongó élet mind erkölcsi mind testi veszélyei. Gondoljon jövendő házasi életére s azon kötelességekre, melyekkel nőknek tartozik. Végre az első botlást is kerülje, mely a többit önkényt maga után vonja; szóval legyen munkás míg fiatalsága tart, mert később ha életerejé kifogyott, sikerrel ezt nem teheti.

A férfikor teendői.

A férfikort a megállapodás időszakának lehet tekinteni, melyben az ember testi mint lelki kifejlődésének tetőpontját éri el, s egy bevégzett alkotmányvá válik, melynek tartósságát az előbbi korban vetett jó alap, szilárd anyagok s helyes építés föltételezik.

De ne hogy azt gondolja valaki, hogy ezen korról megszűntek teendői, mert a legjobb szerkezetű épület is elpusztúl, ha azt jó karban nem tartják, s így a férfikorban sem szabad tétlenül élni. Különösen két fő kötelessége van e kornak, t. i. az önfentartás és a nemzedékről való gondoskodás, melyek mindenike ugyanazon czél tényezője, melyre minden ember teremtvé van.

Ki ifjúságát munkásan és haszonnal töltötte, arról föl lehet tenni, hogy férfikort érve, állandó és biztos élelmet szerzett magának, míg a banyag, valamicskéhez is alig jut. De a fiatal korban gyűjtött szerzemény csak egy kiseded alaptőke, mely könnyen elfogy, ha azt a férfikor munkás élete nem gyarapítja. É szerint a munkásság férfikorban is szükséges; nem csupán azért, hogy az ember általa a mindennapit megszerezze, vagy épen gazdagságra tegyen szert, hanem azért is, hogy életerejét foly-

tonos gyakorlatban tartsa, mely nélkül az lassanként kimerül, s ilyenkor a test épségét és életünk tartósságát, a legdusabb életmód sem képes biztosítani.

A munkás élet által szerzett s gyarapított erőt mértékletesség tartván fenn, ez a férfikorban sem fölösleges. A férfikor higgadt egyéneiről ugyan föl lehet tenni, hogy minden cselekedeteikben mértéket tartanak; de van erre még is egy hathatós eszköz, mely az ember életének irányt ad, cselekedeteiben határt szab, a kicsapongásoktól őt visszatartja, s további elrendeltetésére is képessé teszi; és ez a házasság, mely egyike a legrégebb intézkedéseknek, s ha szerencsésen üt ki, erkölcsileg mint anyagilag egyiránt üdvös a társaséletre s annak egyes tagjaira.

A házasságnak társaséletre való befolyásáról értekezni sem a hely szükével sem e könyv feladásával meg nem férvén, annak egyedül az ember egyéniségére, különösen életének s egészségének fentartására való haszna fog itt megemlítettetni.

A mily káros az ember életművezetere, hogy nemi élete használatával annak fejlődési időszakában és így a fiatal korban visszaéljen, ép oly szükséges, hogy a megállapodás időszakában, azaz a férfikorban, a midőn minden szerve tetőpontját érte el, a nemi ösztön kielégítést nyerjen, s a dúsan elválasztott nedvek kiürítettessenek. De miután ebben is mértékletesség kívántatik, ezt egyedül a házasság eszközölheti. Ez azon állapot, mely az embert az állatias életből kiragadva s emberi méltóságra emelve, a nemi élet gyakorlatában egyhez köti, kit forrón szeret, s így az újabb meg újabb ingerektől elvonja. Ez az, a mely a nemi ösztönre nézve bizonyos célú tűz ki, s annak élvezésében az emberrel

rendet és mértéket tartat; különösen ha megfontolja, hogy a nemi élet gyakorlatában nem csupán a felesleges nedvek kiürítése, hanem azoknak gyermekek nemzésére való fordítása a cél, mi a nemi étellel való visszaélés esetében vagy épen nem, vagy csak hiányosan s az ivadék nagy kárára sikerül. Ez az, mely a legtisztább, legegyszerűbb s legkevésbé zavarható örömet, a házi örömet szerzi meg. Ez az végre, mely az embert életén át a legszelidebb s leggondosabb ápolásban részesíti, öregségében pedig gyermekei által szükséges gyámollal látja el, mely szerencsére egy nőtlen se számíthat. Szóval a boldog házasság az, mely az életet örömdetessé, kényelmessé, nyugodtá teheti, sőt nyújthatja is; úgy annyira, hogy adatok bizonyítása szerint azok, kik késő vénséget értek, többnyire házások is voltak.

Az öregség s annak gyámolítása.

Az öregség az élet vég időszakát s a halál kezdetét képezi, melynek egykor, ha életünknek más ok hamarabb végét nem vet, be kell következni. Egy visszapillantás lefolyt életünk örömeire s a közel halál rémképei, nem igen kedves vendéggé teszik az öregséget, de végre is meg kell nyugodnunk abban, a mit változtatni nem lehet, s az öregségnek is vannak örömei, kivált ha oly gyámolításban részesül, mely mellett az élet hosszúra nyúlhatik.

Az öregség kezdetének s végének meghatározott ideje nincs, de néha az ember maga oka, ha az korán beköszönt s pályáját hirtelen lefutja. Voltak esetek, hogy ferde nevelésben részesült s gondatlan életet folytató emberek élték időszakait hamar megfutották, legfőleg 30. év alatt meg is vénülvén,

el is halván; valamint arra sem hiányzanak példák, hogy gyermekek megvénülve jöttek e világra, s néhány nyöszörgéssel töltött hét után bevégezték nyomorteljes életüket. Még a tisztességes vénséget értek is mathusalemi éveket élhetnének, ha öregsgöket illöen gyámolítják.

Mind ezt fontolóra véve, illö, hogy az élet ezen idöszakára minél nagyobb gond forditassék, s e részben az embernek két fö kötelessége van, t. i. óvakodjék, hogy önhibái következtében korán meg ne vénüljön, s ha természetes vénséget ért, azt illöen gyámolítsa.

Elsöre nézve a kora vénséget előidézö okokat kell ismerni, hogy azokat idején eltávolítani lehessen. Ide tartoznak a férfikor testi s szellemi mesterkélések által eszközölt kora kifejtése, s a nemzö-erö gyakori pazarlása; erös fárasztások idö elötti merénylete, milyenek a több napig tartó kényszerített gyaloglás, folytonos táncz, különösen nöknél; átvirrasztott éjszakák s a nyugalom megrövidítése; szesz italokkal való mértékletlen visszaélés, a fekete kávé is ide számítván; mindenféle szenvedély, különösen a játék szenvedélye; végre a hideg által való edzésnek hibás értelmezése, és így gyakori s hosszas fürdés hideg vagy épen jeges vízben, s. a t.

Másodikra nézve következö szabályokat kell szem elött tartani. Miután öreg embernél a természetes meleg hiányzik, ezt kívülröl kell pótolni, meleg öltözet, meleg szoba, melegített ágy, melegítő táplálék, és ha lehet, melegebb éghajlat alá való átköltözés által. Az öreg ember táplálékának könnyen emészthetönek, inkább folyónak mint tömörnek, erösen táplálónak s eröbben izgatónak kell lenni mint az elött; ezért a füszeres és erös meleg levesek, gyenge s puha pecsenyék, tápláló jó sör,

mindenek fölött pedig a tiszta jó ó bor, mely öregek tejének neveztetik, e korban igen egészségesek. Éljen az öreg ember gyakran langyos fürdőkkel, melyek a természetes meleget gyarapítják, bőrét élesztik, s szervezete szárazságát és merevségét oszlatják. Kerüljön minden tulságos kiürítést és így az érvágást, hashajtókat, ha csak orvos által nincsenek rendelve, izzadásig való fölhevülést s a nemi közösülést. Öregség előhaladtával szoktassa az ember magát evésben, ivásban, alvásban, mozgásban, pihenésben, kiürítésekben, foglalkozásban, általában minden teendőiben bizonyos rendhez. A testnek e korban is mozgásra van szüksége, de ez ne legyen fárasztó vagy kimerítő, hanem inkább szenvedőleges, például kocszítás által. Ide tartozik a bőrnek gyakori dörzsölése is, melynek puhítására kinek módja van benne, illatos kenőcsöket használhat. A test rázkódtatásai különösen ártanak. A kellemes lelki foglalkozások öreg emberre nézve is hasznosak, de a heves és megrázó indulatokat kerülni kell. Kedélyének földerítésére boldog házi élet, gyermekekkel és fiatalokkal való társalgás, hosszú életre való kilátás reménye, a haszonnal töltött évekre való visszapillantás, új föltételek, tervek, vállalatok, melyekben azonban semmi veszélyesnek vagy nyugtalanítóknak lenni nem szabad, gyakorolnak legnagyobb befolyást.

AZ ÉLET MINDEN KORÁRA TARTOZÓ ÉLETRENDI SZABÁLYOK.

Alvás.

Az emberi szervezetben lévő erők folytonos működés által hamar kimerülnének, ha a bölcs természet azoknak az alvásban mérsékletet s szünetet nem rendelt volna. Az alvást tehát úgy kell tekinteni, mint az élet pihenési időszakát, mely által az ember mindannyiszor ujja születik, s utána úgy érzi magát, mintha egy a nem lételhez hasonló állapotból új életre serkenne.

Oktalanul cselekszik tehát az, ki magát az alvástól rendén túl elvonja, azt gondolván, hogy hosszas ébrenlét által az életet tovább élvezheti; vagy alvásra szánandó óráinak nagy részét munkára fordítja, hogy élete fenntartását ez által sikeresebben előmozdíthassa. Alvás alatt történik a nappal fölemésztett erők gyűjtése s a testben meggyült ártalmas anyagok külön választása; és így az alvás a természetnek egy mindennapos crisisse, melyet megzavarni nem szabad. A ki tehát ettől magát elvonja, az tovább látja ugyan ébren az életet, de soha se fogja azt oly felüdülve élvezni, mint az, ki magának illő időt enged teste s lelke pihentetésére. De az alvásnak is van tisztességes ideje, miután a túlzás ebben sem tesz jót, s ha az ember 6—8 órát alszik, tökéletesen elég, mely időt azonban sem megtoldani sem megrövidíteni nem szabad.

Az alvásra nézve, hogy az céljának megfelelően, következő szabályok figyelembe vétele szükséges. Az alvás helyének csendesnek és sötétnek kell

lenni, hogy a nyugalmat abban semmi kül-inger meg ne zavarja; és így éjjeli lámpát sem czélszerű abban égetni. Az alvászoba levegőjének minden időben tisztának és egészségesnek kellett lenni, e czélra a mennyre lehet tág és magas szobát kell választani, melyben nappal lakni, éjjel fűteni, s nagy-illatu szereket tartani nem szabad, s ha lehet ablakai, az éjjet kivéve, nyitva kell hogy álljanak. Estve az ember keveset s ha lehet hideg s könnyü eledelt egyék, még pedig lefekvés előtt néhány órával. Az ágyban minden szorítás vagy nyomás nélkül csaknem vízirányosan, kevésbé fölebb emelt fövel feküdjék, miután a félig ülő görzsedt fekvés ártalmas, s a gyermek- és fiatakorban ferde növést okoz. Az ember ne csak testileg, hanem lelkileg is aludjék, s ezért ruháival minden gondját s a nap minden terhét levesse. Nincs rosszabb, mint az ágyban alvás előtt tanulni vagy olvasni; így úton a szekérben való alvás sem sok nyugalommal jár. Vannak, kik azt hiszik, hogy mindegy, akár éjjel akár nappal aludják ki a kiszabott órákat, s ezért egész éjjen át vagy legalább sokáig tanulnak, olvasnak vagy mulatnak, s azután nappal alusznak. Ennél hibásabb fölfogás nem lehet, s mindenki elhiheti, hogy éjfél előtt bár két órai alvás sokkal jótékonyabb a testre, mint éjfél után négy órai. A test mint mondva volt, éjjel szokta válságait megtenni, mely a legegészségesebb emberben is egy alig észrevehető lázacskával történik, s ez éjfélkor éri el tetőpontját, mely után mérsékelt izzadás vagy más válságos kiürítés következik. Hogy ezen láznak mindig meg kell jelenni, bizonyítják a lázas betegségek, melyek estve és éjjel hevesebbek mint máskor. Ha valaki a természet ezen jótékony válságot fennvagy ébrenlét által megzavarja, egészsége ellen vét,

s nem egy eset volt, hogy ily megzavart válságok után csúz, dagadt lábak stb. fejlődtek ki. Azt is tekintetbe kell venni, hogy az éjjeli munka az egész testet, különösen pedig a szemeket gyengíti, mire a gyertya világának is befolyása van; ellenben nappal test mint lélek elevenebbek, s a természet is, mely nappal kivált reggel sokkal szebb mint estve vagy éjjel, több ösztönt ad a munkára. Azt mondhatná valaki, hogy ő, ha estve korán el nem tud aludni, arról nem tehet; de ez ellen is van orvosság, mely abban áll, hogy bármi későn feküdt legyen is le, keltesse fel magát korán reggel egy bizonyos időben, s nyolcz nap mulva a maga idejében és csendesen fog elalunni.

Tiszta levegő élvezése.

Hogy a levegő tápláló erővel bír, azt sok növényen s állaton lehet tapasztalni, melyek táplálékukat csaknem egyedül a levegőből nyerik. De az embernek is tápláléka ez, s ép oly szükséges, mint az étel és ital; miután e nélkül sem étel sem ital nem eszközölheti a test gyarapodását.

A levegő nemcsak táplál, hanem erősít is, miáltal a test megedződven, különféle betegségekre való hajlamát veszti el; de a levegőnek tisztának s a mennyire lehet szabadnak kell lenni, mert a megromlott vagy rekedt levegő, finom méregként hat az életművezetre.

A levegő élvezésére nézve következő szabályokat kell követni.

A lakószobákban való levegő, a mennyire lehet tiszta s inkább hives mint tulságos meleg legyen. Ezért a szobákat ablakok és ajtók gyakori nyitvatartása, kandallók, vagy légvonatos kemenczék

által szorgalmasan szellőztetni kell, vigyázzván, hogy az ember légvonatként magát ki ne tegye. A hálószobák ablakainak mint mondván volt egész nap nyitva kell állni. Télen a szobák erős fűtését kerülni kell, mert a nagy meleg az életet tulságosan ösztönzi, siettet, s az egészségnek is árt; ezért 15. R. fokú meleg a legegészségesebb. Városban, hol a levegő tisztátalanabb, s több ember együtt lakását kikerülni nem lehet, inkább emeleten mint földszinten kell lakást választani.

A külső levegő élvezésére nézve egy nap se muljék el, hogy az ember az év bármely szakában is ki ne sétáljon, még pedig városban annak falain kívül. Ez leginkább szobájában foglalkozókra nézve szükséges, hogy a külső lég változataival megbarátkozván, testük megedződjék, tulságos érzékenységet elveszítse, s ez által több betegségtől, melynek a csúsz és hurut, melyek elkényesztetett egyégekben a szabad levegő viszontagságai által szoktak kifejlődni, megmenekedjenek. Ezen edződésnek leginkább a szemekre van jó hatása, melyek falak közt szoktatva elgyengülnek s rövidlátókká válnak; de különben meghűtés ellen nincs jobb szer, mint ha az ember magát naponként meghűti. De azért hirteleni légváltozásnak még se tegye ki az ember magát, mert annak tüdőlob, gutaütés, vérfolyás, csúsz, hurut stb. lehetnek következményei.

A tiszta levegőnek sehol sincs oly jótékony hatása, mint a szabad természetben, különösen falun, hol a tiszta levegő mellett az élet ujjá teremtésének s az egészségnek ezer forrását lehet találni, melyek a falusiak életét a városiakén túl nyújtják.

Igaz, hogy nem minden ember részesülhet a falun élhetés szerencséjében, miután életmódja sok embert városhoz köt; de az ilyenek is találhatnak

módot, hogy a faluzás jótékonyságait legalább egy két hónapig az évben élvezhessék. De a kik faluzni mennek, ne vigyenek oda magukkal munkát, gondot vagy olvasmányokat, melyek ha hasznosak vagy mulattatók is, a lelket terhelik; hanem töltsék az időt egyedül a természettel való ártatlan társalgásban. Kinek módja van benne, kertjében vagy mezőn kézi munkával párosítsa a szabad levegő élvezését, sőt néhány hónapig ily foglalkozással váltsa fel szobai életét; de a ki ezt nem teheti, menjen legalább gyakran a város közelében létező mulatóhelyekre, melyek gyönyöreit ingyen vagy csekély árért élvezheti; csak hogy itt is ne dobozódásban, vagy kicsapongásban, hanem a tiszta levegő élvezésében, mérsékelt mozgásban, s a természettel való ártatlan társalgásban találja örömét.

M o z g á s.

Az ember testből és lélekből áll, ezért ha azt akarja, hogy élete és egészsége virágozzék, a benne lévő testi s szellemi erőket egyaránt kell hogy gyakorolja, mi a szellemi foglalkozások körébe vegyített mérsékelt mozgásban áll. Ép oly ösztöne is van erre az embernek, mint az evésre és ivásra, miután az ülés a gyermek legnagyobb kinjai közé tartozik, s kit szobában pamlagon nevelnek, testi kifejlődése sínli meg; felnötteknél pedig ez életmód valódi betegséget szül, és szüntelen nyavalyognak, korán is elhalnak az ilyenek, míg azok, kik sok mozgást tesznek, s e mellett szabad levegőt is élveznek, a legegészségesebbek és késő vénséget érnek.

A mozgás kétféle, u. m. naponkénti és időszak. A naponkénti mozgást annak, ki egészségét szereti, elmulasztani nem szabad, s ezért legalább egy pár

órát a szabadban kell sétálni. Legalkalmasabb idő erre a délelőtt vagy a délutáni 3—4 óra, miután a nyomban evés után való mozgás, kivált ha a gyomor túl van terhelve, s a mozgás erős, nem csak ártalmas, hanem veszélyt is okozhat. A naponkinti mozgáshoz a közelebbi kirándulások s a gyermekek mozgással párosult játékaik tartoznak.

Az időszaki mozgáshoz a távolabbi kirándulásokat, lovaglást, mértékletes tánczot s egyébféle testgyakorlatokat lehet számítani, de ezek is csak úgy hasznosak, ha a testtel együtt a lélek is foglalkozást, felüdülést nyer, s ezért a sétákat vagy kirándulásokat mindig kellemes társaságban s kellemes tájékokra kell tenni. Az időszaki mozgásnak szintén csendesnek kell lenni, s csak addig tartani, míg a test ki nem fárad s meg nem izzad.

Az időszaki mozgáshoz az utazás is tartozik, melynek az élet és egészség fentartására való különös befolyásáról könnyen meggyőződhetik, ki meggondolja, hogy az utazással járó huzamos mozgás, a tárgyak változatossága, s a léleknek ezek által eszközölt felvidítése, tiszta és mindig változtatott levegő élvezése, az élet és egészség fentartásának mind megannyi tényezői. Az utazást ugyan mindennek, de leginkább oly embernek lehet ajánlani, kit hivatása ülésre kényszerít s folytonosan abstract dolgokkal van elfoglalva, kinek kedélye érzéketlen, ki komor, rásztkóros, vagy szerencsétlenségére boldogtalan házi életet él.

Falusiaknak ebben elég részök levén, városiaknak kell igyekezni, hogy erre szert tehessenek, de miután kevés ember van, ki az utazást czélszerűen tudná használni, néhány utazási szabály nem lesz felesleges.

Legczélszerűbb az utazás gyalog vagy lóháton;

csak gyenge testalkatúaknak, s kik hosszú utra kelnek, ajánlható a kocsin vagy szekeren való utazás. Régen még eleink gyalog vagy lóháton jártak, ez utazási mód inkább divatozott, de a kényelem elhárapódásával lassankint kiment szokásból. Külföldön a gyalog való utazás most is napirenden van, s annak az egészségre, gyönyörűségre s tapasztalatra való előnyét tagadni nem lehet.

A hajón való utazás szintén czélszerű és kellemes, de nem mindenütt létesíthető, s beteg embernek nem való. A vasuton való utazást csupán gyorsaság tekintetéből, nem pedig életrendileg lehet ajánlani.

Kocsin való utazásnál a helyzetet gyakran változtatni kell, majd ülven majd pedig kinyújtózva fekvén; de hosszas utazásnál a fekvő helyzet legczélszerűbb.

A természet hirteleni változást nem tűrvén, a ki ülőélethez van szokva, hosszas és fárasztó utat hirtelen ne tegyen, hanem mérsékelt mozgással szoktassa magát nagyobb utazásokhoz.

Az egészségi szempontból teendő utazásra, valamint a vérmes, vérpökésre hajlandó vagy épen beteg emberek utazására nézve, orvos adhat legjobb tanácsot.

Hogy az utazás fárasztó ne legyen, elég naponként 3—4 mérföldet utazni s közben egy két napot pihenni. Az éjjeli utazást azon okból, hogy a nyugalmat és éjjeli válságokat megzavarja, s éjjel a levegő sem elég tiszta, helyeselni nem lehet.

Az ételben és italban való mértékletesség utazás közben is szükséges. Ezért az ember uton könnyű eledelokkal éljen, s napjában inkább többször keveset, mint egyszerre sokat egyék. Ételek minőségére nézve szokják a különböző éghajlatok

eledeleihez, de a hevitő ételeket s italokat általán véve kerülje. Falusi rozsz korcsmákban legtanácsosabb tejet, tojást, friss pecsenyét s gyümölcsöt enni, s miután ily helyeken rozsz bor van, cukorral, citrommal vagy borkövel vegyített vizet inni, melyet ha peshedt, szénporral lehet megjavítani.

Mihelyt az ember magát fáradtnak érzi, azonnal pihenjen. De ehez is hozzá lehet szokni, s az ily ember anélkül, hogy fáradságát érezné, tulságos mozgást tesz, melynek következtében megbetegedhetik; ezért tudni kell, hogy a fáradt ember rozsz kedvű, haragos, aluszékony, ásít, de álom nem jő rá, étvágya nincs, üterei a legkisebb mozgásra is lüktetnek, fölhevül, reszket, szája száraz vagy keserű. Az ily ember tehát minden tulságos mozgástól óvakodjék.

A meghűlést és hirteleni légváltozást szintén kerülni kell. Ezért az érzékeny bőrűek igen jól teszik, ha uton könnyű flanel inget viselnek, s e tekintetből, valamint tisztaság kedvéért s elfáradás ellen, gyakran friss vízzel mosdanak és fürdenek.

Téli időben, nedves helyeken és reggel, több és erősebb mozgást lehet tenni, mint nyáron, meleg tájékokon és délután.

A bőr ápolása.

Hogy a bőr az emberi testnek nem csak kültakarója, hanem egyik legfontosabb szerve is, mely működése által az egészségre nagy befolyással van, s elhanyagolásából számtalan betegségek származhatnak, kétségbe vonni ugyan nem lehet, de hogy ez még világosabban kitűnjék, jó lesz annak működésével közelebbről megismerkedni.

A bőr először is a test tisztulásának főszköz-

lője, miután a testben elválasztott ártalmas anyagok, melyek különféle betegségeket okozhatnak, ezen át takarodnak ki. A külső levegővel legközelebbi érintkezésben állván, eleveenségétől vagy gyengeségétől függ sok betegség iránt a kisebb vagy nagyobb fogékonyság, sőt rendes működése a tüdőbélhuzam- s altestbéli betegségek ellen is nagyrészen biztosít. A levegőből igen sok finom és szállékony anyagot bocsát magán át, s ezáltal a testnek életet ad. Végre a természet válságainak nagy része ezen át történik, s a kinek eleven bőre van, az a betegségeken könnyebben áthatol, sőt néha orvos nélkül is meggyógyul.

Ily fontos szerv levén a bőr, annak ápolására különös gondot kell fordítani, s erre nézve következő szabályokat szükséges megtartani.

A fehér ruhákat és ágyneműket, melyek a gőzölgő testből a bőrt megrontó sok ártalmas anyagot vesznek magukba, gyakran változtatni kell. Ugyan-e célból pelyhes ágynemű helyett is inkább lószőrrel töltött mátráczoikat s párnákat kell használni.

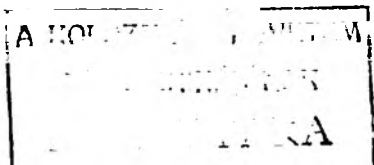
Hogy a bőr mindig tiszta levegővel legyen érintkezésben, a szobai levegőt mindig tisztán kell tartani, s e mellett az ember szabad lég alatt is gyakran mulasson.

A bőr tisztán tartására mindennap friss vízzel kell mosdani, a bőrt ugyanakkor jól megdörzsölvén. E mellett az év bármely szakában legalább egyszer egy héten langyos fürdőt használni, melyben 5—6 lat szappant fölolvasztani igen czélszerű. Nem kevésbé hasznosak a hideg fürdők is, de e részben a konyhasós és tengeri fürdőknek előnyök van. Más ásványfürdöket, úgy a gőzfürdöket is, ha azokra nézve utasító könyvek kéznél nincsenek, orvosi tanács után

kell használni. A fürdők életrendi használatánál legjobb éh-gyomorral vagy evés után 4 órával fürdeni, megjegyezvén, hogy hideg fürdőbe felhevült testtel menni nem szabad s abban negyedórán — vagy langyosban három negyedórán túl maradni nem tanácsos. Fürdő után a hülés kikerülése s a bekövetkezni szokott izzadás gyámolítása tekintetéből, azonnal föl kell öltözni és száraz meleg időben mérsékelt mozgást tenni, míg nedves időben egy óra hosszát meleg szobában jó maradni.

Mindent mi a bőr kigőzölgését gátolja kerülni kell; így némely eledeleket is, milyenek a zsiros ételek, disznóhús, lúdhús, durva sületlen tészták, sajt, turó stb. E szabály alól azonban a tulságos izzadásra nagyon hajlandók, kivétetnek.

A bőr ápolására czélszerű öltözet is kívántatik; mely a bőrt ne gyengítse, s annak kigőzölgését könnyen áttereszsze. E czélból egészségesek számára fehérruhákul a kevés pamukkal vegyített len szöveteket, felső ruhákul pedig nyáron könnyebb — télen valamivel nehezebb gyapjú-szöveteket lehet ajánlani. A bundafélék, melyek különben is nehezek s a kigőzölgést, ha előmozdítják is, de át nem eresztik, általában ártalmasok. A tiszta len- vagy tiszta gyapjuszövetek viselésére nézve, melyek közül az elsők hüvesebbek s kevésbé izgatnak, míg az utolsók melegebbek s inkább izgatnak, az életidő, testalkat, egyeniség s különböző betegségek határoznak. A gyapju-szövetekről az is megjegyezendő, hogy azok a beteges anyagokat könnyebben magukba veszik s inkább megtartják mint a len-szövetek.

Helyes és mértékletes táplálkozás.

Az embernek más állatok fölött azon előnye van, hogy mindenféle eledelt bevesz, s ha azokkal mértékletesen él, élete s egészsége fentartására a legegyszerűbb táplálékkal beéri. De az emberek nagy része azon hibában szenved, hogy gyermek-kora óta kelletinél többet eszik, az eledelék minőségét s tulajdonságát nem ismerve, azokat a maga egyeniségére nézve megválogatni nem tudja, vagy mesterkéltné készítés által elrontja, s így egészségét megrontja. Illő tehát az ilyeneket, sőt általában minden embert a táplálkozás szabályaival, az eledelék tulajdonságával s ezeknek szokottabb elkészítése módjával is megismertetni.

A helyes táplálkozás szabályai következők.

Bár mit és mennyit egyék is az ember, azt hogy egészségére váljék, meg kell hogy emészsze. Az emésztés előmunkálata a szájban történik rázás és nyállal való vegyítés által; a ki tehát azt akarja, hogy az eledelék egészségére váljanak, lassan egyék s az eledeleket jól megrágja.

Az emésztés előmunkálatának sikeres eszközlésére jó fogakra levén szükség, azokat minél épebb állapotban kell megtartani, mit következők által lehet elérni. A húsféle eledeleket, melyek könnyen a fogak közzé akadnak, s ott rothadásba menvén át a fogakat megrontják, mindig illendő mennyiségű kenyérral kell enni, mi után ezen keveréket a fogak közül kitisztítani könnyebben lehet. Hasonló czélból jó, étel után egy kevés száraz kenyér héjját rágni, mely egyuttal fogporul is szolgál. A hévmérséklet hirteleni változtatását kerülni kell, mert ez által a fogak zománcza megreped, a fogakba romlott

anyagok veszik magukat, s ezek azokat elrontják. Ezért igen forrót vagy igen hideget sem enni sem inni nem jó, sőt ha az ember forró étel után tüstént hideget iszik, ártalmas is. A cukros cedeleket, melyek sok nyálkásságot tartalmaznak s könnyen megromlanak, úgy a tiszta cukor rágását, is kerülni kell. Minden reggel s minden evés után tiszta vízzel kell a szájat kimosni, hogy a fogak közé akadt ételmaradványok s más romlásnak indult anyagok kitisztuljanak, ilyenkor a fogakat nem annyira tisztítás mint az inyek edzése tekintetéből éles fogkefével megdörzsölvén. Ha a fogak mind ezek mellett is piszkosodásra lennének hajlandók, vagy azokra igen sok ugynevezett borkő rakodnék, legjobb azokat égetett kenyérhéj — vagy hársfaszénporral tisztítani, s mihelyt az első romlott fog mutatkozik, azt, hogy a többit is el ne rontsa, kihuzatni.

A fogak épségben való tartására s tisztítására számtalan fogporok s más gyógyszerek vannak ajánlva, de ezek megválasztását legjobb orvosra bízni. Mindazáltal, ki fogai tisztítására ártalmatlan fogport akar használni az 1. 2. 3. sz. alattiakból válogathat.

Évés közben semmi fejtörő munkával foglalkozni nem kell, sőt olvasni se jó, mert ezek az emésztést akadályozzák. Csupán a nevetésgerjesztő szellemi foglalkozás van az emésztésre jó hatással, s ezt vidám társaságban való evés eszközölheti.

A tüstént étel után tett heves mozgás nem helyes, s csendes sétát is evés után egy pár órával lehet tenni. Ezért ha az ember kellemes társaságban ebédel, legjobb utána állani vagy ülni, ha pedig magánosan ett, heverészve pihenni.

Túlterhelésig az ember soha se egyék, s azt mi-

előtt magát megterhelné, ha legjobban esik is, hagyja félben. Erésben a testi munkát is tekintetbe kell venni, s minél kevesebb volt a dolog, annál kevesebbet kell enni.

Hogy a gyomor az emésztésre erőt s nedvet gyűjthessen, pihenésre van szüksége. A ki szüntelen eszik, örökösen emésztési hibákkal bajlódik, ennek pedig nedvek elromlása s gyermekeknél aszkór lehetnek következései. Ezért az evésben rendes időhöz kell szokni, s minden evés közt legalább 5—6 órai szünetet engedni.

Az eledelek megválasztására nézve azt kell megjegyezni, hogy a test épségére és tartósságára a növényi eledelek sokkal kedvezőbbek mint a húsfélék; de miután ebben egyeseknek törvényt szabni nem lehet, legczélszerűbb a szokásos vegyített eledel, melyben a különemüek egymást ellensúlyozzák.

Estve az ember sokat ne egyék, s a vacsora mindig lefekvés előtt néhány órával történjék. Különösen hust vagy épen ne, vagy igen keveset s hidegen kell enni. Gyermekeknek s fiatal bövérü egyéneknek legjobb vacsora a gyümölcs kenyérrel, kivált télen az alma, mely csendes álmodt szerez, s ülő életmód mellett a széket is szabadon tartja.

A szükséges italt magától senki meg ne vonja, mert annak hiánya szárazságot, altesti dugulásokat s több más betegséget okoz. De nem ételközben kell inni, mert ez által a gyomornedv meghígul, s az emésztés megromlik, hanem étel után körülbelül egy órával.

A mi az eledelek s italok minőségét illeti, erre nézve nem árt egy kis étkönyvvel szolgálni, melyből az ember a különféle eledelek tulajdonait s azoknak az általános vagy egyénies egészségre való

befolyását megtanulhatja. Az ember ugyan míg egészséges mindenféle eledelt megemészt, de hány emberről lehet különösen a városon lakók s ülő életet folytatók közül elmondani, hogy egy vagy más tekintetben kivételt ne érdemelnének. Az ilyeneknek tehát a már említett étkönyv nagyon is jó szolgálatot tehet, megtanulván abból az eledelek és italok különféle nemeit, készítésök módját, tulajdonaikat s hasznos vagy ártalmas voltukat.

Húsféle eledelek.

A húsféle eledelek általános tulajdonai s ezekből folyó hasznai vagy ártalmi következők.

A hús legtöbb tápláló erővel bír; azért elhízott embernek nem való, míg kevés vérű gyenge egyének igen jót tesz.

Izgat és hevit; azért vérmes-, cholericus-, szenvedélyes-, hevesvérű egyéneknek, gyuladásokra s tényleges vérfolyásokra hajlandóknak, valamint általában lázasoknak árt, míg petyhüdt, hideg, ingerléktelen, phlegmaticus természetűeknek használ. Meg kell azonban jegyezni, hogy a fehér hús kevésbé hevít mint a vörös.

Hamarább megy át rothadásba, s erre az embert könnyebben teszi hajlandóvá mint a növény-eledel; azért vérsenyves hajlamnál, nyáron, uralgó s rothasztó lázak alkalmával, a hussal való élést keülni kell.

Könnyebben emészthető mint a növény-eledel; azért gyengéknek, öregeknek s általában gyenge gyomrúaknak igen ajánlható.

Több s csipősebb epét készít mint a növény-étel; azért epéseknek vagy epés kórokra hajlandóknak nem igen hasznos.

Igen kevés vagy éppen semmi szelet nem okoz, s a gyomor és bélhuzam savanyainak is ellent áll; azért szelekkel és savanyokkal bajlódóknak jó táplálékul szolgál.

Azt is meg kell jegyezni, hogy a feketehaju barna emberek természetével inkább a növényi eledelek, a szökékével ellenben a húsfélék egyeznek meg.

Fentebb mondottakon kívül még a következőket kell a húsféle eledelekről megjegyezni.

A kövér hús nehezen emészthető, nyálkásságot okoz, s gyenge gyomruaknak nem való; azért az ilyent vagy merőben kerülni kell, vagy só és fűszerek által előbb el kell készíteni, azután jól megrágni, s reá bort inni. A növényekkel élő állatok húsa sokkal egészségesebb mint a húsevőké. Kis állatok húsa emészthetőbb mint a nagyoké; így a fiatal állatoké is könnyebben emészthető, de kevésbé tápláló s izgató mint a vénké, míg az ujszülött vagy ki nem fejlett állatok húsa legkevesebb tápláló erővel bír. A leölés előtt szabadon járó állatok húsa egészségesebb mint a bezárva tartottaké. A véres hús kevésbé emészthető, hevitőbb s rothadásra hajlandóbb mint a vértelen. A vadak húsa táplálóbb és izgatóbb mint a szelideké, de szívósabb és nehezebben emészthető; ezért kimerülteknek s phlegmaticusoknak igen jó, míg vérmeseknek s cholericusoknak éppen nem való. Ha a vadhús egy darab ideig áll, porhanyóbbá válik, de várni nem kell míg megbüdösödik. A fiatal vadhús legegészségesebb eledel. A leölés előtt ingerelt állatok húsa egészségtelen.

A húsféle eledelek élvezésére nézve meg kell jegyezni, hogy azok hatását mindig növények vegyítésével kell mérsékelni, s azon jó szokást, hogy az emberek a húst zöldséggel, vagy gyümölcszel

főzik, kenyérrel eszik, s bort isznak rá, előítéletnek nevezni épen nem lehet, mert ha az ember csupán hussal élne, néhány nap alatt könnyen kifejlődhetnének rajta a rothasztó láz minden jelei.

Melegvérű állatok húsa.

A marhahús minden hús közt legtáplálóbb s legizgatóbb, de ha nem fiatal s nem puha, egy kevésbé nehezen emészthető s jó gyomrot kíván; ezért azoknak, kik sokat ülnek vagy bő és sűrű vérűek, nem tesz jót.

A bornyúhús kevésbé tápláló s izgató, de a gyomor, kivéve az olyant, mely el van petyhüdve s nyálkásságra hajlandó, könnyebben megemésztí; ezért vérmes, cholericus, sokat ülő, bővérű embereknek, gyermekeknek, fiataloknak, lázas hajlammal, heves betegségek után való felüdülés kezdetén, egészségesebb mint a marhahús.

A disznóhús kövér s izgató levén, minden hús közt a legnehezebb, s belőle könnyen nyálkás tisztátalan nedvek készülnek; ezért azoknak, kik sokat ülnek, nyálkásságban, vércsipősségben, kútegekben s fekélyekben szenvednek, árt, míg azok, kik erős mozgást tesznek, jól türik.

A malaczhús nyálkás és rosz tápláló eledel.

A raddisznóhús ha fiatal, a fenebkieknél egészségesebb.

A juh és kecske hús mig fiatal a bornyúhússal jöhet párvonalba, csak hogy nyálkás ne legyen; de ha megvénül, tulajdonaira nézve a disznóhússal vetekedik.

A madarak húsa ha nem szívós és nem vén, általán véve könnyen emészthető és egészséges, de

ezek közt is a levegőben s növényekkel élők egészségesebbek mint a mocsáriak, víziek s húsevők.

A fiatal baromfiak húsa könnyen emészthető, eléggé tápláló, s kevésbé hevitő; ezért gyermekeknek, fiataloknak s lázak utáni első eledelül igen alkalmas, de a lúdhús, ha kövér és vén, nehézségére nézve a disznóhús után áll.

Az állatország némely termékei.

A tojás legtöményebb eledel s egészen vérré válik. Egyetlen tojásból annyi tápnedv készül, mint egy harmadrész font közönséges sovány főtt húsból, de a tojást frisen vagy higan főve kell enni, mert a keményen főtt vagy a belőle készített rátotta nehezen emészthető, szorít, s kevésbé is táplál.

A tej igen tápláló könnyen emészthető szelid hűsítő eledel, s természetére nézve a hús és növényfélék közt foglal helyet; azért gyengéknek, kiasztottnak, valamint gyermekeknek s fiataloknak igen egészséges, kivált ha az ember azt egyszerűen használja, s e mellett a szabadban sok mozgást tesz; de azon tulajdonáért, hogy könnyen savanyodásba megy át, rásztkórosoknak s gyomorsavanyúsággal bajlódóknak nem való, valamint akkor sem, ha azt az ember vegyített alakban használja.

A túró és sajt táplálók ugyan, de nehezen emészthetők, s ha régiek, inkább izgatnak mint táplálnak, ezen kívül néha mérgezési jelenségeket is idéznek elő. A ki gyakran sok túró és sajtot eszik, emésztését megrontja, elnyálkásodik, szorulást, csipős nedveket, bőr és vese betegségeket kap; ezért mindkettőt inkább izgató mint tápláló eledelül kell használni. Hegyi lakosok, kiknél az életmód s

tiszta levegő mindent jóvá tesz, leginkább élhetnek velök.

A raj, míg fris s az ember vele vissza nem él, minden zsiradék közt legszelidebb s legkönnyebben emészthető jó táplálék.

Hidegvérű állatok húsa.

A hidegvérű állatok húsa általánvéve kevésbé izgat s táplál mint a melegvérűeké, s nyálkásságra és megromlásra hajlandóbb. Könnyen emésztésbeli nehézséget, nyálkásságot, belférgeket s hideglelést okozván, kik ezen betegségekre hajlandók s ingerléktelen vérűek, az ily eledelektől óvakodjanak. Különösen a halra nézve főszabály, hogy az fris legyen, sokat belőle az ember ne egyék, sóval vagy fűszerrel vegyítse, s reá bort igyék. A mi a halak emészthetőségét illeti, a könnyen szétmorzsolhatók emészthetőbbek mint a kövérek, úgy a tiszta, gyors, homokon vagy kavicson folyó patakokban s folyókban lakók is egészségesebbek mint az álló vizekben élők. A többi hidegvérű állatok, u. m. békák, rákok, csigák, kagylók csak nyalánkságok, s rendes tápláló eledeleknek nem is tekintethetnek.

Növényi eledelek.

A növényi eledelek általános tulajdonai s ezekből folyó hasznai vagy ártalmi következők.

Nem oly erősen táplálnak mint a hús; azért erős bővérű embereknek valók.

Kevésbé izgatnak s belőlök hüvesebb vér készül; azért forró éghajlathoz vannak mérve s cholericus, vérmes, szenvedélyes, hevülésekre s gyuladásokra hajlandó emberek számára rendelve, míg phlegma-

ticus, hidegvérü, petyhüdt, gyengegyomrú egyéneknek nem valók.

Rothadásra kevésbé hajlandók; azért vérsenyves hajlamnál alkalmasabbak mint a húsfélék.

Több szelet és savanyúságot okoznak mint a hús; azért rásztkórosoknak, savanyusággal bajlódóknak nem ajánlhatók.

Életrendi tekintetben a növényi eledeleket lisztesekre, nedvdúsakra és fűszeresekre lehet föl-osztani.

Lisztes növények.

A lisztes növények közé a gabonaneműek, hüvelyes vetemények s némely gyökerek tartoznak. Ezek, melyek közül a búzát, rozsot, árpát, kukoriczát, kölest, pohánkát, rist, zabot, borsót, lencsét, babot, burgonyát, szálepet legközönségesebben használják, kivált a gabonaneműek, átaláuvéve leg-táplálóbbak, de keletlen állapotban nehezen emészthetők, szelet csinálnak, s alakjuk valamint készítésük módja is sokat változtat rajtok.

A keletlen készítés ételek, melyekhez a különféle pépek, darák, gombócok, és laskák tartoznak, táplálók ugyan, de nehezen emészthetők, fölfúvódást, nyálkásságot, savanyúságot, dugulást, székrekedést okoznak, megemésztésük erős gyomrot s erős mozgást kíván; ugyanazért gyermekeknek, ülő embereknek s rásztkórosoknak épen nem valók.

A kenyér általános eledel, s ezen nevezetet joggal megérdemli, mert tápláló ereje mellett könnyen emészthető. De a barna vagy rozskenyér és fehér vagy búzakenyér közt nagy a különbség, mert amaz erőteljesebb ugyan, de nehezebben emészthető, savanyodásra hajlandóbb, s ezért erősebb mozgást,

jobb gyomrot kíván mint a fehér. A frisen sült kenyér szintén nehezen emészthető, fölfúvódást okoz, s ha úgy a mint a keménczéből kiveszik melegen használják, gyomor-nehézséget, görcsöt, fölfúvódást, dugulást, lázt sőt halált is okozhat. A keletlen tapaszos kenyér nehezen emészthető, sőt a krumplival süttött is jó gyomrot kíván. A kenyér magában is táplál, a húst ellensúlyozza, s a fogakat tisztítja.

A zsiros és éleszlős sütemények nehezen emészthetők ugyan, de közülök a szárazak és könnyen szétmorzsolhatóak mégsem oly terhelők.

A krumpli, miután benne sok keményítő van nem igen táplál, s magában mint eledel soha se használható; e mellett fölfúvódást okoz, megemésztése sok mozgást kíván, s azért ülő embereknek s gyermekeknek éppen nem való. A könnyen szétmorzsolható lisztes krumpli csak ugyan jobb mint a szappanos, s főzeléknek készítve egészségesebb mint a kirántott.

A gesztenye táplál ugyan, de nehezen emészthető, s e mellett dugulást és székrekedést okoz.

A kukoricza főve mint sülve egy iránt nehéz, s a gyomorban szelet csinál. A lisztjéből készített némely eledelék más lisztes eledelékkel jönnek párvonalba.

A hüvelyes vetemények erősen táplálnak, de nehezen emészthetők, fölfúvódást okoznak, s erős mozgást kívánnak; ezért dugulással, székrekedéssel, szelekkel, rásztkórral bajlódó egyéneknek nem is valók. Áttörve csakugyan nem terhelnek annyira mint hüvelyesen.

Nedvdús növények.

A nedvdús növények, melyekhez legtöbb kerti veteményeink u. m. káposzta, karaláb, kártifol, spárga, paréj (spenát), sóska, répa, murok, czékla, saláta, sat. ugy a gyümölcsök is tartoznak, nem nagyon táplálnak, nem is izgatnak, a kiürítéseket előmozdítják, folyékony hives vért készítenek, s az élet működését, vérforgást és szenvedélyeket mérséklék; ezért cholerikus, fekete epéjü, sűrűvérü egyéneknek legjobb eledelül szolgálnak, de többnyire szelet okozván a szelekkel bajlódóknak nem valók. Gyümölcsök közül az alma, szőlő, és szilva legegészségesebbek.

Fűszeres és csipős növények.

Az e fajta növényeket, melyek közé a kömény, ánizs, kapor, tömjén, csombord, petreselyem, majorána, rozmaring, bors, szegfű, fahéj, paprika, mustár, torma, vörös- és foghagyma sat. tartoznak tápszerekül tekinteni nem lehet. Izgató erejöknel fogva az emésztést előmozdítván, gyenge gyomrúaknak s nehezen emészthető eledelbe vegyítve jó szolgálatot tesznek. Ha az ember velök visszaél, vérbőséget s aranyeret okoznak. Minthogy erősen izgatnak, inkább hidegvérü phlegmaticus egyéneknek valók, de bővérüeknek s gyuladásra hajlandóknak ártanak, s némelyek mint a hagyma, szelet is okoznak. A hazaiak nem oly izgatók mint a külföldiek.

Az ehető gombák a növényi és állati eledelök közt foglalnak helyet; táplálnak ugyan, de emésztésök jó gyomrot kíván.

A tápszereknek élelmezhetősünkre való elkészítése módjáról.

A nyers tápszerekkel való élés az egy gyümölcsöt kivéve, nem embernek, hanem állatnak vagy chez igen közel álló teremtménynek való. Minél miveltebb az ember, annál nagyobb szüksége van, hogy eledelei az emésztésre előkészítettessenek; mivel a nyers tápszerek nehezen emészthetők, s különösen a hús egészen vadállattá tenné őt. De ezen elkészítésen nem az egyes eledelek készítése módját, és így nem a szakács-mesterséget, hanem azon kezelési módot kell érteni, melyen a nyers tápszereknek általánosan át kell menniök, hogy emészthetökké váljanak.

A tápszerek elkészítésének szokott módjai : a főzés, sütés, és füstölés.

A *főzés* a tápszereket puhákká teszi, s olvadékony alkatrészeiket azon vízzel melyben megfőzettek, közli. A hús ha soká főzik, elveszti tápláló erejét s nehezebben emészthetővé válik; ezért a húst, ha azzal az ember főve akar élni, nagyon elfőzni soha sem kell. A hús erős elfőzése által egy más igen becses eledelt t. i. a levest nyerhetni, melyben a húsból kifőtt tápláló részeket föl-találván, ezen eledel készítés módja igen hasznos és czélszerű. A levest sokan haszontalan eledelnek tartják s általában minden levesételt ócsárolnak, azt tartván, hogy azok nem egyebek, mint meleg italok, melyek a gyomrot s beleket petyhüdtekké teszik s elgyengítik; de ez hibás vélemény, mert ha velök az ember illően él s belölök sokat nem eszik, igen melegen nem használja, s levök nem igen híg, nincs nálok hasznosabb eledel. A levesnek az a fő

előnye is van, hogy az italt pótolja, s így azoknak kik keveset szoktak inni, jó szolgálatot tesz. A leves továbbá a test szárazsága ellen dolgozik, és így száraz természetűeknek, öregeknek, legjobb táplálékul szolgál. De orvosság gyanánt is lehet a levest használni; így hülés után, ideges vagy csorvás főfajásnál, bélgörcsben s a gyomorgörcs némely nemeiben, a meleg leves legjobb orvosság. Végre példák bizonyítják, hogy a leves barátai mind erős és hosszú életű emberek voltak.

A sütés a hús elkészítésének sokkal jobb módja mint a főzés, mert ez által a húson egy kéreg képződik, mely nem engedi, hogy a húspan lévő tápláló részek kiszivárognak; ezért a jól kisült hús táplálóbb, erősítőbb s emészthetőbb a főtt húsnál, kivéve a régi és száraz húst, mely főve csak ugyan jobb, mint sülve.

A füstölés és ezzel járó páczolás, mely az eledelekből a vizet s tápláló részeket kihúzza, azokat szárazabbakká, nehezebben emészthetőkké, csipősebbekké s izgatóbbakká teszi, az eledelek eltarthatóságáért történik, s az ily eledelek gyenge gyomrúaknak épen nem valók; sőt erős gyomrúak is azokat nem rendes táplálékul, hanem olykor olykor gyomruk izgatására használhatják.

Az ételek elkészítéséhez még némely adalékok is tartoznak: u. m. a fűszerek és a zsír.

A fűszereket azért szokták ételek közé vegyíteni, hogy a torkot és gyomrot izgatván jobb étvágyat csináljanak, s az emésztést is előmozdítsák; ezek tehát annál szükségesebbek, minél fanyarabb, íztelenebb, vagy kövérebb valamely eledel, s minél gyengébb a gyomor; de erős és izgató eledeleknél, valamint jó gyomornál, szükségtelenek. Legjobb s legáltalánosabb fűszer a konyhasó, mert ez az emész-

tést eszközlő gyomornedvnek is egyik leglényege-
sebb alkatrészét teszi; de ezen fűszerrel sem szabad
visszaélni, mert szomjúság, sok ital, nedvek csipős-
sége, vérsenyvre való hajlam s emésztésbeli hibák
lehetnek következései. A többi fűszerről fentebb
volt említés.

A zsírt nem annyira tápszerűl, mint az eledelek
izesítésére s azok szárazságának oszlatására hasz-
nálják; de igen mértékletesen kell vele élni, mert
a legegészségesebb eledelt is nehezen emészthetővé
teszi, kivált ha meg van pörköelve.

Az ételek készítésére s eltartására szolgáló
edények is tekintetet érdemelnek. Ezek a vasat
kivéve semmi más nemtelen érczből ne készítes-
senek, a rézedények pedig jól megónoztassanak. E
részben a cserépedények s mázos vasedények első-
séget érdemelnek, ha mázzok nincs ólommal ve-
gyítve, az edényeket tökéletesen beborítja s azokról
könnyen le nem válik. A szilvaliktáriumnak rézüs-
tökben való főzése nem helyeselhető, de ha ezt
kikerülni nem lehet, bennök azt sokáig tartani
nem kell.

Italok.

A víz minden ital közt első helyet érdemel,
mert nem csak legegészségesebb, hanem az életet
is hosszabbítja. Példa volt erre Theden nevű híres
orvos, ki azt, hogy 80 s egynehány évig élt,
naponkint 14—16 font tiszta fris víz- negyven
éven át folytatott italának köszönte. Ez a derék
férfiu 30—40 éves korában a legnagyobb hypochon-
driában szenvedett, egész a melancholiáig; szívdobogás,
emésztési hibák kinozták szüntelen, s nem
hitte, hogy fél évig élhessen; de a mint a vízzel

való fennebbi életrendet elkezdette, minden beteges jelenségei megszűntek, a hypochondriától tökéletesen megszabadult, s élete utolsó felében sokkal egészségesebb volt mint az előtt. De a vizet nem nyitott kútakból hanem forrásokból hevenyen kell meríteni, s üvegekben jól bedugva tartani, másként a benne lévő szénsavszeszt, mely azt emészthetővé s erősítővé teszi, elveszti. Fennebbi szeszes része, hidegsége s némely sókkal való vegyülete következtében, gyógyerőt is nyer a víz; ezért epe és rothadás ellen dicső szer, az emésztést és elválasztásokat előmozdítja s nélküle kiürítés sem történhetik. A víz egyike alkatrész éleny levén, italával mind annyiszor, új életadó anyagot vesz az ember magába, s ki gyermek korában azt megszokja, egész életére jó gyomra leend. A rossz víz ihatóvá tételéről az utazás rovata alatt volt szó, a mi pedig a különféle ásványvizeket illeti, azok nagy részét életrendileg használni nem lehet, sőt a használhatókkal sem kell önkényüleg visszaélni, hanem irántuk orvostól kérni tanácsot, ki az ember egyéniségét s az azzal összeférő életrendet leginkább meg tudja itélni.

A *sert* oly helyeken hol rossz víz van, s oly emberek számára kik gyenge gyomrúak, testük kimerült vagy székrekedésre hajlandók, víz helyett lehet használni. De a *ser* csak úgy jó ha jól készítik, azaz illendő mennyiségű malátát és komlót tesznek bele, melyek közül az első azt táplálóvá, a második gyomorerősítővé s az emésztést elősegítővé teszi; míg magát kiforrja nem bántják; azután palaczkokba lehúzzák s jól bedugják, hogy erejét megtartsa. A jó *sert* abból lehet megismerni, hogy tiszta, világos, nem zavaros, nem vastag, s felszínén nem vastag, sárga, — hanem könnyű, fehér, vékony habot

csinál. Az úgynevezett fojtott s fűszeres serek csak nyalánkságnak valók.

A bor szívvidámító, de az élet és egészség fenntartására nem nélkülözhetetlen ital, sőt ha vissza élnek vele, az egészséget megrontja s az életet rövidíti; ezért legjobb vele ritkán s fűszer gyanánt élni. Minél fiatalabb az ember annál kevesebb bort igyék, míg az öregek, ámbár ezek is mértékletesen, többet ihatnak. Legegészségesebb az ó bor, még pedig a fehér, miután a vörösben szorító részek vannak; miért is azt inkább gyógyszerül mint rendes italul lehet használni. Az úgy nevezett asszúszőlő borok ideggyengeségekben igen hasznosak, míg a különböző vegyítékű borok hatása vegyítékeik minősége által feltételeztetik. A must ha az ember vele visszaél-, gyomor és bélgörcsöt okoz; a savanyú borok kevésbé izgatnak ugyan, de a gyomrot elrontják s azért legfeljebb ásványvizek adalékaiul használtathatnak; végre a nyálkás vastag borok szintén ártalmasok.

A *pálinkanemű* vagy olyanokkal vegyített italok, az egészségnek merő mérgei. Ugyan ezt lehet a divatos *theáról* is mondani.

A *kávé* ha fekete, ingerel s székrekedést okoz; ezért vérnes-, cholericus- és székrekedéssel bajlódó egyéneknek nem való, de tejjel vegyítve már megszokott s nem is ártalmas ital.

Betegségek s véletlen halálos esetek kikerülése.

Sok ember míg egészséges keveset gondol magával; az életrendi szabályokat mintha egészségének örökké tartani kellene semmibe veszi, s ha megbetegszik is, azt sors csapásának tartván, a

gondviselést kárhoztatja. Igaz ugyan, hogy a betegségek kikerülése, még ha az életrendi szabályokat legszorosabban megtartjuk is, nem mindig magunktól függ; mert ezer viszontagságnak vagyunk kitéve, melyektől magunkat nem óvhatjuk, s születésünkkor is számtalan betegség magvait hozzuk magunkkal a világra; de igen gyakran magunk vagyunk okai szenvedéseinknek, következésképen tőlünk függ magunkat azoktól mentesíteni, sőt tőlünk függ azoknak ha kikerülni nem tudnók, rajtunk való hatalmaskodását megtörni vagy csendesíteni.

A véletlen halálos esetek ellen való magunk mentesítése szintén tőlünk függ igen sok esetben; ezért mind az erre, mind pedig a betegségek kikerülésére szóló szabályokat a legnagyobb figyelemre kell méltatnunk, miután az egészség fentartását eszközlő általános szabályok véletlen esetek ellen nem mindig biztosítanak, s orvos sincs mindig, ki egyes esetekre tanácsot adhatna.

A betegségek kikerülését eszközlő szabályok következők.

A betegségek okainak eltávolítása. Ily okok az evésben s ivásban való mértékletlenség, vagy azok meg nem válogatása; a testi szerelem tulságos élvezése; nagy felhevülés, meghülés vagy egyikből a másikba való hirteleni átinenetel; tisztátalan levegő; szenvedélyek; testi s lelki erők kimerítése; kevés vagy sok alvás; gyakori kiürítések vagy azok fennakadása; mérgek. Ezek némelyikét ugyan el lehet távolítani, de az el nem távolíthatók ellen igyekezni kell a testet erősítés vagy szoktatás által megedzeni. Így a testnek minden nap hideg vízzel való mosása, szabad levegő élvezése, s az idő viszontagságaihoz való szoktatás, csúz és hurut ellen biz-

tosít. Néha a betegség okait úgy lehet el távolítani, hogy az ember magát minden életmódhoz hozzá szoktatja, mi által a legártalmasabb befolyás is sokat vesz hatásából. Így, ha néha kevesebbet alszik, egy pohár borral többet iszik, többet vagy nehezebb ételt eszik, magát kevésbé meghűti vagy fölhevíti, kifárasztja, egyegy nap böjtöl, testének edzését eszközli.

A betegségekre való hajlam megismerése, kiirtása vagy apasztása. Hogy a betegséget gerjesztő okok nem minden emberben egy forma s egy fokú betegséget idéznek elő, sőt hogy némely emberben néha különös ok nélkül is betegség fejlődik ki, ez a különféle hajlamtól származik. Az egyéni hajlam megismerése orvos föladatahoz tartozik, s ezért az emberek sokkal okosabban tennék, ha a helyett, hogy az orvoshoz hánytató vagy hashajtó végett szaladgálnak, attól egyéni hajlamuk megismerésére s az e tekintetben követendő szabályokra nézve kérnének tanácsot; de általános tudni valók is vannak, melyeket a nem orvos is sükerrel fölhasználhat, s ez által magát sok betegségtől mentesítheti.

A betegségekre való különféle hajlamok következők.

Orökség utján nyert hajlam. Ez abban áll, hogy az ember némely betegség iránt, milyen a köszvény, aranyér, köbetegeég, ideggyengeség, tüdővész, szüleitől nyeri hajlamát, s ha szülei akkor, mikor őt nemzették ezen betegségekben sinlettek, bizonyos, hogy az ezekre való hajlam benne is megvan; de ezen hajlamot czélszerű életrend által korlátozni s így a betegségek kitörését gátolni lehet.

Nevelés által nyert hajlam. Így a puha elkényesztett s tulságos melegben való nevelés a bőrt gyengítvén csúzza, — kora tarulásra vagy önfertőzésre

való szoktatás pedig ideggyengéséget szülvén, ideg-
betegségekre teszi az embert hajlandóvá; melyek
ellen czélszerű nevelés szolgál legjobb óvszerül.

Testalkatból származott hajlam, mely a test kül-
és bel alkatának pontos vizsgálatából tűnik ki. Így
a nyulánk karcsu testü — hosszú vékony nyaku
— szük lapos mellü — szárnymódra kiálló vállú —
hirtelen felnyult emberek, kivált ha 30 éven alól
vannak, tüdősorvadásra; — a zömök testüek, nagy
fejüek, rövid nyakúak, gutaütésre; — a ferdén nőt-
tek tüdőkbén való vérforgás zavaraira hajlandók.

Az életművezet vizsgálatánál különös figyelem-
mel kell lenni azon szervekre, melyek leggyengébbek,
miután a legegészségesebb embernek is van
legalább egy a többinél gyengébb szerve, melyre
természetesen a betegségeket gerjesztő okok is
nagyobb behatást gyakorolnak. Így ha valakinek
gyenge tüdője van, minden alkalommal hurutot,
mellbetegséget kaphat; ha pedig gyomra gyenge,
minden ok gyomorbántalmat idézhet elő. Hogy az
ember leggyengébb szervét megismerhesse, először
arra figyeljen, hogy a kedélymozgalmak s heves
lelki indulatok testének melyik részére gyakorol-
nak legnagyobb behatást, s ha azok mindgyárt
köhögést, mellszorulást, vagy mellszúrást okoznak,
akkor a tüdő leggyengébb szerv; ellenben ha azok
következtében gyomornehézség, háborgás, hányás
fejlődnek ki, akkor a gyomor a leggyengébb rész.
Vizsgálja meg továbbá, hogy más okok u. m. gyom-
orterhelés, hülés, felhevülés, erős mozgás, melyek
betegségeket szoktak előidézni, hova hatnak legin-
kább; s ha ezek következtében mindig a mell szenved,
úgy ez a leggyengébb rész. Ép oly fontos
annak kikutatása is, hogy a vér s más nedvek
merre tolúlnak leginkább, melyik rész szokott leg-

vörösebb, legforróbb lenni, hol mutatkozik leggyakrabban izzadás olyankor is, midőn a test többi része nem izzad; mert a betegség ezen helyekre szokott lerakodni. Végre az is bizonyos, hogy azon rész, melyet az ember tulságosan használ vagy épen megerőltet, leggyengébb szokott lenni; így mélyen gondolkodóknál az agy, énekeseknél a mell, dobzó-dóknál a gyomor.

Az életművezet vizsgálata által a nevezetesebb betegségekre való hajlamot is megismerhetni.

Igy a *tudőrészre való hajlamot* a testnek vagy mellnek már fennebb leirt alkatából s azon további jelekből lehet megismerni, hogy az illető egyénnek, ki a 30. évet még el nem érte, szülei is tüdővészesek voltak; minden ok nélkül hirtelen bereked; ha beszél, fut vagy mászkál, hangja elhal, lélekzete kifogy, mély lélekzetet nem vehet, s lélekzetét úgy visszatartani nem képes, hogy mellében fájdalmat vagy köhögésre való ingert ne érezzen; néha egyik, néha mind két arcza megpirul, mi leginkább étel-után szokott történni, a midőn kezei is forrók; mellében gyakori s futó szúrások vannak; reggeli köhögéskor köles nagyságú turóhoz hasonló s szét-nyomva kellemetlen szagu turhákat köp ki; minden ijedés, harag, vagy indulat alkalmával, úgy minden fölhevülés, hűlés vagy élettrendi hiba következtében fájdalmat érez mellében és köhög; gyakran kap hurutot, s ha azt egyszer megkapta, többé el sem veszi. Ha az ily ember néha vért is köp, tudhatja, hogy tüdővész fenyegeti; s ezért a hevítő italoktól, fűszerektől, erős mozgástól, szerelmi kicsapongástól, görzsedt testtel való üléstől, irásnál a mellnek asztalhoz való nyomásától, tartós és erős énekléstől s kiabálástól őrizkednie kell. Ezek mellett szoktassa az ember magát ha lehet még gyer-

mek-kora óta ahhoz, hogy minden délelőtt s délután egy óra hosszat a szabadban sétáljon, néha s mértékletesen hegyre is járjon fel s alá, s egy keveset felhangon de nem sebesen olvasson.

Az aranyérre való hajlamot arról lehet megismerni, hogy abban az illetőnek szülei is szenvedtek; maga pedig keresztcsontjában néha fájdalmat, medenczéjén át keresztbe futó szurásokat, székletételénél fájdalmas erőltetést érez; szünteleni székrekedésben szenved; végbél nyílásának tájéka gyakran viszket s erősen izzad; feje gyakran fáj s főre való vértolulásokkal bajlódik. Ezért az ily ember nem csak a hevítő italokat, hanem általában minden meleg italt kerüljön; nedvdús friss zöldségekkel s gyümölcsökkel éljen, azok közébe mértékletesen gyenge húst vegyítvén; tésztás és szelet okozó ételeket ne egyék; sokáig egy helyt ne üljön, hanem naponkint sok mozgást tegyen; székletételnél hosszasan és nagyon ne erőlködjék; hasát se ne szorítsa se ne fűzze, hanem naponkint egy negyed óra hosszat gyengén dörzsölje.

A rásztkórra, méhkórra s más idegbetegségekre való hajlamot abból lehet megismerni, hogy az ilyen ember gyenge szüléktől származott; korán tanulásra vagy ülésre kényszerített; fiatal korában önfertőzést gyakorolt; szobába vonulva magánosan élt; sok meleg italt ivott; sok érzelgős könyvet olvasott; változó hangulatu s minden ok nélkül vagy szótlán s szomorú, vagy tulságosan vig; gyakran gyomor bajokkal s szelekkel vesződik; testében remegést, hasában lüktetést, nyomást, feszülést, s több efféle szokatlan jelenségeket érez; reggel míg nem eszik fáradt, haragos, haszonvehetetlen, de ezen jelenségek valami erősítő eledelre, egy findzsa kávéra, vagy valami szeszes italra elenyész-

nek; az egyedüllétre, szótlanságra, féltékenységre nagy hajlama van; az emberek iránt bizalmatlan; ha hagymát, hüvelyes veteményeket vagy élesztős süteményeket eszik, utánok mindig nagy nehézséget és szorongatást érez; székletételei lomhák, ritkák, vagy egyenetlenek s szárazok. Ezért az ilyen az ülő életet kerülje, s ha ezt nem teheti, író-támla előtt állva vagy párnás bakon lovagolva dolgozzék; napjában 1—2 óra hosszat a szabadban sétáljon, néha lovagoljon; emberek társaságát keresse s egy biztos hű barátot szerezzen; kerülje a magányt; ha szerit teheti utazzék; tárgyak változtatása s szabad levegő élvezése kedvéért menjen falura s ott mindenekben falusi ember módjára éljen; kerülje a tudományos foglalkozást; hasát naponkint kefével vagy flannellel dörzsölgesse; az ezen hajlammal járó orvossággal való élés szünteleni vágyát oltsa ki magából, s különösen a sok hashajtótól őrizkedjék, e helyett értelmes orvostól életrendi szabályok iránt kérvén utasítást; élesztős süteményektől, sajttól, tésztás elegelektől, hüvelyes veteményektől, kövér elegelektől, nehéz sertől ova-
kodjék, s a nemi kicsapongást és önfertőzést különösen kerülje.

A csúzos és hurutos hajlam abból tetszik ki, hogy az ember a legcsekélyebb hideg vagy léghűzamos levegőre s időváltozásra azonnal náthát, köhögést, vagy csúzos fájdalmakat kap. Miután ezen hajlam egyedül a bőr gyengeségétől s érzékenységétől származik, kiirtására megkivántatik, hogy az ember testét mindennap hideg vízzel mossa, dörzsölje; szabad levegő alatt sok sétát tegyen; hetenkint egykét langyos fürdőt vegyen; a nedves tájakat és lakást kerülje, s ha a betegség benne megrögzött, flanell öltönyöket viseljen.

A *gutaütésre való hajlamot*, mely csak későn szokott kifejlődni, zömök törpe vastag testről, rövid nyakról, földuzzadt piros arczról, gyakori fülcsengésről s zúgásról, szédelgésről, s éhgyomorra való gyomorháborgásról lehet megismerni. Az ilyeneknek gyomrukat megterhelni, különösen estve sokat enni vagy inni, étel után mindgyárt lefekünni s alacsony fejjel alunni nem szabad; s minden fölhevülést vagy hülést, különösen a lábak meghűtését kerülni kell.

Az életművezetben létező különféle vérmérsék-ményekre szintén figyelemmel kell lenni, miután ezek is számtalan betegségre teszik az embert hajlandóvá. E tekintetben az emberek : sangvinicusok, cholericusok, melancholicusok és phlegmaticusok; de a vérmérsék-mények némely emberben vegyülve is jöhetnek elő.

A *sangvinicusokat* abból lehet megismerni, hogy az ilyenek minden testi s szellemi ingerre igen fogékonyak, de az ingerek reájok való hatása hirtelen elmulik; kedélyök vidám; természetök könnyelmű; az élet élvezésére s minden öröme nagy kedvök van; egyedül a jelennek élnek; rendesen jókedvűek; magukat mindenkihez alkalmaztatják; szeretnek társalogni s társalgások kellemes; számtalan jó föltételeik vannak, de azokat végrehajtani nem képesek s szilárd jellemök nincs. Testileg a vérrendszernek van náluk uralkodása; vérkészítők könnyen s hirtelen történik; ezért vérteljesek s a vér bennök ingerültségre s todulásokra hajlandó, de a melyek hamar eloszlának; legkönnyebben tüdőjök s szivök jó ingerültségbe; inkább heves mint idült betegségekre hajlandók s a természet válságai nálök könnyen történnek. Minden vérmérsék-ményűek közt ezek a legegészségesebbek; de

óvakodjanak minden erős ingertől, különösen az olyantól, mely vérrendszerökre befolyást gyakorol; és így a hevítő ételektől, italoktól, testi fülhevüléstől, szenvedélyektől, hőségtől, a sok vért csináló elegelektől; éljenek inkább növényekkel mint hússal, s vizet sokat igyanak.

A melancholicusok az előbbieknél ellentétei; ezért bennök a legerősebb ingerek sem tesznek különös behatást; de ha reájok nézve valami egyszer behatást gyakorolt, azt testileg mint szellemileg kiolthatatlan vagy legalább nem egy hamar engedő visszahatás követi. Ide tartoznak a feltétlenül állhatatos, szilárd jellemű s mélyen érző emberek, kik külsőleg kevésbé ingerülnek, de benső életök annál mélyebb s erősebb; a könnyelműségnek ellenei s nagyon komolyak, de komolyságuk hamar buba megy át; ezért az öröme s társalgásra kevésbé hajlandók, hanem inkább a csendes magányt kedvelik s maguk vizsgálgatásával foglalkoznak. Testileg dugulásokra, székrekedésekre hajlandók; vérforgásuk, elválasztásaik s kiürítéseik lomhák; a honnan nedvtelenség, a nedvek megvastagodása s csipősödése, aranyeres bántalmak, a betegségek iránt csekélyebb fogékonyság, de az egyszer megkapott betegségnek annál hosszabban tartása, nehéz válságok, inkább idült mint lázas betegségekre való hajlam keletkeznek. Ezért az ily emberek erős testi s szellemi ingert, több változatosságot, társalgást s elszóródást keressenek; több s hevesebb mozgást tegyenek; a csendes magányt, tartós gondolkodást s egyes tárgyakkal való hosszas bibelődést kerüljék; életrendjökben leginkább a hasbeli zsigerek dugulásai ellen dolgozzanak; ezért a hast szabadon tartó zöldségekkel s gyümölcsökkel éljenek, sok vizet igyanak, a csipős

szívós eledeleket, nehéz tésztákat, hüvelyes vete-
ményeket, fölfúvó ételeket kerüljék, s a szeszes ita-
lokkal is vigyázva éljenek.

A phlegmaticusok mind testileg mind szellemi-
leg legtökéletesebb ellentétei lévén a sangvinicu-
soknak, érzésök tompa; a gondolkodásban, akarat-
ban s cselekvésben lassuk; föltételök nehezen létesül
s valamit kivívni nem bírnak; szenvedély bennök
nincs s olyanok mintha nem is élnének. Testileg
szintén tétlenek; dugulásokkal bajlódnak; rossz ned-
vekkkel vannak eltelve; elnyálkásodnak; elhiznak;
izomrostjaik petyhüdtek, húsok taplós, elválasztá-
saik fel vannak akadva, vagy szenvedőleges vér-
folyásokban s takárban szenvednek. Az ilyeneknek
életrendileg kötelességökben áll hogy szunnyadozó
szervezetüket föléleszszék; ezért a legerősebb testi s
szellemi ingerekkel s fűszeres eledelekkel és ita-
lokkal éljenek; sok s erős mozgást tegyenek egész
a fölhevülésig; sokat dolgozzanak s foglalkozásuk
változatos legyen. Az ilyenekre néha szükség sze-
rencsétlenség vagy külső kényszerítés által való
sanyargatás igen jó hatással van.

A cholericusok jelleme a máj és epe rendszer
nagy ingerlékenységével jár s ezért az ilyenek
nagyon hevesek, szenvedélyesek, szünteleni haragra
hajlandók; nagy és merész vállalatokba elegvednek,
de a kivített elsietik s hibásan cselekesznek. Testileg
barnák; hajuk fekete; bőrük száraz; izomrostjaik
nedvtelenek; epés bántalmakra hajlandók; gyakran
heves vértolulásokkal s gyuladásokkal bajlódnak. Az
ilyenek igyekezzenek, hogy lelkök ingerlékenységét
lecsillapítsák s legyőzzék, mit vallásos nevelés,
csendes magány, falusi élet s önmaguk vizsgálata
eszközölhet; életrendileg úgy éljenek, hogy bennök
hives vér s szelid nedvek készüljenek, ingerlékenység-

gük csillapodjék, epéjük apadjon, mit növény és savanykás eledelek s italok, sok vízivás, minél kevesebb hús és zsíros étel s a fűszerek és szeszes italok kerülése eszközölhetnek.

Ha a fenebbi vérmérsékmények ugyanazon egyénben vegyülve jönnek elő, vagy az életidő változása s más körülmények következtében valamelyik elváltozik, az ezen esetekben való eljárásnak is módosítást kell szenvedni, melyre nézve orvos adhat legjobb tanácsot.

Kulbefolyások által gerjesztett hajlam, melyet az emberek különböző életmódja, foglalkozása s a különböző éghajlatok és lakások idéznek elő.

Az emberek életmódja s foglalkozása kétféle: u. m. szellemi és testi.

A csupa szellemi foglalkozás, milyen a tudósoké s hivatalnokoké, ha tulságos, a testet ki meríti, s rendkívüli érzékenység, ingerlékenység, ideggyengeség, különösen a szemek elgyengülése, görcsök, különféle idegbajok, tulságos képzelődés, feszkesemények, rásztkór, emésztésbeli s más hasbeli bajok, sőt örülés is lehetnek következései, melyeket ülő élet ártalmasabbakká, dobzódó élet s éjjeli kicsapongások pedig legártalmasabbakká tehetnek. Ezért az ily ember lelki működéseit meg ne erőltesse; tartson lelki mint testi foglalkozásaiban mértéket; élvezze a szabad levegőt s tegyen a szabadban naponkint sok mozgást; kerülje a kicsapongást; éljen könnyü eledelkkel, s az éjet nyugalomra szentelje.

A testi foglalkozás ülő vagy mozgással párosúlt.

Az ülő foglalkozás legkárhatosabb, mert e mellett a has össze nyomásának ártalmas következésein kívül, milyenek a has zsigereinek dugulása, aranyér, rásztkór, lelki betegségek, a zárt levegő is

rosz hatással van az emberre, s ezért az ily foglalkozásu emberek általánvéve rövid életűek, kivált ha e foglalkozáshoz ártalmas anyagok is, például ólom vagy gyapjúpor járulnak. Ki a fennebbi bajokon segíteni akar, ülő foglalkozását néha mozgással járó foglalkozással vagy járkálással váltsa fel, s hetenkint egy egy meleg fürdőt használjon.

A mozgással járó foglalkozás sokkal egészségesebb, de még jobb ha szabad lég alatt nem pedig zárt körben történik. Igen sok függ attól, hogy a mozgás általános legyen s ne csak egy szervre szorítkozzék, mert ez utolsó az erők s nedvek egyenetlen elosztását idézi elő. Így énekeseknél, szónokoknál, fúvó hangszerekkel játszóknál a vér a tüdők felé tolul, mi által gyuladásokra, elgyengülésre s tüdővészre való hajlam fejlődik ki; míg betűszedőknél s egyedül karjaikkal dolgozóknál a vér a munkás részek felé gyülekszik. Az ilyenekre nézve főszabály, hogy minden tulságos erőfeszítést, felhevülést vagy meghülést kerüljenek; bőtáplálékkal éljenek, de minél erősebb a mozgás, annál vigyázóbbak legyenek a hevítő dolgok élvezésében; a részletes mozgást olykor általánossal váltsák föl.

Van tétlenséggel járó életmód is, mely testileg mint lelkileg legegészségtelenebb; miután ennek következtében felesleges és rosszúl készült nedvek gyűlnek össze, a szervek gyakorlat hiánya miatt eltompúlnak, és így az illető egyén elbetegesedik, rásttkórossá válik, lelke elferdül, végre vagy megúnja életét, vagy könnyelművé s kicsapongóvá válik. Ilyenre nézve legjobb a munkás élet s Istenben való bizalom.

A különböző éghajlatokat s lakásokat illetőleg, ha azok nedvesek és hidegek, -az embert ideges vagy nyálkás lázakra, váltólázra, csúzra, kösz-

vényre teszik hajlandóvá; ezeket tehát a mennyire lehet kerülni kell.

Betegségek kikerülése után, a véletlen halálos esetekben való mentesítés is az életrendi szabályokhoz tartozván, igyekezni kell azokat kikerülni, a kikerülhetetleneket pedig ártalmatlanná tenni.

Hogy az ember a véletlen halálos eseteket kikerülhesse, igyekezzék mindenféle testi gyakorlatban, u. m. futásban, mászásban, ugrásban, úzásban, keskeny szálakon való menésben sat. lehető jártasságot s ügyességet szerezni; képezze ki magát a természetben, melyből a mérgek, villám, fojtó gőzök, fagy, sat. tulajdonairól ismeretet szerezhet s azok ártalmait megtanulhatja; öntsön lelkébe bátorságot, erőt, egykedvőséget, s gyakorolja magát a véletlen eseteknél való föltalálásban; igyekezzék testét hideg, meleg s ezek változásai által megedzeni; s ha így tesz, számtalan viszontagságokkal daczolhat, melyekben más elvész.

A jelenlevő halálos eset ártalmatlanná tételéről a betegségek rovatában leendő szó; hol ki ki megtanulhatja, mit kellessék vizbefultak, felakasztottak, megfojtottak, megmérgeztettek, s villámtól ütöttek életének megmentésére tenni. De nem csak tudni kell e szabályokat, hanem veszély esetében, a midőn minden percz drága, orvosra nem várva teljesíteni is; megfontolván, hogy a legegyszerűbb szer is, mely rögtön alkalmaztatik, többet ér későbbben érkezett bármi bölcs eljárásnál.

Lelki s testi mivelődés.

Az ember mikor születik, sőt azután is, míg lelki s testi tehetségei a fejlődés, finomodás és nemesítés bizonyos fokára nem jutnak, az állattól nem sokban

különbözik. Megvan ugyan benne az emberré lehetőség hajlama, de ennek előbb művelés által kell kifejteni, ha azt akarja, hogy az emberi természet előnyeit élvezze. E szerint a művelődés az, mely az embert tökéletessé teszi, s ennek mind az élet mind az egészség fenntartására igen nagy befolyása van. Ugyanis kifejti az ember szerveit s ez által az életet reá nézve élvezetesebbé teszi; testszövegét puhítja s ez által az egészségének ártó darabosságot osztja; megmenti őt a pusztító s életrövidítő befolyásoktól; megtanítja miként kellessék a betegségeket és testi hibákat gyógyítani s a természeti erőket az egészség javára fordítani; szabályozza benne a szenvedélyeket s állatiasságot; megtanítja a baleseteket békével tűrni s ez által az erőszakos életfölemésztést mérsékli; társas és állami összeköttetéseket képez, melyek közvetlen az élet és egészség fenntartására is működnek; végre az élet sok kényelmeit s könnyítő eszközeit ismerteti meg, melyek fiatal korban ugyan kevésbé szükségesek, de annál többet érnek a vénségben. De a művelődés ne legyen túlságos, hogy az embert elkényesztesse, mert az ép oly tartalmas mint a műveletlenség, hanem álljon a lelki s testi tehetségeknek aránylagos kifejtésében.

Ezek voltak azon egyszerű szabályok, melyeket az ember, ha akarja, könnyen megtarthat s melyek utoljára szokásává válnak. De ezekre nézve is tartson mindenkor mértéket, mert a mértékletlenség mindenben árt, s ha bár mindenhez, még a legnagyobb rendetlenséghez is hozzá szoktathatja magát, van egy bizonyos határ, melynek áthágása kárral jár.

II.

BETEGSÉGEK

S AZOKBAN VALÓ ELJÁRÁS.

A ki az előbbi szakaszban fölhozott életrendi szabályokat figyelembe vette, s életét azok szerint intézvéen egyszerűen s mértékletesen élt, azoknak üdvös voltáról meggyőződhetett. Tapasztalhatta, miszerint azok teljesítése által nem csak ép és szilárd szervezetet nyerhetni, hanem nagyrészen a betegségeket is ki lehet kerülni, vagy legalább annyira edzeni a természetet, hogy a betegségek iránt kevésbé legyen fogékony.

De az ember gyarló, magával, míg egészséges keveset gondol, a világ ezer meg ezer csábjai által, melyek inyének kedveznek, tévutra engedi magát vezetetni, sok ártalmas befolyást csekélységnek vagy épen ártalmatlannak tart, vagy pedig oly körülmények közé jut, melyek közt magát azoktól nem védheti s megbetegszik. Ilyenkor sem tudván magát tájékozni, s a teendőkre nézve kellő tudomással nem bírván, magát elhanyagolja, s vagy halogatja gyógyíttatását, míg baja veszélyessé válik, vagy értetlenek tanácsához folyamodik, kik baját rosszabbá teszik, vagy magát kuruzsolja s ezen eljárásban a legbálgatagabb hibákat követi el.

Mind ezek kikerülésére addig is, míg az egyes betegségekről s azok gyógyításáról szó lenne, czélszerü leend azon elvekkel, melyeket a betegségekben követni kell, megismerkedni.

Betegségekben való általános eljárás.

Betegség alatt az emberi test vagy egyes szervei működésének vagy épen alkotásának rendellenes állapotát lehet érteni. Ezen rendellenesség meghatározása néha minden jelenségei mellett sem oly könnyű, mint azt sokan képzelik; s abban nem csak avatatlanok, hanem orvosok is tévedhetnek; már pedig a hol a betegség tiszta ismerete hiányzik, ott sikeres gyógyításról szó nem lehet.

A betegségek meghatározását mindenekelőtt azon körülmény teszi nehezzé, hogy azon jelenségek, melyek egy bizonyos betegséget jellemzenek, a természet jótékony válságai is lehetnek. Így a hasmenés, izzadás, vérzések sat. mint betegségek vannak ugyan az orvosi tudományban felsorolva, de azért a hasmenés aranyereseknél, székrekedések után s epe-gyülemnél ép oly üdvös hatásu lehet, mint az izzadás csúzos bántalmaknál s az orrvérzés erős főfájásnál. Ki ily esetekben helyes különböztetést tenni nem tud s betegségnak tekinti azt, mi talán egy fontosabb bajnak oszlatója, nem csak nagy hibát követ el betegsége gyógyítására nézve, hanem néha életét is veszélyezteti.

Azon helytelen szokás is gyakori az emberek-nél, hogy néha a legcsekélyebb okra is orvosságot vesznek, sőt ezt betegségen kívül is teszik, időszakonként hánytatóval, hashajtóval élven, vagy magukon eret vágatván, hogy a betegségeket kikerülhessék. A betegségek kikerülésére, vagy a testnek azok elleni edzésére, a fenebbi életrendi szabályok megtartása teljesen elég; sőt bekövetkezett csekélyebb bajoknál is, egy kis életrendi szabályo-

zás minden gyógyszert fölöslegessé tehet; de a ki helyes ok nélkül orvosságot vesz, az testében mesterséges betegséget idéz elő. Ezért fő kötelessége az embernek, hogy addig, míg helyes és elégséges oka reá nincs, orvosságot egyáltalában ne vegyen.

Miután az ember beteges állapotáról meggyőződött, az iránt a legnagyobb figyelemmel kell hogy legyen, s ha mindjárt nem él is az ellen orvossággal, azt közönyösen ne vegye, vagy épen el ne hanyagolja, mert ez által sokszor igen fontos betegség kifejlődésére ad alkalmat. Legjobb ilyenkor ha mód van benne, a bajt orvosi könyvek bírása mellett is először értelmes és lelkismeretes orvossal közölni, mert leghelyesebb ítéletet a betegségekről egyedül orvos hozhat s egyetlen szavával is többet használhat, mint ha az ember maga fejétől igyekszik betegségét könyvekből fölfedezni s annak megszüntetésére ismeretlen szerekek magán próbákat tesz. De a mai világban igen sok az ál orvos vagy kuruzsló, sőt igazi orvosok közt is találkozhatik olyan, kiben egy s más körülmény miatt bízni nem lehet. Ezért a mennyire lehet, az orvos megválasztásában is legyen az ember ovatos, keresse a mindenekfölött jó erkölcsű, szilárd jellemű, betegek sorsát igazán szíven hordozó s tudományát nem pusztá szavakkal hirdető, hanem tetteikkel tanúsító orvost, s ha föltalálta, igyekezzék őt minden módon magának barátul megnyerni, jó indulatát maga iránt lekötelezni, betegségére nézve előtte semmit el nem titkolni, betegségét neki nem nagyítva, nem elfogúltan, hanem úgy a mint van elbeszélni. Kerülje az orvosok gyakori változtatását, valamint azt is, hogy egyszerre több orvoshoz folyamodjék, mert az ember betegségéről csak az

hozhat leghelyesebb ítéletet, a ki természetét hosszabb idő alatt kiismerte, sőt több orvos tanácsadása néha a legegyszerűbb gyógymódot is zavarba hozhatja. Van ugyan arra is eset, hogy egy kétes betegség megítélésére több orvos véleménye is szükséges, de ez csak addig tartson, míg a betegség s annak gyógymódja megállapíttatik, azután pedig a kivített a rendes orvosra kell bizoni.

Értelmes és bizalmas orvos nem léte esetében igyekezzék ez ember a betegséget a mennyire lehet pontosan megismerni s csak azután fogjon annak gyógyításához. A betegségek meghatározása egyike az orvosi tudomány legnehezebb föladatainak, mely nem csak az avatatlant, hanem néha magát az orvost is zavarba hozza. A könyvekben hiba nincs, azok minden betegséget a legpontosabban leírnak, s ki azokat olvassa, azt hiszi, hogy utánok tévedni nem lehet; de ha gyakorlatra kerül a dolog, ezer akadály gördül elő, különösen ott, hol egyszerre több betegség lepi meg a beteget, melyek közül a legfőbbet ki kell választani, vagy meghatározni, hogy melyike igényli a legsürgetőbb gyógymódot.

Igen nehéz ilyenkor az avatatlan helyzete, ki a tudományt rendszeresen nem tanulván, a látott betegséget a birtokában levő orvosi könyvben foglalt betegségek közül többre alkalmazhatja, s utoljára sem képes az igazit fölfedezni, miután vannak kórtünetek, melyek több betegséggel közösök s melyekből csakis szakértő képes helyes kórhatározatot alkotni. Ezért minden kórtünetet a legszigorúbb bírálat alá kell vetni, s legkisebb kétség esetében is, míg orvos érkezik, inkább semmit sem tenni, mint helytelen cselekedet által rontani. Ily esetben a betegségnek a természetre való bizása sem oly ártalmas, miután tapasztalni lehet, hogy a természet

igen sok esetben maga segít a bajon, sőt gyakran az orvos hibáit is helyrehozza.

Valamely betegség meghatározására nem csak a kórtünetek pontos kikutatása, hanem a betegség okainak fölfedezése is elkerülhetetlenül szükséges, mert csak ez adhat tiszta fölvilágosítást a kórtünetek létrejötte felől, s ez adhatja a betegség gyógyításában az első irányt.

A betegség gyógyításában szintén a természet útmutatásait kell szem előtt tartani, mert az néha sőt legtöbb esetben, maga megmutatja, hogy hol van a hiány s miként kellessék azon segíteni. Ezért a természet működésében igen sokat kell bízni s inkább keveset mint tulságosan sokat tenni a beteg körül; különösen a természet válságainak u. m. izzadásnak, vizeletnek, székletételnek vizsgálata lehet jó irányadó, ezekből nyervén fölvilágosítást, hogy a természet mi úton kíván a betegségtől menekülni.

Gyógymód mellett a beteg ápolására is különös gondot kell fordítani. E részben első dolog a tisztaság, mert a tisztátalanság minden betegséget veszélyesebbé tehet, s e miatt a beteg környezete sőt az orvos is megbetegedhetnék. Ezért a beteget naponkint de nagy vigyázattal tisztába kell tenni, szobáját szellőztetni, s abból a beteg kiürítéseit, sőt általában mindent, mi rosz kigőzölgése által a levegőt megronthatná, és így állatokat, virágokat, ételmaradékot, szennyest, sőt a sok embert is, eltávolítani, ezen eljárást járványkórok vagy ragályok alkalomával még szorosabban megtartván. Tisztaság mellett fő dolog, hogy a beteg magát testileg mint lelkileg csendesen viselje, táplálkozásában mértéket tartson, s a hüléstől, különösen ha izzad, ovakodjék. Ezért a betegről mindent, mi e szabályokkal ellen-

kezik, szorosan tiltani kell. Az egyes betegségek-nél való eljárásról azok rovatai alatt leend szó, melyet szintén figyelembe kell minden egyes esetnél venni, miután a betegnek helyes ápolása sokszor nagyobb befolyással van a gyógyulásra minden gyógymódnál.

Vége a betegségek gyógyítására, sőt néha azoknak kezdetökben való elfojtására, nem felesleges dolog, ha az ember magát néhány házi gyógyszerrel látja el. Falun, hol helyben vagy közelben gyógytár nincs, uton, hol ilyenről álmodni se lehet, gyakran lepik meg az embert oly véletlen esetek, melyekben azt sem tudja, hogy mit tegyen. Hozzá szokván mindent gyógytárból szerezni meg, nem is gondol azon szerekre, melyek házánál vagy közelében vannak, s ilyenkor várakozás vagy gyógytár hiánya miatt a segítség ideje elmulik, a beteg vagy veszélyben létező nagy hátrányára, néha pusztulására. Illő tehát, sőt kötelesség, hogy az ember mind azon szerekkel, melyeket egészségére fölhasználhat s könnyen meg is szerezhet, megismerkedjék. Szám-talan ily szer van háztartása körében is, melyeket azon kívül, hogy élelmére fordít, gyógyszerül is használhat; házi gyógytára szerkesztésében tehát ezeket kell mindenekelőtt figyelembe venni, miután könnyen hozzájok juthatván, reájok a legszegényebb család is szert tehet, s legsürgetőbb esetekben a segítségre csaknem elégségesek. Ezekről, valamint hatásukról s használásuk módjáról, e munka harmadik szakaszában leend szó; de a ki ezen szereken kívül még másokkal is akarja vagy tudja házi gyógytárát szaporítani, a betegségek gyógyítására följánlott szerekből tetszése vagy módja szerint válogathat.

Egyes betegségek ismertetése.

Egyes betegségeket bizonyos jelekből lehet megismerni, melyek kórjeleknek neveztetnek s az összes életművezet vagy annak egyes szervei rendellenességét mutatják. Ezen kórjelek néha igen nagy számmal fordulnak elő valamely betegségben, s az is megtörténik, hogy több betegségnek sok közös kórjele van, mi a betegség meghatározását minden esetre nehezíti. Mindemellett is úgy igyekeztek az orvosok minden betegséget jellemezni, hogy azok mindenikére mint önálló egészre rá lehessen ismerni. Ez okból szakértetlenekre nézve mind egy lenne, ha a betegségek minden rend nélkül soroltatnának is elő s ismertetnének meg, de miután vannak oly betegségek, melyek minden különbségük mellett is bizonyos tekintetben egymással megegyeznek, és így egy osztályba soroltathatnak, ezért a betegségek osztályozása szakértetlenekre nézve sem felesleges.

Ezen könyvben a betegségek két nagy osztályt fognak képezni, melyek egyikében az ugynevezett belső betegségek, másikában pedig a sebészet tárgyául szolgáló bántalmak soroltatnak elő. Egyes alosztályok, hol azok fölállítása szükségeltetett, a munka folyamában fognak kitünni.

Belső betegségek.

LÁZAK.

A láz oly beteges állapot, mely rendszeren fázással kezdődik, a beteget a hideg néha többször is kiborzoztatja, s ez után forróság, rendszernél gyorsabb ütérverés, szomjuság, lankadtság, nyugtalanság,

főfájás, kevés és sötét vizelet következnek. A láz háromfelé, u. m. heves, váltó, és idült, melyek valamint természetükre, úgy lefolyásukra is különböznek s különböző gyógymódot kívánnak.

HEVES LÁZAK.

A heves láz főjelleme abban áll, hogy az ember ez alatt, legyen ez akár egyenlő hevességü, akár néha alább hagyó, a láztól soha se ment.

Az ily fajta láz egy naptól 7—14—21—28. napig tart, mely napok, miután a betegségnek jóra vagy rosra fordulása azokon szokott történni válságos (criticus) napoknak neveztetnek. Lefolyása öt időszak alatt történik, u. m. kezdet, növekedés, tetőpont, apadás, és üdülés időszaka alatt. Midőn a lázas betegség jóra fordul, az többnyire válságos kiürítések u. m. izzadás, ülepes vizelet s minden beteges jelenség enyhülése által történik.

A lázas betegség csiráját az egyéni hajlamban kell keresni. Indoka minden lehet, mi az életművezetben jelentékeny izgatást idéz elő; és így a hőmérséklet gyakori vagy hirteleni változása, gyomorterhelés, járványos és ragályos befolyások.

Vannak a lázon kívül más betegségek is, melyek szintén lázas körjelekkel járnak; milyenek a különféle gyuladások, heves kütegek, sőt némely idült betegséghez is szövetkezik néha láz; de ezek nem a tulajdonképeni lázak, hanem más betegség rovata alatt említettnek meg.

A heves láz különböző fajait, az egyszerü-, lobos-, ideges-, rothasztó-, gyomor-, hurutos-, csúzos-, és ragályos láz képezik.

Ezeknek gyógymódja ugyan egymástól sokban különbözik, de vannak általános szabályok is, me-

lyek az embernek a heves lázban való magatartására irányul szolgálhatnak. Így minden lázas betegre nézve testi mint lelki pihenés szükséges. Elsőt az által lehet elérni, ha vízirányos helyheztetéssel ágyban fekszik; másodikat, ha mindenféle lelki indulattól őrizkedik. Étélére nézve különös életrend kívántatik, s legjobb, ha semmit se, vagy legfőlebb könnyű levest eszik. A húsfélék lázas betegnek különösen ártanak. Itala minél több friss víz lehet, de ha gyomra gyenge, igyék árpa- vagy kukoricza-főzetet. A beteg szobájában levő levegőnek hivesnek (15° R.) és frissen kell lenni, mit gyakori szellőztetés által lehet elérni, ügyelvén, hogy léghúzámos ne történjék. A beteg ágya szintén mérsékelt meleg legyen, s e célból legjobbak a mátráczok, míg a pelyh ágyak s meleg takarók ártanak. Végre azon kell igyekezni, hogy életrendi szabályozás s belső szerek vagy csőrök által, naponkint székletétel eszközöltessék.

Egyszerű láz.

Ezen betegség, mely egy napos láznak is nevezetik, a láz általános kórjeleivel jár, minden különös jellem nélkül.

Gyakran jön ez elő egészséges egyéneknél, a midőn azok egészsége csekély ok következtében megbomlik; valamint olyankor is, a midőn egészséges egyénekre valamely ragály behatást gyakorol s azokon szelid lefolyású kútegek, milyenek az úgy nevezett jó természetű kanyaró, himlő, vörheny fejlődnek ki, melyeket szintén egyszerű láz szokott kíséreni.

Gyógyításánál a lázak gyógyítására vonatkozó általános szabályokat kell követni, kivált ott, hol ez

másnemű láz kezdetét képezi; ne hogy idő előtt, a midőn tán éppen lobos láz van fejlődésben, izgatás történjék, vagy pedig ideglázra való hajlamánál gyengítő gyógy mód alkalmaztassék. Általános szabályok mellett elég, ha a beteg gyenge lobellenes szerekkel, névszerint a 4. sz. alatti habzó porokkal él. A belek szükséges kiürítésére az 5. sz. alatti hashajtót lehet használni

Lobos láz.

A lobos láz, melynél nem csak a vérforgás szerveinek működése van fölmagasztalva, hanem a vér is azon különös változáson megy át, hogy több benne a rostonya, lobos természetű, gyuladásokra és vérzésekre hajlandó; erős fázással kezdődik, melyet égető s az egész testre kiterjedő forróság vált fel, a láz általános jeleivel. Rohama alatt a beteg ütere teljes, kemény, gyors, lélekzetével öszhangzó; szemei szikráznak; arcza piros; ajkai tüzesek; orra és nyelve szárazak; lélekzete nehéz; fejét nyomó fájdalom fogja el; halántékerei lüktetnek; álma nincs, vagy nyugtalanul alszik; bőre száraz; vizelete vörös, de tiszta; széke kemény, néha több napig is rekedt.

Ezen betegség leginkább bönedvű, egészséges fiatal egyénekben fejlődik ki; idősebbek ritkán esnek bele, s kifejlődése többnyire téli időben történik. Indokai száraz szelek, szeszes italok, szülés s a folyó aranyér vagy havitisztulás fennakadása lehetnek.

Lefolyása heves ugyan, de helyes gyógy módnak enged. Más veszélyes betegségekkel kapcsolata, vagy veszélyes gyuladásokba való átmenetele, gyógyítását nehezítik. A betegség legmagasabb fokában történő orrvérzés, általános lágy izzadás, vastag fel-

hős vizelet, melyek mellett a betegség óráról órára csillapodik, a legkedvezőbb jelenségek közé tartoznak.

Gyógyításánál oly esetben, a midőn a láz nagy, a beteg bővérű s különösen a mell látszik szenvedni, legjobbat tesz az érvágás, melyet azonban mindig szakértő egyénnel kell tétetni. Az egyéniség s körülményekhez képest 12—16 lat vért lehet ki bocsátni, de ebben mégis az ütér határoz, mely ha puhává válik, annyira nem akadozik és megcsendesedik, a vért azonnal el kell állítani, annyi vért bocsátni, hogy arra ájulás következék, semmi esetben sem levén szabad. Az érvágás rendszeren a karon tétetik, csak ott, a hol a betegség folyó aranyér vagy havitisztulás fennakadásából származott, van helye a lábön való érvágásnak. Egyszeri érvágásra a láz és beteges jelenségek nem csendesedvén, azt másnap ismételni lehet. Gyengébb fokú lobos láznál elég 6—10 nadálynak a halántékokra való alkalmazása. Vérbocsátás után a 6. sz. alatti porokat lehet adni, melyek mellett a beteg állott vizet ihatik citromlével vagy kevés málnaeczettel s czukorral vegyítve. Szünni nem akaró főfájás ellen legjobbat tesznek a meleg lábvizek, melyekbe szükséghez képest hamut, szikót, konyhasót, vagy mustár-lisztet lehet vegyíteni. Székrekedés ellen csöréket kell adni székfűvirág-főzetből, lenmag- vagy faolajjal s egy kevés sóval vagy e nélkül. Ha a beteg a láz megszünte után se tud izzadásba jöni, igyék egykét findsa bodza- vagy hársvirág theát. Vérbocsátás elmulasztása esetében, a főbeli jelenségek vagy netaláni mellszúrások ellen hólyaghúzó tapaszt kell az illető helyekre alkalmazni. A beteg eledele, ha étvágya van, legfölebb gyenge leves vagy főtt gyümölcs lehet nem igen melegen, de a jó érett gyümölcs sem ártalmas. Szó-

bájának hévmérsékletére, hogy az igen is mérsékelt meleg legyen, különös ügyelet kívántatik.

Felüdülés időszakában ugyan semmi orvosságra sincs szükség, de azért a beteg míg egészsége helyre áll szobában maradjon, s hüléstől mint felhevüléstől óvakodjék.

Idegláz.

Az idegláz, melynél a láz általános kórjelei mellett az idegrendszer működése is annyira megvan zavarodva, hogy ezen betegségnek az idegrendszerben létező fészkeről legkevésbé sem kételkedhetni, nem mint a lobos láz erős fázással, hanem forrósággal változó borzadással kezdődik, s mindgyárt kezdetben a fej és idegrendszer különös bántalmával jár, mely kábultság, főfájás, szédelgés, zavartság, néha ájulás, reszketegség, majd őrjöngés vagy aluszékonyság, mindenféle külső s belső görcsök, vagy rángatózások által nyilvánul. E betegséget általában nagy gyengeség s bádjadtság jellemzi, melyek következtében a beteg ütere kicsi, gyenge, lágy, könnyen elnyomható, néha gyors, néha lassú, általában változó s a lélekezéssel öszve nem hangzó; vizelete majd vörös, majd halvány s többnyire zavaros; a kórjelek egymással s magával a betegséggel nagy ellentétben állnak, miután a nyelv sokszor szomjuság jelenléte nélkül is száraz, a beteg néha a legfájdalom-gerjesztőbb szerekre sem érez fájdalmat s magát a betegség legnagyobb fokán is jól érzi. Mindemellett sem elég biztosok e jelek s néha annyira csalnak, hogy kivált nemesebb zsigerek bántalmainál igen nehéz a láz tisztán ideges vagy lobos jellemét meghatározni.

Az idegláz rendszeren oly egyéneket szokott meg-

lepni, kiknek teste bár mi ok és így nedvvesztések, nemi kicsapongás, szeszes italokkal való visszaélés, hosszas betegségek, éhezés, lesújtó lelki indulatok következtében kimerült. Indokai egészségtelen rossz levegő s hasonló tápszerek lehetnek.

A mily nehéz ezen betegség ismerete, és oly bizonytalan s rendetlen lefolyása. Több napig, néha hetekig tartó előjelei vannak, s maga a betegség is 21—28 napig, sőt tovább is tart. Kimenetele nem bíráló jelenségekkel történik, hanem vagy a legkétesebb tünetmények közt oszlik el, vagy a legszomorubb következményeket hagyja maga után, vagy halállal végződik.

Az idegláz különböző nemeihez a *szelidebb* vagy *nehesebb*-, *folytonos* vagy *félbenhagyó*-, *heres* vagy *udult*-, *egyszerű*, *lobos*, *rothasztó*, *gyomor*, *csuzos*, és *hurutos* ideglázak tartoznak.

Miután az idegláz ennyi változatossággal jár, melyek annak gyógyítását sokképen módosítják s e mellett igen veszélyes betegség, legczélszerűbb azt jó idején szakértő orvossal közölni. Míg ez megérkezik, a beteg ápolására nézve két esetet lehet figyelembe venni u. m. az *egyszerű ideglázt*, és a *hagymázt*.

A szelidebb fokú *egyszerű idegláz*, mely a hagymáz első időszakául is tekintethetik, az általános kórjelek csekélyebb fokával jár, s gyógyításánál jobb keveset mint tulságosan sokat tenni. Ezért a beteg feküdjék csendesesen az ágyban s ragaszkodjék szorosan a lázas betegekre szóló életrendhez. Eledele, különösen ha gyomorbántalmak vannak jelen, gyenge leves, itala, czitrommal vagy más savanyokkal vegyített állott víz legyen. Gyomorbántalmaknál, a gyomornak és beleknek hánytatók, hashajtók és csőrék által való óvatos kiürítése szükségeltetik, a 7. 8. sz. alatti vények szerint; de

ha hánytató szüksége esetében a betegnek hasmenése lenne, akkor a 9. sz. alatti hánytatót lehet neki adni. Csuzos, hurutos kórvegyületnél gyenge izzasztók tesznek jót bodza- vagy hársvirág theából, s ha ezek nem használnak, a 10. sz. alatti izzasztó szer. Ha kórvegyület nincs jelen, a 11. sz. alatti chlor víz igen jó szolgálatot tesz, s ha ez nem elég, gyengén ösztönző s izzasztó szert kell adni a 12. sz. alatti vény szerint. A jelentkező főbántalmakat alsó és felső végtagokra alkalmazott mustáros kovászok úgy a nyakcsigolyákra alkalmazott hólyaghúzó tapaszok által lehet elvezetni vagy megszüntetni. Különös figyelmet kell fordítani az izzadás előmozdítására, mit a fennebbi izzasztó szerek s langyos fürdők által lehet elérni.

A hevesebb fokú idegláznál vagy hagymáznál (typhus) az idegláz kórtünetei nagyobb fokban állnak elő, a fő különös szenvedésével, mely miatt az örjögések növekednek, vagy mély aluszékonyság lepi meg a beteget s inai rángatóznak. Nem csak avatatlanokra, hanem szakértőkre nézve is igen fontos annak elhatározása, hogy az említett kórjelek az agy gyuladással vagy ideges állapotából származnak-e; azért ily esetben, az egyszerű idegláznál ajánlott életrendi szabályokon kívül egyebet tenni nem szabad, hanem mielőbb orvos után kell látni. Míg ez elérkezik, a főbántalmak enyhítése végett a nyakra és végtagokra bõrizgató szereket kell alkalmazni, a beleket csörék által kiüríteni és savanykás italokat adni.

Felüdülés időszakában, tiszta, száraz levegő, tisztaság, szeliden tápláló eledel, jó bor mértékeltes használata s a lélek fölvidítése legtöbbet tesznek a beteg helyreállítására.

Rothasztó láz.

A rothasztó láz az életerő kimerülését tekintve leginkább az ideglázhoz hasonlít; azzal a különbséggel, hogy ennél a test nedvei föloszlásra s rothadásra hajlandók. Mint kezdete óta ily természetű ritkán fordul elő, hanem, más különösen lázas betegségekből fejlődik ki, ha külbefolyások annak előállítására kedvezőleg működnek. Kifejlődése kezdetén a beteg bőrének hősege kellemetlenül égető; ütere petyhüdt változó, de azért mindig kicsi és puha; testének gyengesége oly nagy, hogy erőtellenül rogyik vissza ágyába; hangja érthetetlen, kimerült, s fére beszél vagy őrjöng; a rothadásba való átmenetel jeleiül a beteg kiürítései u. m. széke, izzadsága, vizelete, sőt lehelete is bűdösek; fogait szürkés fekete rothadt nyál vonja be, s orrában valamint szemhéjjain is hasonló mutatkozik; szemei bágyattak, üvegfényűek; a vér hibás vegyülete következtében, bőrén különböző színű kútegek mutatkoznak; néha széke s más kiürítései is véresek; ha a bágyadtság nagy, aluszékonyság lepi meg, nyelve meghasadozik, lélekzete hörög, teste földagad, s a veszély óráról órára növekedvén végre csendesen kimúlik.

Leghajlandóbbak ezen betegségre az olyanok, kik bármi ok következtében ki vannak merülve, vagy valamely senyves betegségben, milyenek a vizkór, bujakór és süly szenvednek. Indokai romlott levegő s eledelek, tápszerek hiánya, a test nedveinek bármi okok következtébeni megromlása, s az életművezetnek gyengítő befolyások általi kimerülése lehetnek.

Ezen betegség 14 — legfőlebb 21 napig tart; de ha javulásba megy is át, az nehezen halad előre.

A felüdülés időszakában kifejlődő vízkórtól, hasmenéstől és vérhastól félni lehet.

A rothasztó láz gyógyításánál fő dolog a tisztaság s a beteg hűvesen tartása. Ezért a beteg szobájának hűvesnek kell lenni s azt ovatosan ugyan, de gyakran szellőztetni kell. Hogy a rothadás kifejlődése megakadályoztassék, vagy terjedésének határ vettessék, a beteg szobájában erős eczetbe mártott ruhákat kell fölaggatni, s abból minden kiürítést mely a levegőt megronthatná eltávolítani. A beteg ne dunnákon, hanem mátráczon feküdjék s könnyű paplannal takarózzék. Eledele gyenge leves, itala savanyokkal vegyített víz legyen. A húsétel, mitől az ily beteg különben is irtózik, általában ártalmas. A gyógymódot illetőleg oly szereket kell alkalmazni, melyek a rothadásnak ellent állanak s az idegek működését ösztönzik. Ezért citromlével málnaeczettel vagy savanykás borral vegyített víz, és savanykás gyümölcsök gyógyszerül is jót tesznek. A beteg testét napjában többször eczettel vagy borral kell mosogatni, még akkor is, ha a bőrön ezen betegséggel járó kútegek mutatkoznának. A savanyú italokkal váltogatva méhfü vagy fodormenta theát lehet a betegnek adni. Eczetes csörék míg kimerítő hasmenés nem mutatkozik szintén jót tesznek, de a hashajtóktól általában óvakodni kell. Hasmenés esetében fehér bor helyett vöröset kell venni, s a hasat is borral, eczettel és pálinkával borogatni. Ha a beteg testén fekvélyek támadnak azokat eleinte hideg vízzel, borral, pálinkával, kámforos szeszszel, ha meggyuladnak ólomczukros vízzel, ha kifekélyesednek, terpentintől és tojás sárgájából a 13. sz. alatti vény szerint készített irral, végre ha megfenésednek illatos füvek boros főzetével, china vagy fűzhéj-főzettel, vagy chlor-

mész-olvadékkal lehet borogatni, vagy pedig china, hársfaszén és kámfor porból álló vegyítéssel behinteni a 14. sz. alatti vény szerint. Ha elvezető szerekre lenne szükség, legfelebb mustáros kovászokat lehet alkalmazni, de csak addig míg a bőrt megvörösítik; ellenben a hólyaghúzó tapaszokat, miután a sebes helyek ezen betegségben könnyen fenébe mennek át, általában kerülni kell. Belsőleg szintén a vér föloszlása ellen kell működni, mire a 15. 16. sz. alatti savanykás és összehúzó szerek a legjobb szolgálatot tehetik. Mind ezek mellett sem kell a szakértők tanácsát mellőzni, s ezen veszedelmes betegség megkívánja, hogy az ember mielőbb értelmes orvoshoz folyamodjék.

Felüdülés időszakában a kimerült beteget szeliden tápláló eledelokkal s egy darabig erősítő szerekkel kell éltetni.

Gyomorláz.

Gyomorláznál a láz általános kórjelein kívül a gyomornak és beleknek belső tisztátalanság által okozott beteges állapota tűnik fel. Kitérőse előtt több nappal a gyomor rendetlen állapotát vehetni észre, míg végre előáll, csekély, de többször megújuló borzadozással s erre következő mérsékelt forrósággal, főfájással és erős szomjúsággal, mely alatt a beteg ütere sebes ugyan, de nem oly kemény mint a lobos lázban, sem oly gyenge mint az ideg- vagy rothasztó lázban. A láz nappal csillapodik, estve növekedik, reggel felé pedig gyenge izzadással végződik; melynek következtében a beteg éjjel nyugtalan, de nappal jóval könnyebben érzi magát. Nyelve eleinte fehér vagy sárgás, később barna; szája keserű, fanyar, vagy nyálkás ízű; gyomra

émelyeg, fáj; néha ökröndözik, hány vagy hasmenése van; vizelete megzavarodik s vastag ülepet csinál; lélekzete a roham alatt szorult.

A gyomorláz leginkább tavasszal, nyáron és ősszel uralkodik, s leginkább gyenge gyomru — gyenge máju — ingerlékeny valamint ülő vagy dobozó életű emberek esnek bele. Indokai gyomorterhelés, szeszes italokkal való visszaélés, rossz minőségű vagy nehezen emészthető eledetek, nedves vagy meleg időjárás, hűlés, kedélymozgalmak lehetnek. A betegséget előidéző anyag néha az emésztő erőt mennyisége vagy minősége által felülmúló eledelekből, néha a gyomor, belek és máj hibás elválasztásaiból képlődik, néha gilisztáktól származik.

A gyomorláz gerjesztő beteges anyag különfélesége szerint *csorrás-*, *epés-*, *nyálkás- és gilisztás-gyomorláz* lehet megkülönböztetni; de ezeknek is ínjajd egyszerű, majd lobos, majd ideges vagy rothasztó jellemök lehet, mi a betegség gyógyításának módosítására nagy befolyást gyakorol.

Ezen betegség lefolyása különböző; ugyanis az egyszerű csorrás láz csak néhány napig tart, míg az epés, nyálkás vagy gilisztás láz hetekig is eltarthat. Javulásba való átmenetele, hányás, székletétel, izzadás vagy vizelet útján válságos kiürítések közt történik; de ha ezek elmaradnak, vagy a betegséget okozó anyag el nem távolíttatik, lobos, ideges vagy rothasztó láz lehetnek következései.

A gyomorláz gyógyításánál a betegséget okozó anyag fölolvasztásán és kitakarításán kell igyekezni, mire nézve következő esetek adhatják elő magukat.

Ha a betegséget okozó anyag a kiürítésre még elkészülve nincs és így az sem föl, sem alá nem

kivánczik, ilyenkor először is fölolvasztó szereket kell adni, még pedig gyengébb idegzetűeknél a 4. sz. alatti habzó porokat; erősebbeknél ellenben fölolvasztó főzetben gyenge fölolvasztó sókat vagy hánytató borkövet kis adagban, hogy ne hajtsanak, s valamely fölolvasztó vonattal vagy a nélkül a 17. sz. alatti vény szerint; nyálkásodás vagy vizes székelés esetében a fölolvasztó sók helyett az előbbi fölolvasztó főzetbe egy nehezek szalamiasót vegyítvén, s ezen szereket mind addig folytatván, míg a betegséget okozó anyag föl vagy lefelé való igyekezete kitűnik.

Ha émelygés, ökröndözés vagy hányás jelei mutatkoznak, gyenge hánytatót kell adni hánytató gyökérből hánytató borkövel, a 18. 19. sz. alatti vények szerint, vagy ha hasmenés lenne jelen a 9. sz. alatti hánytatót; vigyázzván mindenesetre, hogy erőszakos hányás ne következék.

Ha a gyomor-tisztátalanság aláfelé igyekszik, ilyenkor hashajtók szükségesek, még pedig az egyéniséghez képest szennából, hashajtó sókból, vagy rabarbarából, a 20. 21. 22. 23. sz. alatti vények szerint.

Ezen bánásmód mellett a láz jellemére különös figyelemmel kell lenni, s a szerint a mint az lobos, ideges vagy rothasztó, az ezen betegségek ellen ajánlott gyógymódot kell a gyomorláz elleni gyógymóddal párosítani. A betegséget okozó anyag különfélesége szerint, ha az epés, savanyokat, ha pedig nyálkás, szalamiasót kell használni, a 24. 25. 26. sz. alatti vények szerint. Ha a gyomorban, belekben, májban vagy más zsigerekben gyuladás jelei mutatkoznának, azt az ezen betegségek ellen ajánlott gyógymód szerint le kell csendesíteni. Az illő kiüritések megtörténtével a láz néha megszű-

nik s az egészség helyreáll, de néha újból vizes székek állnak elő, a nélkül, hogy a tisztátalanság jelei megszűnnének. Ilyenkor újból fölolvasztó szereket kell használni, vagy ha a tisztátalanságnak a nyelven létező jelei gyomorgyengeség következményei lennének, gyomorerősítőket kell adni rabararával vagy a nélkül a 27. 28. sz. alatti vények szerint. Néha a tisztátalanság jelei megszűnte után fennmaradt láz lecsillapítására gyenge izzasztók általi válságokat igyekeznek az ember előidézni. Gilisztás láznál a gilisztakór rovata alatt ajánlott gyógymódot kell alkalmazni. Ha a gyomorláz más veszélyesebb betegségbe menne át, azonnal orvoshoz kell folyamodni. Gyógymód mellett a beteg életrendileg tartsa magát a lázakra szóló általános szabályokhoz, eledele egy kevés leves, itala saványkás víz legyen.

Lábbadozó állapotban az erők helyreállítására néha nem kívántatik egyéb, mint fris levegő használata, ugy azonban, hogy a beteg magát meg ne hűtse; rendes és tápláló életmód, vigyázzván, hogy gyomrát meg ne terhelje, s ha nagyon ki van merülve, egy kevés jó bor; de néha erősítő gyógymódra is van szükség, melyet orvos kell hogy elrendeljen.

Hurutláz.

A hurutláz, melynél a láz általános jelei mellett, a lélekző szerveket bevonó takhártya, nagyobb mennyiségű s beteges minőségű nyálkát választ el, több izbeni borzadozással kezdődik, melyre egy két napig fázással váltogató forróság következik. A beteg ez alatt bágyadt, kedvetlen, feje nehéz, az elmebeli foglalkozást kerüli, étvágya nincs, szomju-

sága nagy, ütere gyors. Láz mellett a lélekző szervek takhártyájának beteges állapota is mutatkozik, mely ha csupán az orra szoritkozik *náthának*, ha pedig a lélekző szervek több részeit is bántja *torok-
légső-* vagy *mellhurutnak* neveztetik. Náthánál a beteg gyakran prüszsent, szaglása megtompul, szemci nehezek, könnyeznek s a világosság iránt érzékenyek, orra nem szelel, orra tövén levő fájdalomna néha az egész főre kiterjed s orrából eleinte vizes, csipős, néha véres nedvesség foly ki, mely később a láz és helybeli izgatottság csillapultával vastag, enyves, fehéres sárgás vagy zöldes takonynyá változik. A hurutláz többi fajánál gyakori köhögés van jelen rekedtséggel néha torok fájással, a takhártya elválasztása itt is olyan, mint a náthánál, a beteg eleinte nehezebben, később ha a betegség enged szabadabban lélelzik, mindenik oldalára feketik s csupán erős köhögésre érez hasában fájdalmat. Néha az egyik helybeli bántalom átmegey a másikba, de néha minden k egyszerre bántja a beteget. A fennebbi folytonos körjelek este rendszeren növekedni szoktak, de reggeli mérsékelt izzadásra csillapodnak.

A hurutláz néha egyszerű, de vannak gyomor- vagy csúzlázzal párosultak is. Néha szelidebb néha hevesebb lobos jellemet visel, de tapasztalhatni ideges sőt rothasztó jelleműeket is. A hurutláznak egy hevesebb faja, mely néha járványilag uralkodik *Grippének* neveztetik.

Leghajlandóbbak ezen betegségre a gyenge, ingerlékeny bőru, meleg szobához, meleg öltözethez szoktatott, szabad levegőtől magukat elzárt, nyálkás vérvegyületü, nagy betegségeket, különösen huzamos hőrbetegségeket kiállott egyének. Indokának a nedves hűves levegő általi meghütést lehet

tulajdonitni, ezért a hurutláz leginkább ősszel, nedves tavasszal és télen szokott uralkodni. Egyenlő mérsékletű hideg, hurutláz nem idéz elő, de igen a légmérséklet hirteleni változása. Hűlésen kívüli okai a lélekző szerveknek bár miként eszközölt izgatása, fogjövés, csorva, belférgek, kanyaró, szamarhurut s mint a Grippénél légviszonyok lehetnek.

A csekélyebb fokú hurutláz néha magától is meggyógyul s ilyenkor izzadás, székletétel, orrvérzés vagy fehér ülepű vizelet által válságos kiürítések történnek; néha izzadás közben a beteg nagy könnyebbülésére kölesküteg jelenik meg; ezeken kívül az azelőtt vékony nyál tömörebbé válik s ennek kitakarodása által a láz is megszűnik. De ha a láz hevesebb gyuladással van párosulva, vagy ideges rothasztó jellemet vált, veszélyessé is válhatik. A láz megszünte után elhanyagolt hurutláznak szintén rossz következményei lehetnek.

Ezen betegség gyógyításánál a láz jellemére s kórvegyületére kell figyelemmel lenni. Ha a láz egyszerű s nem felette nagy, a bőr munkásságát kell előmozdítani meleg limonádék, bodza- vagy hársvirág tea, vagy szükség esetében a 10. sz. alatti izzasztó szer által. Ugyanezt eszközlik, a langyos fürdők is, ha azokat bizonyos ok, például a nők havitisztulása, nem akadályozza; de ügyelni kell, hogy fürdés után a beteg magát meg ne hűtse hanem mérsékelt meleg ágyban az izzadást bevárja. Ily célból s elvezető szer gyanánt a meleg lábvizek is jót tesznek izgató szerekkel vegyítve, vagy azok nélkül. Ha a láz heves, vagy a lélekző szervekben gyuladás jelei mutatkoznak, a körülményekhez képest érvágásra, piócákra, mustáros kovászokra vagy hólyaghuzókra van szükség. Láz megszüntével a turhát néha maga a természet is kiüríti, de

ha ez nem történik, a 29. sz. alatti szerrel kell azt eszközölni. A hurutláznak ideges vagy rothasztó jelleménél, más betegségekkel való vegyületénél vagy ha az nem hűlés, hanem más betegségek következtében támadt, a gyógyítást körülmény szerint módosítani kell, nehezebb esetekben az orvosi tanácsot el nem mellőzván. Gyógymód mellett a beteget, ha a betegség nem nagy, a tiszta száraz levegőtől elzárni nem kell; de ha öt időjárás vagy más okok a kül levegőtől elzárnák, tartózkodási helyül, mérsékelt meleg, száraz és tiszta levegőjű szobát válasszon, izzadás alkalmával mérsékelt meleg ágyban feküdjék, mert a nagy meleg a betegség bármely fokánál ártalmas, a légvonattól s hűléstől óvakodjék, s eledele leves vagy valami könnyű étel, itala állott víz vagy árpafőzet legyen.

Felüdülés időszakában a beteg minden ártalmas befolyástól óvakodjék; ezért mind a tulságos meleget, mely bőrének ingerlékenységét nevelhetné, mind a hűlést kerülje: viseljen a külső lég mérsékletéhez alkalmazott ruhákat, tegyen a szabad száraz levegő alatt gyakori sétákat s igyekezzék testének ingerlékenységét hideg mosogatások s hideg fürdőkhez való szoktatás által csillapítani.

Csüzláz.

A csüzláz, mely egyedül hűlés következtében fejlődik ki, s a savós és rostos hártyáknak majd szűrő vagy szaggató fájdalmak, majd meleg és vörös daganat által nyilvánuló féllobos állapotában áll, horzadozással, és forrósággal váltogató nagy fázással kezdődik, míg végre a forróság folytonossá válik, a láz általános jeleivel. Ez alatt a beteg bőre az izzadásra igen hajlandó; vizelete eleinte vörös,

de később megzavarodik s téglá- vagy rózsaszínű-néha fehér ülepet rak le; az este felé növekedő láz leginkább az éj első felében kinozza a beteget, de reggelfelé csillapodni kezd; a test valamely részében szűrő vagy szaggató fájdalmak támadnak, melyek pihenéskor szűnnek ugyan, de ha a beteg mozog, növekednek, sőt néha a mozgást is akadályozzák; néha a beteges részen meleg világos piros daganat képlődik, melyre a fájdalom olykor enyhül, s mely valamint a fájdalom is néha egy helyről más helyre költöznek.

A csúzláznak jelleme rendszeren féllobos, de vannak kitünő lobos, sőt ideges vagy rothasztó jelleműek is; párosulva gyomor és hurutlázssal lehet.

Ezen betegségre leginkább oly egyének hajlandók, kiknek örökségnél fogva vagy rossz szokások u. m. meleg szobák, ruhák és fürdők következtében elkényesztetett bőrük van, ülő életet élnek, magukat nagyon izzasztják s hosszas betegségekből üdültek fel. Ilyenek a csúzt egyedül hüléssből kaphatják meg.

Az egyszerű és szelidebb természetű csúzláz 7—21. nap alatt magától is eloszlik, s ilyenkor a láz és más beteges jelenségek csillapodása mellett válságos kiürítések történnek. bő és savanyú izzadás, köleskütegek, üllepes vizelet vagy orrvérzés által. De ha a láz lobos jellemű vagy gyuladással van párosulva, e gyuladás könnyen belső nemezebb zsigerekre veheti magát s a beteget veszélybe ejtheti. Ugyanez történik akkor is, a midőn a szelidebb csúz külső végtagokról hirtelen belső életművekre költözik át, vagy a betegség ideges vagy rothasztó jellemet ölt magára. Néha a csúzláz megszűnte után is sokáig fennmarad, többé vagy kevésbé ártalmas következményekkel.

A csúzláz gyógyításánál először is annak jellemét kell figyelembe venni. Egyszerű csúzláznál egyszerű lobellenes gyógymód szükséges, eltávolítván a betegtől mindent mi izgatná, s őt szelid lobellenes szerekkel éltetvén a 30-31. sz. alatti vények szerint. Ha a betegséggel helybeli gyuladás lenne párosulva, általános vagy helybeli kiűritéseket kell tenni, de csak úgy, ha az orvos beleegyezik, székrekedés esetében pedig hashajtót adni a 20 sz. alatti vény szerint. Ha lobellenes gyógymódra a láz és fájdalom szünni nem akarnak s a bőr száraz, gyenge izzasztókat kell adni bodza- vagy hársvirág-theából vagy a 10. sz. alatt izzasztó szert. Ideges vagy rothasztó jellemnél ezek elleni gyógymód szükséges; különösen ideges jellemnél a 32-33. sz. alatti szerek orvosi felügyelet alatt használva igen jó szolgálatot tehetnek.

Miután a csúzláz gyógyítását a beteg magatartása is előmozdítja, azoknak kik magukat a hűléstől alkalmas öltözet által megóvhatják, az ágyon kívüli fennlételet meg lehet engedni; de a magukra vigyázni nem tudókat mérsékelt meleg ágyba kell fektetni, ügyelvén hogy se tulságosan föl ne hevüljenek, se mikor izzadnak meg ne hűljenek. A csúzos beteg tápláléka gyenge eledel, itala tiszta de nem hideg víz lehet.

Láz megszűntével a csúz nem mindig oszlik el, hanem néha rövidebb vagy hosszabb ideig kinozza a beteget. Az ily láz nélküli csúznál először is azt kell meghatározni, hogy a betegség egyszerű-e, vagy vegyült. Ha a csúzzal más betegségek is, például bujakór, süly, köszvény, hasbeli zsigerek dugulása, vannak kapcsolatban, melyek a csúznál veszedelmesebbek, vagy annak gyógyulását akadályozzák, először is ezeket kell gyógyítás alá venni s néha

velök együtt a csúz is elmulik. Egyszerű csúznál a betegség jellemét kell tekintetbe venni, s miután az legtöbb esetben lobos, itt is a csúzlázban ajánlott lobellenes szereket kell alkalmazni. Ezen betegségben külső szerekre is levén szükség, miután a hidegnek külsőleg való alkalmazása ártalmas, a csúzos tagokat melegített, néha cukorral, fenyőmaggal vagy más illatos szerekkel megfüstölt ruhákkal kell betakargatni, s ha ezek nem használnak, meleg hamuval, sóval vagy illatos burjánokkal, kámforral megkent meleg ruhákkal borogatni, vagy repülő zsirral kenegetni.

Ha a csúz fennebbi gyógymódra sem enged, s üdültté válik, fájdalomcsillapító s másító szereket kell adni a 34. 35. 36. sz. alatti vények szerint; ha pedig a betegséget az emésztési szervek kimerült állapota tartja fenn, gyomorerősítővel kell a beteget éltetni a 37. sz. alatti vény szerint. Belső szereknél néha többet használnak a külsők, milyenek eleinte a lágyító, oszlató s fájdalomcsillapító pépek és tapaszok a 38. 39. sz. alatti vények szerint; később ha ezek nem használnak a borral, pálinkával, illatos vagy kámforos szeszekkel való mosogatások; végre repülő zsirral való kenegetés. Az üdült csúz gyógyításában igen nagy érdemet vívtak ki maguknak a kénes meleg ásványvizek, melyeknek Magyarhonban a mehádiai, nagyváradi, pöstyéni, trencsin-tepliczi, Erdélyben az alsóváczai, itálul mint fürdő alakban használva. Kiknek a természetes hévvizekre utazni módjuk nincs, házuknál csinálhatnak maguknak ily fürdőket, egyszeri meleg fürdökhöz két lat kénmáját vegyítvén. Nem kevésbé hasznosak a gőzfürdők, úgy az illatos füvekből, hanyagabólyból, malátából sat. készült fürdők; emésztési elgyengülésnél a vasas savanyú vizek itala,

átalános elgyengülésnél pedig a vasas hévvizek, milyenek a szliácsi, vichnyei és mások Magyarhonban. Sokszor a bőrizgató szerek, a 40. sz. alatti sebezhető ír, s a villany használata is jó szolgálatot tesznek. Ki mind ezekre se tud bajától menekülni, illő, hogy orvoshoz folyamodjék.

Miután az ember a lázatlan csúztól is megmenekedett, ha teste el van gyengülve igyekezzék azt tápláló életmód, tiszta száraz levegő élvezése s testének borral vagy illatos szeszekkel való mosogatósa által erősíteni; vagy pedig ha bőre ingerlékeny, mossa azt naponkint hideg vízzel s szoktassa magát hideg fürdökhöz. Ki a csúzt magából gyökeresen kiirtani nem képes, óvakodjék mindentől, mi e betegséget előidézhetné, különösen a hüléstől s a hives és nedves helyektől; vagy ha ily helyeken tartózkodni kénytelen, fejét és lábait melegen tartsa, az átázástól oltalmazza, testét naponkint valami durva posztóval dörzsölgesse, s mihelyt őszszel a napok hivesednek, gyapju szövetü ruhákba öltözködjék, azokat csak is nyár kezdetével vetvén le. Így a betegség magasabb fokra hágását, vagy az abba való visszaesést kikerülheti.

Ragályos lázak.

A ragályos lázak a többi lázaktól abban különböznek, hogy mindig valamely ragályos anyagnak kívülről való közlése által támadnak. Többen ezek közül, mint a *pestis*, *sárgaláz*, *európai ragályos hagymáz*, nálunk vagy épen nem, vagy csak igen ritkán fordulnak elő s gyógyításuk mindig közintézkedések következtében történik; ezekről tehát e könyvben említés nem leend. De a már említett *ideg-* és *rothasztó* láz is bizonyos körülmények közt

ragályossá válhatik, azért czélszerű azon szabályokkal, melyek ezen betegségekben az egészséges embernek részint maga iránti kötelességeit, részint a betegek körüli eljárását tárgyazzák, megismerkedni.

Az elsöre nézve fõteendõ, hogy az egészséges ember magát a ragálytól a mennyire lehet mentesítse. Ez okból a fenebbi ideg- vagy rothasztó láz uralkodásának ideje alatt, tartson mind ételében, mind italában, mind pedig alvásában mértéket, de üres gyomorral a háztól ki ne menjen; kerüljön minden lelki vagy testi oly foglalkozást, mely az idegrendszerre lehangolólag vagy gyengítőleg hat; tegyen a szabadban gyakori s mértékletes mozgást; kerülje az ily betegek szobáit s ha azokba be is megy, óvakodjék a betegekkel sokat, de legkivált szem közt beszélni; nyálát oly helyeken le ne nyelje; dohányozzék, vagy rágjou szájában kalmus gyökeret; semmitõl ott meg ne undorodjék s ha onnan eljött, mossa ki száját, sõt mosdjék meg gyakran eczetes vízzel; ha ily idõben az ételek iránt undort érez, vagy feje fáj, vegyen egy gyenge és hasmenést nem okozó hánytatót a 9. sz. alatti vény szerint, de a túlságos izzasztást és hashajtókat kerülje, sõt ha ugyanakkor hasmenés is uralkodik, jó piros bort igyék, de mértékletesen.

Betegeket illetõleg, szintén nagyobb gondot kell ragályok alkalmával fordítani. Ez okból a betegek szobáit szorgalmasan szellõztetni kell, ügyelvén, hogy a beteg légvonat miatt meg ne hüljön. Ily szobákban a ragály terjedését eczetbe mártott ruhák fölaggatása által lehet meggátolni. Különös igyekezetet kell fordítani, a beteg kedélyének földerítésére, õt állapota iránt megnyugtatóván; valamint arra is igen nagy ügyelettel kell lenni, hogy

az magát étellel meg ne terhelje s legfőlebb egy kevés levest egyék, míg itala minél több lehet, még pedig állott víz, citromlével vagy eczettel. Ha ilyenkor a beteg orrából, végbeléből vagy nemző részéből vérzések támadnának, azokat hideg vizes borogatások vagy befecskendezések által meg kell szüntetni. Általános szabály az is, hogy a beteg ilyenkor tulságos hashajtók által ki ne meríttessék. illendő székletételéről csőrék által gondoskodván. Rothasztó láznál a beteget, ha lehet külön szobába kell fektetni, s ha a levegő ott minden szellőztetés daczára is megromlanék, füstöléseket kell tenni a 41. sz. alatti mód szerint. Ezen füstölés alkalmával a beteg szobájából minden tükör- és ércportékát el kell távolítani s a szobát füstölés után jól kiszellőztetni. Ki ezen gőzök alkalmazásától fél, olvasszon fel két lat chlor-meszet egy meszely esővízben s ezzel a beteg szobájának falait s földjét locsolja meg. Fris vízbe áztatott zöld lombokkal, vagy egy széles medenczébe tett szénporral, szintén meglehet a romlott levegőt javítani.

VÁLTÓLÁZ.

A váltóláznál rohamokat és rohamtöli szüneteket lehet megkülönböztetni; úgy hogy a láz néhány óráig tartván, utána szünet áll be, mely alatt a beteg minden kórtünetmentől ment s magát jól érzi. Kitörését néha több napig tartó kornyadozás előzi meg, de néha előjelek nélkül is meglepi az embert, s lefolyása fázás *forróság* és *izzadás* időszakai alatt történik.

Fázás időszakában, mely néhány perczig, néha órákig tart, a vér a körbeli részekről a központi

részek felé tolatván, a beteg teste meghidegszik; ujjai ajakai megkékülnek, bőre halványnyá vagy kékestarkává, ránczossá, érzéketlenné, szárazzá válik, s a beteg egész testében annyira reszket, hogy fogai is vaczognak; inai elgyengülvén fekünni kénytelen; lélekzete fojlott és száraz köhögés lepi meg; szive dobog, ütere gyors, összehúzódott, néha rendetlen; feje nehéz, külérzékei megtompulnak; élvágya elvész, szomja kiolthatatlan, de a sok ital hányásra készíti; széke rekedt, vizelete kevés, vizes és szintelen.

Forróság időszaka alatt, mely az előbbinél tovább tart, a beteg vérforgása szabadabbá válván, bőre mind pirosságát mind melegségét visszanyeri, sőt tüzesebb lesz; lélekzete szabadabb; ütere nagyobb, rendesebb; fejének nyomó fájdalma lüktetővé változik s néha férebeszél; szomja könnyebben oltható; vizelete bővebb, sötétsórga néha vörös színű.

Izadás időszakában a kórjelek csillapodni kezdenek, a beteg testét mérsékelt izzadás önti el, álomba merül s midőn fölébred fejét szabadnak érzi; láza lassankint megszűnik; vizelete megzavarodik s többnyire téglaszínű ülepet rak le; ajkai körül néha apró hólyagocskák támadnak, melyek ha elszáradnak varakat hagynak hátra.

A váltóláz legközönségesebb fajaihoz a *mindennaposok*, *harmadnaposok* és *negyednaposok* tartoznak, melyeken kívül még *kétszereseket*, a láz napján megjelenő két külön rohammal, valamint *kettős harmadnaposokat* és *hármás negyednaposokat* mindennap előjövő rohamokkal lehet megkülönböztetni. A mindennapos váltólázak meghatározásánál nagy vigyázat kívántatik, miután a sorvasztó lázaknak is ily alakjuk szokott lenni. A váltóláz más

betegség kórjelét is képezheti, s más betegségekkel is lehet párosulva, néha lobos, néha ideges vagy rothasztó jellemet öltvén magára; de ugy nevezett criticus vagy jótékony váltólázak sem hiányzanak, milyenek a tavaszi harmadnaposok, melyek által néha más rosszabb betegségek^{től} menekszik meg az ember.

A váltóláz megkaphatására különös hajlam kivántatik, melyet néha az ember beteges küteményéből meg lehet ismerni; de néha a legegészsége^{sebb} kinézésű ember is hajlandó erre s bármi okból is megkaphatja. Indoka minden lehet, mi a testet gyengíti, az altest zsigereit elbetegesíti s azokban dugulást idéz elő. Némely helyeken mocsáros kigözölgések s más okok következtében megromlott levegő miatt rendszeren uralkodik a váltóláz, sőt légköri változások azt járványossá is teszik.

A váltóláz általán véve nem veszélyes betegség, s ha okai megszüntetnek néha magától is elmúlik; valamint könnyen gyógyítható, ha a benne lévő egyén fiatal, erőteljes, a láz még nem régi, nem vegyült, nem bír valami különös jellemmel, és harmadnapos; míg ellenkező esetekben nem csak nehezen enged, hanem a legrosszabb következései is lehetnek.

A váltóláz gyógyításánál először is arra kell vigyázni, hogy, ha az criticus találna lenni el ne nyomassék. De ha a váltóláz az életművezet kárával jár, azt orvosolni kell, s e tekintetben többféle gyógymódot ajánlanak. Némelyek azt tanácsolják, hogy a roham előjeleinél használjon az ember ingerlő szereket; így tegyen erőszakos mozgást, igyék bort vagy pálinkát, azokba borsot vagy paprikát vegyítvén; fázás kezdetével üljön meleg fürdőbe, vagy ellenkezőleg öntöztesse testét hideg vízzel.

Ily kísérletek ha némely esetben használnak is, de gyakran árthatnak, és így csak is orvos beleegyezésével tétethetnek. Okszerű gyógymódot követve másképen kell a beteggel bánni a láz rohama, mint annak szünete alatt. Midőn a hideg a betegre akar jöni, testileg mind lelkileg nyugalom kívántatik: azért a beteget ilyenkor mérsékelt meleg ágyba kell fektetni, legfőlebb kezeit s lábait tévén nagyobb melegbe, s felügyelni, hogy gyomrát étellel vagy itallal meg ne terhelje. Ha nagyon fázik, egy findsa meleg limonádét, bodza-, hárs- vagy székfűvirág theát kell neki adni, mert a hideg ital ilyenkor ártalmas; de ha az agy vagy mell felé vértolulás jelei mutatkoznának, lábikráira mustáros kovácsokat kell tenni, sőt orvosi beleegyezéssel eret is lehet rajta vágatni. Hideg elmúltával a beteget lassankint ki lehet takarni, vigyázzván, hogy meg ne hüljön, forrósága és szomjusága enyhítésére mérsékelt hidegségű vizet adván neki eczettel vagy citromlével vegyítve, főfájdalmi enyhítésére pedig lábatalpait mustáros kovászszal vagy reszelt tormával kötvén be a kiveresítésig, sőt homlokára is néhány szem törött fenyőmaggal meghintett eczetes kenyeret kötvén. Forróság után míg az izzadás tart s a beteg kihülepedik, ügyelni kell, hogy magát meg ne hütse, de később száraz ruhát lehet reá adni, s megengedni, hogy fölkeljen és egy kevés levest vagy becsináltat egyék. A váltóláz tulajdonképeni gyógyítása roham után kezdődik, a midőn, először is az okokat kell kikutatni s elhárítani a beteget a nedves vagy romlott levegőtől elvonván, az ártalmas kiürítéseket megszüntetvén, vagy a nedvek fennakadását folyamatba hozván, a bőrről eltünt kütegeket bőrizgató szerek vagy langyos fürdők által visszatérítvén, a gyomorban

létező tisztátlanságokat azon az úton mely felé igyekeznek, a 8. 9. 18. 19. 20. 23. sz. alatti hánytatók és hashajtók által kitakarítván, a váltólázt okozó vagy azzal kapcsolatban lévő más fontosabb betegségeket megszüntetvén. Okok elhárítása után, a láz lobos, ideges vagy rothasztó jellemére is különös tekintettel kell lenni; de ha semmi különös jellem nem mutatkoznék, meg lehet próbálni, hogy két lat pörkölt kávéból egy findsa jó erős fekete kávéfőzetét, s abba egy evő kalán citromlevet vegyítvén, ezt a beteg roham előtt 4—6 órával megigya, mely ha nem használ, s a váltólázzal semmi más betegség kapcsolatban nincs, minden más szernél legjobb a chinásó rabarbarával, vagy hasmenés esetében Doover poraival a 42. 43. sz. alatti vények szerint. Más szerekket orvosi beleegyezés nélkül élni nem tanácsos, úgy kétes esetekben is. valamint kettős, kétszeres, mindennapos vagy makacs lázagnál. kivált ha a roham szünetei rövidek, legjobb a hajt orvossal közölni.

Váltóláz megszüntével néha hosszas gyengeség, különösen az emésztő rendszer gyengesége maradván fenn, ennek következtében mind a váltóláz visszatérhet, mind pedig más betegségek fejlődhetnek ki. Ezért a beteg mind addig, míg ereje tökéletesen helyre áll, a váltóláz minden indokaitól, különösen pedig a hűléstől, nedves és rosz levegőtől, étel is italbeli rendetlenségektől óvakodjék. Gyomor gyengeség ellen keserű burjánoknak, melynek a *ridra eleczeke* s a *földepe tárnics* vagy *ezerjőfü*, főzeteit s a 37. 44. 45. sz. alatti szereket lehet használni; ha pedig a láz után máj- vagy lépdugulás marad fenn, vagy vízkóros állapot fejlődik ki, ezek ellen saját rovataik alatt megírt mód szerint fölolvasztó szereket vagy vízkór ellenes gyógymódot kell alkalmazni.

IDÜLT LÁZAK.

Az idült, lappangó, vagy sorvasztó lázak a heves lázaknál hosszasabban tartanak, bizonyos jellemök nincs, az életművezet általános kimerülésének, vagy más idült betegségnek lehetnek következései, s a testet rövidebb vagy hosszabb idő alatt fölemésztik.

Ezeknek is vannak néha előjelei, t. i. az ember kedvetlen, unatkozó, a dolgot kerüli, türelmetlen, belső nyugtalanság kinozza, arcát gyakran hőség futja el, kezei égnek, s ilyenkor arcza halvány, besett, napközben gyakran elálmosodik, feje kábult s nyakszirttájékán fájdalmat érez, szemci fényesek s tüzelnek; mely előjelek néha hónapokig tartanak, míg végre valódi láz fejlődik ki, mely mindig este lepi meg az embert s más napig tart, délután szünete lévén. Eleinte az ily láznak csak egy rohama van, mely alatt a beteget éjjel tulságos izzadás lankasztja, de később naponkint két roham jelenik meg s ilyenkor a test összeesése gyorsan halad előre. A láz kezdetéveli fázás csekély, de a rá következő forróság égető, s különösen a beteg tenyerei s talpai tüzelnek. A beteg vizellete felhős, később megzavarodik s vörös ülepet rak le; étvágya sok ideig jó, de szomjúsága nagy; lélekzete kivált roham alatt igen gyors; testi ereje napról napra lankadtabbá válik; arcát élénk vörös, körülirt pirosság futja el; álma zavart, s teste lassankint olyá lesz mint a váz. Ha szélhüvés vagy vízkór járulnak a bajhoz, a sorvadás gyorsabban halad előre, míg rendkívüli izzadás és hasmenés közben a halál beköszönt.

Az idült lázhoz a *lappangó idegláz, genyláz,*

sorrasztó láz, és *lappangó kórtuneti* láz tartoznak. Ezek közt a lényeges különbség abban áll, hogy a *lappangó idegláz* semmi helybeli bántalommal összekötve nincs; a beteg délután könnyebben, reggel nehezebben érzi magát, roham alatti fázása a forróságot jóval felülmúlja, gyengesége igen nagy, s vagy épen nem vagy igen keveset izzad; *genyláznál* a forrósága általánosan nagy, kitünő hajlam mutatkozik lobos állapotra, a roham délután rendszeren növekedik, a beteg kezei forrók, arca piros, reggel izzad, föloszlásra hajlandóbb mint más lázakknál, s belső genyedés jelei soha sem hiányzanak; *sorrasztó láznál* a föloszlásra és lobos állapotra való hajlam, valamint a forróság is csekélyebb mint a fennebbi lázakknál; végre a *lappangó kórtuneti láz* idült senyvekhez u. m. köszvényhez, bujakórhoz, görvélyhez sat. szokott csatlakozni.

Az idült láz vagy általános elgyengülésből származik, erős és heves testi fáradalmak, szerelmi kicsapongás vagy önfertőzés, vér vagy más nedvek vesztése következtében; vagy általános és idült izgatásból, a testbe jutott vagy abban termődött idegen anyagok u. m. mérgek, köszvényes, rühes, görvélyes, gyermekeknél gilisztás kórvegyület, néha idült fájdalom, húzamos lelki ingerültség, bánat, gond, szerencsétlen szerelem által; vagy helybeli idült izgatásból, idült bőrkütegeknek nemesebb zsigerekre való áttétele, idült gyulladás, genyedés, sebek, fekélyek, valamely zsiger elfajulása által.

Az idült lázak kimenetele inkább rossz mint kedvező, s befolyásának bizonyos ideje nincs, miután néha egykét hónap, néha évek alatt emészti fel az életerőt.

Gyógyításánál először is az okokat kell kiküldatni s elhárítani. Így a börről nemesebb zsigerekre

költözött kütegeket fürdők, a bőrnek dörzsölése, bõrizgató szerek s ujbbóli elragasztás által vissza kell téríteni; a vérfolyásokat s más nedvek tulságos kiürítéseit mérsékelni; az idült sebeket és fekélyeket s ezen lázakat okozó más betegségeket czélszerűleg orvosolni; a lelki bánatlnakat eloszlatni; szóval mindent mi a testre s lélekre leverõleg és gyengítõleg hat, eltávolítani. Okok elhárítása után a láz néha megszûnik vagy legalább enyhül s így könnyebben gyógyíttathatik; s ekkor már az erõk helyreállításán lehet dolgozni, mi részint életrendi bánásmód. részint gyógyszerek által történik. Elsõ kötelesség a sorvadt test táplálása, hogy azt a mit vesztett ujból visszanyerje; de ezen táplálás mind minõségére mind mennyiségére az emésztõ rendszer erejéhez legyen mérve, mert a bõ és nehéz táplálék új lázt idéz elõ; arra is ügyelvén, hogy az evés mindig bizonyos idõben történjék, és így a gyomornak ideje legyen az emésztésre. Az eledelnek megválasztására nézve a növényiek alkalmasabbak mint a hústélék, de a sok zöldséggel fõtt erõs leveseket is igen lehet ajánlani. A tejjel, különösen kecsketejjel, savóval s édes szõlõvel való élés nem kevésbé táplál s erõsít. Italul erõsítõ, de nem hevítõ jó bor, vagy tiszta sör való, de a kávé s más szesz italokat kerülni kell. Székrekedésnél szelid ásványvizek tejjel, hasmenésnél vörös borok tesznek jót. A sok alvás ártalmas, de a korai fölkelés, szórakozás, lakhely változtatás, déli tájékok fürdõire való utazás s falusi tiszta levegõ igen egészségesek. Külsõ szerekül a testnek illatos szeszszel való mosogatását, illatos burjánokból fõzött langyos fürdõket lehet ajánlani. Belső szerek alkalmazására, sõt a betegség pontosabb meghatározására s az ellene folytatóndó gyógymód elrendelésére

nézve az orvosi tanácsot soha sem kell mellőzni, miután a betegség különösen ott, hol az erre való hajlam örökölt, így is nehezen gyógyítható.

GYULADÁSOK.

A gyuladás oly beteges állapot, mely vörösség, daganat, fájdalom, melegség, a gyuladt rész működésének fenakadása, láz s a folyó mint szilárd részek különös átváltozásra való hajlama által tünteti ki magát. Kül részeken könnyű ráismerni, de a bel-zsigerek gyuladásának meghatározása s azok idegbántalmaitól való megkülönböztetése igen nehéz; már pedig a gyógyításban csak is ez adja az irányt, miután a gyuladás egészen más gyógymódot kíván, mint az idegbántalmak. A gyuladásnak az idegbántalmaktól való megkülönböztetésére, ismertető jelekül a láz jelenléte, ütér teljessége s keménysége, vizelet vörössége s folytonos fájdalom szolgálnak; de ezekre nézve is lehetnek kivételek, a gyuladásnak lehet különféle jelleme, s más bajokkal is lehet párosulva; azért meghatározásában mindig a legnagyobb vigyázat kívántatik.

A gyuladás minden emberben kifejlődhetik, de némelyik arra mégis hajlandóbb. Így férfiak hamarább megkapják mint a nők, sangvinicusok s cholericusok hamarább mint a phlegmaticusok s melancholicusok, ifjak hamarább mint a férfi korbeliek, de azért némely gyuladásra a gyermekek is igen hajlandók. Kisdedek fogzásánál könnyen kifejlődik az agyhártya lob, gyermekeknél a toroklob, fiataloknál a tüdő és szívlob, nőknél a méhlob, férfiak és öregeknél az altest zsigereinek gyuladása. Ki valamely gyuladáson már átesett, arra való

hajlamát megtartja. Indokai nagy hőség vagy hideg, mérgek, külerőszak, hevesmozgás, lelkiindulatok, szokványos kiürítések elnyomása, bőrkütegek vagy más betegségek hirteleni eltünése sat. lehetnek.

Kimenetele nem egyforma. Néha csak 7—14 napig tart s válságos kiürítések mellett eloszlik, mit a láz és vele járó kórtünetek tökéletes megszűnéséből lehet észrevenni. Ha el nem oszlik, idült gyuladásba, keményedésbe, genyedésbe vagy fenébe mehet át; mely esetben a genyedést hirtelen támadt borzadózásról s a fájdalomak enyhülte után is folytonosan tartó lázról! a fenét a helybeli kórtünetek hirteleni megszüntéről, de arra nyomban következő gyenge aka-lozó ütésről s hideg végtagokról lehet megismerni. Néha vízkór, összenövések, helybeli elgyengülés, szélhűdés, beteges ingerlékenység lehetnek következései.

A gyuladás gyógyításánál először is az okokat távolítja el az ember, azután pedig a szövetkező betegséget veszi tekintetbe; de ezeknél néha sokkal fontosabb és sürgetőbb a gyuladásnak megszüntetése, s ilyenkor azt kell először legyőzni, vagy gyógyítását, más megelőzőgyógymódokkal párosítani. A gyuladás legtöbb esetben heves jellemű levén, ez ellen lobellenes gyógymódot kell alkalmazni. E célból a beteget, különösen pedig gyuladt részét nyugalomba kell helyheztetni, smindent mi rá izgatólag hat, eltávolítani. Eledele gyenge kásaleves, gyenge zöldség, jó érett gyümölcs nyersen vagy főve, itala víz vagy árpafőzet, melyekbe körülményekhez képest, czukrot és savanyokat vegyíthetni, vagy mandolatej lehet. Idült gyuladásoknál néha az édes tej szolgál legjobb eledelül s italul. Ezek mellett a beteget környező levegőnek tisztának,

száraznak és mérsékeltnek kell lenni. Helybeli gyuladásoknál hideg borogatások szükségesek jéggel, hóval, vagy ezek nem létében hideg vízzel, melybe nagyobb süker végett eczetet vagy konyhasót vegyít az ember. Miután a hideg alkalmazása nem mindenütt tanácsos, sőt ha a beteg izzad, csúzzal, huruttal, orbánczczal vagy görcscsel bajlódik, ros hatással van, ily esetekben majd száraz, majd nedves, majd pépnemü gyenge meleg borogatásokat kell használni. Hevesebb gyuladásoknál vérbocsátások szükségesek, körülményekhez képest érvágás, pióczák vagy köpölyök által. Az érvágás mindig orvosi rendelet következtében s ahoz értő egyén által tétessék, a pióczák pedig soha se a gyuladt részre alkalmaztassanak. Néha a gyuladt részbe bemetszéseket kell tenni, mi szintén az orvos teendőihez tartozik, valamint annak meghatározása is, hogy az érvágást ismételni kellessék-e vagy sem. Vérbocsátás mellett néha belső gyógyszerekre is szükség van, még pedig a betegség jelleméhez képest eleinte lobellenesekre. E célból a beteg igyék vizet vagy árpafőzetet, kevés eczettel vagy citromlével vegyítve, vagy mandolatejet. E folyadékokba savanyok helyett néha gyenge hashajtó sókat u. m. glaubersót, keserüsót vagy borkövet lehet vegyíteni, oly adagban, hogy tulságosan ne hajtsanak. Hatalmas lobellenes szer a salétrom is magában vagy borkövel, melyből gyermekek 4—10-szemert, felnöttek 1—2 nehezéket vehetnek árpafőzetben. Hurutos vagy csúzos jellemnél a szalamiasó és hánytatóborkő tesznek jót. Ha a gyuladás erélyesebb gyógy módot kíván, ideges vagy rothasztó jellemet ölt magára, vagy kimenetele iránt aggodalom támad, legtanácsosabb orvoshoz folyamodni.

Vértolulás.

Miután minden gyuladás vértolulással jár, s a vértolulás ha nem szükségképen, de gyakran gyuladásba mehet át, illő hogy a vértolulásról is említés tétessék, egyike léven a leggyakoribb bajoknak s számtalan betegségek alapját képezvén, melyek csak is a vértolulás megszüntetésével nyernek gyógyulást.

A vértolulás egy vagy több szervnek, vérrel való tulságos eltelésében áll, melyet a vérrel telt szerv többé vagy kevésbé rendetlen működéséből, kisebb nagyobb ingerlékenységéből vagy érzékenységéből, teliség érzetéből, nagyobb melegségéből, s ezen jelenségeknek mozgásra, hevítő ételekre s italokra való növekedéséből lehet megismerni.

A vértolulás valamely életműves résznek vagy izgatottságából vagy ellenkezőleg gyengeségéből származik, és így tényleges vagy szenvedőleges; de van tisztán gépies okokból származott vértolulás is, mely valamely szerv vérforgásának gépies okok következtében való megzavarodásából s így más részek felé való meneteléből származik.

Következései mindenféle idegbajok göresökön kezdve a rásztkórig s nyavalyatörésig, a gyomorban, belekben, májban, tüdőkben, agyban sat. kifejlődhető minden helybeli bántalmak, a vérteljes részek gyuladása, s a vértolulás nagyobb fokánál szélhüds, érdragok, gutaütés lehetnek.

Vértolulás gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani. Ha a vértolulást általános vérbőség okozza, mit teljes, nehezen összenyomható ütérből, egyes tagok nehézségéből, mozgás alkalmával való

nehéz lélekezésből és szívdobogásból lehet megismerni, ez ellen általános és helybeli vérbocsátások, hűsítő elvezető szerek, sovány táplálék, az alvás megszorítása, sok vízital, erős mozgás és hivesen tartás szükségesek. Ha a vértolulás helybeli izgatásnak vagy valami különös anyagnak, vagy pedig bujakóros-, rühes-, csúszosköszvényes bántalmaknak lenne következménye, ezek ellen kell a gyógymódot intézni. Elgyengülés vagy görcsös állapot esetében, erősítő, görcsellenes szerek tesznek jót, de vigyázni kell, hogy azok tulságosan ne hevítsenek. Belső gyógymód s életrendi szabályozás mellett a vértolulás szét oszlatását helybelileg is eszközölni kell, mi részint a nedveket elvezető vérbocsátások, mesterséges fekélyek előidézése s ellenizgatók, részint összehúzó s visszaverő szerek által történik, mely utolsók közt a hideg alkalmazása legfelül áll.

Vértolulás eltávolítása után minden azt előidézhető okot kerülni kell.

Agylob.

Az agylob, melynél nem csak az agy, hanem néha annak takarói is gyuladva vannak, igen veszélyes betegség s gyakran kórelőzményekkel jár, melyek agyfelé való vértolulástól származnak, s ha el nem oszlanak néhány nap vagy hét múlva az agylob kifejlődik. Kórjeleit folytonos örvöngés vagy aluszékonyság, vagy mindkettő egyszerre, heves láz, a nyakütereinek lüktetése, főre való vértolulás, tüzes szemek, piros arcz, forró fej, gyakori kapkodás a fő felé s annak élesebb vagy tompább fájdalma képezik. Megjegyzendő, hogy egyedül azon lázas örvöngés vagy aluszékonyság lehet az agylob kórjele, mely mellett nyilvános vértolulás

is van. Ha az agy egymaga szenved, ilyenkor a fő fájdalom tompább, míg az agy takarói gyuladása a legélesebb fájdalmakkal jár. Mindemellett is néha semmi főfájás sincs jelen.

Az agygyulladás többnyire lobos jellemű, de vannak ideges jelleműek, úgy csorvás epés vagy gilisztás lázzal párosultak is.

Agygyulladásra leginkább gyermekeknek, vértolulásokkal bajlódóknak s kifejlett agyuaknak van kitünő hajlanuk. Indokai nagy meleg, nagy hideg, nyáron a napnak sütése, kedély-mozgalmak, gondolkodásbeli megerőtetés, szeszes italokkal való visszaélés, a főnek rázkodása vagy sebesítése, vértolulás, különféle betegségeknek főre való áttétele, tej, epe vagy giliszták általi izgatás, erős láz, az agynak szerelmi kicsapongások vagy önfertőzés következtében való elgyengülése lehetnek.

Ezen igen veszedelmes betegség, néha minden utó bántalom nélkül eloszlik, de gyakran az agy ellágyulása, elgyengülése, keményedése, elfajzása, vízkórba sőt fenébe való átmenetele is lehetnek következései.

Gyógyításánál először is az okokat kelleltávolítani, s miután azok megszűntek vagy hirtelen el nem távolíttathatnak, a gyulladás szétoszlatását venni muukába. E célból az ember a beteget lefektetvén oly helyheztetésbe teszi, hogy feje fentebb álljon; róla minden szorító öltözetet, mely a vérnek a fő felé való tolulását eszközölné levon; a helyet a hol fekszik besötétíti s hívesen tartja; mindent mi őt izgathatná eltávolít, a fölindulástól és haragtól óltalmazza, vele szeliden bánik s számára mindenben csendet és nyugalmat eszközöl; eledelül egyedül levest, italul vizet vagy mandolatejet ad. Fennebbi szabályok mellett ezen betegség fő gyógyszere a

hidegnek före való alkalmazása levén, ha jeget vagy havat találni nem lehetne, hideg vízbe mártott s jól kicsavart ruhákat tesz az ember a beteg fejére, a vízbe nagyobb hideg eszközlése végett eczetet, konyhasót, vagy salétromot vegyítvén. A gyulladás nagyobb fokánál a körülményekhez képest érvágás vagy a beteg halántéka vagy nyakszirt-tájékára 6—24 piócza alkalmazása szükséges. Belsőleg, a vér lobos állapotának csillapítására salétrom a legjobb szer mandolatejben vagy árpafőzetben a 30. sz. alatti vény szerint. Székletétel hiányában a 20. sz. alatti hashajtót vagy a 46. sz. alatti porokat, néha eczetes csőrétet is kell adni, míg egy-két székletétel következik. Ha az agylob csillapodása után a láz még tart, a fő nehéz, a bőr száraz, az agylob különösen hülésből, csúznak vagy valamely bőr-betegségnek eltünéséből származott, langyos fürdők valamint a karokra és lábikrákra alkalmazott mustáros kovászok és hólyaghúzók tesznek jót, de a melyeket addig, míg a gyulladás nagyobb foka megtörve nincs, alkalmazni nem szabad. Ha a gyulladás ezen szerekre sem szünik, ideges vagy rothasztó jellemet vált, vagy megszünvén örvöngés, nyugtalanság s görcsök maradnak fenn, a veszély elhárítása végett orvoshoz kell folyamodni.

A betegség után gyakran fennmaradt gyengeség ellen erősítő gyógmód szükséges, mely száraz tiszta levegő élvezésében, mértékletes mozgásban, szelid tápláló eledelkkel való élésben s jó bor mértékletes italában áll; de ha ezek mellett gyógszerekre is lenne szükség, vagy az utóbántalmak aggodalmat gerjesztenének, orvoshoz kell folyamodni. A betegségbe való visszaesés kikerülésére minden ártalmas behatást kerülni kell.

Gerinczagylob.

Ezen betegséget, mely a gerinczagy és takarói gyuladásában áll, s kiterjedésére, hevességére, valamint vegyületére különféle kórjelekkel jár, a hátgerincz állandó vagy időszakonként megújuló fájdalmából lehet észrevenni. Legbiztosabban meggyőződhetik az ember ezen betegség felől az által, hogy ha kezével a betegnek minden egyes csigoláját megtapogatja, vagy azokon egy meleg vízbe mártott szivacsot húz végig, a midőn a gyuladás helyén nyilvános fájdalom mutatkozik, mely néha igen csekély, de néha kiálíthatatlan s ilyenkor görcsökkel vagy végtagok rángatózásával párosul. Ha ezen gyuladás következtében az idegeket szélhűdés éri, ilyenkor a nyakon s a mell vagy has üregében különféle beteges jelenségek mutatkoznak, de ha a betegség idültté válik, nehéz ráismerni.

A gerinczagylob néha lázzal van párosúlva, mely többé kevésbé lobos jellemű, de olykor ideges jellemet is vált.

Ezen betegségre a görvélyes egyéneknek valamint azoknak, a kik kiskorukban angolkórban, később bujakórban szenvedtek s önfertőzés vagy szerelmi kicsapongások által életerejüket elfecsérelték, kitünő hajlamuk van. Indokai a gerinczagy sértései, rázkodása, hülés, szokványos kiürítések, különösen véresek elnyomása, szeszes italokkal való visszaélés, mérgeknek, különösen ólom féléknek az életművezetre való ártalmas hatása, csúznak, köszvénynek, bőrbetegségeknek hirteleni eltűnése s a gerinczagyra való áttétele lehetnek. Néha bujakórnak, görvélynek, hagymáznak képezi kórjelét.

A gerinczagylob kedvező körülmények közt legfőlebb 14 napig tart s válságos kiürítések közt eloszlik. De halálossá is válhatik, vagy veszélyes bántalmak u. m. gerinczvízkór, gerinczaszály, ge-nyedés, csontszú, fene sat. lehetnek következesei, melyek a beteget sokáig kinozzák s néha orvosol-hatatlanok.

Ezen veszedelmes betegséget addig is, míg az ember orvoshoz folyamodhatik, kezdetében lobel-lenesen kell gyógyítani. E czélból a betegre nézve legszorosabb lobellenes életrend, csendesség és nyugalom kívántatik, eltávolítván tőle mindent mi baját rosszabbá teheti. E mellett azon kell igye-kezni, hogy a gyuladás a szerint a mint annak foka kívánja, a gerincz hosszába alkalmazott pióczák vagy érvágás, később hideg locsolások által meg-szüntessék, különös figyelemmel levén egyúttal a betegség indokaira, hogy azok is mielőbb eltávo-líttassanak. Gyuladás csendesültével a meleg lábvi-zek 20. 46. sz. alatti lobellenes hashajtók, mustáros kovászok, hólyaghúzó, mint elvezető szerek, igen jót tesznek. Ha a gerinczagylob más jelentékeny bajokat talál előidézni, vagy ideges jellemet vált, azonnal orvoshoz kell folyamodni.

Szemlob.

A szemlob, mely a látás szervének gyuladásában áll, ritkán terjed ki az egész szemre, hanem leg-többnyire annak egyes részeit támadja meg. Így majd a szemhéjak, majd a könymirigyek, majd a belső és külső hártyák vannak meggyuladva, melynél a gyuladt résznek különböző foku vörössége, he-veessége és fájdalma tűnik fel, néha kisebb vagy nagyobb láz van jelen, s a fájdalom olykor a

szomszéd részekre, sőt az egész före is kiterjed. Ha a gyúladás csekély, ilyenkor a szem elválasztásai u. m. a nyák és könyek növekednek, de a gyúladás nagyobb fokánál kevesbednek, sőt meg is szűnnek. Az elválasztások apadásával azok minősége is meg szokott változni, tömörebbekké s csipősebbekké válván; de ezen minőségi változás mégis inkább a gyúladás természetétől, mint annak fokától függ, miután a tapasztalat azt bizonyítja, hogy például görvélyes szemgyúladásnál a könyek nagyobb mértékben választatnak el s e mellett mégis igen csipősek. A szemlobnak két időszaka van, melyek közül az elsőben a szem vörössége élénkebb, melegsége, érzékenysége s a gyúladással járó láz is nagyobb, míg másodikban a vörösség sötétebb, a daganat kisebb, a láz és melegség csekélyebb, s a szem sem oly érzékeny.

A szemlobot többnyire lobos láz kíséri, de vannak ideges, sőt rothasztó jelleműek is. Természetére nézve, vagy tisztán gyúlasztó minden különös jellem nélkül, vagy bizonyos jellemet visel, melynek különfélesége szerint orbánczos, hurutos, csúzos, köszvényes, küteges, görvélyes, bujakóros és súlyos szemgyúladást lehet megkülönböztetni.

Szemlobra a gyenge szeműeknek, és vérmes vagy epés mérsékményűeknek kitünő hajlamuk van, s ilyenekben a szemek megerőltetése, szesz italokkal való visszaélés, testi lelki indulatok s különféle betegségek a hajlamot még nevelik. Indokai a szemek sértései, tulságos meleg, hűlés, szemekre való vértolulás s különféle betegségeknek vagy beteges nedveknek a szemekre való áttétele, lehetnek.

Ha a szemlob egyszerű, nem nagy fokú, még első időszakában jött orvoslás alá s helyesen bántanak vele, könnyen gyógyúl s utóbántalom nem

követi, míg ellenkező esetben nem csak a látást, hanem a szem egész szervezetét is veszélyeztetheti.

Gyógyításánál első teendő a gyuladás megtörsé; a rossz következtéseket, milyenek a szemnek genyedésbe, aszályba vagy fenébe való átmenetele, meghomályosodása, vagy más megromlása, csak is ez által lehetővén kikerülni. E célból mindent mi a szemeket izgathatná, el kell távolítani, a beteg szobáját besötétíteni, s a beteget lobellenes életrend alá vonni, eledelül legfőlebb gyenge leveket, zöldséget, gyümölcsöt, italul vizet engedvén. Életrendi szabályok mellett a szerint, a mint a lázfoka kívánja, eret kell a betegen vágatni, vagy gyuladt része körül piócákat alkalmazni, szemére hideget, vagy ha a betegség jelleme ezt nem türi, lágyító langyos borogatásokat rakván a 47. sz. alatti vény szerint. Gyuladás csendesültével, a szem vörösségének eloszlatására a 48. sz. alatti szemvizet lehet használni; de miután a szem igen kényes és becses szerv, s annak gyuladása legtöbb esetben más betegségekkel is szokott párosulva lenni, legjobb, ha az ember minél előbb orvoshoz, még pedig ha lehet, szemészhez folyamodik, ez levén képes a bajt voltaképen megítélni s leghelyesebben orvosolni. Szemgyuladáson kívül a szemnek más betegségei is vannak, melyek iránt szintén szakértő orvost kell megkeresni.

Szemgyuladás után óvakodjék a beteg minden ártalmas befolyástól s igyekezzék szemeit hideg mosogatás, fris de tiszta levegő élvezése s szemei kimélése által megerősíteni.

Füllob.

A füllob, mely a hallás szervének gyuladásában áll, néha a fül külső részére szoritkozik, de néha a fül belső részére is kiterjed. Külső fülgyuladásnál, a fülnek vörösségét, daganatát s fájdalmát lehet tapasztalni, de belső fullobnál a fájdalom néha kiállhatatlan, s forrósággal, lázzal, néha a külső fül érzékenységevel van párosulva, olykor az egész főre kiterjed, s ha nagy fokra hág, örvöngésbe is hozhatja az embert.

A füllob néha orbánczos természetű, de a belső többnyire csúzos jellemű, s ha nagyobb fokra hág, agylobbal is párosúlhat. Minden fülfájásból válhatik füllob.

Füllobra leginkább érzékeny fülü emberek hajlandók. Indokai a fület külsőleg vagy belsőleg sértő tárgyak, néha a fülfájás megszüntetésére a fülbe csepegtetett erős gyógyszerek, más betegségeknek, melyeknek kórjelét is képezheti áttétele, de leginkább hülés lehetnek.

Ha a füllob nem igen heves és helyesen gyógyítatik, válságos kiürítések útján legfőlebb 14. nap alatt eloszlik; de néha genyedésbe vagy elfajzásba megy át, melyek ha helyesen nem gyógyítatnak, a legrosszabb következéseket vonhatják maguk után. Így a geny elfajulásával csontszú, süketség támadhatnak, vagy ha a gyuladás az agyra is kiterjed, agylob fejlődhet ki, a beteg kisebb nagyobb veszedelmére.

A füllob gyógyításánál az okokat kell elhárítani, s a gyuladást lecsendesíteni. Ha a gyuladás nem nagy, vagy épen hurutos-csúzos jellemű, a szelidebb lobellenes gyógymod elégséges. E végre a bete-

get mérsékelt melegbe helyhezvén, s tőle mindent mi fülét izgathatná, eltávolítván, belsőleg gyengén izzasztó theákat kell adni, bodza- vagy hársvirágból, a vérnek s nedveknek a fülre való tolulását pedig a 20. sz. alatti lobellenes hashajtó, lábvizek s a nyakszirtra alkalmazott hólyaghúzókat által kell elvezetni. Hevesebb gyuladásnál, a fültövére pioczákat kell alkalmazni, s belsőleg is szoros lobellenes eljárást követni. A kuruzslók s értetlenek által a fülekbe csepegtetni szokott csipős és erős szerek általában ártalmasok. Ha a fülben daganat vagy kelés támad, ezeknek megérlelésére lágyító főzetek gőzeinek, vagy lágyító pépeknek alkalmazása szükséges a 49. 50. sz. alatti vények szerint. Daganat fölfakadása után a fület a legtisztábban kell tartani, s naponkint kétszer langyos vízzel, vagy lágyító főzetekkel fecskendezni. A füllob komolyabb kimenetelénél orvossal kell a bajt közölni.

Légcsölob.

A légcsölob, mely a külső levegőt a tüdőkbe vezető csőnek gyuladásában áll, igen veszedelmes betegség. Terjedelme nem egyforma, miután néha egyedül a gégére, néha a légcsőre s annak a tüdőkbeni szétágazására szorítkozik, míg néha a légcső minden részeit bántja. Midőn a gyuladás a gégére szorítkozik, olyankor a beteg abban csiklandást érez; hangja elreked, s köhögés bántja, mely később bő köpessel van párosúlva. Gyuladás magasabb fokánál a gégében tompa, éles, vagy égető fájdalom támad; a beteg tökéletesen elreked nehezen nyel, s néha fulladás veszélye fenyegeti. A helybeli tünetekkel járó láz néha hurutos; de ha lobossá

válik, ilyenkor a beteg arcza tűzbe jő, feje fáj, fére beszél, vagy aluszékonyság lepi meg. Ha a gyuladás a légcsőben van, azt a légcső mentében való fájdalomról lehet megismerni, mely nyeléskor növekedik; a köhögés erőszakos érczhangú, eleinte száraz, később véres, vagy sárgás fehér köpéssel párosult; a gyuladással járó láz majd csekély, majd hevesebb.

Ha a gyuladás a légcső elágazásait bántja, azt nagy mellszorulásról lehet észrevenni, mely miatt a beteg csupán hátán feketik, lélekezete nehéz, köhögése eleinte száraz, később nyálkás, melle hörög; láza eleinte csekély, később heves; minden kortünetei terhesednek, feje fáj, s férebeszélés vagy aluszékonyság lepi meg.

Ezen betegségre, leginkább oly emberek hajlandók, kiknek örökségnél vagy későbbi okoknál fogva ingerlékeny légcsővök van. Indokai a légcsőbe jutott ingerlő anyagok, más betegségek hirteleni eltünése, vagy szokványos folyások fennakadása lehetnek, de leggyakrabban hülésből fejlődik ki, száraz és nedves, hideg vagy szeles időben.

A légcsőlob kedvező körülmények közt legfeljebb 14. napig tart, s válságos kiürítések következtében eloszlik; de gyakrani dültté is válik, s ilyenkor az embert egész életén át kinozza, vagy többször visszatér. Balkimeteleihez elfajzásba, genyedésbe, fenébe való átmenetel tartoznak

Ezen betegség gyógyításánál az okokat is tekintetbe kell ugyan venni, de azért főgondot a gyuladás megszüntetésére kell fordítani, mit fokához képest majd érvágással, majd a beteges tájakra alkalmazott pióczák által lehet elérni. E mellett a betegnek a legszorosabb lobellenes életrendre s a legnagyobb csendességre levén szüksége, vigyázni

kell, hogy magát étellel meg ne terhelje, hanem legfőlebb egy kevés nem igen meleg levest egyék, s viz helyett mandolatejet vagy árpafőzetet igyék, minden mozgástól és beszédétől ovakodják, s az őt környező levegő is mérsékelt meleg és száraz legyen. Gyuladás csendesültével, ha a beteges részekben még izgatottság mutatkozik, eleinte salétromot, később szalamia sőt kell adni a 30. 31. sz. alatti vények szerint; e mellett körülményekhez képest a beteg nyakára lágyító pépeket alkalmazni, vele lágyító gőzöket szivatni, a bőr kigőzölgésének előmozdítására őt meleg fürdőbe ültetni, ha széke rekedt, gyenge hashajtót adni a 20 sz. alatti vény szerint, s ellenizgatókúl mustáros kovászokat, vagy hólyaghuzókat alkalmazni. A légső beteges állapotát néha fölmagasztalt ingerlékenység s érzékenység tartván fenn, ezek ellen bódító szereket kell használni lágyító főzetben, vagy más szerek vegyületében, az 51. 52. sz. alatti vények szerint. Ha a baj mind ezekre sem oszlik, orvoshoz kell minél előbb folyamodni.

Kisdedek torokgyikja.

Ezen gyuladás, mely a géget, légsövet s annak elágazásait szokta megtámadni, leginkább kis gyermekeknél jő elő, s oly különös természettel bír, hogy következtében a leghirtelenebben nagy mennyiségű rostonya elválasztása történik, mely hárttyává alakul, a légsövet bevonja, s e miatt a beteg köhög, nehezen lélekel, s legtöbb esetben rövid idő alatt kimulik.

A kisdedek torokgyikja oly különféle kórjelekkel jár, hogy lefolyása alatt négy különböző időszakot, u. m. hurutos, lobos, hárttyaképlődési, és

megfulási vagy ellenkezőleg javulási időszakot kellene megkülönböztetni, de ezek oly hirtelen következnek egymás után, hogy köztük határt vonni néha alig lehet.

Kezdetét lázzal veszi, mely mindig hurutos kórjelekkel, rekedt hanggal, száraz köhögéssel, szemek érzékenységevel, s az orr tövéen levő csekély főfájással jár. Néha a beteg nehezen nyel s csekély toroklob jelei mutatkoznak, de legtöbb esetben a toroklobnak semmi jele nincs. Ezen hurut, mely a közönséges huruttól mindgyárt eleinte különös köhögés által különbözteti meg magát, miután a betegség hirtelen növekszik, az első, második, vagy harmadik nap estéjén, hangja által, mely a kutya ugatásához hasonlít, valamint azon tulajdonai által, hogy száraz, hosszasabban tartó, erőszakos és megfulással fenyegető, különös figyelmet ébreszt. A beteg ezen köhögés alkalmával gégejében vagy légsövében fájdalmat érez, melynek helyét ujjával is meg tudja mutatni, sőt sokszor hozzá is kapkod. A fennebbi kórjelek reggel felé csendesedni szoktak, de este felé rendszeren, még pedig nagyobb mértékben megújulnak. Ugató köhögés mellett a beteg elváltozott hangja néha rekedt, néha pedig sipító mint a tyuké; lélekzete nehéz és hangos, mintha a levegő érczsövön menne át, s azt, kivált mikor a beteg aluszik, nagyobb távolságról is észre lehet venni. A betegséggel járó láz néha megtartja hurutos jellemét, de néha kitünőleg lobossá válik. Betegség növekedtével a köhögés ritkul, de megújulása nagyobb erővel történik, s néha hányásra is készíti a beteget, mely által eledelek, nyál, epe, turha, később hártyardarabok, néha geny vagy zöld és sárga bűdös ev ürítettnek ki. Ha gyors segély nem érkezik, a kórjelek hirtelen növekednek; a beteg

nyugtalan, kétségbe esett; fejét hátra hajtva nagy nehézséggel lélekez, hörög; arcza elhalaványul, ajkai megkékülnek; orrlyukai kitágulnak, szemei kidülednek; nyomasztó álomba merül, néha fére beszél; görcsöket kap; ütere rendetlenné válik; elgyengül, homlokán nyakán hideg verejték üt ki, s megfuladván kimúlik.

Miután a tapasztalás azt bizonyítja, hogy ezen betegséget ugyanazon családnak több tagja megkapta, önként következik, hogy erre különös hajlam kivántatik, melyet a gyermek vagy szülőitől örököl, vagy anyja méhében nyer, s kifejlődésére az életidőnek is nagy befolyása van; mert az élet első évétől a hetedikig leggyakrabban fordul elő, de példák bizonyítása szerint ifjabbak sőt idősebbek is megkapják. Ezen hajlam a betegség egyszeri kiállása által némelynél elenyészik, de legtöbbször annyira növekedik, hogy ugyanazon egyén 3—4-szer is megkaphatja e betegséget; fiúknál gyakoribb, mint leányoknál, s erőseknél mint gyengéknél egyiránt kifejlődhetik. Az ezen betegségre való hajlam nyerésére, a hideg nedves levegőnek is nagy befolyása van. Indokai csipős gőzök által megvesztegetett levegő, a légsőbe jutott idegen testek, heves kütegeknek a légsőre való áttétele, de leggyakrabban hideg levegő, hideg szél, lábak meghűtése, hideg fürdő, hideg ital lehetnek. Néha járványilag uralkodik s el is ragadhat.

Össze lehet ezen betegséget a kisdedek mellgörcsével téveszteni, melytől abban különbözik, hogy a mellgörcsnél láz és köhögés soha sincsenek, a beteg hangja s lélekezete csak roham alatt van elváltozva, s ellene görcsellenes-nem pedig mint a torokgyíknál, lobellenes szerek használnak.

A torokgyík egyike a legveszedelmesebb be-

tegségeknek, természet ereje által ritkán gyógyul meg, s orvosi segílyre is alig marad meg fele a betegeknek. Néha 24 óra alatt kivégzi a beteget, de néha 4—14 napig is eltart. Gyógyulásba való átmenetele válságos kiürítések u. m. izzadás, vizelet, székletétel, orrvérzés, különösen pedig köpések által történik, a midőn hányás jövén a betegre sok nyál, néha hárttyákkal vegyülve takarodik ki. Ha a betegség egyszerü, nem nagy fokú, s mindigárt kezdetben gyógyítás alá jö, kedvező kimenetelt várhatni; ellenben ha a beteg már azelőtt senyves és gyenge volt, a betegség elhanyagoltatott, mindigárt eleinte heves kórjelekkel lepte meg a beteget, s az alkalmazott gyögyyszerek semmi könnyebbülest nem szereztek, a beteg megmaradásához kevés remény lehet. Ilyenkor a veszedelem perczről perczre nő, a lélekzet nehezedik, a beteget álm nyomja, ha fölébred hánykolódik, néha görcsöket kap, s gutaütés vagy megfulladás következtében kimulik. Néha a gyuladás idültté válik, mit görvélyeseknél vagy bujakórosoknál tapasztalhatni; más alkalommal a gyuladás következtében képlödött hárttya a légcsőhöz forr, s olyankor ha a beteg meggyögyul is, nehéz lélekzete s elváltozott hangja hónapokig, évekig megmarad. Néha a gyuladás savós kiizzadásba vagy genyedésbe megy át, de fenébe való átmenetel soha se történik, mert ennél a beteg előbb elhal.

A torokgyik gyógyításánál először is az okokat kell elhárítani, és így a légcsőbe jutott idegen testeket kivenni, azon betegségeket pedig, melyeknek a torokgyik kórjelét képezi, meggyögyíteni. Miután azonban a torokgyiknak leggyakoribb oka a hideg nedves levegő által való meghütés, mely azt eszközli, hogy az általa előidézett beteges állapot a légcsőben

azután is tart s növekedik, midőn a beteg a levegő ártalmas befolyása alól már eltávolítottatott, járványok idején, vagy ha az ember valamely családnál észreveszi, hogy annak valamely tagja ezen betegségre hajlandó, a szüléket addig, míg a betegség veszélyessé nem válik, arra, mely a már leirt sajátos köhögéssel leggyakrabban éjjel veszi kezdetét, figyelmeztetni kell, s őket inteni, hogy a beteg gyermeket minden hüléstől őrizzék, mérsékelt melegben tartsák, s neki kávé s kalánonkint bodza-, hárs, — vagy ökörfarkkóró virág-theát, vagy ezek nem létében meleg vizet adjanak sok cukorral vegyítve, s a betegség tovább fejlődését néha ezek is megakadályozzák. Ha betegség kezdetén a láz csekély ugyan, de a nyálelválasztás oly nagy, hogy a beteg lélekezete mindgyárt kezdetben hörög, hánytatót kell adni az 53. 54. 55. sz. alatti vények szerint. Meg kell azonban jegyezni, hogy a hánytatók ott, hol a gyuladás nagy, a láz erős, eleinte míg a gyuladás megtörve nincs, ártanak. Ily esetben a gyuladást először le kell győzni, a beteg egyéniségéhez képest érvágás- vagy 4—24. pióczának a kulcs csontok tájékára való alkalmazása által. E mellett a legszigorúbb lobellenes életrend, a testnek s léleknek nyugalma, italul lágyító főzetek s mandolatej gyenge melegen, eledelül gyöngykásából készített vékony nyákos levesek, s tej-cukorral szükségesek. Néha a beteges jelenségek ezen eljárásra is megszűnnek, de ha a láz ezekre sem csendesedik, vagy ha csendesedik is, a helybeli körjelek tartanak, mi hártya-képlődésre mutat, olyankor a hárttyákat a nyakra és mellre alkalmazott lágyító pépek, valamint lágyító főzetek gőzeinek beszívataása által föl kell oszlatni az 50. 40. sz. alatti vények szerint. Belsőleg a lobos jellem eltörlésére

az 56. sz. alatti szert lehet adni, míg néhány széketétel következik, de ezen szerrel visszaélni nem szabad, mert, ha a lobos jellem már megszűnt, vagy a szer tulságos adagban használtatik, alkalmatlan nyálfolyás, hascsikárás, hasmenés, lázsenyves állapot lehetnek következései. Ha ezen szerből hat adag széket nem csinál, csörét kell adni korpafőzetből eczettel, s ezt minden 3 órában ismételni kell, míg egy két széketétel következik. Kik a fennebbi porokat nem tűrhetik, azoknak részint lobellenes, részint ellenizgató szerekül, az 57. 58. sz. alatti porokat lehet ajánlani. A légső izgatott állapotának eloszlatására néha bőrizgató szerek u. m. mustáros kovászok, és hólyaghuzó tapaszok szükségesek, melyeket a nyakra, mellre vagy karokra szokás alkalmazni; de nem a betegség kezdetén, mert akkor ártanak; néha azonban az ezeknél szelidebb lágyító pépek s langyos fürdők is megteszik hatásukat. Gyuladás oszoltával a képlődött hárttyák kiürítése néha köhögés által vagy széketétel útján történik, de annak eszközlésére nehéz hánytatót kell adni az 53. 54. 55. sz. alatti vények szerint. Ha a betegség ideges jellemet ölt magára, mit abból lehet megismerni, hogy a beteg gyengül; ütere gyors, rendetlen; bőre száraz, vagy nem könnyítő izzadás lepi meg; köhögése erőszakos, lélekezete nehéz; néha férebeszél, vagy görcsöket kap; ilyenkor élesztő szerekre van szükség az 59. 60. sz. alatti vények szerint. Néha a betegség után rekedtség, száraz vagy különféle köpésekkel párosult erős köhögés maradván fenn, ezek ellen eleinte lágyítókat kell adni, milyenek belsőleg a korpafőzet tojás sárgájával és cukorral, a lágyító főzetek fehér málvából vagy szalepből, és mandolatej, külsőleg pedig a lágyító pépek s a czetfaggyu tapasz; de ha

ezek nem használnak másító szerekhez folyamodik az ember bódítókkal vegyítve a 61. sz. alatti vény szerint, s külsőleg bőrizgatókat alkalmaz. Ha a betegség után gyengeség fejlődik ki, ennek legyőzésére erősítő életmód s erősítő szerek, különösen Lichenfőzet tesznek jó hatást.

A beteges jelenségek megszünése s a képlődött hártyák kiürülése után igyekezni kell, hogy a betegség többé vissza ne térjen, mit az által lehet elérni, hogy ha a beteg magát meg nem hűti, gyenge eledelekkel él, s addig, míg testéből a gyuladással jellem tökéletesen kiirtódik, lobellenes életmódot folytat.

Mellhártyalob.

A mellhártyalob, mely a mellkas üregét s a tüdőt bevonó takhártyának gyuladásában áll, s hevedése, kiterjedése és körvegyülete szerint különböző jelenségekkel jár, mindig borzadozással kezdődik, s különböző fokú forróságba átmenő lázzal van párosulva, mely alatt a beteg mellüregének különböző tájékain, tompa, szűrő, vagy égető, s a gyuladt helyen mindig legnehezebben tűrhető fájdalmat érez. Külsőleg e gyuladást észre venni nem lehet, s a kívülről való nyomkodás sem okoz fájdalmat, de ha a beteg lélezkedik, belső fájdalma növekedik, lélekezete gyors elfojtódott, fájdalmas oldalára nem fekkedik, köhög, s köhögése száraz, mely később, midőn a légső is meggyulad, nyálkás vagy véres köpésekkel van párosulva. Ezen betegség meghatározásában vigyázni kell, hogy az ember ezt az úgy nevezett *álmellhártyalobbal*, mely nem egyéb, mint a bordák közt lévő izmok csúzos állapota, köhögéssel nem jár, s kívülről nyomásra növekedő daganat által jelenkezik, össze ne téveszsze.

A mellhártyalobbal járó láz eleinte hurutos vagy csuzos jellemű, de később lobossá sőt idegessé is válhatik.

Ezen gyuladásra némely embernek örökölt vagy később nyert hajlama van. Indokai a mellet ért külerőszakok, szomszéd szervek- különösen máj gyuladása, szokványos kiürítések fönakadása vagy elnyomása, különféle betegségek áttétele, de leggyakrabban hideg levegő s hideg italok lehetnek. Néha járványilag uralkodik, néha más betegségek kórjelét képezi. Ha májgyuladásból származik, annak kórjeleivel jár.

A mellhártyalob kedvező körülmények közt a természet működésére vagy helyes gyógymódra 14 nap alatt eloszlik, s ilyenkor izzadás vagy vizelet útján válságos kiürítések történnek, vagy a mellhártyalobot okozó eltűnt betegségek újból visszatérnek. De ha a baj elhanyagoltatik, rosszúl orvosoltatik, vagy más nagy betegséggel párosúl, idültté válhatik, sőt szomorú kimenetelei is u. m. odanövés, álképletek, mellvízkór, genyedés, fene lehetnek, melyek az életet veszélybe ejthetik.

Ezen betegség gyógyításánál az indokokat s a kór jellemét kell tekintetbe venni. *Álmellhártyalobnál* a 30 sz. alatti lobellenes szer, gyengén izzasztó theák bodza- vagy hársvirágból, s külsőleg a mellre alkalmazott lágyító pépek elégségesek. Valódi mellhártyalobnál a gyuladás fokához képest eret kell vágni, vagy pióczákat alkalmazni, s a beteggel mind magaviseletére mind pedig élelmére nézve szoros életrendet tartatni, belső gyógyszerül lágyító főzetet salétrommal a 30 sz. alatti vény szerint, italul fehér málvagyökertheát vagy mandolajtejet adván. Ha gyuladás csillapultával gyomor-tisztatlanság jelei mutatkoznak, azokat a szükséghez képest

hánytatók vagy lobellenes hashajtók által lehet eltávolítani a 8. 9. 18. 19. 20. 23. sz. alatti vénék szerint. Ha a betegséggel májgyuladás is van párosulva, ez ellen a körülményekhez képest pióczákat vagy lágyító pépeket kell alkalmazni, s belsőleg a 46 sz. alatti porokat adni, míg egy-két székletétel következik. A gyulladás lecsendesülte után fennmaradt fájdalmat, a mellnek száraz meleggel, az 50. 62. sz. alatti lágyító pépekkel s tapaszokkal való borogatása vagy bőrizgatók mellre való alkalmazása által lehet lecsendesíteni. Ha a mellhártyalobot beteges érzékenység tartja fenn, az 51. sz. alatti bódító szer jó szolgálatot teend, külsőleg is hasonló működésű pépeket s tapaszokat alkalmazván a 38. 39. sz. alatti vénék szerint. Ha a betegség ezen szerekre nem enged, vagy épen komoly fordulatot vesz, azonnal orvoshoz kell folyamodni.

Egészség helyreállása után a hüléstől s más ártalmas befolyástól, sokáig óvakodni kell.

Tüdőlob.

Ezen betegséget, mely a tüdők állományának gyulladásában áll, kiterjedésére, fokára és vegyületére nézve különböző kórjelekkel jár, s meghatározásában igen nagy vigyázat kívántatik, néha előjelek u. m. száraz vagy hurutos köhécseles, s a mellnek nyomó fájdalma és futó égése sejtetik, melyekre, sőt néha ezen előjelek nélkül is a betegség kifejlődik. Kitérését láz hirdeti, a mellnek szorító, égető, minden lélekzet vételre, köhögésre, beszédre vagy hevesebb mozgásra növekedő fájdalomával, s nehéz, rövid, gyors, fuldokló lélekzettel, mely jelenségek azonban a gyulladás terjedelme

szerint módosítást szenvednek; de ha a mellhártya is gyuladva van, olyankor szűró fájdalom is van jelen. Ezeken kívül a beteg szenvedő oldalára nem feketik; köhög, köhögése száraz, vagy ha köp is, az kevés, vékony, és véres vonalokkal vegyült, míg a későbbi köpések bővekek, enyvesek, véresek, néha sárgászöldek; a beteg lehellete forró; ütere kemény, teljes; de ha a gyuladás nagy és terjedelmes, olyankor a vérforgás rendetlensége miatt az üter gyenge, a beteg halvány, s ideges jelenségek mutatkoznak, melyek bö vérkiürítésre mind eloszlanak; a vérforgás rendetlensége miatt néha szívdobogás vagy före való vértolulás jeleit lehet tapasztalni.

A tüdőlob hurutlázsal, csúzlázsal, gyomorlázsal, ideges vagy rothasztó lázsal, s légső- vagy mellhártyalobbal párosulhat, mit ismeretes körjelekből lehet észrevenni.

Ezen betegséget leginkább oly emberek kapják meg, kiknek örökség vagy más okoknál fogva, ingerlékeny vagy tüdővészre hajlandó tüdőjük van, mellökben szervezeti hibákkal teljes, még fiatalok, s ezen betegségben már egyszer szenvedtek. Indokai a mellnek és tüdöknek kül vagy bel sértései, erőltetések, csipős gözők, bőrbetegségek vagy szokványos kiürítések elnyomása, lelki indulatok, más betegségek áttétele lehetnek, de legkönnyebben megkaphatni hülésből, s ezért leginkább télen uralkodik.

A tüdőlob helyes gyógymódra hamar oszolhatik, sőt néha a természet ereje által is meggyógyul, de azért kimenetele mégis kétséges s a beteget veszélybe is ejtheti. A javulás válságos kiürítések által történik, melyekre a körtüneteknek fokokonkint oszlani kell, de eltarthat a betegség hónapokig is. Rosz kimeneteleihez a tüdök megmájasodása, tüdő-

légeny, vérköpések, mellvízkór, genyedés, álképlődések, tüdőszéllhüdés és halál tartoznak.

Ezen betegség gyógyításánál az okok elhárítása mellett a betegség természetét is tekintetbe kell venni. Innen kiindulva, miután a vérnek a tüdőkre való nagy tolulását lehet tapasztalni, először is azon kell ügykezni, hogy minden, mi ezen vértolulást neveli, gondosan eltávolíttassék. Ezért a beteget testileg mint lelkileg nyugalomba kell helyheztetni, s tőle, különösen pedig lélekző szerveitől, minden ártalmas behatást elzárni; tekintettel levén arra is, hogy a beteget környező levegő száraz és mérsékelt meleg legyen, a beteg kevés és gyenge eledelkkel éljen, s vizet, de ne hideget, mandolatejet, vagy valami lágyító főzetet igyék árpából vagy fehér málvagyökérből. Ha a betegség ezen bánásmodra el nem oszlik, vért kell a betegen bocsátni, a gyuladás fokához képest érvágás vagy piócák alkalmazása által, mikre természetesen orvosi rendelet s ahoz értő egyén működése kivántatik; s ezeket a szükséghez képest néha ismételni is kell, a beteget ugyanekkor a 30. sz. alatti szerrel sközben mandolatejjel éltetvén. Ha a gyuladás csendesültével köhögés, lélekzetbeli nehézség, vagy valami fájdalom maradnak fenn, ezek ellen a 31. sz. alatti szert kell használni. Gyomorbajoknál, különösen epés kórvegyületnél, hánytatókat vagy hashajtókat kell adni, a 8. 9. 18. 19. 20. 23. sz. alatti vények szerint. Ha a betegség javulásnak indult, a válságok előmozdítására majd gyengén izzasztó, majd a kiköpéseket előmozdító szereket kell adni a 63. 29. sz. alatti vények szerint, a beteget a hüléstől gondosan ótalmazván. Gyuladás megszűntével a tüdők beteges érzékenységének elosztatására belsőleg bódítókat kell használni az 51. sz. alatti vény szerint, s a mellre lágyító pépeket

vagy bõrizgató szereket alkalmazni. Ha a tüdőlob más betegségekkel lenne párosulva, azon betegségek gyógyítását is tekintetbe kell venni. Végre kétes esetekben, vagy ha a betegség rossz fordulatot vesz, rögtön orvos után kell látni.

Betegség után a tüdõket minden ártalmas behatástól ótalmazni kell.

Nyálmirigylob.

Az emésztésre oly szükséges nyálat a szájban bizonyos mirigyek választják el, melyek gyakran meggyuladnak, s ezt nyálmirigylobnak nevezik. Ezen gyuladás leginkább a fültõ mirigyet szokta bántani, s vele majd csúzos, majd hurutos, majd lobos láz van kapcsolatban. A láz általános jelein kívül, a beteg a fültõ tájékán tompább vagy élesebb fájdalmat érez, s a fájdalmas rész megüzesedik és földagad, de ezen jelenségek, ha a gyuladás terjedelmes, a fõre és nyakra is kiterjednek, s ezen helyeken különféle kellemetlen, sõt néha aggasztó tüneteményeket idéznek elõ.

A nyálmirigylob indokai az arra való hajlam mellett, a nyálmirigyek külsõ vagy belsõ bármi sérelmiei, higanynyal való belsõ vagy külsõ visszaélés, szomszéd részek gyuladása, száj-fekélyek, nehéz fogjövés, odvas fogak, más betegségek áttétele s hülés lehetnek. Néha más betegségeknek, u. m. hagymáznak, himlõnek, görvélynek, bujakórnak, képezi kórjelét. A hülésbõl támadt leginkább télen, tavasszal és õsszel mutatkozik.

Ezen gyuladás a természet ereje által vagy helyes gyógymódra, néha 7—14 nap alatt eloszlik; de más többé vagy kevésbé kellemetlen kimenetelei is lehetnek. Így tályog képlõdhetik, mely ge-

nyedésbe menvén át, belőlrol vagy kívülről fölfa-
kad, a genyedés következtében néha veszélyes
fekélyek támadhatnak, de keményedés, fene és rák
is lehetnek következései.

A nyálmirigylob gyógyításánál az okokat s a
betegség jellemét kell tekintetbe venni. Ezért az
okok mielőbbi eltávolítása után, ha a betegség jel-
leme csúzos vagy hurutos, lobellenes életrendet
kell a betegnek szabni, e mellett belsőleg bodza
vagy hárs virágból készített izzasztó theákat, vagy
a 10. sz. alatti izzasztó szert adni, külsőleg pedig
száraz meleg borogatásokat alkalmazni, míg a gyu-
ladás hevesebb foka érvágást, vagy pioczak általi
vérkiürítést kíván. Tályog képlődés esetében kívül-
ről lágyító pépeket vagy tapaszokat kell használni,
s a tályogot, ha magától föl nem fakad, ahoz értő
orvossal föl kell nyittatni. A gyuladás bal kimene-
telénél az orvosi tanácsot nélkülözni nem szabad.

Toroklob.

Toroklobnál a torkot alkotó részek, és így néha
a garat környéke, néha a nyelöcső, néha a tápcső
lehetnek meggyuladva; de ezek közül az első
mégis leggyakoribb. Ezen betegséget, mely néha
hurutos, néha csúzos, néha lobos lázzal jár, arról
lehet megismerni, hogy a beteg nehezen nyel, vagy
nem is nyelhet; a torkában lévő részek vörösek,
dagadtak; szája eleinte száraz, később nyálfolyása
van; arcza majd piros majd halvány; füle néha zúg,
fáj; lélekezete nehéz, s főfájás, kábultság, néha örvön-
gés lepik meg. Ha a gyuladás a nyelcsőre is ki van
terjedve, ezt nyelés alkalmával az eledeleknek és
italoknak szájba való visszafordulásából nem csak
gyanítani, hanem a nyelv lenyomásakor látni is

lehet. Végre ha a gyuladás a tápcsőben van, ezt látni ugyan nem lehet, de nyeléskor a lenyelt tárgy mihelyt a gyuladt részre jut, a nyakban vagy mellben fájdalmat okoz, s néha a szájba vagy orrba erőszakosan visszajő.

A toroklobra némely embernek különös hajlama van, s ez a betegségnek egyszeri kiállása által még növekedik. Indokai a torokban lévő részek bármi sértései, igen erős, csipős, forró, vagy hideg eledelek és italok, fölhevülés után való hirteleni hideg ital vagy étel, hülés, epés vagy gilisztás tisztátalanság, némely betegségek hirteleni eltünése lehetnek. Néha a toroklob más betegségnek, u. m. hurut-, csúz-, gyomorláznak, vagy kütegeknek, különösen vörhenynek kórtünetét képezi.

Ezen gyuladás ha csekély, s helyesen orvosoltatik, 5—14 nap alatt szétoszolhat; de lehetnek bal kimenetelei is, milyenek a genyedés, keményedés, elfajzások, örökös rekedség és fene. Veszélyesebb a toroklob ha a nyelcsőre, s még veszélyesebb, ha a tápcsőre is kiterjed.

Toroklob gyógyításánál, az okokat s a betegség jellemét kell tekintetbe venni. Ezekből kiindulva, okok elhárítása után, vagy azok hirtelen elnem háríthatása esetében, ha hurutos vagy csúzos láz van jelen, szelid lobellenes életrendet kell ajánlani, meghagyván a betegnek, hogy magát csendesesen és mérsékelt melegben tartsa, a hüléstől óvakodjék, szájába mi a gyuladt részeket izgathatná semmit se vegyen, s azt, valamint torkát gyakran langyos tejjel vagy lágyító főzettel öblögesse, mely utolsóba néha czéklalevet vagy kevés eczetet és mézet vegyíthet. Ezen eljárás mellett a beteg nyakára külsőleg száraz meleget, lágyító pépeket vagy tapaszokat, vajjal vagy zsirral megkent ruhákat, vagy szalonna

szcleteket lehet tenni, belsőleg a 30. 26. 64. 31. sz. alatti szerekkel éltetvén, s italul mandolatejet adván. Gyuladás csendesültével gyenge izzasztó theákat, vagy a 10. sz. alatti izzasztó szert lehet a betegnek adni, s ha széke rekedt, egy hashajtót az 5. 20. 23. sz. alatti vények szerint. Ha a gyuladás a fennebbi gyógymódra nem enged, vérbocsátásokat kell tenni a körülményekhez képest érvágás vagy pióczák által, ugyanekkor mandolatejet vagy lágyító főzeteket itatván a beteggel. Ha ilyenkor a szék rekedt a 65. sz. alatti hashajtó olajat, vagy ennek nem létében tiszta mandola- vagy tábla-olajat kell a betegnek adni, miután a sós hashajtók torkát izgathatnák, de a hashajtók helyét néha korpa főzetből olajjal vagy konyhasóval készített csőrék által lehet pótolni; külsőleg szintén lágyító pépeket vagy tapasztokat kell a nyakra alkalmazni, s a beteggel lágyító főzetek vagy meleg tej gőzét beszivatni. Ha a gyuladás ezekre se szünnék, a nyakra bőrizgató szereket kell tenni mustáros kovászból vagy hólyaghúzó tapasztból, de néha ezek helyett repülőzsirt lehet a nyakra kenni, vagy dohánylevelet mézzel megkenve vagy reszelt szappant pálinkával péppé alakítva alkalmazni. Ha a gyuladás következtében kelevény támad, annak megérlelésére a torkot meleg tejjel vagy lágyító főzetekkel gargarizálni kell, vagy ezek gőzeit kell a beteggel beszivatni, s külsőleg is lágyító pépeket alkalmazni. Néha a kelevény ezekre magától is fölfakad, de ha ez nem történnék, föl kell azt orvos által nyittatni, s azután a lágyító szereket mind addig folytatni, míg a daganat tökéletesen eloszlik. Ha a toroklobnak komolyabb következései lennének, vagy a vele járó láz ideges jellemet öltene, az orvosi tanácsot mellőzni nem szabad.

Betegség megszüntével kerüljön az ember minden indokot, s torkának ezen betegségre való hajlamát igyekezzék kiirtani, mit azzal érhet el, hogy ha torkát hosszabb ideig minden reggel zsályafőzettel vagy pálinkás vízzel gargarizálja.

Gyomorlob.

Ezen betegség, mely a gyomornak gyuladásában áll, s helyére, kiterjedésére, fokára és vegyületére nézve különféle kórjelekkel jár, néha mint csúzos vagy hurutos állapot tűnik fel, s hasonló lázakkal van párosulva; de ha a gyuladás nagy, a vele kapcsolatban levő láznak heves és lobos jellege van. Láz mellett helybeli tünetmények is mutatkoznak, u. m. folytonos és erős égető vagy szúró fájdalom a gyomortájékon, mely lélekzétvételre és külső nyomásra, sőt mindenre mi a gyomorba jut, növekszik; a gyomortájéka dagadt, feszült, forró és fájdalmas, s a beteg abban lüktetést érez; a mit elnyel azt mind, még a tiszta vizet is kihányja; csuklik; nyugtalan; ütere kicsiny és vékony; végtagjai hidegek; görcsöket kap; nagy gyengeséget ércz, s gyakran elájul; lélekzete s nyelése nehéz; nyelve száraz; széke rekedt; nem vizelhet; s néha fére is beszél. De nem minden gyomorlob jár ily heves kórjelekkel, s némelyik, különösen az, melynek üdült lefolyása van, gyomor-, hurut- vagy csúzlázzal kezdődik, melyeknek megszünése után emésztésbeli gyengeség, tompa de nyomásra, erös ételekre italokra, vagy erösítő gyögyszerekre növekedö gyomorfajdalom maradnak fenn.

Néha e betegséggel szomszéd szervek gyuladása van párosulva.

A gyomorlobra némely embernek különösebb

hajlama van, mely mellett indokai a gyomornak bármi nemü küll és bel sértései, szorítása, megütése; a gyomorba jutott forró, hideg vagy csipős eledlek s italok, gyógyszerek, mérgek; a gyomorban képlődött csipős epe, belférgek; szokványos kiürítések elnyomása; más betegségek áttétele; szomszédrészek gyuladása; lehetnek. Néha más betegségek, u. m. himlő, hagymáz sat. kórtünetét képezi.

A gyomorlob egyike a legveszedelmesebb betegségeknek. Ha a gyuladás nagy, a beteg görcsök közt 24 óra alatt is kimulhatik; de néha csak 2—5 nap mulva történik halál a gyuladásnak fenébe való átmenetele által, a midőn a beteg, ki azelőtt gyomrában roppant kinokat és égést érzett, szüntelen hányt, kiolthatatlan szomjúságtól gyötörtetett, minden fájdalmát egyszerre elveszti, s magát jól érzi; de ereje fokonkint és hirtelen fogy, végtagjai elhülnek, arcza beesik, görcsöket kap, s kimulik. Mindemellett sem minden gyomorlob végződik halállal, hanem helyes gyógymódra 5—14 nap alatt válóságos kiürítések következtében eloszlik. Halálon kívüli bal kimeneteleihez, idült állapotba, keményedésbe, genyedésbe, kifekélyesedésbe való átmenetelei tartoznak, s néha veszélyes agygyuladást is okozhat.

A gyomorlob gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani, és így ha a betegséget a gyomorba jutott csipős szerek vagy mérgek okozzák, azokat onnan mielőbb ki kell üríteni, miről majd alább a mérgezések rovatában bővebb említés leend. Okok eltávolítása után, vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a gyuladást kell mielőbb megszüntetni, mit vérkiürítések s a legszorosabb lobellenes életrend által lehet eszközölni. Ez okból, ha a gyuladás nagy, a betegen néha több ízben is eret kell vágni, míg a gyuladás csekélyebb fokánál

clég a gyomortájékára pióczákat alkalmazni. A vérbocsátást ezen betegségben semmi se pótolhatja ki, s azt, ha a betegen ideges jelenségek mutatkoznak is elmulasztani nem szabad; mert azon tünetmények illő vérbocsátásra mind eloszlanak, sőt a kicsi akadozó ütér is rendbe jő. A hasbeli szervek gyuladásánál általában azt kell megjegyezni, hogy minél nagyobb a gyuladás annál kisebb az ütér, s az érzékenység is oly csalékony, hogy fájdalmat néha csak is nagy nyomásra lehet érezni. Vérbocsátás mellett belsőleg egyedül lágyító főzeteket, mandolatejet vagy olajos főzetet lehet adni a 66. sz. alatti vény szerint. Ha ezen eljárásra a beteges jelenségek engedni nem akarnak, s vérbocsátásra több ok nincs, a hasra lágyító főzetekből borogatásokat, lágyító pépeket s hasonló tapasztokat kell tenni, magokra vagy bódítókkal a 49. 50. 62. 38. 39. sz. alatti vények szerint. Hasonló jó szolgálatot tesznek ily esetben a bőrízgató szerek is, de legjobbat a langyos fürdők. Székrekedés esetében a 65. sz. alatti ricinusolajat, ugy más szelid olajokat és olajos csőréket lehet adni, miután a hashajtó sók ezen betegségben ártanak. Érzékenység csillapítására a lágyító főzetekhez bódítókat lehet vegyíteni az 51. sz. alatti vény szerint; de miután ezen betegség nagy életveszéllyel jár, mielőbb orvoshoz kell folyamodni, ki majd a betegség bal kimeneteleinél is czélszerű tanácsot adand. Fennebbi szerek mellett feküdjék a beteg csendesén, s legfellebb gyöngykásából készült nyákos levest egyék.

Gyógyulás után igyekezni kell, hogy a betegség életrendi hibák következtében többé vissza ne térjen, s ezért sokáig gyenge lobellenes életrendet kell követni, csak lassankint térvén vissza az előbbi életmódhoz.

Béllob.

A béllob, mely lobos bélgörcsnek is nevezetik s a belek gyuladásában áll, a szerint a mint a gyuladás csak az egyes beleket vagy az egész bélhúzatot bántja s különböző jellemű lázakkal vagy más gyuladásokkal van párosulva, különféle kórjelekkel jár. Néha mint a belek hurutos vagy csúzos állapota tűnik fel, s ilyenkor hurutos vagy csúzos tünetmények mutatkoznak; de ha a gyuladás nagy, azt mindig erős lobos láz kíséri. Ennek daczára is az ütér kicsi, kemény, összehúzódtott, rendetlen; a beteg nyugtalan, erőtlen, feje fáj; nyelve száraz, szomja nagy; álma nincs, fére beszél, görcsöket kap; s a betegséget könnyen idegláznak lehetne tartani, ha a belekben levő kórtünetek ezt meg nem czáfolnák. A betegség egyik főjelét a belek nagy fájdalma képezi, mely néha szúró, szoritó, vagy égető, nem csak nyomásra, hanem általában minden mozdulatra, és így nevetésre, csuklásra, köhögésre, hányásra, sőt lélekzet vételre is növekszik, s a beteget éjjel nappal annyira kínozza, hogy néha takarót sem türhetvén csak összegörzsedt testtel pihenhet. Betegség folyama alatt a beteg többnyire székrekedésben szenved, s ha van is széke, az genyetséges vagy véres; de néha epés hasmenés lepi meg, beleiben szelek fejlődnek ki, s ha a gyuladás nagy, hány sőt hányszékelést is kap.

Néha gyomorlobbal vagy más gyuladásokkal van e betegség párosulva, s ilyenkor azok kórtünetei is hozzá járulnak; de sérvés is lehet mellette kifejlődve, s erre különös figyelemmel kell lenni. A béllobbal járó láz néha hurutos, néha csúzos, de legtöbbször lobos jellemű, azonban ritkán ideges is lehet.

Ezen betegségre leginkább érzékeny és ingerlékeny belü embereknek van kitünő hajlamuk, mely némely bántalmak következtében, milyenek az aranyér, gilisztakór, sérvés és köbetegség, még növekedni szokott. Indokai bel- és külsértések, lenyelt ártalmas anyagok és így erős gyógyszerek, erőszakos hashajtók, mérgek, bélmedvek elfajulása, hülés, szomszéd részek gyuladása, szokványos kiürítések fennakadása, némely betegségeknek, mint csúznak, köszvénynek, bőrkütegeknek áttétele lehetnek.

A béllob egyike a legveszedelmesebb betegségeknek, mely a beteget hányás, hasmenés és görcsök közt néha egy két nap alatt kivégzi; sőt több nap mulva is fenébe mehet át, mit abból lehet megismerni, hogy a fájdalmak ilyenkor egyszerre megszűnnek, a beteg teste elhül, ütere vékonyná, akadozóvá válik, görcsöket kap, hangját alig érthetni, hasa föl puffad, arcza halálszint vált, míg végre ennek következtében kimúlik. Halálon kívül mint minden gyuladásnak úgy ennek is más többé vagy kevésbé veszélyes kimenetelei lehetnek, de azért nem minden béllobnak van ily szomorú vége, mert néha 5—14 nap alatt eloszlik, mi válságos kiürítések közt szokott megtörténni.

Ezen betegség gyógyításánál, először is az okokat kell eltávolítani. Ezért ha az okot becsukódott sérv képezi, vagy a gyuladás sérvvel van párosulva, azt míg a gyuladás fenébe át nem megy, ahoz értő orvossal helyre kell tétetni, vagy a becsukódást műtétel által föloldatni. Ha a béllobot elnyelt csipős szerek okozták, azokat hánytatók vagy hashajtók által ki kell üríteni, vagy lágyító nyákos szerek által, milyenek a gyenge meleg tej s a 66. sz. alatti olajos főzet, ártalmatlanná tenni, megjegyezvén,

hogy elnyelt körisbogarak ellen, olajos szerek nem valók. Szomszéd részek gyuladása vagy más betegségek áttétele következtében kifejlődött béllobnál, szintén az okozó betegségek eltávolításán kell a gyógyítást kezdeni, s okok eltávolítása után, vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a gyuladást kell mielőbb legyőzni, mit a gyuladás nagyobb fokánál egyedül vérbocsátás eszközölhet. Ezért a betegen, a szerint a mint a gyuladás foka kívánja, eret kell vágatni, vagy hasára 6—30 pióczát alkalmazni, s ezeket a szükséghez képest ismételni is a nélkül, hogy a beteg látszólagos gyengesége ettől visszaretentsen, miután ezen betegségben az akadozó kis ütér vérbocsátás után szabadabbá s teljesebbé szokott válni. Ugyanekkor szoros életrend mellett belsőleg olajos nyákos szereket kell a betegnek adni a 66. sz. alatti vény szerint, más gyógyszerek, még a lobellenes sók is ezen betegségben ártalmasok levén. Ha ezen szerekre a gyuladás nem csendesedik, s miként a becsukódott sérvek és külerőszak által okozott béllobnál történni szokott makacs székrekedés van jelen, s bélhányás akar kifejlődni, jeges borogatásokat kell a beteg hasára rakni, s vele mértékletesen hideg vizet itatni. Ha vérbocsátásra már több ok nincs, de azért a belekben lévő fájdalom még tovább is tart, s e mellett székrekedés van jelen, belsőleg mandola- vagy ricinusolajat, külsőleg olajos csőrétet kell adni, melyeknek hatását a hasra alkalmazott lágyító borogatások s a langyos félfürdők sükeresen előmozdítják. A betegség hevesebb fokánál s komolyabb színezeténél, valamint nem kedvező kimenetele esetében, az orvosi tanácsot mellőzni nem szabad.

Gyógyítás után a betegség visszatérését, hosz-

szas életrend s a betegséget előidéző ártalmas befolyások kikerülése által lehet megakadályozni; egyébiránt a csökkent erők, a felüdülés időszakában folytatott mértékletes életmód mellett, maguktól is helyre jönnek.

Májlob.

A májlob, mely nemcsak a májnak, hanem néha az azt környező részeknek is, és így az epehólyagnak, vagy a májat borító hárttyáknak gyuladásában áll, lázzal kezdődik, mely néha csúzos vagy epés, gyakran lobos természetű, de olykor ideges sőt rothasztó jellemet is ölt magára. Lázon kívül helybeli jelenségeket is lehet tapasztalni, melyek a máj beteges állapotára mutatnak. Így a máj tájéka igen fájdalmas; a fájdalom a betegség fokozata szerint hol élesebb hol tompább, s nyomásra vagy hevesebb mozgásra, sőt lélekzetvételre, köhögésre, csúklásra és prüszsentésre is növekedik; a beteg csupán hanyatt vagy jobb oldalára feketik; epeelválasztása növekedik, s ha az ki nem ürülhet, testén sárgaság jelei mutatkoznak; széke többnyire rekedt, de néha epés hasmenés lepi meg; néha ökröndözik, hány, s gyomorban vagy beleiben görcsöket kap; olykor nehezen vizelhet, köhög, csuklik, feje fáj, sőt fére is beszél.

Ezen betegségre, mely leginkább a forró éghajlat alatt uralkodik, de nálunk sem épen ritka, némely embernek kivált a cholericusnak kitünő hajlama van. A betegség indokai a májnak külerőszakok által előidézett sérelme, máj- vagy epe-kövek, belférgék, gyomorba jutott különféle erős és izgató szerek, szomszéd vagy távolabb fekvő zsigerek gyuladása vagy sérelme, szokványos kiürítések,

bőrkiütések, vagy más betegségek hirteleni eltűnése s áttétele, tulságos meleg, vagy a test meghűtése lehetnek.

A májlob lefolyása különböző, miután néha hirtelen eloszlik, néha megszűnik s újból visszatér, néha pedig üdültté válik. Átalán véve nem veszedelmes betegség, s ha helyesen gyógyítják, fokokinti javulás, válságos kiürítések vagy válságos kiütések közt 5—14 nap alatt eloszlik, sőt néha magától is megszűnik; de ha elhanyagolják vagy rosszszül gyógyítják, bal kimenetelei is lehetnek. Így idült emésztési hibák, idült sárgaság, a májnak megkeményedése, elfajzása, a gyuladásnak genyedésbe való átmenetele, vízkór, sorvasztó láz lehetnek következései; sőt arra is van eset, hogy a heves májlob fenébe megy át, mit a fene általános kórjeleiről lehet megismerni.

Ezen betegség gyógyításánál okok eltávolítása mellett a gyuladás mielőbbi megszüntetésén kell igyekezni. Ez okból, ha a gyuladás nagy, általános vagy helybeli vérbocsátásokat kell tenni, de ezek mellett czélszerű életrend s belső gyógyszerek is levén szükségesek, legjobb ha a beteg a 30. sz. alatti lobellenes szerrel él, közben mandolatejet iszik s ha széke rekedt az 5. 20. 23. sz. alatti hashajtókat használja. A gyuladás csekélyebb fokánál sőt idült májlobnál is, helybeli vérbocsátásokkal kell a gyógyítást kezdeni, s ezek mellett belsőleg lobellenes oszlató szereket adni a 17. 68. sz. alatti vények szerint, de később a 49. 50. 67. 62. sz. alatti lágyító pépek, borogatások, kenőcsök és tapaszok, valamint a bőrizgató szerek s langyos fürdők is hasonló jó hatást gyakorolnak. Gyuladás legyőzése vagy mérséklése után a májbeteges ingerlékenységét savanyok által lehetővé lecsendesíteni, limonádét,

borköves vizet s égvényes savanyú vizeket kell a beteggel itatni, sőt gyógyszerül is ásvány-savanyokat kell adni a 69. sz. alatti vény szerint, melynél a 70. sz. alatti vegyület még kitünőbb szolgálatot teend. A máj beteges érzékenysége ellen bódítók tesznek jót belsőleg mint külsőleg a 71. 38. 39. 72. sz. alatti vények szerint. Makacsabb esetekben, vagy a betegség bal kimenetelénél, orvoshoz kell folyamodni.

Egészség helyreállása után a betegségbe való újabb visszaesést, hosszas életrend s minden ártalmas befolyástól való óvakodás által lehet kikerülni.

Leplob.

Ezen betegségnél, mely a lépnek vagy takaróinak gyuladásában áll, s inkább idült mint heves természetű, a beteg baloldalában lépe tájékán, hol tompa hol éles fájdalmat érez, mely néha egy pontra szorítkozik, de néha a szomszéd részekre is kiterjed, nyomásra vagy hevesebb mozgásra, sőt köhögésre, csuklásra, prüszentésre, erőlködésre s hányásra is növekedik, miatta a beteg többnyire beteges része felé kénytelen hajolni, s vagy egyik oldalára sem, vagy csupán a balra feketik. Tapintásakor a fájdalmas rész daganatát s a gyuladás melegségét is érezni lehet, mely kórjelek mellett a gyuladás különböző helyeni kiterjedése szerint, köhögés, hányás, gyomor- és hasfájás, néha nyugtalanság, főfájás, szívdobogás, és görcsök bántják a beteget.

A lépgyuladással járó láz néha félbenhagyó, néha folytonos, még pedig többnyire lobos, csorvás vagy csúzos természetű, míg ritkább esetben ideges vagy rothasztó jellemet is ölthet magára.

Ezen betegségre leginkább hasbéli zsigerek

dugulásában, aranyérben s gyakori negyednapos váltólázban szenvedő férfiaknak van kitünő hajlamuk, mely nedves levegőre még inkább kiszokott fejlődni.

Indokai a lépnek kívülről okozott sérelmei, szomszéd részek gyuladása, heves mozgás, szokványos kiürítések elnyomása, kütegek s más betegségek hirteleni eltünése, kedélymozgalmak, elhanyagolt vagy rosszul gyógyított váltólázak, csipős, szeszszes szerekkel való gyakori élés, és hülés lehetnek.

A lépgyuladás nem veszélyes betegség, s helyes gyógymódra, sőt néha magától is 5—14. nap alatt válságos kiürítések közt eloszlik; de ha elhanyagolják, vagy épen rosszul gyógyítják, keményedés, elfajzás, genyedés, fene, kedvező esetben emésztésbeli hibák, s az egészségre vagy életre más többé vagy kevésbbé ártalmas bántalmak lehetnek következesei. A lépgyuladás legveszedelmesebb kimeneteleihez tartozik az úgy nevezett *lépfolyás* is, mely a testnek véres és genyedéses székletételekkel párosult általános aszályában áll.

Ezen betegség gyógyításánál okok elhárítása mellett a gyuladás szétozlatásán kell igyekezni, mit a körülményekhez és gyuladás fokához képest érvágás vagy pióczák által lehet elérni. Belsőleg szoros életrend mellett lágyító főzetek kívántatnak, vegyítve fölolvasztó vagy hashajtó sókkal a 17. sz. alatti vény szerint. Ha a gyuladás csillapodik vagy idültté válik, vérbocsátás többé nem szükséges, de az erekben létező beteges ingerlékenység lecsendesítésére, különösen ha vérhányás állana be, gyenge savanykás szereket kell adni, milyenek a limonáde, borkő vízben fölolvasztva, s ha ezek nem használnak Haller savanya a 73. sz. alatti vény szerint.

Beteges érzékenység esetében külsőleg mint belsőleg gyenge bóditókat lehet alkalmazni, az 51. 38. 39. sz. alatti vények szerint, de a bőrizgató szerek s a langyos fürdők is jót tesznek. Ha a betegséget gyengeség tartja fenn a lépet gyakran szappan olvadékkal kell kenegetni, s belsőleg vasas savanyú vizekkel élni. Idült lépgyuladásnál legtanácsosabb a bajt értelmes orvossal közölni.

Veselob.

A veselob, mely a veséknek vagy azok takaróinak gyuladásában áll, s a gyuladás helyére és kiterjedésére nézve különböző kórjelekkel jár, inkább idült, mint heves természetű szokott lenni. Az idült veselob néha semmi lázzal sincs párosúlva, de a heves mindig lázzal, még pedig többnyire hurutos, csúzos, vagy gyomor lázzal, néha erős lobos lázzal, ritkán ideges vagy rothasztó lázzal jár. Láz mellett a beteg, veséi tájékán, élesebb vagy tompább fájdalmat érez, s a beteges helyen nagyobb melegség sőt daganat is mutatkozik. A fájdalom nyomásra vagy hevesebb mozgásra, prüszentésre, köhögésre, csuklásra, hányásra, erölködéssre növekedik, a beteg fájdalmas oldalára nem fekketik, s a fájdalom néha a szomszéd részekre is kiterjed. A vesék működése szintén változást szenved; a beteg néha nehezen s fájdalmasan vizelhet, vizelete ha a gyuladás nagy kevesebb, vörös, gyakran vérrel, később genynyel vegyült; ritkább esetben az is megtörténik, hogy a vesék idült gyuladása által a vizelet bővebb mértékben választatik el, s különös minőséget nyer. Ezen kórjelek mellett néha hasfájás, hányás, csuklás, köhögés, székrekedés mutatkoznak.

A vesegyulladásra némely embernek különös hajlama van, mely a betegség egyszeri kiállása, a vesék és szomszéd részek más betegségei, aranyér, legkivált pedig vesekövek következtében még növekedik. Indokai a vesét érő külerőszakok, a test megerőltetése, vesekövek, kedélymozgalnak, szesz italokkal való visszaélés, csipős vizelethajtó szerek, milyenek a körisbogár, némely balsamok, terpentín, szokványos kiürítések elnyomása, bőrkütegek s más betegségek mint csúz, köszvény hirtelen eltűnése, hideg ital s levegő általi meghűtés lehetnek.

Ezen betegség kedvező körülmények közt 5—14. nap alatt magától is elmúlik, s ilyenkor izzadás, orrból, végbélből, méhüvelyből való vérzés, vagy genyedéses vizelet által válságos kiürítések történnek; de ha elhanyagolják vagy rosszúl gyógyítják, idültté válhatik, vagy szomorú kimenetelei lehetnek, milyenek a veséknek genyedésbe, vízkórba, keményedésbe, fenébe, rákos vagy más nemű elfajzásokba való átmenetele, melyek néha az életet is veszélyeztethetik.

A veselob gyógyításánál először is az indokokat kell figyelembe venni. Külerőszak esetében, a gyulladás tovább terjedését néha külsőleg alkalmazott hideg borogatások által lehet megakadályozni; de a hol a baj vesekövektől, aranyérről, fennakadt havitisztulástól, a köszvény külrészekről eltűnésétől származik, a hideg borogatások ártanak; azért ily esetekben lágyító langyos borogatásokat vagy pépeket a 49. 50. sz. alatti vények szerint, langyos fürdöket, belsőleg lágyító főzeteket, mandolatejet vagy a 66. sz. alatti olajos főzetet kell használni, mely utolsók olyankor is jót tesznek, midőn a veselobot csipős vizelethajtó szerek, névszerint köris-

hogarak okozták. Okok eltávolítása mellett a gyulladás fokára is különös tekintettel kell lenni, melyet érvágás vagy a vese tájra alkalmazott pióczák által lehet eltávolítani. Ugyanekkor belsőleg salétromot árpafőzetben a 30. sz. alatti vény szerint, vagy székrekedés esetében hashajtó sókat, szelid olajakat, vagy ricinus olajat a 65. sz. alatti vény szerint s olajos csőrét adván. Ha gyulladás csendesültével a fájdalom még tart, s a vizelet kiürítését görcsök akadályozzák, lágyító és bódító szereket kell használni belsőleg mint külsőleg az 51. 38. sz. alatti vények szerint, de ily esetben néha a bőrízgató szereket is jót tesznek. Makacsabb esetekben, vagy ha a betegségnek komoly következései lennének, orvoshoz kell folyamodni.

Húgyhólyaglob.

A húgyhólyaglob, mely a húgyhólyagnak gyulladásában áll, néha ezen hólyag belső-, máskor rostos hártáját támadja meg, s e szerint majd hurutos majd csúzos jellemű; de néha a húgyhólyag minden hártájára gyuladva van, s a gyulladás jellege kitünőleg lobos. Terjedelme e gyulladásnak szintén különböző, mert néha a húgyhólyagnak csak egyes részeit bántja, míg máskor az egészre, sőt a mellékszervekre is kiterjed. Betegség kezdetén a gyulladásnak helyét is meg lehet határozni, s a szerint a mint a húgyhólyagnak nyaka, feke, első-, hátulsó-, jobb- vagy bal oldala van meggyuladva, a fájdalmat is a szemérem csont alatt, fölött, jobbra, balra, vagy mélyen a medence üregben lehet érezni. Néha kültapintatra, vagy ha az ember ujjával a végbélbe vagy méhhüvelybe nyúl, a húgyhólyagnak daganata is érezhető. Fenebbi kór-

jelek mellett férfiaknál aranyeres, nőknél méhkóros jelenségek, székrekedés, aranyeres csomók, méhlob tünetényei, különösen pedig a vizeletnek vissza nem tarthatása mutatkoznak. Ha a gyuladás a húgyvezető csövekre is kiterjed, olyankor ezek megvastagodnak s a vizeletet a húgycsöbe át nem eresztik. Gyuladás növekedtével a fájdalmak nagyobbodnak, terjednek, s hevesebb mozgásra vagy a test rázkódtatására nagyobb erővel ujulnak meg. Később a beteg gyakran készttetetik vizelésre, de ez erőlködéssel, fájdalommal történik, s vizelete tüzes, vérrel vagy genyedséggel vegyült, míg néha minden késztetés mellett sem vizelhet. A gyuladás állandó jelei mellé gyakran gyomor- és bélfájás, émelygés, hányás, köhögés, csuklás, főfájás, álmatlanság, férebeszélés és görcsök szövetkeznek, a betegséggel járó láz pedig hurutos, csúzos vagy lobos, ritkán ideges vagy rothasztó jellemű.

Ezen kegyetlen betegségre némely embernek kitünő hajlama van, mely a húgyhólyag korábbi betegségei, húgykövek s aranyér következtében csak később fejlődik ki. Indokai külerőszakok, nőknél nehéz szülés, húgykövek, ritkán húgyhólyag-giliszta, heves mozgás, a húgyhólyagot izgató csipős szerek, milyenek a forrásnak indult uj bor, meg nem forrott ser, terpentín, körisbogár, szomszéd részek gyuladása, szokványos kiürítések fennakadása, némely betegségek — különösen kütegek hirteleni eltünése lehetnek; de leggyakrabban hülés idézi elő.

A húgyhólyaglob ha nem nagy foku, helyes gyógymódra sőt néha magától is 5—14 nap alatt eloszlik, s ilyenkor izzadás, hasmenés, vérfolyás, kütegek, kelések, de leginkább fehéres genyes ülepű vizelet által válságos kiürítések történnek; de ha a

gyuladás heves, elhanyagoltatik vagy rosszul gyógyítottatik, szomorú kimenetelei lehetnek, melyek a beteget sokáig, kínozzák s ha elmúlnak is, gyakran visszatérnek. A húgyhólyaglob legrosszabb kimeneteleihez annak genyedésbe, keményedésbe, rákos és másnemű elfajzásba, végre fenébe való átmenetele tartoznak. Néha ezen gyulladás következtében húgykövek is képlődnek, sőt ritka esetekben az is megtörténik, hogy a vizelet ki nem üríthetvé, a húgyhólyag megreped. Mindezen kimenetelek kisebb nagyobb veszéllyel járnak s néha a betegnek életébe is kerülhetnek.

Ezen betegség gyógyításánál az okok elhárítása után vagy ezzel egyszerre a gyulladás legyőzésén kell igyekezni. Ha a gyuladással járó láz hurutos vagy csúzos jellemű, elég ha a beteg mérsékelt melegben egyszerű életrendet követ, s magát minden kártékony befolyástól elvonja. A gyulladás nagyobb fokánál általános vagy helybeli vérbocsátások, melyeket néha ismételni is kell, és szigorú életrend szükségesek, melyek mellett a beteg lágyító főzeteket vagy mandolajtejet kell hogy igyék, s a 66. sz. alatti olajos főzettel éljen, minden a gyuladások e nemében ártalmas sós orvósságot kerülvén. Ha vérbocsátásra több ok nincs, a még fennmaradt csekély gyuladást, vagy a beteges részek túlságos ingerlékenységét, külsőleg és belsőleg alkalmazott lágyító s bódító szerekkel lehet megszüntetni a 38. 51. sz. alatti vények szerint, mely esetben a langyos fürdők is igen jót tesznek. Miután ezen gyulladás eloszlatására a szabad szék mulhatatlanul szükséges, ennek eszközlésére belsőleg szelid olajokat, ricinus olajat vagy olajos fejeteket a 65. 66. sz. alatti vények szerint, néha manát vagy szilvaliktariumot, külsőleg olajos csöréket

kell adni. Makacsabb esetekben, úgy a betegség kevésbé kedvező kimeneteleinél, azonnal orvos után kell látni.

Betegség eloszlása után az indokokat, melyeknek a hülés, szeszes italok, erős sós és fűszeres ételek, heves mozgás, s a nemző részek bárminemű izgatása, sokáig kerülni kell.

Méhlob.

A méhlob, mely a méhnek gyuladásában áll, terjedelmére, fokára és kórvegyületére nézve különféle jelenségekkel jár, miután néha egyedül a méh hártáira, néha annak állományára szorítkozik, s vagy az egész méhre kiterjed, vagy csak egyes részeit bántja. A méh kültakaróinak gyuladása csak felületes szokott lenni és orbánczos természetű, míg takhártájának gyuladása hurutos vagy csúzos jellemet, állományáé pedig nyilvános lobos jellemet visel. Ezen betegség mindig lázzal kezdődik, mely néha gyomor-hurut vagy csúz-láz alakjában tűnik fel; de néha kitünőleg lobos természetű, s megjelenésekor a beteget a hideg keményen kileli, melyre kellemetlen száraz forróság következik nagy szomjúsággal, főfájással, néha félrebeszéléssel s gyors kemény teljes ütérveréssel; csupán érzékenyebb egyének ütere válik a betegség növekedtével kicsivé, rendetlenné. Gyengítő okok közbejöttével ezen lázak bármelyike is ideges vagy rothasztó jellemet ölthet magára. A méh beteges állapotát a méh táján levő fájdalomról lehet megismerni, mely eleinte csekélyebb, tompa, később erős, égető, metsző, szorító, szagató, s olykor a hasra, hátra ésczombokra is kiterjed. Néha a fájdalom oly nagy, hogy a beteg semmi

nyomást vagy szorítást nem tűr, sőt magán levő ruháit sem szenvedheti, s ha jár vagy ül, fájdalmai növekednek. Néha a méh tájéka dagadt és forró. Midőn a méhnek mellső része van meggyuladva, olyankor a beteg a farcsontok fölött érez fájdalmat, vizelet kiürítése fájdalmas és akadályozott. Midőn a gyuladás a méh fenekében van, olyankor a beteg a szeméremcsontok fölött panaszol fájdalmat, s ha az ember azon tájékat a beteg térdeinek has felé való húzása után megtapogatja, a kemény dagadt fájdalmas méhet a has falain át mint egy gömböt érezheti is. Midőn a gyuladás a méh hátsó részében van, olyankor a fájdalom a kereszttájékat s farcsikot bántja, a beteg székrekedésben szenved s fájdalom miatt minden székletételtől irtózik. Midőn a gyuladás a petefészkek felé terjed, olyankor a beteg az ágyék-, derék- és czombtájakon érez fájdalmat. Gyakran a méh nyaka van meggyuladva, s ilyenkor a fájdalom mélyen fészkel a méhhüvelyben, mely maga is dagadtabb s érzékenyebb, a gát feszültebb, dagadt és fájdalmas, a beteget oly érzés fogja el, mintha méhhüvelyében valami függene, s vizsgálatkor, járáskor és közösüléskor fájdalma növekszik. Fájdalmán kívül a méh elválasztásai is megzavarodnak. Így ha a gyuladás havitisztulás, szülés, vagy gyermekágyi tisztulás ideje alatt fejlődik ki, vagy magasabb fokra hág, a fennebbi elválasztások fennakadnak; de ha a gyuladás nem nagy, folynak, sőt bővebbekké válnak, úgy hogy a méhvérzés a méhgyuladásnak kórjelét képezi. Hasonló változást szenved a méhet és méhhüvelyt belőlről bevonó takhártya elválasztása is, úgy hogy a beteg a gyuladás nagyobb fokánál abban szárazságot érez, míg ellenkező esetben annak elválasztása növekedik, sőt el is fajul, annyira, hogy a

méhnek gyuladását néha takár vagy fehérfolyás jelenti. Idült méhlobnál a beteg csak tompa fájdalmat érez, s fájdalma csakis akkor növekedik, ha tulságos mozgást tesz, lelki indulatok gyötrik, szesz dolgokkal él és közösül. Fájdalman kívül ennél is mutatkozik folyás, még pedig majd véres mint a húsmosadék, majd nyálkás, majd genyes, mely zöldessárga, csipős és bűdös. Helybeli kórjelekhez mások is szövetkeznek, u. m. székletételre való késztetés, hasfájás, undorgás, ökröndözés, hányás, a has szorító fájdalma, mely a gyomorba és nyakba is fölhat s ott szorítást vagy feszítést okoz. Néha e betegség nehéz nyelést, köhögést, csuklást, nagy főfájást, görcsöket, sőt örvöngést is okoz.

A méhgyuladásra különös hajlam kivántatik, mely fölserdülés után fejlődik ki, s szüzeknél kisebb mint azoknál, kik nemző részeiket izgatják. Így asszonyoknál is nagyobb ezen hajlam, különösen havi tisztulás és terhesség ideje alatt, legnagyobb pedig gyermekágy idején. A havitisztulás természetes megszűnésével kezdődő vénülés időszakában a heves méhlobra való hajlam elenyészik s idült méhlobra való hajlam fejlődik ki. Indokai külérőszakok u. m. a hasnak kívülről való megütése, különösen terheseknél annak szorítása, a méh nyakának a méhhüvelyen át a méhhüvelybe dugott csapok, durva közösülés, ujjak által való izgatása, szülő nőknél nehéz szülés, a gyermek fejének fordítás vagy szülésziműtöeszközök által való beékelése, gyermekágyasoknál a méhlepény erőszakos elválasztása, a magzat vagy méhlepény egy részének a méhben való visszamaradása s megrothadása; szomszéd részek gyuladása; szokványos kiüritések fennakadása; bőrkütegeknek, csúznak, köszvénynek külrészekről való eltünése; a méhbe fecskendezett

csípős gyógyszerek, mérgek, meghűtés lehetnek. Néha a méhlob bujakór jelét képezi. A fennebbi okok után kifejlett méhlob vagy heves, vagy idült, vagy egyszerű és szelid, vagy pedig vegyült és fontosabb jelentésü.

Ha a méhlob szelidebb természetü, indokai megszünése után 5—14 nap alatt néha magától is eloszlik, s ilyenkor izzadás-, vizelet- vagy vérfolyás által válságos kiürítések történnek; de ha a gyuladás nagy, a betegség vegyült, és senyves testben fejlődik ki, kimenetele kétséges. Néha a betegség kórjelei csillapodnak ugyan, de újból még pedig többször is visszatérnek, s így idült méhlob fejlődik ki, mely a beteget hónapokig sőt évekig is kínozza s különféle kimenetelt nyer, keményedésbe, álképletekbe, gennyedésbe, cvesedésbe, vízkórba menvén át, melyek a beteg életművezetének működésében különféle rendellenességeket idéznek elő, néha gyógyíthatók, de néha gyógyíthatatlanokká válnak s halált is okozhatnak. A nagyobb foku méhlob néha 3—14 nap alatt fenébe megy át, mely gyógyítható ugyan, de halált is okozhat. Ilyenkor a nagy fájdalmak hirtelen megszünnek, a beteg arca elhalaványul, beesik, érzékei elhomályosodnak, ütere vékonynyá, rendetlenné válik, nyelve megszárad s azt fekete kéreg vonja be, sem szólni sem nyelni nem tud, hasa fölfúvódik, méhhüvelyéből bűdös ev folyik ki, aluszékonyság lepi meg vagy örvöng, görcsöket kap, csuklik, végtagjai meghülnek s kimúlik.

Ezen betegség gyógyításánál először is az indokokat kell eltávolítani, vagy ha a méhlob más betegség kórjelét képezi, azon betegséget venni orvoslás alá. Ezek mellett a gyuladást sem szabad elhanyagolni, s azon kell igyekezni, hogy az mielőbb legyö-

zessék, mit egyedül lobellenes életrendből, hasonló gyógyszerekből s vérbocsátásokból álló czélszerű gyógmód eszközölhet. Néha elég, ha az ember helybeli vérkiürítést tesz pióczák vagy köppölyök által, melyeket a gát-, méh- s kereszt-farcsik tájra szokás alkalmazni. Ugyanekkor a beteg belsőleg lágyító főzetekkel s mandolatejjel kell hogy éljen, de minden hashajtó só nélkül, az egy Calomelt kivéve, mely vérbocsátások után, ha a kórjelek még tartanak s székrekedés van jelen, igen hasznos szer a 46. sz. alatti vény szerint. Kik ezen szert nem türik, azoknak szelid olajokat, ricinus olajat, mannát, szilvaliktáriumot, vagy olajos csőrét lehet adni. Ha a fájdalom ezen szerekre nem csendesedik, külsőleg lágyító borogatásokat, pépeket s kenőcsöket kell alkalmazni a 49. 50. 67. sz. alatti vények szerint, s a beteget langyos fürdőbe tenni. A méh nagy érzékenységénél belsőleg mint külsőleg bódító szerek tesznek jót az 51. 75. 38. 72. sz. alatti vények szerint. Ritkább esetekben elvezető szerekül bõrizgatókat, milyenek a mustáros kovász és a 40. sz. alatti sebeztető ir, lehet használni, de hólyaghúzó tapaszt, melynek körisbogár por tartalma a méhet izgatná, alkalmazni nem szabad. Hol gyengítő okok következtében a láz ideges vagy rothasztó jellemet vált, izgató vagy erősítő szerek tesznek jót, de ily esetekben legjobb orvoshoz folyamodni.

Néha az idült s gyakran lappangó méhlob következtében rákos elfajulás történik, melynek kezdetét megismerni igen nehéz, de ha az ember a kórjeleket pontos figyelemmel kíséri, azt gyanítani mégis lehet. Ily rákos elfajulásnál a havitisztulás rendtlenné válik, úgy hogy az majd bővebb és hosszán tartó, majd kevesebb és fájdalmas. Tisz-

tulás elmúltával fehérfolyás és vizezésbeli nehézség állnak be, melyek hónapok s évek teltevel nagyobb meg nagyobb növekedést nyernek. A méh tájékán különböző fokú és nemű fájdalom jelenik meg, mely eleinte csendesedik, sőt néha egy darabig ki is marad, de később folytonossá válik, s a méh különböző részeit bántja, melynek következtében az életművezet működésében különféle rendellenességek támadnak. A havitisztulás legtöbb esetben megszűnik, s annak helyét genyes-, eves-, büdös-, sárgás-zöld folyás váltja fel, mely majd a méhből, majd annak hüvelyéből jö ki. Néha a hosszabb ideig kimaradt havitisztulás hirtelen visszatér, még pedig oly nagy mértékben, hogy arra a beteg ereje kimerül s élete veszélyben forog. A kiürült vér néha hig, néha hegedt, darabos, s vele néha hártyák vagy a fölemésztett méh darabjai mennek el. A beteg ezen bántalmak mellett helyét nem leli; kocsizás, járás, sőt az állás és ülés is terhére vannak. Néha a dagadt méh a méhhüvelybe lefügg. Betegség növekedtével a fennebbi kórjelek is növekednek; az életművezet különféle zavarokat szenved; görcsök, fájdalmak, gyuladások támadnak; vizezésbeli nehézség, székrekedés kínozzák a beteget, s székrekedés következtében szelek, hasfájás, böfögés, ökröndözés, hányás, néha görcsök, köhögés, főfájás, álmatlanság, férebeszélés fejlődnek ki. Némely embert ezen betegség komorrá, szomorúvá tesz, de némelyek több évig is békével türik. A szerint a mint ezen kórjelek gyorsabb vagy lassabb fejlődést nyernek, a test küleménye is senyvessé válik s elsoványkodik; majd láz jelenik meg, mely eleinte váltó alaku, de később sorvasztó lázba megy át; néha vízkór fejlődik ki; végre a beteg mély álomba merül s kínjaitól megszabadulva csendesen kimul k.

A tökéletesen kifejlett rák ugyan nehezen vagy épen nem gyógyítható, de néha más keményedések is idézhetnek elő kökemes vagy rákos jelenségeket, kivált ha azokhoz idült gyuladás járul. Ezért az ily keményedések okait mindenkor ki kell fürkészní s mielőbb eltávolítni, melyek ellen néha oszlató-, néha bujakór- vagy görvélyellenes gyógyimód kívántatik. Ha a keményedésnek semmi különös okát sem lehet fölfedezni, ilyenkor a betegség jelleméből indul ki az ember, s ha az lobos, lobellenes életrendet, hasonló gyógyszereket, azután a fájdalom csillapítására lágyító s bódító borogatásokat, belsőleg is bódító szereket használ, miként a méhgyuladásnál is mondva volt; de mégis legjobbat tesz, ha a bajt mielőbb orvossal közli.

Hashártyalob.

A hashártyalob, mely a has üregét belőlről bevonó széles terjedelmű savós hártya gyuladásában áll, terjedelme, vegyülete s a vele járó láz különfélesége szerint különböző kórjelekkel jár. Kezdetekor mindjárt lázzal van párosulva, mely néha csekélyebb, s csorvás-hurutos vagy csúzos jellemű, de gyakran lobos; ritkán ideges sőt rothasztó jellemet is visel, s azon sajátsággal bír, hogy alatta az ütér mindig gyors, kemény, de kicsi, összehúzódott, a beteget nagy szomjúság gyötri, lélekzete nehéz, s igen nyugtalan. Lázon kívül helybeli kórjelek is vannak, melyek közt a hasnak tompa vagy éles fájdalma a legjellemezőbb. E fájdalom eleinte a hasnak csak bizonyos részére szorítkozik, nyomásra, hevesebb mozgásra, köhögésre, erőlködésre, mély lélekzetre, hányásra növekedik, s belőle a gyuladás helyét is könnyen meg lehet határozni; de később a gyuladás az egész hasra

kiterjed, s ilyenkor a beteg a legkisebb mozdulatra is nagy fájdalmat érez. Ha a hashártyalob a hasbeli zsigerek gyuladásával párosulva nincs, fájdalomon kívül más jelenségek nem mutatkoznak; de azok vegyülete esetében, vagy ha a gyuladás sokáig tart, a has zsigereinek működése is megzavarodik, s ilyenkor vizelet és székletételbeli nehézségek, émelygés, hányás, köhögés, csuklás, nőknél görcsök fejlődnek ki.

Ezen betegségre némely embernek különös hajlama van, mely a betegség egyszeri kiállása, a has zsigereinek életműves hibái, de különösen sérvek által még növekedik. Indokai külerőszakok, sebesítések, szomszéd szervek gyuladása, becsukódott sérvek, bujakór, görvély, hagymáz, szokványos kiürítések fennakadása, bőrkütegek vagy más betegségek u. m. csúz, köszvény hirteleni eltünése, de leggyakrabban hülés lehetnek.

A hashártyalob gyakran hirtelen lefolyik, de néha idültté is válhatik. Ha a gyuladás csekély, 5—14 nap alatt néha magától is eloszlik, s ilyenkor válságos kiürítések történnek, míg a hevesebb hashártyalobnak vízkór, genyedés, álképletek, sőt fene is lehetnek következményei, melyek néha nagy veszélyt sőt halált is okozhatnak.

Ezen betegség gyógyításánál az okok eltávolítása mellett a láz fokára s jellemére is tekintettel kell lenni. Ha a gyuladás nagy, azt a körülményekhez képest általános vérbocsátás vagy a hasra alkalmazott pióczák által lehet legyőzni, melyek mellett a legszorosabb lobellenes életrend kívántatik. Gyógyszerül lágyító főzeteket, mandolatejet, székrekedés esetében szilvaliktáriumot kell a betegnek adni, s lágyító csőrét alkalmazni. Makacsabb székrekedéseknél igen jó szolgálatot tehetnek

a 46. sz. alatti porok. Ha a vérbocsátásra több ok nem lévén, a fájdalom még tart, a beteg hasára körülményekhez képest bõrizgató szereket, lágyító vagy lágyító-bódító borogatásokat, pépeket, tapasztokat vagy kenõcsöket kell alkalmazni a 49. 50. 62. 67. 38. 39. 72. sz. alatti vények szerint s belsõleg is lobellenes bódító szereket adni az 51. 75. sz. alatti vények szerint. A fentebbi szerek sükerét egy langyos fürdõ igen elõmozdíthatja. Makacsabb esetekben, ideges jellemnél vagy különösebb kórvegyületeknél, az orvosi tanácsot nélkülözni nem szabad.

Gyermekágyi láz.

A gyermekágyas nõ, gyermekágyának lefolyása alatt sokféle lázba, u. m. váltó-, gyomor-, hurut-csúzlázba eshetik, melyek különféle ártalmas befolyások következtében fejlõdnek ki, s a gyermekágy által különös jellemet váltanak. De ezeket gyermekágyi láznak nevezni nem lehet, mert annak különös jelleme van, egyedül gyermekágyasoknál fejlõdik ki, a méhnek és hashártyának gyuladásával van párosulva, s ezen gyuladás következtében a hasüregben, de néha a mell- és kaponya-üregben, sõt a külbõr alatt is tejhez hasonló genyféle nedveség választatik el, mit más lázaknál tapasztalni soha sem lehet. Ezen betegség a beteg egyénisége a betegség foka s kórvegyülete szerint különféle kórjelekkel jár. Mindjárt szülés után ritkán jelenik meg, hanem azután 2—14 nappal, vagy ritkább esetekben több hét múlva fejlõdik ki. Néha a nõ már terhessége utolsó heteiben vagy napjaiban érzi egészsége szenvedését, s ha a kórjelek növekednek, könnyen elvetélés vagy kórai szülés lephetik meg. Erre a kórjelek megszûnnek ugyan, de egy pár

nap mulva láz fejlődik ki, borzadozással, fázással, s ezek után következő folytonos száraz forrósággal, mely alatt az ütér, eleinte gyors, kemény, teljes, később rendetlen; a beteget nagy főfájás kínozza, étvágya nincs, gyomra émelyeg, ökröndözik, epét hány, szomjusága nagy, széke rekedt, ritkán epés hasmenésben szenved, vizelet kiürítése, kevés és fájdalmas. Jóllehet ezen láz legtöbb esetben kitünően lobos, de néha hurutos-, csúzos-, ideges, sőt rothasztó-jellemet is ölt magára. Lázon kívül a betegség főjelenségét a hasban levő fájdalom képezi, mely a szülés utófájdalmaitól abban különbözik, hogy ez a méh összehúzódása után a gyermekágy második vagy harmadik napján lázzal jelenik meg, folytonos, különböző fokú, s leginkább a köldök tájékán mutatkozik. Néha e fájdalom kis helyre szorítkozik, de néha az egész hasra, sőt a czombokra is kiterjed, s a beteget egy helyben maradni kényszeríti. Főnebbi kórjeleken kívül a tej és gyermekágyi tisztulás elválasztása is rendetlenségbe jő. Így néha az emlők mindjárt kezdetben megkeményednek s fájnak, de a betegség folyama alatt meglágyulnak; a tejelválasztás megcsökken, sőt a tej néha egészen is elapad; a tisztulás szintén kevesebbé válik vagy épen kimarad, s ha néha rendes minőségű is, de néha genyedséges vagy csipős, bűdös, eves, mely a nemző részeket föleszi. De vannak még más kórjelek is, melyek a betegség folyama alatt fölmerülnek, s melyek némelyike igenis jellemző; így a beteg néha hasfájással bajlódik, ökröndözik, hány, görcsösen köhög, csuklik, nehezen nyel, nagy főfájása van, férebeszél, nyugtalan, szomorú, teste különböző részeiben görcsöket kap szék- és vizelet-kiürítése nehéz és fájdalmas; néha hasa a szelektől mindjárt az első napokban fölfü-

vódik, abban néha nyilvános folyadék érezhető; bőre néha száraz, de néha nagy izzadás lepi meg, mely alatt köles-kütegek, petecsek jelennek meg, sőt néha alsó-végtagjain is igen fájdalmas daganat képlődik.

Ezen betegségekre különös hajlam kivántatik, melynek alapját a gyermekágy és terhesség képezik, miután a terhesek általában minden gyuladásra hajlandóbbak, mi onnan származik, hogy bennök a vérbőség nagyobb, testök több zsiradékot választ el, ingerlékenyebbek, érzékenyebbek, minden elválasztásra hajlandóbbak, emlík működése föl van magasztalva, s szülés után tisztulásuk elválasztása s kiürítése is nagyobb ingerlékenységgel s érzékenységgel van párosúlva. Indokai, melyek néha már a terhesség alatt nyilvánítják ártalmas befolyásukat, különfélek lehetnek. Így minden, mi vérbőséget okoz, a has és méhrendszer ingerlékenységét s érzékenységét növeli, s a hasban vértolulást eszközöl u.m. tápláló s izgató életmód terhesség alatt, sok étel és ital, kemény, szeleket okozó, megromlásra hajlandó, fűszeres eledelek, szeszes italok, szükség nélkül alkalmazott hashajtók vagy hánytatók, izgató- vagy hajtószeres, mérgek; a hasat és méhet érdeklő küllerőszakok; szülés alatt alkalmazott szülési műeszközök; a méhlepény erőszakos elválasztása vagy annak a méhben megrothadása; tulságos mozgás és nehéz munkák, melyek a terhesség utolsó hónapjaiban is folytattattak; terhesség alatti henye élet, kivált ha bő táplálkozással van párosúlva; lelki indulatok, harag, szomorúság, ijedtség; más betegségek, különösen bőrkütegek hirteleni eltünése; szokványos kiürítéseknek, milyenek a tejelválasztás és gyermekágyi tisztulás-főnakadása; bőtejüeknél a szoptatás elhanyagolása;

gyermekágy alatti meghülés; a gyermekágyas körüli tisztátalanság, levegő megromlása.

A gyermekágyi láz egyike a legveszedelmesebb betegségeknek, de azért, különösen ha szelidebb természetű 7—21 nap alatt néha magától is eloszlik, s ilyenkor izzadás, lágy szék, fenakadt gyermekágyi tisztulás és tejelválasztás visszatérése s bőrkütegek által válságos kiürítések, történnek. Néha a láz megszűnik, de más beteges jelenségek u. m. főfájás, külérzések elhomályosodása, búskomorság, örülés, tagok fájdalmai, idült hasmenés, méhvérzés, fehér, folyás, dagadt hullámnzó has, nehéz lélekzés, tüdővészbe átmenő köhögés, görcsök, szélütések maradnak fenn, melyek ha néha idővel elmúlnak is, de néha gyógyíthatatlanok. Gyakran e betegség oly veszélyes, hogy a beteget 3—14 nap alatt kivégzi; azért gyászos kimenetelétől mindig tartani lehet, valahányszor a kórjelek hirtelen fejlődnek és növekednek, a beteg elgyengül, hasában nagy fájdalmak vannak, emlői összeesnek. a gyermekágyi tisztulás eláll, a beteg szomorú, fél, halálát megjósolja, néha csendes és aluszékony, de néha örjög, szüntelen beszél, mindent összetör, testét veri, sőt legkedvesebb hozzátartozóit sem tűrheti, míg végre belső gyuladt részei megfensednek, s szélütés következtében kimúlik.

A gyermekágyi lázt néha minden veszélyessége mellett is meg lehet gyógyítani, vagy kifejlődését megakadályoztatni. Ezért már a terhesség ideje alatt azon kell igyekezni, hogy minden ártalmas befolyás, mely ezen betegséget előidézhetné, eltávolíttassék. A terhes éljen szelíden tápláló eledellekkel, kerülje az ételben s italban való rendetlenségeket, ingerlő vagy szeszes eledeleket s italokat, heves mozgást, a testét, különösen pedig hasát ér-

hető külerőszakokat; ruhákkal s vállakkal hasát ne szorongassa; tegyen naponkint mérsékelt mozgást, lelke legyen nyugodt, s az indulatokat kerülje; gyógyszerekkel, különösen hánytatókkal és hashajtókkal szükségen kívül ne éljen; keresse a tiszta száraz levegő alatti lételt, a nedves romlott levegőtől óvakodjék, s testét a meghűtéstől ótalmazza; szülés alatt legyen illő segélylyel ellátva, nehogy dúrva bába vagy szülész, nemzöréseit vagy hasát megsértsék; gyermekágy alatt feküdjék mérsékelt meleg szobában, hol a levegőt óvatosan naponkint szellőztetni kell, s legyen teste mint lelke nyugalomban; kerülje a korán való mozgást, a sok és ártalmas eledelt és italt, meghűlést, lelki indulatokat, különösen a haragot és félelmet; a gyermek szoptatását el ne múlazzsa; ügyeljen, hogy a gyermekágyi tisztulás fenn ne akadjon; éljen vékony és szelíd elegekkel. Néha a fennebbi üdvös szabályok számba nem vétetvén, vagy a terhest és gyermekágyast kikerülhetetlen ártalmas befolyások érvén, a gyermekágyi láz kifejlődik. Ilyenkor először is az indokokat kell mielőbb eltávolítani. Ezért a beteget tiszta levegőben mérsékelt melegbe kell helyezni, neki testi-lelki nyugalmat szerezni, s tőle mindent mi külérzékeit vagy lelkét háborítná, eltávolítani; belé gyógyulásához való reményt önteni, s vigyázni, hogy gyermekágyi tisztulása és tejelválasztása fenn ne akadjanak, mit mérsékelt külmeleg által s lágyító főzeteknek, milyenek a fehérmálva-gyökér főzete s az ökörfarkkoró-, bodza-, hárs-, székfűvirág forrázata, italával lehet elérni. Mihelyt az ember azt tapasztalja, hogy az ily beteg tisztulása kevesedik s hasában fájdalom mutatkozik, azonnal lágyító vagy bódító pépeket kell hasára alkalmazni az 50. 38. sz. alatti vények sze-

rint, vigyázzván hogy azok változtatása alkalmával meg ne hüljön. Hol e pépeket óvatosan használni nem lehet, hasonló kenőcsöket lehet a hasra bekenni a 67. 72. sz. alatti vények szerint. Hogy a tejelválasztás fenn ne akadjon, a gyermeket ezen betegség kezdetével is szoptatni kell, vagy ha a gyermek meg talált halni, más gyermeket kell szoptatni, vagy a tejet az emlőkből kiszívatni, s azokra száraz meleget vagy lágyító borogatásokat tenni. Ha a gyermekágyi lázt gyomortisztátalanság okozta, a terhesség utolsó időszakában vagy a gyermekágy kezdetén óvatosan hánytatót kell adni a 8. 9. 18. 19., sz. alatti vények szerint, vagy ha a tisztátalanság a belekben lenne s csőrék nem használnának, a 7. 20. 46. sz. alatti hashajtókat. Oly esetekben, hol a gyulladás nagyon kifejlődve még nincs, elég ha az ember a láz minősége szerint gyomor-, hurut- vagy csúzlázellenes gyógymódot alkalmaz; de ha a láz ezen gyógymódokra nem enged, a betegség hirtelen növekedik, s mindjárt eleinte heves gyulladás jelei mutatkoznak, azonnal szoros lobellenes gyógymódot kell kezdeni. E célból a betegnek vért kell bocsátni, érvágás, vagy pióczák s köppölyök által, melyekből a szemérem részek fölibe vagy a gátra 12—40 lehet alkalmazni, gyógyszerül a legszorosabb lobellenes életrend mellett belsőleg lágyító főzeteket, vagy mandolatejet adván, külsőleg pedig hasára lágyító borogatásokat, alul lágyító csőréket alkalmazván. Ha a gyulladás már meg van törve, de a fájdalom még tart, belsőleg mint külsőleg lobellenes bódító szereket kell használni, a 51. 75. 76. 38. és 72. sz. alatti vények szerint. Ritkább esetekben, a midőn a láz ideges vagy rothasztó jellemet vált, s a beteget hirteleni gyengeség lepi meg, a lobellenes gyógymódot folytatni nem sza-

bad, hanem ideges jellemnél óvatosan élesztő szereket, a 77. sz. alatti vény szerint, rothasztó jellemnél pedig savanyokat kell adni a 25. 78. sz. alatti vények szerint. Ha a betegség a fennebbi szerekre sem javul, sőt szomorú kimeneteltől lehet tartani, azonnal vagy még előbb is orvoshoz kell folyamodni.

Felüdülés időszaka alatt a gyógyszerekkel való élést még sokáig folytatni kell, többnyire lobelleneseket, de a betegség jelleme szerint néha erősítőket is használván, s minden okot, mely a betegséget újból előidézhetné, gondosan kerülvén. Ha a gyermekági láz után más betegségek találnának fennmaradni, azokat a maguk módjok szerint kell orvosolni.

K Ü T E G E K.

Kütegek alatt a külbörön különböző alakban mutatkozó betegségeket szokták érteni, melyek nemcsak az ember külsejét rútitják néha el, hanem az életet is veszélybe ejthetik. Mindamellet, hogy ezeket leginkább színökből s alakjokból lehet megismerni, de azért más tünetenyekre is figyelni kell, melyeket a külbörön vagy az egész életművezetben okoznak. A külbört illetöleg, ez néha száraz, de néha különböző színü és szagu, rövidebb vagy hosszabb ideig tartó csekély vagy bö izzadás lepi meg; néha érzéketlen, de néha igen érzékeny, s benne kellemetlen bizsergés, viszketegség, égés vagy más érzés támadnak. E körjeleken kívül néha semmi más életművezeti hibák nem mutatkoznak, de néha már a küteg kitörését oly beteges tünetenyek előzik meg, melyek majd az emésztő-, majd a lélelző-, majd az edény- vagy ideg-

rendszer rendellenességéből származnak; és így az étvágyhiány, hasfájás, hányás, székrekedés, hasmenés, mellszorulás, köhögés, különféle lázak, görcsök, fájdalmak, a beteg kedélyének megváltozása, mind megannyi kórjelei e betegségeknek. A kütegek néha egyszerűek, de néha különböző jellemű lázakkal, sőt más betegségekkel is párosulhatnak.

A kütegekre némely embernek különös hajlama van, mely a betegség egyszeri kiállása után még növekedik, s leginkább gyenge bőrűekben, ideges egyénekben, szökékekben, gyermekekben, nőkben, a fogzás-, serdülés, tisztulás, terhesség és gyermekágy időszaka alatt, valamint a havitisztulás rendes megszünésekor mutatkozik, de néha örökölt is lehet. Indokai a levegőnek különféle minősége, mérséklete, a bőrre izgatólag ható különböző befolyások, ragályok, különféle eledelek, a vérnek s más nedveknek csipőssége, megromlása, a has zsigereinek dugulása, különféle életművek beteges állapota, szokványos kiürítések fennakadása lehetnek. Néha más betegségeknek, u. m. lobos láznak, gyuladásoknak, görvélynek, bujakórnak, vérsenyvnek képezi kórjelét.

A kütegek lefolyása különböző. Néha csak egy napig tartanak, de néha hetekig, hónapig s évekig kínozzák a beteget; sőt oly kütegek is vannak, melyek elmúlnak ugyan, de időszakonként újból visszatérnek. Nagy figyelemmel kell lenni a kütegek kór vegyületére, miután ennek pontos ismerete a betegség mind jóslatára, mind gyógyítására nagy befolyással van. A kütegek gyógyulásba vagy más betegségekbe való átmenetele, vagy halállal végződése, leginkább azok hevességétől, lefolyási idejétől, vegyületétől, az indokok minőségétől, a beteg egyéniségétől, s az uralkodó kórjellemtől függ. Néha

az életművezet valamely kütegehez annyira hozzá-
szokik, hogy egyénies egészségének fentartására
nélküle szinte el sem lehet. Midőn egy küteg kitö-
résével a testet ostromló más betegség kórjelei
mulni kezdenek, az ily küteg válságosnak nevezte-
tik; de vannak úgynevezett kórtüneti kütegek is,
melyek valamely más fontosabb betegség kórjelét
képezik, s midőn kitörnek, az általános betegség
kórjeleit növelni szokták. Néha a küteg a beteg
nagy könnyebbülésével magától is elmúlik, s ilyen-
kor válságos kiürítések történnek, melyek alatt a
küteg néha minden nyom nélkül tűnik el, de néha
a bőr megrepedezik s lehámlik. Roszabb esetekben
a küteg nemcsak a külbőrnek lehet ártalmára, ha-
nem az életművezetet is veszélybe ejtheti, kivált ha
bármilyen ok következtében a külbőrrel hirtelen eltű-
nik s nemesebb életművekre telepedik. Nem cse-
kélyebb a veszély akkor is, ha a küteg veszélyes
lázakkal vagy más veszélyes betegségekkel van
párosulva.

Kütegek gyógyításánál először is afelől kell
meggyőződni, hogy azok nem válságosak vagy
szokványosok-e, mely esetben azokat begyógyítani
nem szabad, hanem legfőlebb okaikat, melyek
azokat terhesebbé teszik, kell eltávolítani. Ha a kü-
tegek begyógyítása semmi veszélylyel nem jár,
akkor bátran be lehet azokat gyógyítani, de akkor
is először az okokat kell eltávolítani, és így börtisz-
táltságánál azt mosások vagy fürdők által meg
kell tisztítani; gyomor vagy belek tisztátalanságánál
a körülményekhez képest hánytatót, hashajtót vagy
giliszta elleni szereket adni; ha pedig a küteget
más betegség tartja fenn, a gyógyimódot ezek ellen
intézni. Okok eltávolítása után a küteg gyógyí-
tásához kell fogni, még pedig, ha az lázzal van

párosulva a láz jellemének tekintetbe vételével, a szerint a mint annak gyomor, hurutos, csúzos, lobos, ideges vagy rothasztó jelleme van. Legtöbb esetben a szelidebb lobellenes gyógy mód elégséges, s ilyenkor a betegnek illő életrend mellett belsőleg mandola-tejet, vagy lágyító főzeteket szokás adni, melyekbe a szükséghez képest salétromot, gyenge hashajtó sókat, vagy szalamiasót lehet vegyíteni; de ha a gyuladás hevesebb, vérbocsátásra van szükség, pióczák, köppölyök vagy érvágás által. Ideges vagy rothasztó jellemnél izgató s erősítő szerek használnak, de ezekre nézve az orvosi tanácsot mellőzni nem kell. Lázatlan kütegeknél szintén a betegség különböző jellemét s kórvegyületét kell figyelembe venni.

Gyógyulás után a küteg visszatérését azáltal lehet megakadályoztatni, hogy ha az ember annak indokaitól óvakodik, bőrét tisztán tartja, s azt minden külbehatás ellen erősíti, mit leginkább hideg vízzel való gyakori mosogatások s az időviszontagságaihoz való szoktatása által lehet elérni. .

Orbáncz.

Az orbáncz, melyet gyengébb vagy hevesebb láz szokott megelőzni s mindig lobos természetű, leginkább az arczon, női emlőkön és alsó végtagokon szokott megjelenni, s apró, eleinte világos rózsaszínű, később vörössárga, néha sötétebb színezetű foltokból áll. Ezen foltok, melyeken néha hólyagok mutatkoznak, többnyire terjedelmesek, s a bőrfőlibe vannak emelkedve, miért is a bőr feszes és fényes; vörösségök nyomásra eltűnik, de a nyomás megszűntével újból visszatér. Az orbáncz fészke a felbőr, de azért néha az alattabb fekvő részekre is

kiterjed, s olykor egy helyről más helyre költözik. A kitörése előtt megjelenő láz, mely álmosággal lepi meg az embert, néha csekély, s kitörése után elenyészik, de néha heves, a beteget nyomasztó álomba meríti, s a küteg kitörése után sem oszlik el. E láz mellett többnyire csorvás vagy epés jelenségek is mutatkoznak. Van úgynevezett *álorbáncz* is, mely sebek s más sértésekhez mint kórjel szokott csatlakozni, de ezt a fennebb leírt valódi orbánczsal összetéveszteni nem kell.

Ezen legkevésbé sem ragályos betegséget megkaphatja ugyan minden ember, de azért vannak, kiknek erre nagyobb hajlamuk van. Így a nők, finomabb bőrűek, ingerlékeny beteges májuak erre hajlandóbbak, s az ilyeneknél könnyen szokványos orbáncz fejlődik ki, mely a legcsekélyebb okra is elő áll. Indokai epés bántalmak, harag, boszankodás, ijedés, hülés, sebesítések, s némely eledelek iránti ellenszenv lehetnek.

Ha az orbáncz kedvező körülmények közt folyik le, a vele párosult láz a küteg kitörése után csendesedni szokott, a bőr 3—4 napra világosabb színt kezd váltani, az égés, viszketettség, feszülés megszűnnek, a bőr kisebb-nagyobb lemezekben lehámlik, s így 7—14 nap alatt az egész betegségnek vége van; de néha a bőr megkeményedik, s genyedésbe is átmehet, melyből igen mély és sipolyos fekélyek, sőt fene is fejlődhetnek ki. Veszélyes lehet az orbáncz akkor is, ha nemesebb életművekre, például agyra veszi magát, vagy rothasztó lázzal párosul.

Ezen betegség gyógyításánál az okokra, betegség fokára s vegyületére kell tekintettel lenni. Ha az orbáncz kisebb foku, elég a beteget mérsékelt melegen tartani, hogy önkényt izzadásba jöjön, s ügyelni,

hogy magát meg ne hütse; de az erőszakos izzadást előidéző nagy meleget, hevítő életrendet kerülni kell. Ha a betegség jelleme kiürítéseket igényelne, ezt szükséghez képest hánytató, gyenge hashajtók vagy csőrök által kell eszközölni a 8. 9. 18. 19. 20. és 23. sz. alatti vények szerint. A savanyú italok, milyenek a borkő vízben fölolvastva, s a savó, valamint a gyengén izzasztó theák és láb-vizek szintén jót szoktak e betegségben tenni. Külsőleg elég, ha orbánczos részre gyenge meleg len ruhát tesz az ember, vagy azt lenmag- vagy bodza-virág-liszttel behinti. Minden más külszer, mely a bőrt izgathatná, vagy az orbánczot visszaverhetné, ártalmas, s így az ólmos szerek is; csupán az álorbáncznál lehet a 79. sz. alatti ólmos vizet borogatásul használni. Ha a betegség terhesebb, és lobos lázzal van párosulva, a szükséghez képest vérbocsátásokat kell tenni, s belsőleg is lobellenes szereket adni; de legjobb a bajt ilyenkor orvossal közölni, valamint akkor is, ha a láz ideges vagy rothasztó jellemet vált. Hólyagos orbáncznál hasonló bánásmód mellett a hólyagokat föl kell nyitni, hogy a bennök lévő csipős nedvesség kifolyjon; de ha ezek gyógyulásba mennének át, az égés csillapítására tejsavas borogatásokat, vagy rosszabb esetben egyenlő mennyiségű faolajból s méz-vízből készített irt kell használni, de ólom nélkül. Ha az orbáncz fenébe menne át, vagy visszaverődne, azonnal orvos után kell látni, addig pedig míg ez megérkezik. visszaverődés esetében azt vissza kell téríteni, az orbáncz helyére alkalmazott mustáros kovászok s belsőleg izzasztók által, mely esetben a 80. sz. alatti szer gyengén izzasztó theákkal igen jó szolgálatot tehet. Az orbáncz eltünése következtében kifejtett agylob a saját rovata alatt előadott mód szerint

erélyes lobellenes eljárást kíván, mely esetben a 46. sz. alatti porok különös sükert fejtenek.

Az orbánczra hajlandóknak, miután azoknak többnyire beteges májok van, melyből idővel rosszabb bajak származhatnak, ugy a szokványos orbánczchal bajlódóknak is különös életmódra lévén szükségök, az ilyenek a hevítő zsiros nyálkás eledeleket s italokat kerüljék; az indulatoktól, erős mozgástól, hüléstől óvakodjanak; növényi eledelekkel, savanykás italokkal, különösen savóval éljenek; bőrüket gyakran hideg vízzel mosogassák; néha föloldó vagy hashajtó keserü vizeket igyanak, s tavaszkor föloldó növények, u. m. pitypang, kátáng, perje, füstike, kisajtolt nedvével éljenek.

Ujszülöttek orbáncza.

Az ujszülöttek orbáncza, mely néha semmi különös jelentőséggel nem bír, de néha igen veszélyes, sőt halálössá is válható betegséget képez, születés után néhány nappal vagy héttel, hideg levegő, gyomortisztátalanság, vagy a ki nem takarított gyermek-szurok következtében lázzal kezdődik, melyet a kis gyermek sirásáról, nyugtalanságáról, forróságáról, nagy szomjuságáról, s szájának melegségéről és szárazságáról lehet megismerni. A csecsemő ennek következtében a csecset mohon kapja, de a nagy nyugtalanság miatt nem szophatván, csakhamar elereszti; hasában csikarást érez s azért térdeit hasa felé húzza; néha hány, még pedig eleinte tejet, később csipős epét; széke többnyire rekedt, de néha hasmenése van; vizelete a rendesenél kevesebb és sötétebb; néha már ezen időszakban görcsöket kap; néha bőrén sárgaság jelei mutatkoznak. Miután e gyomorláz a gyermeket egy-

két napig kínoztá, kiüt rajta az orbáncz, még pedig nem annyira arczán, mint köldöke tájékán s nemző része közt; az orbánczos részek sötét vörösek, s fölöttök a bőr duzzadt, kemény; később az orbáncz egész hasára, derekára, hátára, mellére, fel- és al-végtagjaira, nyakára, arczára s koponyájára kiterjed, sőt behat orrlyukaiba, szájába, és torkába is. Néha az orbáncz kitörése után a láz megcsendesedik, de néha azután is tart, sőt növekedik, s ennek következtében a beteg fölvaltva sír, hány és mély álomba merül. Ezen orbáncz többnyire sima, de ritkán föl is hólyagzik; az általa megépett részek vastagabbak és keményebbek, s vörösségek, melegségek és keménységek megtart 7—11 napig. Ekkor a felbőr halványabbá válik, megreped s azon renddel, melylyel az orbáncz kiütött, nagyobb lemezekben lehámlik, de a bőr vörössége tovább is megmarad. Lehámlás után a kórjelek részenkinti eltünése által az egészség 7—9 nap alatt újból helyre áll, de ha a betegség valamely senyvvel például bujakórral párosult, elhanyagoltatott, vagy rosszul gyógyítottatott, a kórjelek hirteleni növekedésével veszélyes gyuladások, u. m. agylob, hörglob, légcsőlob, gyakrabban gyomor- és béllob fejlődnek ki, melyek az életet nem csekély veszélybe ejthetik.

Ezen betegség gyógyításánál az indokokra s betegség jellemére kell figyelemmel lenni. Ez okból a szoba romlott levegőjét javítani kell, a bőrre külsőleg mérsékelt meleget kell alkalmazni, s a gyomorban levő tisztátalanságokat vagy a gyermekszurkot az 53. 54. 81. 82. sz. alatti gyenge hánytatók vagy hashajtók által ki kell takarítani. Ha a gyermek oly sokat szopik, hogy azt megemészteni nem tudja s gyomrában savanyuság képlődik, mely

hascsikarást, hányást okoz, s az orbánczot előidézi, savanyellenes szereket kell neki adni a 83. sz. alatti vény szerint.

E betegség gyakori okát gyuladás képezvén, ezt a gyuladás helyéhez alkalmazott lobellenes gyógmód által lehet legyőzni, úgy pedig, hogy ha az orbáncz a fön kezdődik, a beteg aluszékony, görcsöket kap, ez esetben az ember agylobtól tartván, a halántékra, nyakszirtra vagy fülek mögé 2—4 pióczát alkalmaz, míg olyankor, a midőn az orbáncz a köldök tájékán vagy nemző részek körül mutatkozik, gyomor-béllobot sejtven, a pióczákat a hasra, vagy a czombok belső oldalára alkalmazza. Néha a kórjelek vérbocsátás után tüstént szelidülnek s legfőlebb lágyító szerekre, milyenek a mandolatej, olajos fejet, vagy árpafőzet, van szükség; de néha a betegség nem enged s vérbocsátásra sincs több ok, ilyenkor tehát lobellenes szereket kell adni a 84. sz. alatti vény szerint, míg egy székletétel következik. Ha a lobos jellemet ideges vagy rothasztó jellem váltja fel, a midőn az orbáncz könnyen fenébe mehet át, mely a hasban kezdődik, erősítő s más izgató szerekre van szükség a 85. 86. sz. alatti vények szerint, külsőleg pedig illatos burjánok- vagy chinahéj-főzetével való borogatásokra a 87. 88. sz. alatti vények szerint; de ily esetben az orvosi tanácsot mellőzni nem szabad.

Néha ezen betegség hirtelen a sejtszövet keményedésébe megy át, mely savós kiizzadás következménye, s ezért a bőr vízdagos, míg az alatta fekvő sejtszövet dagadt és kemény; de ezen állapot igen ritka s többnyire gyógyíthatatlan. Az ily gyermek, mintha meg lenne fagyva, meredt, kemény s jég hideg, ha pedig tüznél fölmelegíttetik, olyanná válik mint a fa; nyelni nem tud, ha nyomkodják nem

érzi, de tagjait mozgatja; lélekezete rendetlen; ütere kicsi, gyenge, rendetlen, s szívverése alig érezhető; néha habot túr szájából.

Vörheny.

Ezen ragályos és heves küteg, mely skárlátnak is neveztetik, s rendszeren lázzal és torokgyuladással kezdődik, a külbőrön mutatkozó széles terjedelmű s 3—4 nap alatt a felbőr lehámlásával s vízkórra való igen nagy hajlam fennmaradásával végződő vörös foltok által tűnik ki. Mindemellett is alig van betegség, melynek kórjelei oly tökéletlenek lennének, mint ennek; miután néha csak a belső toroklob van jelen, s kívülről vagy semmi vörösség nincs, vagy ha van is, az nagyon csekély; néha pedig mindkettő hiányzik s a betegség létezését egyedül a bőr lehámlásából vagy a kifejlődő vízkórból lehet megismerni.

A vörheny, melynél lobos, csorvás, ideges, rothasztó és fenés jellemet lehet megkülönböztetni, rendszeren három időszak alatt folyik le. Első időszakban lázt kap a beteg, torokfájással s szokatlan gyors ütérvéréssel, mely egy kütegnél sem oly gyors mint ennél, s ezen időszakban a kitörendő vörheny főjelenségéül tekintethetik. Köhögés, prüszszentés, szemek könnyezése, mint a kanyaró kórjelei ennél hiányoznak. Kitörés közeledtével a láz és toroklob növekednek, sőt némelyeknél örvöngés és görcsök mutatkoznak. Második időszakban a küteg megjelenik; eleinte az alkarokon s kezeken, utóbb az egész testen, de az arczon ritkábban; fokonkint szaporodik, vörösödik s a toroklob is ezen mértékben növekedik. Szelidebb esetekben a láz a küteg kitörésével elmúlik, de néha megmarad,

növekedik, sőt nehezebb esetekben könnyen agy és altesti zsigerek gyuladásai fejlődnek ki. A vörhenynek azon tulajdonsága is van, hogy a külbőrrel könnyen eltűnik s nemesebb életművekre költözik. Jelen időszak 5—6 napig tart. Harmadik vagy lehámlási időszakban, a kitörés után 6—9 nappal, sőt néha később is, a felbőr nagy lemezekben hámlani kezd, s hasonló lehámlás történik a torok takhártyáján is. A lehámlás több napig tart s néha többször is megújul. A láz ezen időszakban vizelet s más válságos kiürítések közt megszűnik, kivéve ha kórátétel történik. Néha egy másodrendű ugynevezett kórátételi vagy vízkóros időszak is áll elő, melyet hülés és megzavart válságok idéznek elő. Leggyakrabban vízkór fejlődik ki, mely eleinte a szempillákon, azután a végtagokon, egész bőrön, végre a hasban, mellben fejlődik ki, s 8—14 nap alatt halált okozhat; de e helyett más átalánvéve igen romboló kórátételek is történhetnek, szemekre, fülekre s mirigyekre, melyeknek következései keményedések és tályogok lehetnek.

Ezen betegség, minden nemi, életkori s egyéni különbség nélkül bár kit is megtámadhat, még pedig nemcsak egyszer, mint a himlő vagy kanyaró, hanem többször is. Elragadása kétféleképp történhetik u. m. más egyéntől s a levegőből; a himlőtől és kanyarótól tehát ez által is különbözik.

A vörheny a legcsalékonyabb betegségek egyike. Lehetnek egyes esetek, sőt járványok is, midőn anélkül hogy egy beteg is áldozata lenne, szeliden lefolyik; de vannak esetek, midőn a halálozás pestissé válik, s minden hatodik sőt harmadik beteg elhal, még pedig 1—2 nap alatt. A halál többnyire agy- vagy toroklob, gutaütés s vízkór következtében történik.

Gyógyításánál a főelvnek lobellenesnek kell lenni; de hogy az ember a kórátteleket kikerülje, a beteget három hétig ágyban kell tartani, még pedig mérsékelt melegben s szoros felügyelet alatt, ha netalán belső gyuladások, különösen agylob fejlődnek ki. A különös gyógymód a betegség fokától s vegyületétől függ. Szelid természetű egyszerű vörhenynél nem kell egyebet tenni, mint csendesen ágyban maradni, tejjel gyenge nyákos eledelekkel s gyümölcsössel élni de mértékletesen, nem nagyon hideg mandolatejet vagy árpafőzetet inni, gyógyszerül pedig gyenge izzasztókat használni, melyek a széket is szabadon tartják a 63. sz. alatti vény szerint. A betegség nagyobb fokánál, midőn a forróság nagy, a láz erős, a küteg terjedelme általános, vörössége élénk, a növekedő gyuladás és rothadásba való átmenetel veszélyét gyorsan el kell távolítani. Ily esetben különösen két szer szokott jó hatással lenni u. m. a chlorina a 70. sz. alatti vény szerint, s a beteg testének hideg vízzel való hirteleni lemosása, de csak akkor, ha bőre száraz, forrósága égető, s fejében is égető fájdalom uralkodik; mely lemosás után a beteget melegített lepedőbe burkolva ágyba kell fektetni s bevárni, míg izzadásba jő, mi ha egyszeri lemosásra nem sikerül, a lemosást minden 2—3 órában ismételni kell. Ezen veszélyesnek látszó kísérletre az orvosi tanácsot nélkülözni soha sem szabad. Az érvágás itt tilalmas, csupán fiatal vérmes egyéknél, heves agy- és toroklobnál, lehet pióczákat alkalmazni. A betegség leghevesebb fokánál, midőn az agy különösen szenved, s a beteg örvöng vagy nyomasztó álomba merül, a főre alkalmazott hideg borogatások s öntözések, valamint a 46. 56. sz. alatti porok igen jó szolgálatot tesznek. A toroklob

ellen, ha az kisebb fokú, bodzavirág s málna főzetből kevés mézzel s eczettel vegyítve gurgulyázásokat kell tenni, belsőleg a 74. sz. alatti szert adni s a nyakat flannellel bekötni; de ha a gyulladás nagy, pióczákat kell a nyakra, rakni vagy mustáros kovászt alkalmazni, s a toroklobnál ajánlott gyógy-módot követni. A különböző jellemet illetőleg, csorvás jellemnél mindgyárt eleinte hánytatót vagy hashajtót kell adni a 8. 20. sz. alatti vények szerint, ideges vagy rothasztó jellemnél pedig mielőbb orvosi tanácscsal élni. Ha a szájbán vagy torokban fenés fekélyek támadnának, azokat eczetes vízben főzött rutának mézzel vegyített gyenge meleg levével kell öblögetni, s ha lehet ennek gőzét be is szívni, a nyakat pedig ugyanekkor külsőleg szekfüvirág boros főzetével borogatni. Különös fontossággal bír a lehámlási időszakban való gyógy-mód, hogy a kifejlendő vízkór megakadályoztassék, vagy a kifejlett helyesen orvosoltassék. E részben fő dolog, hogy a beteg csendesen ágyban maradjon, nyáron 4, télen 6 hétig a szobából ki ne menjen, a hűlést kerülje, s gyenge izzasztókkal és hashajtókkal éljen; de ha mindezek daczára is vízkór fejlődik ki, s a bőr hideg és halvány, vizelethajtó theát kell adni a 89. sz. alatti vény szerint, s a földagadt tagokat meleg faolajjal, s fenyőmaggal füstölt flannellel dórzsölgetni. Ha a vízkór lázzal van párosulva, a beteg vérmes s ütere erős és teljes, ilyenkor először eret kell vágni, melyre az azelőtt sikeretlenül alkalmazott vizelethajtó szerek is rendszeren működni szoktak. Az ily vízkór lobos állapotánál belsőleg a 6. sz. alatti porok, külsőleg pedig a tagok gyantárral füstölt flannellel való betakargatása tesznek jót.

Kanyaró.

A kanyaró, mely közönségesen vörös himlőnek neveztetik s igen ragadós lázas küteg, rendszeren hurutlázszal, különösen rövid száraz köhögésszel, könyező szemek vörösségével s gyakori prüszszentésszel kezdődik. Ezen lász kezdetétől körülbelül három napra a bőrön rézvörös foltocskák jelennek meg, melyek csak kevésbé vannak a bőr fölibe emelkedve, laposak, lenmag nagyságuak, s a fönebbi kórjelek mellett 7 napig tartanak, azután pedig a bőr korpás lehámlása által elmúlnak, mely korpás lehámlás a kanyarót minden más kütegtől megkülönbözteti.

Ezen küteg lefolyása szintén három időszak alatt történik. Az első, mely rendszeren három napig, de néha tovább is tart, váltó lázzal kezdődik, mely a hurutlázhoz hasonlít, de sajátságos rövid száraz köhögés, könyező fényiszonyos szemek vörössége, gyakori prüszszentés és orrvérfolyás által mint kanyarólász tűnik fel s ezen betegség előjelét képi. E kórjelek a küteg kitöréséig naponkint növekednek, s hozzájuk még főfájás, különösen a fő előrészenek fájdalma, s a betegség nagyobb fokánál örlöngés szövetkeznek. Kis gyermekeknél ép úgy mint a himlőben görcsök és hasmenés is vannak jelen. A második időszak a kütegnak harmadnegyednapra való kiütésével kezdődik, a midőn a bőrön, még pedig először az arczon és karokon apró vörös foltocskák jelennek meg, melyek néha kevésbé a bőr fölibe vannak emelkedve, de geny bennök nem képlődik, s három-négy napig tartanak, mi alatt mindig újabbak ütnek ki. Ha a kiütés sűrű, az arcz és kezek bár nem oly nagyon, de szintűgy

földagadnak mint a himlónél, s ezek mellett a szemfájás és köhögés növekednek, sőt néha valódi légcső- vagy tüdőlob fejlődik ki. Három napi hevesség után a küteg halványodni kezd, azon renddel melylyel kiütött eltűnik, s hasonló arányban a szemfájás és köhögés is lecsendesednek. Egyszerű kanyarónál ha a küteg kiütött, a láz megszűnik, de ha ez másként történik, kórvegyületre mutat, vagy nagyon sűrű kiütés és erős bőrizgatás eredménye. Harmadik időszakban, miután a vörösség eltűnt, a felbőr kisdudorok nemű lemezekben, néha mint liszt lehámlik. Ez a betegség 6-ik 7-ik néha 9-ik 10-ik napján szokott történni s több napig tart; de ha a küteg csekély volt, néha alig észrevehető. Ugyanekkor izzadás és vizelet által válságos kiürítések történnek, legtöbb esetben pedig hasmenés is, mi itt a legjótékonyabb hatással van, miután általa a betegség minden tünetényei elenyésznek. Néha ezen időszakban veszélyes jelenségek u. m. ujjláz, helybeli gyuladások, még pedig leggyakrabban tüdőlob, de hasbeli s főbeli gyuladások is fejlődnek ki. A kanyaró vagy egyszerű, vagy különböző lázakkal párosult, mi által annak mind alakjában, mind lefolyásában különböző rendellenességek fejlődnek ki. Így ha a kanyaró egyszerű, lobos jellemnél erős láz, gyors, nagy mértékben való-, vagy ellenkezőleg megakadályozott kiütés, s lobos tüdőbántalom; ideges jellemnél nehéz, félbenszakított kiütés, a küteg könnyű visszaverődése, mindenféle ideges kórjelek s halvány szín; rothasztó jellemnél petecsek, vérzések, föloszlás; mindenféle kórvegyület esetében folytonos láz a kiütés után is; lobos jellemnél újabb tüdőlob; idegesnél visszaverődés, kórátétel; rothasztónál a föloszlás növekedése.

Ezen küteg okát sajátságos ragály képezi, és így nem a levegőből, hanem a beteggel való közvetlen érintkezés vagy annak közelében léte által ragad el. De erre is hajlam kivántatik, s miután a levegő befolyása erre jó vagy rossz hatással lehet, a kanyaró helybeli viszonyok következtében is kifejlődhetik s járványkört is képezhet. A kanyaró-méreg a himlő-méregtől abban különbözik, hogy ennek a takhártyákra különösen a tüdőre van kitünő befolyása s ezért egészen hurutos állapotot idéz elő, az általa előidézett betegség nem oly heves lefolyásu mint a himlő, az életművezetre nincs oly kártékony behatással, s inkább lappangó mint heves természetű.

A kanyaró lefolyása alatt sem oly veszélyes mint a himlő, s csak a hozzá csatlakozott tüdőlob, kórvegyületek vagy visszaverődés tehetik halálossá. De annál veszélyesebb következményekben, miután azoknak, kik benne elhálnak, legalább két harmadrésze, bizonynyal a küteg eltünése után hal el, még pedig gyakran a nélkül, hogy tudnák, miszerint ez a kanyaró következése volt. A veszély leginkább a beteges tüdőjüket, vagy éppen tüdővészre hajlandókat fenyegeti. Következményei tüdőbántalmak, köhögés, gümökör, tüdővész, szembetegségek, mirigy- és idegbántalmak lehetnek.

Gyógyításánál a vele párosult lázra s a kanyaró-méreg sajátságára kell fő tekintettel lenni. Ezért a beteget mint a hurutláznál mérsékelt melegben kell tartani, miután a hűlés mind a válságokat megzavarhatja, mind a küteget visszaverheti. A kanyaró-mérget illetőleg azon kell igyekezni, hogy annak kifejlése s a bőrön keresztüli elszállása előmozditassék, visszaverődése s nemesebb szervekre való áttétele megakadályoztassék, s ezen heves betegség idült mérgezésbe s utókorokba való

átmenetelének gát vettessék. Erre nézve is mérsékelt melegben tartás a fő szer, mely mellett ügyelni kell, hogy a beteg túlságosan föl ne hevüljön, de azért meg se hűljön. Miután ennek eszközlésére kivált gyermekeknél más mód nincs, mint az ágyban maradás, ezen betegségnél szeghetetlen szabálynak kell lenni, hogy a beteg a kór kezdetétől nyáron 14 napig, télen 3 hétig ágyban maradjon, de nem hely közt, hanem matrácson, gyapju szövetű takaró alatt 15. R. fokú meleg szobában, s nyáron 4, télen 6 hétig a szabad levegőtől ovakodják, mi a kóráttelemek kikerülésére igen fontos dolog. Jó természetű egyszerű kanyarónál e mellett egyéb nem kell, mint lobellenes életmód, lágyító főzetek bő itala, s végre egy gyenge has-hajtó a 20. sz. alatti vény szerint.

A különböző időszakokban való gyógmódot illetőleg következő eljárás kívántatik. Első időszakban, egyszerű kanyarónál, az általános életrend mellett egy lobellenes izzasztó szerre van szükség a 63. sz. alatti vény szerint, tekintettel lévén a szemlobra s köhögésre, melyek igen kellemetlen jelenségek ugyan, de azokat, miután mindkettő a betegséghez tartozik, csak szelidíteni lehet, de elűzni nem szabad. A szemlobot a világosság eltávolítása által, s langyos tej vagy birsalma-nyál és málvafőzet vegyületéből készített borogatással lehet enyhíteni a 90. sz. alatti vény szerint, de a melybe ólmos vagy más összehúzó szereket vegyíteni nem szabad. A köhögés ellen legjobb ha a beteg minél gyakrabban árpa- vagy málvagyökér-főzetet iszik, olajos fejetekkel s az ingerlékenység nagyobb fokánál bódítókkal él a 66. 51. sz. alatti vények szerint, a bőrkigőzölgést mérsékelt meleg s gyengén izzasztó theák által előmozdítja, miután ez a köhögés növe-

kedésével s csillapodásával egyenes viszonyban áll, a mellék ingereket és kórvegyületeket, melyek a köhögést gyakran ösztönzik, eltávolítani igyekeznek. Csorvás jellemnél különösen hánytatók a 8. 9. sz. alatti vények szerint, lobosnál piócák használnak. Általában ez azon időszak, melyben a kórvegyületeket, mellék ingereket, melyekhez különösen a csorvás és lobos kórvegyületek tartoznak, úgy a tüdőlobot is, mely gyakran a kütég kiütésének közeledtével fejlődik ki eltávolítható, de ilyenkor vérmes egyéneknél az érvágást, gyermekeknél a piócák alkalmazását nélkülözni nem lehet. A kütég kitörésének s virágzásának időszaka az előbbi bánásmód folytatását igényli. Ezért minden meghülést kerülni kell s folytonos figyelemmel kell lenni a tüdőlob netaláni kifejlődésére, mely ellen a vérbocsátásokat, ha azok az első időszakban elmulasztattak, után kell pótolni. Legveszedelmesebb esemény ezen időszakban a kütégnek a hülés, kedélymozgalmak vagy életrendi hibák következtében visszaverődése, melyet, ha eleinte ártalmas következményűnek nem látszik is, csekélységnek tekinteni nem szabad, mert ez nem egyéb mint a válság megzavarodása, s ha nem is von tüstént életveszélyes következt maga után, a legveszedelmesebb kóráttételekre s utóbántalmakra adhat alkalmat. Fő teendő itt a bőr működésének helyreállítása, de miután ez különféle körülményektől függ, három esetet kell figyelembe venni. Ha semmi rossz jelenség nem mutatkozik, s e mellett válságos izzadás, vizezés vagy mérsékelt hasmenés van jelen, ily esetben a természet maga intézkedvén, nem kell egyebet tenni, mint a beteget mérsékelt melegben tartani, s neki bodza- vagy hársvirágforrázatból gyengén izzasztó theákat adni. Vese-

delmes jelenségek esetében, ha t. i. agy-, torok-, tüdőlob vagy hasbeli zsigerek gyuladása mutatkoznak heves lázzal, s a beteg férebeszél vagy örvöng, a gyuladást vérbocsátások, külsőleg bőrizgató szerek, belsőleg pedig a 30. sz. alatti lobellenes vegyíték által meg kell először szüntetni, azután pedig a küteget izzasztók, különösen a 80. sz. alatti szer által visszatéríteni. Végre ha a beteg nagyon el van gyengülve, végtagjai hidegek s görcsöket kap, belsőleg a 12. sz. alatti szert lehet neki adni, külsőleg pedig mustáros kovászokat s meleg fürdőket alkalmazni, de ilyenkor, valamint minden fontosabb tünetménynél, legjobb ha az ember orvoshoz folyamodik. Ha a beteget tulságos hasmenés lepné meg, azt a 76. sz. alatti porok által mérsékelni vagy elállítani szükséges, míg gyomor-terhelésnél hánytatót, belek tisztátalanságánál hashajtót kell adni. Ha a kanyaró különféle lázzal lenne párosulva, azok jelleme szerint kell a gyógyítást intézni.

A lehamlás időszakára egyszerű kanyarónál nem kíván egyebet mint folytonos melegben tartást, lobellenes életrendet, s hűsítő hashajtókat az 5. sz. alatti vény szerint; de ha újabb gyuladások, különösen tüdőlob mutatkoznának, azokat illő bánásmód által mielőbb le kell győzni. Legnagyobb figyelmet kell a fennmaradt köhögésre fordítani, mely a tüdő takhártyájában történt kanyaró-mérgezésre mutat, s könnyen gümőkórt és tüdősorvadást idézhet elő. Itt is a fennebbi izzasztó s hashajtó lobellenes szerek tesznek jót, párosítva meleg fürdőkkel; de az orvosi tanácsot sem kell mellőzni. Némelyek a kanyaró ellen annak beoltását mint mentő-szert ajánlják, de miután ezen küteg nem oly veszélyes mint a himlő, ezt csak nagy járvá-

nyoknál kell tenni, mely alkalommal a küteg virágzása alatt kifolyt könnyet, vagy a föl pattant kütegből vett vért lehet beoltani.

Csalán-küteg.

A csalán-küteg különböző alakú, nagyságú, s többnyire fehér tetejü szétszórt vörös foltocskák-ból áll, melyek igen viszketnek és égnek, alakjukra pedig s a betegben gerjesztett érzésre nézve a csalán, poloskák és szunyogok csípése által előidézett kütegekhez hasonlítanak, s oly különös természetűek, hogy a melegre eltűnnek, de a hidegre megint előjönnek. Ezen nem ragadós küteg néha lázzal, még pedig különböző jellemű lázzal van párosulva, de néha minden láz nélkül folyik le.

A csalán-kütegre leginkább a finom bőrűeknek, májbetegségekkel, köszvénynyel, rászt- és méhkórral bajlódóknak van kitünő hajlamuk. Indokai gyomor- és húrutos-bántalmak, hülés, a bőr sértései és tisztátlansága, idült csalán-kütegnak belső senyvek, u. m. köszvény, görvély, bujakór lehetnek. Néha némely eledelek is, u. m. rákok, csigák, kagylók, némely halak és szamócza, előidézhetik.

Ezen küteg nem veszélyes és néhány nap alatt elmúlik; de idültté is válhatik, s ilyenkor kellemetlen.

Gyógymódja egyszerű, mely abban áll, hogy a hüléstől való óvakodás és szoros életrend mellett gyenge izzasztó theákkal, gyomor-tisztátlanságnál pedig gyenge hashajtókkal kell élni az 5. 20. sz. alatti vények szerint. Különös figyelemmel kell lenni az indokokra is, hogy azok mielőbb eltávolíttassanak, idült csalán-kütegnél, hol az okot belső senyvek képezik orvosi tanácscsal élven; emellett

a bőr tisztán tartását s edzését sem szabad elhanyagolni.

Bársony-küteg.

A bársony-küteg, melyet petecsnek is neveznek, különböző alaku, vörös, kék vagy fekete kisebb-nagyobb foltocskákból áll, melyek a vérnek beteges elválasztás útján vagy apró véredények megrepedése következtében a bőr alá történt kiömlésétől származnak, s a nélkül, hogy megjelenésök bizonyos renddel történnék, vagy bizonyos időhöz lenne kötve, előjöhetnek a test bármely részén, még pedig lázzal párosulva vagy a nélkül. Néha e foltocskák igen kicsinyek, s a balhacsípéshez annyira hasonlítanak, hogy ezt tőlük csakis a csipés pontja által lehet megkülönböztetni. Ha e küteg lázas, megjelenésének mint lefolyásának ideje igen bizonytalan, s lehámlás nélkül tűnik el. Különböző fajai közt vannak kórtünetiek, melyek alatt a láz kórjelei vagy nem változnak, vagy növekednek, de ritkán válságos is lehet e küteg. Mind a lázas, mind az idült petecs, különböző lázak s idült betegségek kórjelét képezi.

A petecs különböző fajaihoz az egyszerü-, ragályos-, csalánzó-, öregségi-petecs, s az úgynevezett *Werthoff*-féle petecskór tartoznak, mely utolsó vérsenyves fölöszlás terméke.

A petecs néha általános vérgyengeségtől származik, s ezért a rothasztó lázaknak csaknem mindenkori kórjele; de néha a bőr túlságos melegben tartás vagy fölhevítés által okozott gyengeségének, vagy túl izgatásának következménye, s ilyenkor lobos lázakban is előjö. Néha gyomor tisztátalan-

ság, belférgék, s különféle idült betegségek lehetnek e küteg okai.

Kimenetele a vele szövetkező lázak vagy idült betegségek fontosságától függ, s így többé vagy kevésbé kedvező. Az öregségi petecs, mely senyves betegségekhez járul, igen veszélyes, míg a szokványos vérfolyások után támadt, minden veszély nélküli.

Gyógyításánál a szövetkező betegségeket, kell tekintetbe venni.

Szeplő.

Szeplő alatt az arczon kézfejen, nyakon és mel- len nap sugárai által okozott kisebb-nagyobb terjedelmű sárgás vagy barnás foltocskákat szoktak érteni, melyek sem nem viszketnek, sem nem fájnak. Az oly szeplő, melyet tűz-melege okoz, *álszeplőnek* nevezetik.

Ezen kütegre némely embernek vele született hajlama van, de megkaphatja azt minden finomabb bőrű, ha tavasszal olyankor, midőn bőre izzadt vagy nedves, a napfényre ki megy. Azon nők, kik maguk melengetése végett télen izzó szénnel töltött fazekakra ülnek, czombjaik közt az úgynevezett álszeplőt könnyen megkaphatják.

A szeplő igen makacs és néha gyógyíthatatlan küteg, mely eleinte csak tavasszal jelenik meg, de idővel állandóvá válik.

Gyógyításánál először is a foltocskák föllágyításán kell igyekezni. E végre az ember a szeplős helyeket néhány hétig meleg vízzel, tejfellel, savóval vagy megtört keserű mandolából s tojás sárgájából készített péppel borogatja, ez utolsót, melyet a szeplőkre este bekent, reggel langyos vízzel le-

mosván. Miután ezen bánásmódra a foltocskák föllágyútlak, azok fölszívására némelyek azt ajánlják, hogy a bört fölhígított borszeszszel, hasonló kén-, vagy sósavanynyal-, vagy pedig lúgsó-olvadékkal kell mosogatni; de a 91. 92. sz. alatti szerkek is igen jó szolgálatot lehetnek.

Szeplők elmúltával, azok visszatérése ellen a nap sugaraitól ovakodni kell, s különösen nedves arczzal napfényre menni nem szabad. Kényesebb bőrű nők arczukon fátyolt viselhetnek, s arczukat tojás fehérével vagy birsalma-nyákkal kenhetik be, de a bőr edzésére a hideg vízzel való esteli mosdás is igen jót tesz, mely alkalommal a vízbe kevés tojás fehérét, ólom-czukrot, timsót vagy borszeszt lehet vegyíteni.

Májfolt.

Májfolt alatt kisebb-nagyobb terjedelmű sárgás vagy barnás foltocskákat értenek, melyek a testnek ruhával fődött részein, u. m. mellen, háton, hason, karokon, nem a nap sugarai, hanem más okok következtében támadnak, s néha a nyakra, sőt arczra is feljönek.

Néha terhesség kórjelét képezi s ilyenkor terhesek májfoltjának neveztetik, de néha a havitisztulás kimaradásának következtében terhességen kívül is elő jő. Ezeken kívül mindkét nemüeknél különféle betegségeknek, u. m. görvélynek, bujakórnak, sülynek, köszvénynek, de leginkább májdugulásnak képezheti kórjelét, s ilyenkor viszket fáj s utána a felbőr lehámlik.

Jó vagy rossz kimenetele az okok különféleségétől s fontosságától függ.

Gyógyításánál az okokat kell figyelembe venni.

Terhesek májfoltja a terhességgel együtt elmúlik, azért ez ellen vagy semmit sem, vagy csupán egy pár ártatlan szert, milyenek a foltoknak kétfelé vágott citrommal való dörzsölése, tejjel vagy kendermag-fejettel való gyakori mosogatása, vagy a 93. 94. sz. alatti kenőcsökkel való kengetése, lehet használni. Ha a májfolt havitisztulás kimaradásának következése, a tisztulást helyre kell állítani, ha pedig más betegségeknek képezi kórjelét, a gyógy-módot ezek ellen kell intézni. Okok eltávolítása után a májfolt szétesztatására a terhesek májfoltja ellen ajánlott szereket, s a 95. sz. alatti mosdószappant lehet megpróbálni, de ha ezek nem használnak, orvoshoz kell folyamodni. Makacs esetekben a kén- vagy chlor-füst is igen jó szolgálatot tesz. Ha a májfolt eltávolításával más veszedelmesebb betegség fejlődne ki, olyankor a májfoltot a bőrnek mustáros kovászszal vagy más bőrizgató szerrel való izgatása által vissza kell téríteni.

Himlő.

A himlő ragályos heves küteg, mely csekélyebb vagy hevesebb lázzal kezdődik, s többnyire gyomorbéli kórjelekkel van párosúlva, melyeknek növekedése alatt harmad-negyed napra a bőrön kicsiny vörös foltocskák jelennek meg. Ezen foltocskák hirtelen s kúpalakulag a bőrfülibe emelkednek, tetejükön folyadékot tartalmazó hólyag képlődik, melynek közepén gödröcske van. A hólyagokban levő folyadék eleinte átlátszó, de 3—4 nap múlva homályossá, fehérré s genyformává változik. Néhány napra a hólyagok kiszáradnak s varakat képeznek, melyek több nap múlva lehullván, rézvörös foltot hagynak maguk után kis gödröcskével,

mely néha elenyészik, de néha mint sebhely egész életen át megmarad.

A himlő lefolyásánál *fertőzés, lázfejlődés, kiütés és virágzás, genyedés, s végre kiszáradás* időszakát lehet megkülönböztetni. Az első időszak, mely alatt a himlő-méreg az emberrel közöltetik, miután semmi ellenhatást nem szül, észre sem vehető, s 7—14 napig tarthat. A második időszak gyenge lázzal áll be, mely negyed napig, mint a himlő kiütése napjáig tart, s mindennap növekedik. De más jelenségei is vannak, melyekből a himlő kifejlődését, kivált ha az uralkodik, már ezen időszakban sejteni lehet; milyenek: émelygés, hányás; a lélekzet és vizelet sajátságos rothadt szaga; orrvérfolyás; főfájás, mely felnötteknél az örülésig növekedik; gyermekeknél göresök, nyavalyatörés; szélgöres; gerinczfájdalmak. Harmadik időszakban, és így a harmadik lázroham végével a himlő kiütése megkezdődik, míg pedig először az arczon, másnap a kezeken, harmad nap a lábakon, s azután a test több részein. A kütég eleinte apró vörös pontocskákból áll, de ezek óránként növekednek, s pontos vizsgálat után már első nap lehet minden pontocskában egy kis köles nagyságu csomócskát érezni, mely a himlőt a kanyarótól s minden más kütegtől megkülönbözteti. Ezen időszak 3—4 napig tart, mialatt újabb meg újabb himlő üt ki, úgy hogy a betegen mindig három különböző időből való himlőt lehet találni, melynek genyedése s elszáradása azon renddel történik, melylyel keletkezett, és így az arczon lévők már száradnak, midőn a lábakon lévők genyedni kezdenek. Egyszerű, jó természetű himlőnél annak kiütése után a láz elenyészik, s a beteg a helybeli bántalmakat kivéve magát egészen jól érzi. Genyedési időszakban a himlők felböre

genyhólyagokká alakul, melyek eleinte kicsik, te-
 tejök beesett, s vizenyös nedvvel vannak tele, de ké-
 köbb növekednek, domborodnak, s a bennök lévő
 nedv sárgás genynyé változik, úgy hogy a tökélete-
 sen kifejlett emberi himlő, félborsó nagyságu, töké-
 letesen domboru és sárgás genynyel színültig telt
 hólyagocskát képez. Ezen időszak 3—4 napig tart,
 mialatt egy második ugynevezett genyláz lepi meg
 a beteget, a himlőtől lepett tagok néha iszonyu
 nagyságra földagadnak, s nyálfolyás áll be. Mindez
 azonban a himlők számától függ, s egyszerű kevés
 himlőnél a genyedés fennebbi jelenségek nélkül
 folyik le. A kiszáradás időszaka 3—4 legfőlebb 8
 napig tart, de egyes himlők tovább is genyedhetnek.
 A himlők ezalatt azon renddel melylyel támadtak
 elszáradnak, varakat képeznek, s azután lassankint
 leválnak, maguk után sokáig vörös foltokat néha
 sebhelyeket hagyván. Az elszáradás időszaka ar-
 czon a legveszélyesebb, s a legtöbb halál ilyenkor
 történik. A himlők vagy egyenkint különválva,
 vagy többen összefolyva szoktak megjelenni, s
 néha lobos-, ideges-, rothasztó- vagy gyomorlázal
 lehetnek párosulva, mely körülmények, mind alak-
 jukban mind lefolyásukban igen sok rendellenes-
 séget idézhetnek elő. Így ha a himlő igen hirtelen,
 egyszerre, vagy nagy tömegekben, vagy rendetle-
 nül, vagy lassan akadozva üt ki; ha kiütés után a
 láz tart, a genyhólyagok kifejlődése nem tökéletes
 s akadályozott; a himlők benyomultak, vizenyősök,
 üresek; rosz színűek, vagy vérrel teltek; genye-
 désnél uj és heves láz jelenik meg; a himlők s ar-
 czon lévő daganat hirtelen lelohadnak; a himlők
 igen korán, gyorsan s általánosan elszáradnak; mind
 ezek rosz jelenségek, s az ily rendetlen vegyült
 himlők rosz természetűeknek neveztetnek, mint egy

ellentételül az egyszerű vagy jótermészetű himlőknek.

Ezen betegség egyedüli oka a himlőragály által való mérgezés, mely a beteg vagy már megmérgezett testek közvetlen érintése útján történik. A ragály száz mérföldre is elvitethetik, s a beteg légkörét is megvesztegetheti; de hatását ugyanazon egyénben csak egyszer vagy legföllebb kétszer fejtheti ki. Hogy a himlő néha járványilag uralkodik, míg máskor évekig sem mutatja magát, ennek okát a légkör változataiban lehet keresni.

A himlő, ha nem nagy számmal jelenik meg, egyszerű, jó természetű, veszélyes lázzal párosulva nincs, s lefolyása is rendesen történik, nem halálos ugyan, de azért mégis a legveszedelmesebb s legrombolóbb betegségek egyike, mely néha a legegészségesebb embert is 8 nap alatt rothadásnak indult idomtalan bűdös hullává változtathatja. A veszély leginkább a himlő sokaságától, — különösen ha azok az arczot lepik meg, — a kórvegyülettől, életkórtól, — miután felnötteknél veszélyesebb mint gyermekeknél, az egy fogzási időszakot kivéven, — a test általános alkatától s a himlő visszaverődésétől függ. A nem járványos himlő szelidebb természetű mint a járványos, melynek újból különféle jelleme lehet. Járvány elején s végén a himlő szelidebb természetű, mint annak közepén. Ha a beteg a himlő kiütése előtt görcsöket kap, ez nem veszélyes jelenség, de igen is veszélyes, ha azok a száradáskor jelennek meg. Nem kevésbé veszélyes jelenséget képez sok himlőnek egyszerre való kiütése s tömegekbe való összefutása, valamint a himlő halvány vagy rűt színe, különösen ha a himlők vérrel vannak telve; de a kiszáradás időszaka alatt való véres vizelet s véres szék, mindezeknél legveszé-

lyesebb tünetény. Halál esetében a beteg rothadásos föloszlás, himlők fenébe való átmenetele; vér-folyások, nemesebb életművek gyuladása vagy ideges tünetények, például görcsök következtében mulik ki.

Gyógyításánál a vele kapcsolatban lévő lázra s a himlőméreg sajátságára kellett tekintettel lenni, a gyógy mód oly különböző, mint a betegség jelleme. Csupán egy bánásmód van, melyet mindenféle himlőnél alkalmazni lehet, s ez a betegnek tiszta légkörben hívesen tartása, mi a régiek gyógy módjával merőben ellenkezik. Hajdan az orvosok a beteget folytonos melegben tartva azon igyekeztek, hogy testéből a himlőmérget mielőbb kiűtessék, miáltal újabb mérgezést idéztek elő; de később meggyőződtek, hogy a himlőnek a testben végbe ment gerjedése által, a méreganyag szüntelen szaporodik, s ezáltal a körjelek növekednek; ezért azt rendelték, hogy a beteget tiszta levegőben s folytonosan hívesen kell tartani, mi által mind a mérgező gőz eltávolíttatik, mind pedig az életművezetben lévő méregnek izgató ereje meggyengítettetik. Ennek helyes voltát a tapasztalat valóban igazolta is, mert a himlő gyógyulását már ezen eljárás is nagyban előmozdítja, míg a melegben tartós és rekedt levegő a legszelidebb himlőt is elfajulttá s rossz indulatúvá teszik. Igen természetes, hogy az életrendnek is szelidnek, megszorítottnak, s a láz különböző jelleméhez alkalmazottnak kell lenni. A mi az alkalmazandó gyógy szereket illeti, csorvás állapotnál tisztítóknak, lobos jellemnél hűsítőknak és vérbocsátásoknak, s ideges vagy rothasztó jellemnél ezek ellen működő szereknek van helye.

Átalános szabályok mellett a betegség különböző időszakában is tudni kell az eljárást. Lázfej-

lödés időszakában, mely legfontosabb, azon kell igyekezni, hogy a méregnek az életművezetben való kifejlődése korlátoztassék, s ezáltal a betegség, melynek hevessége a méreg mennyiségétől függ, csillapítottassék. E végre a beteget tiszta hives levegőben kell tartani még pedig ágyon kívül vagy mátráczokon fekve, mert a pelyhes ágyak ártalmasok, s az arcot és szemeket hideg vízzel kell mosogatni. Második főteendő ezen időszakban, hogy a himlőnek más betegségekkel való vegyülete megakadályoztassék. Ezért gyomortisztátalanságnál hánytatót vagy hashajtót kell adni a 8. 20. sz. alatti vények szerint. Gyermekeknek a 96. sz. alatti hashajtót lehet adni, míg többszöri székletétel következik, s azt tovább is folytatni, hogy naponkiut két vizes székök legyen. Hashajtóul a calomel is igen jót tesz, melyből gyermekeknek fél vagy egy szemert, nagyoknak 2—3 szemert lehet adni napjában egynéhányszor. Fiatal vérmes egyéneknél eret is lehet vágni, de orvos beleegyezésével. Ha gyermeknél görcsök találnak elő jöni, ezek ellen nyitott ablaknál kell őket tartani, hogy friss levegőt élvezzenek, s csöréket kell nekik adni. Ha felnőtteknél örvöngés mutatkoznék, ily esetben érvágás mellett lábikrákra alkalmazott mustáros kovászok, lábvizek és csörék, belsőleg pedig hűsítő hashajtók tesznek jót a már fentebb említett vények szerint. Ha gyermeknél az ideges jelenségek és görcsök, a himlő kiütésének kezdetén is tartanak, úgy hogy a himlő kiüt ugyan, de megint eltűnik, a gyógyítást a beteg állapotához kell alkalmazni, melyre nézve következő eseteket kell figyelembe venni. Ha a gyermek halványan fekszik, tagjai hidegek, s vizelete szintelen, az állapot tisztán ideges lévén, langyos fürdők s csörék használata mellett a beteg

talpaira mustáros kovászt kell tenni, s vele, ha az orvos is beleegyezik a 97. sz. alatti porokat vétetni. Ha a gyermeknél gyomortisztátalanság mutatkozik, azt hánytató vagy hashajtó által kell eltávolítani az 53. 54. 96. sz. alatti vények szerint, s közbe-közbe egy csörét adni. Gilisztás kórvegyületnél a 84. sz. alatti porok s tejes csörék tesznek jót. Ha görcsök mellett a gyermek aluszékony, arcza piros, homloka forró, ilyenkor az agyban lobos állapot van jelen, mely ellen a fülek mögé pióczákat kell alkalmazni, a beteg homlokát hideg vízzel mosogatni, s belsőleg is hűsítőket adni a 98. sz. alatti vény szerint. Ha a fennebbi esetek felnőtteknél jönének elő azoknál is hasonló eljárást kell követni. Különös figyelmet kell fordítani a szemekre, nehogy azokban a himlők magukat megfészkeljék. Ezért hideg mosogatások mellett kámforral megkent ruhákat kell azokra gyakran borogatni, s ha azokban már netalán homályfoltok képlődtek volna, ezek ellen gyenge ólmos vizet lehet a szemekbe csepegtetni a 99. sz. alatti vény szerint. Ha az ember a fennebbi rendelvevényeket pontosan teljesítette, a kiütés időszakában egyszerű himlőnél nem kell egyebet tenni, mint a beteget hüvesen tartani, s néha a szükséghez képest egy-egy hűsítő hashajtót adni a 20. sz. alatti vény szerint. De ha az előbbi időszakban teendőket elmulasztotta, azokat, kivált a hánytatót, hashajtót s felnőtteknél a vérbocsátásokat után kell pótolni. Kórvegyületek esetében a láz jelleme ad irányt a gyógyításban. Genyedés időszakában egyszerű himlőnél az előbbi bánásmód folytatása szükséges; de az ily gyakran összefolyó vagy kórvegyületes himlőnél egy más betegség is szokott támadni, t. i. a genyláz, melynek igen rossz jelleme van, s öldöklő természetéért nagy figyelmet

érdemel. Itt a lobos bőrizgatás csillapításának tekintetéből a himlőket egy oltógerelylyel mielőbb föl kell nyitni, mi által a geny fölszivatása megakadályoztatik, s ha újból megtelnének, újból föl kell azokat nyitni. Ez esetben a beteg gyenge savanyu eczetes vagy czitromos vizet igyék belsőleg pedig hashajtó és vizelethajtó szerekkel éljen a 100. sz. alatti vény szerint, míg rothasztó jellemnél a 25. sz. alatti szer fog igen jó szolgálatot tenni. Ezek mellett a legnagyobb tisztaságot kell szem előtt tartani, a beteg szobáját gyakran szellőztetni, s fehérnéműit és ágyiruháit naponkint megújítani. Ha nyálfolyás van jelen, azt sok langyos itallal s minden hideg ital kerülésével fenn kell tartani, de ha az hirtelen megrekedne, lágyító főzetek gőzeit kell beszívni, lágyító gurgulyázásokat tenni, a nyakra az 50. sz. alatti vény szerint lágyító pépet alkalmazni, s ha fuldoklás fenyegetne, a mellre hólyagszívó tapaszt tenni. Ha a daganat s belső himlők következtében a szemek néha becsukódnak, s a torok bereked, a szemeket langyos tejjel kell mosogatni, a torokba pedig lágyító főzeteket fecskendezni. A különféle körvegyületeket, melyek ezen időszakban szoktak leginkább napfényre jöni, a lázak jelleme szerint, a mint az csorvás, lobos, ideges, vagy rothasztó, kell gyógyítani. A hideg alkalmazása és hűves tiszta levegő, rothasztó jellemnél is használnak, de ha a betegség komoly szint váltana, az orvosi tanácsot elmulasztani nem szabad. Legveszedelmesebb tünetény s rendesen halál jele, hogy ha a himlő az arczon idő előtt elhalványodik, beesik, elszárad, s ezzel a daganat is hirtelen lelohad. Ilyenkor a himlő belső nemesebb szervekre akarván lerakodni, azon kell igyekezni, hogy az ember a nedveket a külrészek felé ösztö-

nözze, mit a kezeknek és lábaknak mustáros kovászokkal s lágyító pépekkel való beborítása s belsőleg izzasztó szerek által eszközölhet. Kiszáradás időszakában a nedveket a még hátra lévő s geny fölhevítése által szaporított méregtől meg kell tisztítani. E célból, miután a bőr nem működhetik, 3—4 napig hashajtókat s vizelet-hajtókat kell adni a 100 sz. alatti vény szerint; e mellett italul savót és lágyító főzeteket. Ezen bánásmódra széketétel útján néha geny is takarodik el, melyet ezen időszakban néha maga a természet is elhajt.

Betegség után szabad levegő, fürdők, vértisztító italok, szelíd táplálék szükségesek; de hust, mely könnyen kórattételt okozhatna, egy hamar enni nem szabad.

A valódi himlőnek egy változatát, a midőn a himlő egy már azelőtt beoltott egyénre elragad s abban kifejlődik, *módosított himlőnek* nevezik. Ez ugyan ép annyi időszakon megy át mint a valódi himlő, de a vele járó láz sokkal csekélyebb s a genyláz rendszeren hiányzik; a himlők maguk is kevesebb számmal jönnek elő, csupán vékony folyadékkal vannak telve, néha egészen üresek, oly vastag varakat nem képeznek, s sebhelyeket is ritkábban hagynak maguk után.

Az ily himlő oka abban rejlik, hogy a beoltás a ragály iránti hajlamot nem eléggé törölte el; s ellene egyetlen biztosító szer az újbóli beoltás, miért is szokásban van, hogy az embereket bizonyos évek múlva, vagy nagy járványok alkalmával újból beoltják.

Gyógyítása a valódi himlő gyógyításától semmiben sem különbözik.

gyógyítás
-őtszö bűst .

Álhimlő.

Az álhimlő, ezen igen kicsiny, de alakjára nézve a valódi himlőhöz néha igen hasonló küteg, különböző hevességű lázzal kezdődik, mely alig tart 24 órát, s utána a küteg először a háton, azután a végtagokon, végre az arczon megjelenik, 24 óra alatt genyedésbe megy át, s más 24 óra alatt el is szárad. A valódi himlőtől való különbsége abban áll, hogy lefolyása rövidebb, mert 6—8 nap alatt rendszeren elmulik; először a háton jelenik meg; lefolyása alatt semmi különös szaga nincs; kevesebb számmal jelenik meg; az egyes himlők szét vannak válva; genyedés alatt a bőr orbánczosan nem dagad fel; a genyláz hiányzik; varai nem oly vastagok, s ha ezek lehullanak, sebhely utánok nem marad; szelidebb természetű, nem veszélyes, s kórátvételt vagy pusztítást nem okoz; végre a vele kapcsolatban levő gyomor, csúz, hurut vagy lobos láz is szelidebb természetű.

Az álhimlő oka egy a valódi himlőhöz hasonló ragály, melyet szintén be lehet oltani, de a valódi himlőtől nem mentesít, s az is megkaphatja, ki már egyszer valódi himlőben szenvedett.

Az álhimlő gyógyítását maga a természet eszközölvén, mesterséges gyógymódra szükség nincs; csupán ha egyes himlők genyedése sokáig tartana, kell egy gyenge hashajtót adni. Tisztaság, friss levegő, hívesen tartás, mértékletes életmód ennél is jót tesznek. A különösebb gyógymódot néha a velejáró láz jelleme teszi szükségessé.

Védhimlő.

A himlő elleni védszer fölfedezésében az emberek sokat fáradoztak, s miután azt tapasztalták,

hogy a himlőkór azon sajátsággal bir, miszerint a himlő iránti fogékonyságot az emberben örökre eltörli, és így a ki egyszer himlős volt, azt többé meg nem kapja, s a mesterséges fertőzés sokkalkevesebb veszélylyel is jár, mint a természetes, azon gondolatra jöttek, hogy a himlőt egészséges emberekbe beoltsák. De végre ez is kétes levén, sokkal szelídebb s hathatósabb védszert fedeztek fel, t. i. a tehénhimlőt, melynek első föltalálója az 1749-ben született Jenner Eduárd volt, ki gyógygyakorlatát Angliában üzvéen, a himlőbeoltásával minden évben számos kísérletet tett. Ez a híres orvos többek közt azt tapasztalta, hogy a beoltott himlő némely egyénben többszöri beoltás után sem fogamzott meg, melynek okát kutatván, a lakosoktól azt hallotta, hogy azon egyéneknek tehénhimlőjök volt, mely reájök a himlős tehének fejésekor ragadt el. Így minden figyelmét a tehének himlőjére fordította, s miután 22 év alatt tett próbatételei által a tehénhimlő mentő erejéről meggyőződött, találmányát 1798-ban közhírré tette, melyet az egész világ nagy dicsérettel fogadott, s az emberi himlő beoltása helyett általánosan be is vett. De eredeti tehénhimlőt gyakorta találni igen nehéz, azért, ha találnak, azt először néhány egyénbe beoltják, s miután azokban megfogamzott, a beoltottakból vett anyagot úgy oltják tovább. Így maga Jenner is az első védhimplő-anyagot, melylyel a közönség előtt első mutatványát tette, egy leánynak, kire a himlő egy tehénről ragadt el, kezéről vette, s oltotta azt be egyénről egyénre másokba.

Ily fontos levén a védhimplő beoltása, s az azzal járó bánásmód, nem lesz érdektelen mind magával az anyaggal, mind pedig a beoltás módjával közelebbről megismerkedni. A mi az oltóanyagot illeti,

annak megválasztásában arra kell ügyelni, hogy az az oltónedvet, mihelyt képlődik, s még tiszta mint a víz, következésképp az oltás után 6—7 nappal megvegye, mert minélelőbb vétetik az meg, annál ragadóbb, s hatása annál védőbb. Ha az oltóanyag már sárgás, genynemű, olyankor erejét vesztvén, többé nem használható. Arra is tekintettel kell lenni, hogy az oltóanyag valódi védhimlőből vétessék, az egyén, melyből az oltás történik, egészséges legyen, s az oltás szintén egészséges egyénen vitessek végbe.

Az oltás kezelését illetőleg, hogy az ember tökéletes védhimlőt nyerhessen, főfeltétel, hogy az oltóanyag eleven testből vétessék, s azonnal eleven testbe tétessék át. Az oltás ugynevezett oltógerely által vitetik véghez, melyet városon sebészi műtőeszköz-árusoknál vehetni. Ezen eszközt az ember a kifejlődött himlőbe mártván, vele a beoltandó egyén mindkét felkarán 3—4 szúrást tesz, de úgy, hogy a gerely csak a felbőr alá, ne pedig mélyen a bőrbe hasson, és így az oltás következtében csupán egy kis vérfoltocska támadjon, de nagy vérzés utána ne következzen, mert ez a megfogamzást megsemmisítné. Hogy a beoltott hely el ne dörzsöltessék, azt egy vékony kendőcskével kell bekötni. Az oltást az élet két első hónapját kivéven minden kora emberen s az év bármely szakában meg lehet tenni.

Hogy az ember a védhimlő valódiságáról meggyőződhesse, tudni kell annak ismertető jeleit, s lefolyását is pontos figyelemmel kell kísérni. Valódi védhimlőnél a beoltott helyen első 3 nap semmi változás sem mutatkozik, de negyed napra egy kevésbé fölemelkedett vörös foltocskát lehet azon észrevenni, mely ötödnapra megnő, a hatodik

napon pedig rajta egy vizenyös nedvet tartalmazó genyhólyagocska képlődik. Ez a hólyagocska a 7-ik s 8-ik napon még inkább kifejlődik, de szélességben nagyobb terjedelmet nyer mint magasságban; átmérője 2—4 vonal, s kerülete néhány vonalnyi terjedelemre gyuladt; teteje lapos, közepén beesett, mely tulajdonságát mind végig megtartja, s kékesbe játszó vizenyös nedvvel telik meg. Ezen nedv a 8-ik napon sárgássá, sűrűbbé s genyneművé válik; a hónaly alatti mirigyek kevésbé földagadnak, s a beteget forrósággal és bágyadtsággal párosult csekély láz lepi meg; felnötteknél az izgatottság nagyobb, de az étvágy és emésztés rendes állapotban maradnak, csak néha mutatkozik rövid ideig tartó hányás vagy hasmenés. A nyolczadik, kilenczedik s tizedik napon a genyhólyagok körül uj tüzesség jelenik meg, mely több hüvelykre kiterjed s néha az egész felkart elborítja, de inkább viszket mint fáj. Ez 2—3 napig tartván, a hólyagok kiszáradnak s azokon sötét-barna varak képlődnek, melyek nyolcz vagy több nap mulva leválnak. Rendesen csak annyi hólyag szokott képlődni, a mennyi szúrás az oltásnál tétetett, de néha nyolczad napra a test többi részén is támadnak apró vörös hólyagocskák, melyek azonban néhány nap alatt elmúlnak. Oltás után semmi utókór nem marad fenn, kivéven a beteg néhány heti halványságát, s néha egy kölesküteg fajta jelentéktelen kiütést. Nem valódi védhimlőnél a kiütés korábban történik, úgy, hogy már harmad—negyed napra képlődik egy hólyagocska, mely nem lapos, nem beesett, hanem domború s nedvvel egészen tele van; a másodrendű körbeli vörösség, mely a nyolczadik s kilenczedik napon szokott kitörni s az általános fertőzésnek főjelét képezi, hiányzik, s ennek oka vagy a himlő-

anyag rosszóságában, vagy a beoltott egyén fogékonyságának hiányában rejlik.

A védhimlő mint mesterségesen támasztott betegség semmi gyógymódot nem kíván. Ezért a beteg szokott módja szerint élhet, csak a 7-ik s 8-ik napon, midőn a láz kifejlődik, kell hogy otthon maradjon. Betegség után a reá következő kütegek s mirigy daganatok kikerülése végett gyenge has-hajtókkal kell élni.

Rüh.

A rüh különös természetü idült lázatlan küteg, mely ragály következtében támad, s apró csomócs, kákból, hólyagocskákból vagy genytlöcskékből áll, melyek egymástól külön váltak, csúcsosok, viszketnek, s eleinte a kéz ujjai közt foglalnak helyet, mig később a fel- és al-végtagok hajlásaira, hasra, s arcz kivételével a test többi részeire is kiterjednek. Ezen kórjelei mellett is a rühet pontosan kell ismerni, hogy az ember azt más kütegekkel, melyek hozzá igen hasonlítanak össze ne téveszsze, és így tudni, miszerint a rüh soha se támad valamely belső ok, láz vagy helybeli viszonyok következtében, sem járványkórt nem képez, hanem mindig egy sajátságos feszragály által okozott fertőzés eredménye, következésképp rühes ember vagy annak ruhái közvetlen érintéséből ragad el. Találtak a rühhólyagocskákban apró állatocskákat az ugynevezett *rüh-alkákat*, melyekről azt hitték, hogy a rühet ezek támasztják; de bizonyult, miszerint azok a rühnek ép oly beteges termékei, mint bőrben a tetvek, s belső zsigerekben a giliszták.

Daczára annak, hogy a rüh egyedül ragály

utján támad, megkapására mégis hajlam kívántatik, mely mellett az elragadásra tisztátlanság, romlott levegő, rossz vagy szűk táplálék s meg-hűtés vannak legnagyobb befolyással; s innen van, hogy kórházakban, árvaházakban, s háboru idején, a rüh könnyebben terjed. Az életidőt s nemi különbséget tekintve, gyermekekre, fölserdültekre s férfiakra könnyebben elragad, mint az öregekre és nőkre, miután az érintkezés amazoknál gyakoribb mint ezeknél.

A rüh magára hagyatva hónapokig, sőt évekig is eltarthat, anélkül, hogy a hideg iránti nagy érzékenységet s tulságos étvágyat kivéve, az életművezetre különös befolyást gyakorolna. De ha idültté válik, általános sorvadást okozhat; valamint akkor is veszélyes lehet, ha más jelentékeny betegségekkel vegyül. Egyébiránt könnyen gyógyítható; de ha rosszul gyógyíttatik kórátvételt képezhet, s ilyenkor tüdővész, vízkór, gyomorgörcs, nyavalyatörés s más idegbajok lehetnek következései.

Gyógyításánál különféle s tekintetet érdemlő esetek adhatják elő magukat. Ha a rüh egészséges egyénben ragály által fejlődik ki s még uj azaz 8—14 napos, föl lehet tenni, hogy a betegség még helybeli, következésképp csupán a bőrben van, s ilyenkor gyógyítására elég a kénnek helybeli alkalmazása kenőcs alakban a 101. sz. alatti vény szerint, melylyel az ember a rühes helyeket bekeni s másnap reggel azt szappanos vízzel vagy langyos fürdőben lemossa. Még jobb ha az ember a ként belsőleg is használja, néhány szemer kénvirágot adván be naponkint a betegnek, vagy ha gyomor-tisztátlanság vagy székrekedés lenne jelen, hashajtókkal a 102. 103. sz. alatti vények szerint. Kis gyermekeknél a rühes helyeket örvénygyökér-fő-

zettel kell mosogatni, vagy ebből készített kenőccsel kengetni a 104. sz. alatti vény szerint. Ha a rüh egészséges egyénben támadt ugyan, de már idültté vált, ekkor is ként kell belsőleg használni, de e mellett vértisztító főzettel élni a 105. sz. alatti vény szerint s gyakran szappanos fürdőket venni. Ha a rüh egészségtelen egyénben fejlődik ki, a vele párosult betegséget is, mely a rüh gyógyulását akadályozza, tekintetbe kell venni. Az ily mellékes betegség gyakran általános senyv, s kis gyermekeknél sokszor görvélyes jellemet visel. Megtörténik néha, hogy senyves betegségek következtében rühhöz hasonló küteg ugynevezett *álruh* fejlődik ki. Ilyenkor is a fő betegséget kell először gyógyítani rühellenes szerek vegyületében. Makacsabb s vegyültebb esetekben orvoshoz kell folyamodni. Ha a rüh visszaverődnek, s e miatt veszélyes kóráttelemek történének, ezen esetben is kén a legbiztosabb gyógyszer; de e mellett a rühét bõrizgató szerekkel vissza kell téríteni, vagy a bõrön mesterséges fekélyeket csinálni.

Ótvar.

Az ótvar, mely leginkább az arczon és fej hajas részén szokott megjelenni, láz nélküli küteg, s enyves nedvet tartalmazó kiseded genytlöcskékből áll, melyek sárga vagy barna varacskákká asznak össze. Ezen küteg néha szelidebb természetű, de különösen a fejen levő néha annyira ragályos, hogy azt sapkák vagy fésük használata után is megkaphatni.

Az ótvarra különös hajlam kivántatik, mely leginkább gyermekekben van meg; de azért felnőtt s meglelt emberekben is kifejlõdhetik, mire a bõr-

nek tisztátalansága, romlott levegő, s csorvás állapotot előidéző rosz eledelek adhatnak alkalmat. Indokai a fejnek tulságos melegben tartása, tisztátalanság, a test nedveinek megromlása, görvélyes senyv, s a bőr kigőzölgésének megakadályozása lehetnek.

Az ótvar magára hagyatva nem igen mulik ugyan el, de könnyebb esetei még sem veszélyesek. Ha sokáig tart vagy rosz indulatuvá válik, a beteget elsenyveszti; kifekélyesedése a csontokat is megtámadhatja; ha hirtelen begyógyítják, a legveszélyesebb kóráttételes bántalmakat okozhatja, melyekből agylob, tüdőlob, béllob, hasmenések, görcsök s álomkóros állapot fejlődhetnek ki. Hogy az ótvar a természet jótékony tisztulása lenne, hibás vélemény.

A mi gyógyítását illeti, az arczon levő ótvar a sömörrel egy gyógymódot kíván. Fejótvarnál a fő tisztán tartása, gyakori fésülése, a hajak rövidre nyírása, a fő szappanos langyos vízzel való mosogatása, a varaknak külsőleg vajjal vagy sótalan zsirral való kenetése hogy föllágyuljanak, belsőleg vértisztító főzetek s néha egy-egy hashajtó szükségesek az 5. 20. sz. alatti vények szerint. A tökehal májának olaja a 106. sz. alatti vény szerint szintén jó szolgálatot tesz. Ha az ótvar belső senyvek következménye, a gyógyítást ezek ellen kell intézni, de makacsabb esetekben legjobb orvoshoz folyamodni.

Szivacs.

A szivacs nem annyira a külbőrön, mint a szájüregtet, torkot, légutakat, bélhuzamot, végbélnyilást s nemző részeket bevonó takhártyán szokott

előjöni, s homályos fehér nedvességgel telt kendermag vagy lencse nagyságu hólyagocskákból áll, melyek néhány nap alatt fölfakadván, szivacsos varacskákká válnak. Ha ezen varacskák elmúlnak, újabb hólyagok jönnek létre, melyek ha izgattatnak más jelenségeket is u. m. torokgyuladást, köhögést, émelygést, csuklást, hányást, különféle görcsöket, hasmenést, vérhast, bélgyuladást idézhetnek elő.

A szivacs mint a takhártya kütege annál könnyebben előjöhet, minél finomabb a takhártya. Alkalmat adhatnak erre gyomortisztalanságok, elnyomott bőrkigözölgés, csúzos, hurutos áttételek, s nedvek megromlása, miért is a rothasztó gyomorlázakban és a sorvadásos betegségek utolsó időszakában nagyon gyakori.

Ezen küteg, mely a köles-küteghez igen hasonlít, különféle láznak lehet kórjele, de válságot nem igen képez. Néha jelentéktelen s könnyen gyógyítható, de ha kórátételek következménye, idültté is válhatik, sőt ha toroklob, altesti gyulladások vagy épen fene szövetkeznek a betegséghez, veszélyt is okozhat.

Gyógyításánál az általános és helybeli okok eltávolítása mellett, a küteggel párosult lázra s más betegségekre kell figyelmet fordítani. Ez okból gyomor tisztátalanságnál a körülményekhez képest hánytatót vagy hashajtót kell adni a 8. 9. 20. sz. alatti vények szerint; különféle láz vagy kórvegyület esetében azokat el kell oszlatni; ha pedig eltűnt kütegek vagy begyógyult fekélyek képezik az okot, azokat újból elő kell idézni. Födolog bármily esetben is, hogy a beteget környező levegő tiszta legyen. Ha a fekélyecskék rút kinézésűek s azokon rothadásra való hajlam mutatkozik, erősítő

rothadás elleni szerek kivántatnak a 78. sz. alatti vény szerint; de miután a fontosabb körülményeket egyedül szakértő ítélheti meg, ily esetben ha az egyszerű gyógy módnak sükere nincs, orvoshoz kell folyamodni. Helybeli gyógy módra is levén szükség, ha a szivacs a szájban van, azt gyakran tiszta vízzel kell kimosni, s a 107. sz. alatti szerből ottan-ottan egy kávéskalánnal vevén, azt a szájban kell tartani, mely szer, ha az ember lenyelné is, nem ártalmas. Az erősebb összehuzó szereket kerülni kell, mert azok a szivacsot hamar elnyomhatják s kórátvételt okozhatnak; csak ha a baj idültté válik, lehet a fekélyeket a 108. sz. alatti olvadékkal bekenni. Ha nagy fájdalom van jelen, a szájat lágyító burjánok vagy fehér-málvagyökér főzetével kell öblögetni, míg rothasztó jellemnél china és timsó tesznek jót, de a melyek alkalmazása iránt előbb orvost kell megkérdeni. Ha a szivacsok a torokban, gyomorban vagy a bélhuzamban lennének, belsőleg olajos fejeteket a 66. sz. alatti vény szerint, külsőleg tejes vagy lágyító főzetekből készített olajos csőréket kell adni. Elnyomott kütegek vagy fekélyeknél bõrizgató szerekre vagy mesterséges fekélyek nyitására van szükség.

Köles-küteg.

Ezen küteg, mely köles nagyságu s alaku apró hólyagocskákból áll, különféle lázak alatt bizonytalan időben jelenik meg, az arcz kivételével néha az egész testet elborítja, sem nem viszket, sem nem ég, s néhány nap mulva kiszáradva korpa alakban lehámlik, rendesen kétféle, u. m. fehér és vörös. A fehér gyakoribb s benne savó rejlik, míg a vörös néha oly apró, hogy alig látszik, s csak tapintatra

észrevehető, a midőn a bőr tapintata durva daroczhoz hasonlít; de néha ugyanazon egyénben egyszerre mindkettő jelen van. A betegség kórjeleihez még savanyú bőrizzadás, száraz köhögés, mellszorulás és láz tartoznak.

A köles-küteg mindig kellemetlen, sőt néha aggasztó jelenet; a betegséget, melynek kísérője inkább növeli mint könnyíti, s valamely láznak, különösen idegláznak kórjele. Az ily kórtüneti küteget arról lehet megismerni, hogy a többi kórjelek nem szelidülnek, s ha ilyenkor a küteg vissza talál verődni, gutaütés vagy megfulás általi halál követi, míg a válságos köles-küteg a kórtünetek csillapodásával tünteti ki magát, kivált ha a küteg válságos napokon jelenik meg; de visszaverődése ennek is veszélylyél jár. A köles-küteg megjelenése s lefolyása nem egyforma s bizonytalan. Megjelenhetik a láznak 3—4 napján, de néha 7-ik 8-ik sőt 14-ik napján is. Így künn léte ideje is bizonytalan, 8—14 napig tart, s ha eltűnik is, néha megint visszatér. Kiütése néha szelid, néha nagyon is heves s az arcz kivételével ellepi az egész testet, de legtöbb a karokon és mellen mutatkozik. Kiütése előjeleiül a láz kezdeténi bő és savanyu rothadt szagú izzadást, szorongattatást, nehéz de nem rövid, nyögő, gyakran fuldokló lélekzést, rövid száraz köhögést, nyugtalanságot, több izbeni átfutó borzadást, a bőrben érezhető szúrást és viszketegséget, néha ideges jelenségeket, u. m. görcsöket és űrjöngést lehet tekinteni. Kiütésével a láz, szorongattatás, köhögés és más bántalmak néha elmulnak, de néha tovább is tartanak, sőt növekednek, s a növekedő ideges jelenségek mellett újabb kütegek ütnek ki. Végül könnyű lehámlás történik.

Ezen küteg oka a kiizzadandó anyagok sajátság-

gos megromlásában feneklik, melyet a bőrrendszer rendkívüli elgyengülése s föloszlása idéz elő, mire a bajt megelőző gyengítő befolyások, csúzos és hurutos körvegyület, lázas betegségekben való igen melegen tartás, különösen tollágyak s bezárt levegő által, hevítő s izzasztó szerek oktalan alkalmazása, gyomor tisztátalanságok kiürítésének elmulasztása, s gyermekágy adhatnak alkalmat. Mai időben e küteg sokkal ritkább mint hajdan, mikor az emberek lázas betegségek ellen tulságosan izgató s izzasztó gyógymódot használtak, s ha fordul is elő, az inkább csak arra hajlandó egyéneknél s járványok alkalmával történik.

A köles-küteg ha válságos, kedvezőleg folyik le, de a kortüneti igen veszélyes, s ha visszaverődik, veszélyes hasmenést, örvöngést vagy mély aluszékonyságot s görcsöket idézhet elő.

Gyógyításánál fő elv, hogy kifejlődését az ember inkább akadályoztassa mint előmozdítsa, miután lázagnál, mint alkalmatlan járulékot lehet tekinteni, melyet, ha megakadályoztatása nem is sikerül, legalább szelidíteni kell. Ezért minden heves láznál könnyü takarók használata, a beteg mérsékelt melegben tartása, tiszta levegő s az előútak kitisztítása szükségesek; mik ha így történnek, ritkán fog köles-küteg létrejöni, sőt ezen eljárás még az előjeleknél is meg fogja a küteg kifejlődését akadályozni, mire néha a pehelyágyak eltávolítása is elég. Másként van a dolog azon esetben, a midőn a küteg válságos, s arra a láz és többi körjelek csillapodnak; mert ilyenkor azt mértékletesen gyámolítani s visszaverődését akadályoztatni kell. Különösebb gyógymódja azon láz gyógymódjával, melylyel párosulva van, ugyanaz; de a bőrnek föloszlása ellen ásvány savanyokat a 25. sz. alatti

vény szerint és savanykás italokat, gyomortisztátalanság esetében gyenge hűtő hashajtókat kell adni az 5. sz. alatti vény szerint. Ha a köles-küteg visszaverődik, de semmi rossz következése nincs, sőt a természet a bőr ezen válságát mással, például hasmenéssel pótolja, ilyenkor a mérsékelt melegben tartáson kívül egyebet tenni nem kell; de ha rossz következései, u. m. kórattétel nemesebb életművekre, különösen az agyra, vagy ideges bántalmak lennének, a küteget bőrízgató szerek s meleg fürdők által vissza kell téríteni, sőt ha lobos állapot fejlődött volna ki, vért is kell bocsátani. Néha e küteg láz nélkül jelenik meg, s ilyenkor sokáig tart, vagy pedig a bőr erre való hajlamát megtartja s a küteg gyakran megújul. Ez rendszeren valamely senyves állapotnak, u. m. köszvénynek, görvélynek vagy bujakórnak következménye, s ilyenkor az általános senyvet kell gyógyítani; de e mellett a bőrt tisztán kell tartani, s fürdők gyakori használata által edzeni, míg lobos állapotnál a köppölyök is jót tesznek.

Sömör.

A sömör vörös gyuladt alap fölibe emelkedett köles vagy borsó nagyságu s kerek vagy tojás alakú csoportos hólyagocskákból áll, melyek fényesek, vörös udvarocskáktól vannak környezve, eleinte átlátszó, később homályos fehér nedvvel telvék, viszketnek, égnek, kiütésök alkalmával lázzal, fő s más tagok fájdalmával vannak párosulva, s miután a bennök levő folyadék 1—3 hét alatt fölszivódott, összeesnek és apró pikkelyekben kiszáradnak. Megjelenhetik e küteg, mely sem nem lázas, sem nem ragadós, a test minden részén, de terjedelmére,

külsőalakjára s lehámlására nézve igen különböző. Van közte száraz, lisztes, nedves, sőt eves sömör is, mely utolsóból sokszor eves fekélyek válnak. Fajai közt, melyeknek különbsége azonban a gyógyításban mitsem változtat, az ugynevezett *ötes sömör*, mely az ember derekát mint valami öv keríti körül, említésre méltó.

Ezen küteg a bőr sajátságos megromlása következtében kifejlődött sömörféle s általános körvegyületet képező csipősség eredménye, mely néha örökölt hajlam útján fejlődik ki, úgy hogy sokszor az egész család részesedik benne. Távlabbi okai májbajak s azokból származott csipős epe-mirigyek betegsége, különösen görvély, hosszas ideig elnyomott bőrkigözlés, nedves lakás, csipős, sós, kövér eledelek, aranyeres vértolulás a bőrre s az aranyér rendellenességei, rendetlen havitisztulás, terhesség, a bőrnek tulságos finomsága, nagy meleg vagy durva öltözetek általi izgatása, öregség s a bőrnek ezzel járó szárazsága, tétlensége, vagy a vesék működésének hiánya, általános körvegyületek, különösen lappangó bujakór lehetnek.

A sömör néha szelid betegség s illő gyógymódra néhány hét alatt elmulik; de néha hónapokig, évekig, sőt egész életen át is eltart. Néha állandó, de néha időszakonként visszatér s erre a nedves évszak különös kedvezéssel van. Néha egy helyen marad, de néha helyét változtatja. Ha nagyon elharapózik és sorvadást okoz, vagy nemesebb szervekre rakodik le, az életműveget veszélybe is ejtheti.

Gyógyításánál az okok eltávolítása s az életrend szabályozása az első s legfőbb teendő. Ez okból a beteg minden csipős és hevítő ételtől s italtól ova-
kodjék, sőt a szelidebbekben is tartson mértéket;

a nedves levegőt és meghülést kerülje, s a mennyire lehet, mindig tiszta és száraz levegőt élvezni igyekezzék. Ha beteges epe elválasztás vagy májbajak lennének a sömör okai, fölolvasztó s az epe-elválasztást előmozdító szereket kell használni a 17. sz. alatti vény szerint; ha pedig aranyér, havitisztulási rendellenességek, görvély, köszvény, bujakór vagy más betegségek képezik az okot, ezeket kell gyógyítani a rovataik alatt megírt mód szerint. Ha ezen okok közül egyet sem lehet fölfedezni, akkor sömör-ellenes gyógymódra van szükség, mely vértisztító s másító szerek használatában áll a 109. 110. 105. sz. alatti vények szerint. Ha a sömör lobos jellemű, savóval s felolvasztó növényeknek, milyenek a pongyola-pitypáng, perje, martilapu, füstike kisajtolt nedveivel vagy főzetével kell élni. Nem kevésbé jót tesz a szappanos és kénes fürdők hosszas használata is. Helybelileg arra kell ügyelni, hogy a küteg vissza ne verődjék, s ezért sem kéféle visszaverő vagy ólomtartalmú kenőcsöket, illőgy borogatásokat használni nem szabad. Szelidebb természetű száraz sömörnél elég azokat összetört dióhéjjal borogatni, friss dióolajjal kengetni, ha a sömör az arczon van a 91. sz. alatti mosdóval mosogatni, ha pedig a test többi részein van, a 111. 112. sz. alatti olvadékokkal borogatni. Nedves sömörnél a 113. 114. 115. sz. alatti kenőcsöket s hintő port lehet használni, ha pedig a sömörös helyek nagyon tüzelnének s fájnának, csendesítő szerül egyenlő mennyiségű csetfagygyuból s mandolaolajból készített kenőcsvel lehet azokat kengetni. Makacsabb esetekben elvezető szereket hashajtókat kell adni s más helyeken mesterséges fekélyeket nyitni, mik által a kórát-telt is ki lehet kerülni; de ha a sömör mindemellett

is nemesebb életművekre venné magát, azt bõrizgató szerek, izzasztók s meleg fürdők által vissza kell téríteni. Ha az alkalmazott gyógyszereknek kívánt sikerök nem lenne, legtanácsosabb a bajt orvossal közölni.

Kelés.

A kelés eleinte kicsi csomócskából áll, mely rövid idő alatt mogyoró- vagy galambtojás nagyságra, sőt néha nagyobbra is megnő, fészke valamely bõr alatti mirigyben vagy a sejtszövetben van, többé kevésbbé fájdalmas, vörös színű, széles tövű, de hirtelen megcsúcsosodik s genyedésbe megy át, mely a csomó közepén kezdődik, de azután az egész csomóra kiterjed. Miután a kelés megért, több helyen fölfakad, vastag, néha véres geny folyik ki belőle, s ha hüvelye is kitakarodik, gyorsan beheged, a nélkül hogy utána keménység maradna fenn; de ha hüvelye benne marad, hegedése nehezen megy végbe, s maga után ken. gységet hagy. A kelés néha magánosan s a .let. kevésbbé érzékeny részein jö elő, s ilyenkor csekélységnek lehet tartani; de hanagyobb számmal s oly helyeken jelenik meg, melyek fölötté érzékenyek, így a végbél nyílás vagy szemérem test körül, szájbán, vagy szemhéjjak szélein, ilyenkor igen alkalmatlan.

Ezen kütegre némely embernek különös hajlama van, s ilyenkor a legcsekélyebb ok is előidézi. Indokai a bõrnek különféle izgatása, vérbőség, gyomor-tisztátalanság, szokványos kiürítések fenakadása, különféle lázak, senyvek, u. m. görvély, súly, bujakór, lehetnek. Ha valamely betegségben kelések képlődésére könnyebbülés történik, jó jelnek lehet tartani.

A kelés kimenetele kedvező, de ha az senyves gyenge egyénben, csecsemőn, vagy öreg emberen jelenik meg, gyakran kellemetlen kifekélyesedés, sőt néha fene is lehetnek következései.

Gyógyítását az indokok vezérlik, s ezért gyomortisztátalanságnál hánytatók vagy hashajtók, vérbőségénél lobellenes életrend, hashajtók, néha vérbocsátás, senyveknél azok elleni gyógyszerek kellene. Ha egyéni hajlamon kívül más okot fölfedezni nem lehet, külsőleg kénes fürdőket, belsőleg pedig vértisztító főzeteket kell használni a 105. sz. alatti vény szerint. Néha a kelés ellen a helybeli gyógy mód is elég, s ilyenkor azt érlelésbe kell hozni, mit az 50. sz. alatti lágyító péppel, vagy ha ez nem használ, érlelőkkel, milyenek a sült hagyma, mézes tészta, s a köznép által diák flastromnak nevezett sárga ragtapaszszal lehet elérni. Ha ezen szerekre a kelés magától föl nem fakad, ahhoz értő egyén által föl kell nyittatni, s belőle a genyt szépen kinyomni. A geny kitakarodása után annak tömlőjét is ki kell nyomni, vagy csipeszszel kivenni, mely után a gyógyulás, ha a fekély tisztán tartatik a természet ereje által is végbemegy.

Gyógyulás után a hajlam kiirtására néha langyos néha hideg fürdőket kell használni, s e végre a közönséges folyami, kénes vagy tengeri fürdők a legjobb szolgálatot teszik.

Pokolvar.

A pokolvar kicsi vörös foltocskával kezdődik, mely első tekintetre bolha-csipéshez hasonlít, de fényes, fájdalmas, ég mintha parázs lenne rajta s kemény csomócskává alakul, közepén egy fekete pontocskával, melytől néhány hüvelyknyire bár-

sonyszínü vörösség terül szét. Erre a fekete pontocska is terjedelmet nyer, érzékenység benne nincs, s alatta a lágy részek egész a csontokig kifekélyesednek. Néha a bársonyszínü fájdalmas foltocska közepén mindjárt eleinte kisdud hólyagocska képlődik, melyben eves, néha vérrel vegyült folyadék van, s körölte a részek fokonzint fenébe mennek át.

Ezen kütegek nincs mindig egy természete. Néha csak helybeli betegséget képez s többnyire a ruhák által nem takart részeket bántja, mely esetben a bőrfelülete meggyuladván s fenébe menvén át, genyedés által a többi bőrtől elválk, s a seb begyógyul. De van a pokolvarnak oly faja is, melynél a helybeli jelenségekhez erős forró láz járul, mely különösen a senyves egyéneket, szülőket, vagy terheseket, nagy veszélybe ejtheti.

A pokolvarnak különféle okai lehetnek. Néha számos és összefolyó kelés következménye, néha hólyaghúzó tapasznak a lapóczkák közé alkalmazása, — elhízott embereknél meleg ásvány-fürdők használata után lehet tapasztalni, néha miként pestis alkalmával szokott történni, romlott levegő, epegyülem, vagy rothasztó láz idézik elő; de leggyakrabban marhavész idején fejlődik ki, ha az ember beteges állatok húzával él, sőt az ily állatok húzának, bőrének, vérének vagy testök felületének illetése is elég ezen veszedelmes betegség előidézésére, s ezért állat-orvosok, pásztorok, mészárosok és timárok könnyen s gyakran megkapják e betegséget. Falun, hol a marhatenyésztés nagyobb mint városan, gyakoribb, s ily helyeken csipésök által a beteges marhák vérével táplálkozott rovarok is elragaszthatják.

A pokolvar kimenetele a betegségnek, indokok-

nak, s a benne szenvedő egyének testalkatának különféleségétől függ.

Gyógyítását illetőleg, ha a betegség szelidebb természetű, a helybeli gyógy mód is elég. E czélból genyedés előidézésére érlelő pépekkel való borogatásokat kell tenni, a 116. sz. alatti vény szerint, s ha ezek nem használnak, sült vöröshagymával, sárga diák flastrommal, vagy ennek bürök-flastrommal való vegyületével kell a genyedést előmozdítani. Magyarhon több helységében paprikával meghintett szilva-lekvárral szokták a pokolvarrt borogatni. Rosz természetű pokolvarnál, hol a betegség nem csak helybeli, hanem már rothasztó láz is fejlődött ki, a pokolvarban levő ragályt a fenés rész kivágása, vagy pokolkövel s tüzes vassal való égetése által mielőbb meg kell semmisíteni; de ha ezeket alkalmazni nem lehet, bemetszéseket kell a pokolvarba tenni, s reá a ragályt terjesztő nedvesség kiszívása végett köppölyt borogatni. A bemetszett s kiszívott pokolvar kötözésére a 117. sz. alatti olvadékot a 118. sz. alatti kenőcsöt, vagy illatos burjánok főzetével való borogatásokat lehet használni. Néha a bemetszett pokolvarrt körisbogár porral szokták behinteni, s felül bőgenyedés előidézésére s fenntartására hólyaghuzó tapaszt alkalmaznak. Sziberiában a pokolvarrt árral szurkálják meg, s azután dohány-levélpör és szalamia-só vegyületével dörzsölik be; vagy minden megszurkálás nélkül dohánylevélnek timsós-lugban való főzetével borogatják. Rosz indulatú pokolvarnál, ha láz fejlődik ki, a mindenesetre legfontosabb helybeli gyógy mód mellett általános gyógy mód is szükséges, melyet a láz jelleméhez kell alkalmazni, gyomor-tisztító, lobellenes, vagy a mire legtöbb eset van élesztő, erősítő, rothadás elleni szereket adván; de

miután e betegség igen veszélyes, megérdemli, hogy mielőbb orvossal közöltessék.

BETEGES KIÜRÜLÉSEK.

Beteges kiürülés alatt, az emberi testben elválasztott különféle nedveknek, nem rendes időben, mennyiségben és minőségben, a test nagyobb üregeibe történt kiömlését, vagy a testből való kitakardását lehet érteni.

Az e fajta betegségekre, mindennemű s minden életidejű embernek hajlama van, melyet néha szüleitől örököl, néha anyja méhében nyer; de azért ezen hajlam az élet különböző szakáiban bizonyos kiürülésekre nézve különbözőleg nyilvánul. A kisdedek és gyermekek minden kiürülésre leghajlandóbbak, ezért a hányás, hasmenés, hurut, vizeletfolyás és vérfolyás ezeknél leggyakoribbak; fölserdülés után a fiatal és férfi korban mindkét nem a nemző részek folyásaira leghajlandóbb, míg aggkorban minden kiürülésre legkisebb hajlam mutatkozik. Indokaik különfélék lehetnek. Így gépies és vegyészeti sértések; erős testalkatúaknál különféle ingerek, u. m. élenynyel és villanynyal bővölködő száraz tiszta hegyi levegő, tulságos hideg vagy meleg, a levegőnek járványkóros jelleme, izgató vagy igen tápláló eledel s italok, mérgek, tulságos mozgás, heves indulatok, szorító öltözet, vérbőség, szokványos kiürítések elnyomásai; gyenge testalkatúaknál erőtlenség, sőt ugyan az erőteljeseknél is, ha azokra gyengítő elemek, u. m. nedves mocsáros megromlott levegő, étel és italbeli szükség, vagy azok megvesztegetett állapota, megfeszített test is lelki foglalkozások, szomorúság, félelem s bár minemű tulságos kiürülések gyakorolnak befolyást.

A beteges kiürülések kimenetelét illetőleg, ha a kiürülés egyszerű, kedvezőbb kimenetele van, mintha más betegségekkel van vegyülve. Néha az okok megszűnésével rövid idő alatt, sőt magától is elmúlik, de ha a kiürülés tulságos, elhanyagoltatik, vagy épen rosszúl gyógyíttatik, a beteget hirtelen kivégezheti, idültté válhatik, vagy különféle ártalmak, u. m. elsoványkozás, vízdagok, vízkór, kül- és belérzések gyengesége, sorvasztóláz, lehetnek következményei. A kiürülések kimenetele a kiürült nedvek minőségétől is sokat függ; így a savós kiürülések kevesebb veszélylyel járnak, mint a nyálkások, de mégis a véresek és nemző részek kiürülései a legveszedelmesebbek.

Gyógyításuknál az okok eltávolítása mellett jellemökre kell különös tekintettel lenni. Ezért, ha a kiürülés lobos jellemü, a körülményekhez képest szelídebb vagy szorosabb lobellenes gyógymódot kell belsőleg mint külsőleg követni; de ha a kiürülést gyengesség jellemzi, először is azt kell meghatározni, hogy a gyengesség betegesen fölماغasztalt érzékenységgel, vagy ingerlékenységgel van e párosulva, mely esetekben néha bódítók, néha savanyok és szoros életrend tesznek jót, vagy pedig tompa, mely ellen illatos vagy szeszes izgató szerek valók, a szerint a mint azt a különböző kiürülések természete kívánja.

A beteges kiürülések általánosán kétfélék, u. m. *vér folyások és más nedvek kiürülései.*

VÉR FOLYÁSOK.

Miután a vér folyások igen fontos betegségek s az életet néha igen hirtelen a legnagyobb veszélybe ejthetik, illő, hogy az ember azokról általános ismer-

retet is szerezzen. Vértáplálás alatt azon beteges állapotot kell érteni, melynél a vér az azt tartalmazó erekből szokatlan időben és mennyiségben kiömölvén, a testből kiürül, vagy a test nagyobb üregeit ellepi s ennek következtében az egészség föl bomlik. Néha hirtelen s minden előjel nélkül lepi meg az embert, de gyakran oly tünetmenyek előzik ezt meg, melyből megjelenését gyanítani, sőt várni lehet. Ezen előjelek részint az egész életművezeten, részint azon egyes szerveken mutatkoznak, melyek a bekövetkező vértáplálás helyét képezik. Így a beteg majd borzadzik, fázik, majd fölhevül vagy melegség futja át, gyors, lágy, gyakran rendetlen ütérveréssel; bőre piros, különösen arcza van föl tüzülve; szíve dobog; nyugtalanságot, szorongattatást érez; feje nehéz, fáj; álma nyugtalan; mely kórjelek ottan-ottan megcsendesednek, de viszont megújulnak. Azon rész, mely a vértáplálás helyét valószínűleg képezi, duzzadtabb, pirosabb, feszültebb, forró, néha viszket, s benne a legkisebb erek is lüktetnek; de néha a vérgyülemtől érzéketlenné, mintegy szélhüdötté, néha fájdalmassá válik, s benne görcsök támadnak. Ezen előjelek néhány óráig, néha több napig, sőt hónapokig is tartván, a vértáplálás megindul, még pedig a test különböző részeiből, u. m. az orrból mint *orrvértáplálás*, a szájból mint *vértáplálás*, a tüdőkből mint *tüdővértáplálás*, a gyomorból mint *vértáplálás*, a belekből különösen a végbélből mint *aranyér*, a vizező-szervekből mint *vértáplálás*, a méhből mint *méhvértáplálás*. Míg a vértáplálás tart, az azt kísérő kórjelekre is figyelni kell, mert azok a vértáplálás beálltával néha csillapodnak, sőt elenyésznek, de néha növekednek, sőt újabbak is csatlakoznak hozzájuk. Így az ütér gyorsabbá válik, a forróság és nyugtalanság növekednek, a beteg feje nehezebb,

szívdobogása erősebb, külérzékei megzavarodnak, tagjai reszketnek, bőre, különösen arcza elhalványul, végtagjai meghülnek, ökröndözik, hány, homlokán s nyakán hideg verejték üt ki, elájul, s néha görcsöket is kap. Ezen borzasztó jelenségek néha onnan származnak, hogy a beteg a vérvesztéstől megijed, de néha azokat a nagy mennyiségben kiömlött vér is okozza; ezért a kiömlött vér mennyiségére is nagy figyelemmel kell lenni. Ha a vér cseppenként s lassan megy el, olyankor a beteg nagyobb mennyiségű vérvesztést is könnyebben tűr, de ha rövid idő alatt két-három fontot veszít el, a legnagyobb gyengeség lesz annak következése. Néha az is megtörténik, hogy kívülről kevés vérvesztés mutatkozik, s a beteg mégis nagyon elgyengül; ilyenkor a vér a test belső üregeibe ömlik ki, mi mindig nagy veszélylyel jár. Figyelni kell továbbá a kiömlött vér minőségére is, mert ha az sötétebb és egyenlően folyik, miután vizerekből jő, nem oly veszélyes, mintha piros, folyása a szívverésének megfelel, és így az üterekből jő.

A vérfolyás kétféle, u.m. *tényleges*, mely a vér-edények s életerő fölmagasztalt állapotával jár, és *szenredőleges*, mely néha érzékenységgel vagy ingerlékenységgel, néha tompa jellemmel párosult gyengeséggel jár. Figyelni kell arra is, hogy a vérfolyás heves-e vagy idült, új-e vagy régi, szokványos-e vagy nem. Vannak ugynevezett criticus vagy válságos jótékonyhatású vérfolyások is, melyekre, miként a heves lázaknál s helybeli gyulladásoknál történni szokott, a jelenlevő beteges állapot csillapodni, sőt néha egészen is megszűnni szokott; de azért nem minden vérfolyás hasznos, s kivált ha sokáig tart vagy tulságos, az életerőt kimeríti.

A vérfolyást ugyan minden ember megkaphatja,

de legbajlandóbbak arra mégis azok, kiknek véredény rendszerök inkább kifejlett, és így a sangviniusok; valamint azok is, kik ezen hajlamot szüleiktől örökölték, vagy anyjuk méhében nyerték, mely hajlam néha küleményökből kitetszik. A vér-folyásra s annak különböző fajaira való hajlam az élet különböző szakaiban különböző; így a kisdedek és gyermekek az orrvérzésre, fölserdültek a tüdővérzésre, férfiak az aranyérre, öregek az agyvérzésre vagy vérmes gutautésre leghajlandóbbak. A nemet illetőleg férfiaknak az aranyérre s más vérzésekre, nőknek a méhvérzésre van nagyobb hajlamuk. Indokai különféle gépies vagy vegyészisértések, tulságos meleg vagy hideg, a levegő heves mozgása, magas hegyeken a levegő nyomásának hiánya, különös légvegyület, csipős eledel, szeszes italok, hánytatók, erős hashajtók, mérgek, heves mozgás, szórító öltözetek, lelki indulatok, szokványos kiürítések fenakadásai s más betegségek lehetnek.

A vér-folyást néha maga a természet is megszünteti, de ez a ritkább esetek közé tartozik. Veszélyességét illetőleg, a külső vér-folyás kevésbbé veszélyes, mint a belső; az orrvérzés kevésbbé, mint a tüdővérzés; a viszeres kevésbbé, mint az üteres. Az az előtt egészséges egyénnek kevésbbé árt, mint a különben is betegesnek, valamint a férfinak is kevésbbé, mint a gyermeknek s öregnek, azzal a különbséggel, hogy gyermekeknél az elvesztett vér hamarább helyre pótlódik. Az öröklött vér-folyás kimenetele kevésbbé kedvező, úgy szomorú kimenetelt várhatni olyankor is, a mikor a vér-folyás senyves betegségekkel s ideges vagy épen rothasztó lázzal van párosúlva.

Gyógyításánál földolog, hogy a beteg testileg,

mint lelkileg a legnagyobb nyugalomban legyen, s ha magát mérsékelni másként nem tudja, ágyban feküdjék, szorító ruháit levesse és sokat ne beszéljen. Ha a vérfolyás válságos talál lenni, azt elfojtani nem szabad, s legfőleg arra kell ügyelni, hogy tulságossá ne váljék. Életrendi szabályok mellett először is az indokokat kell eltávolítani, azután pedig a vérzést összehúzó szerek által elállítani. Ily szerek a hideg víz, hó, vagy jég, külsőleg alkalmazva, melyekhez, ha a szükség kívánja, eczetet vagy más erősebb savanyt lehet vegyíteni. Néha illatos füvekre öntött bort, eczetet vagy borszeszt használnak a vérzések elállítására. Hasonló célból alkalmazzák a timsó-, ólom-, horgany-, réz-vas-készítmények olvadékait, vagy ha ezek sem elégségesek, cser, füz, vadgesztenye sat. hajból készített szorító főzeteket. Kisebb véredényekből történt vérzésnél néha szelídebb szerek is, milyenek a pókháló, arab-mézga, keményítő, vagy gypsz, elégségesek, melyek porrá törve tépésen a sértett helyre alkalmaztatván, az aludt vérrel erős tapaszszá alakulnak. Nagyobb vérzéseknél nyomás is szükséges, melyet az ember a vérző helyre alkalmazott darabka taplóval vagy szivacsos s ezenfelül ujjaival eszközöl. Néha nyomás eszközlése végett több nyomasz egymásra halmozása, sőt ezeken felül pólya-kötélék alkalmazása is kívántatik. Ha mind ez nem használna a vérző eret le kell kötni, mit azonban egyedül szakértő orvos tehet meg. Midőn a vérfolyás nem sebesítés, hanem a vér beteges elválasztása következtében történik, ilyenkor is először az okok eltávolításán kell törekedni, és így a beteget a legcsendesebb nyugalomba helyeztetni, lelki indulatait korlátozni, a beleiben létező tisztátalanságot s gilisztákat kitakarítani, netalán főnakadt más folyását helyreál-

lítani, a rothasztó lázt, vérsenyvet, helybéli gyuladást vagy más betegséget, melynek a vértolyás kórjelét képezi, gyógyítás alá venni. Indokok eltávolítása után, vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, hogy az életművezet a tulságos vérzés által ki ne merüljön, a vérfolyás elállításán kell igyekezni. Miután a vérfolyás jelleme sok esetben, legalább eleinte, de néha később is sok ideig erélyes szokott lenni, ez ellen legtanácsosabb a lobellenes gyógy mód. Ezért a beteget testileg, mint lelkileg nyugalomba kell helyezettetni, arra is ügyelvén, hogy az őt környező levegő szabad, tiszta s körülbelől 6—10 R. fok melegségű legyen, szoros életrendet tartson, s itala hideg víz legyen, mely nemcsak a kellemetlen szomjuságot és melegséget fogja mérsékelni, hanem a szív és üterek beteges ingerültségét is lecsillapítja. Kiknek a tiszta víz nem elég, lágyító főzeteket ihatnak árpából, zabból, fehérmálva-gyökérből szálepből, vagy változtatás kedvéért ugorka-, dinnye-, tök- kender-magból vagy édes mandolából. A víz vagy főzetek közé citromlevet, eczetet vagy más savanyokat lehet néha vegyíteni mézzel vagy cukorral. Ha ezek sem elégségesek, vagy székrekedés lenne jelen, a lágyító főzetekbe lobellenes sókat, milyenek a saletrom, borkő, glauber-só és keserű-só kell vegyíteni, kivéven a belek vagy vizelő szervek vérzését, melyeknél a lobellenes sók alkalmazása ártalmas. Lobos természetű vérfolyásoknál néha hathatósabb lobellenes szerekhez is kell nyúlni, például vérbocsátáshoz, érvágás, pióczák vagy köppölyök által, mit ha maga idejében s illő mértékben tesz az ember, a vérfolyásba való visszaesést s a gyuladás szomorú következéseit elhárítja. Ha a vérfolyás nem lobos természetű, hanem gyengeségen

alapul, meg kell vizsgálni, hogy a gyengeség ingerlékenységgel van-e párosulva, mely esetben savanyokat, különösen ásvány-savanyokat kell adni, vagy fölmagasztalt érzékenységgel, a midőn bódító szerek tesznek jót. Arra is van eset, hogy az életerő sem igen fölmagasztalva sem kimerülve nincs; ilyenkor tehát ellenműködő szereket kell használni, melyek egy helyen izgatván, a vérnek másfelé való tolulását hátráltatják. Ily szerek a sók, különösen a konyhasó, melyből félóránként egy kávéskalánal kell adni, míg a tulságos vérfolyás eláll vagy mérséklődik; a betegnek hideg vízzel való locsolása; bőrizgató szerek; izgató lábvizek. Nagy s különösen tompa gyengeség esetében, erősítő szerekekhez kell nyúlni. Belső szerek mellett a külsőket is méltányolni kell, milyenek a hideg vízzel való borogatások, melyeket ha a beteg egyéniségével meg nem egyeznének vagy görcsöket idéznének elő, langyosokkal kell fölcserélni eczetből, borból, pálinkából, illatos szeszekből, illatos füvek főzeteiből, s közökbe néha kámfort is lehet vegyíteni.

Ha a vérfolyás elállott, újbóli visszatérését czélszerű életrend s az indokok kikerülése által lehet megakadályozni.

Orrvérzés.

Az orrvérzés, mely minden vérfolyás közt legközönségesebb s leggyakoribb, néha minden előjel nélkül lepi meg az embert, de gyakran különféle tünetenyekből lehet annak közeledtét sejtteni, mely tünetenyek a vérkeringés zavarából, s a vérnek a föfelé való tolulásából származnak. Miután ezen előjelek rövidebb vagy hosszabb ideig tartottak, a vér az orrból elindul, cseppenként vagy nagyobb

folyammal. Néha a vér hátra felé a szájba, torokba, légcsőbe, sőt a gyomorba is leszivárog, a honnan hákogás, hányás vagy köhögés által ürítettét ki, az ember a betegséget, ha nem vigyáz, könnyen vérköpéssel vagy vérhányással tévesztheti össze; azért meghatározásában nagy vigyázat kívántatik.

Ezen betegségre némely embernek különösebb hajlama van, de azért bár ki is megkaphatja. Indokai a fej különféle sértései, vérmesség, főfelé való vértolulás s ennek okai, véredények ingerlékenysége vagy elgyengülés, vérsenyves betegségek, aranyér és havitisztulás rendellenességei, a gyomornak belférgek s más okok által való izgatása lehetnek.

Az orrvérzés, ha nem tulságos, nem gyakori, nem valamely veszélyes betegség jelensége, s a benne szenvedő egyén még fiatal, semmi aggodalmat nem okozhat s néha magától is eláll; sőt vérmes egyéneknél s vértolulásoknál jótékony hatása is lehet. Ellenkező esetben, vagy öregeknél, sőt néha fiataloknál is, ha azok el vannak gyengülve, az életet is veszélybe ejtheti.

Gyógyításánál meg kell jegyezni, hogy azt mig veszélyessége ki nem tűnik, elnyomni nem tanácsos. Ellenkező esetben el kell állítani, s ilyenkor először is az okokat kell eltávolítani, melyeknek kikutatására a legnagyobb figyelem fordítandó, miután makacs esetekben egyedül az okok eltávolítása által lehet az orrvérzést megszüntetni. A mi ezen betegség egyenes gyógyítását illeti, következő szerek szoktak jó hatással lenni, u. m. a hideg víz az orrba fölszíva, vagy borogatásul a homlokra s orrtövére alkalmazva; boreczetnek, timsó- vagy vasgálicz olvadéknak az orrba való befecskendezése a 119. sz. alatti vény szerint; meleg láb- s kéz-

fürdők; olykor egy darab itató papirnak rágása; a nemző részeknek hideg vízzel való borogatása; makacsabb esetekben timsóba mártott tépésnek az orrba való dugása. Belsőleg borköves víz, hűsítő hashajtók, néha a Haller savanya, görcsös esetekben Doover porai s a hánytató-gyökér forrázata savanyokkal vegyítve tesznek jót az 5. 73. 76. 15. sz. alatti vények szerint. Ha mindezek nem használnak, orvoshoz kell folyamodni.

Vérköpés.

A vérköpés, mely alatt a vérnek a szájüregéből való folyását lehet érteni, mint az orrvérzés néha előjelek után, néha azok nélkül lepi meg az embert, s kisebb vagy nagyobb mértékben áll elő. Különös ügyelettel kell lenni, hogy az ember a vérköpést, a vérhányással, melynél a vér a gyomorból ürül ki, vagy a tüdővérzéssel össze ne téveszsze. Kétséges esetekben, ha az említett két betegség előjelei, melyekről rovataik alatt leendő említés hiányzanak, ha az ember, miután a beteg száját a vértől jól kimosta abba bele tekintvén a vér forrásait tisztán látja, ha a beteg állat a mell felé nyomván a vér azután is folyik, biztosan állíthatni, hogy a betegség se nem vérhányás, se nem tüdővérzés, hanem vérköpés.

Ezen betegség megkapását a hajlam elősegíti. Indokai a száj üregének sérelmei, szokványos vér-folyások elnyomatása, szájfekélyek, szájgyuladás lehetnek. Néha más betegségek különösen vérsenyvesek kórjelét képezi.

A vérköpés néha csekély betegség, s magától vagy czélszerű gyógymódra könnyen elmúlik; sőt néha hasznos is lehet. Sokkal nagyobb jelentőség-

gel bir olyankor, midőn foghúzás után a vérzés nagy, vagy ha állkapocsban támadt csontszúnak, rákos fekélyeknek, rothasztó láznak s vérsenyves betegségeknek következménye.

Gyógyításánál először az okokat kell eltávolítani, s azután, vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a vér elállításához fogni, mit többnyire helybeli szerek által lehet elérni. Ilyenek a tiszta hideg víz, vagy ha ez magában nem használ, eczetes vagy borszeszes víz, timsó- vagy vasgálicz-olvadék a 119. sz. alatti vény szerint, melyekkel a szájat öblögetni kell; de ha ezek nem használnak, tüzes vassal kell a vérző eret megérinteni s az azon képlődött varra nyomfoltot tenni.

Tüdővérzés.

A tüdővérzés, mely alatt a lélekző szervekből u. m. gégeből, légcsőből vagy tüdőkből támadt csekélyebb vagy erősebb vérzést kell érteni, gyakori és veszedelmes betegség. Közeledtét néha rövidebb vagy hosszabb ideig tartó előjelek u. m. futó hevülések, rendetlen vérforgás s ebből eredő vértolulások a főre, torokra és mellre, szuró fájdalmak a légcsőben vagy tüdőben, s gyengébb vagy erősebb száraz köhögés hirdetik; de néha minden előjel nélkül megjelenik, s ilyenkor a beteget forrósággal váltogató csekély borzadás futja el, mely után légcsövében vagy tüdőiben csiklandást érez, légcsövén s gégéjén keresztül édeses folyadék jó fel torkába, szájába, s néha csekély, de gyakran nagy mennyiségű vért ürít ki, mely néha nyállal, néha gennyel vegyült, néha habos és világos vagy sötét piros, néha hegedt. Vérkiürítésre az állati melegség néha emelkedik, de ha nagyobb mennyiségben történik,

szorongattatás, szívdobogás, tagok meghidegedése, ájulás lesznek következményei. Kiürítés után a fennebbi jelenségek elmúlnak, de néha nehéz lélekzet s a mell hörgése maradnak fenn, mely esetben a vérzés bizonyos idő múlva újból visszatér. Ha a vérzés egyedül a légcsőből ered, olyankor az ember csak ott érez csiklandást, égést vagy fájdalmat, a kiürült vér kevesebb s a mellben semmi beteges jelenség nem mutatkozik; de ha a vérzés a tüdőkből jő, olyankor a mell nagyon el van fogulva, a lélekzet hörgő s a kiürült vér nagyobb mennyiségű.

A tüdővérzés, mely néha az erek megrepedésének következménye, de legtöbb esetben a vérnek az erek falain való átizzadásából származik, vagy az életerő fölmagasztalt állapotával vagy különböző jellemű gyengeséggel lehet párosulva.

Ezen betegséget minden ember megkaphatja, de a tüdővészre hajlandókat könnyebben meglepi, mi mindig különös tekintetet érdemel. Indokai a testnek fölhevülése, a tüdők megerőltetése, sérelmei, rossz levegő s csípős gőzök belehelése, aranyér, havitisztulás és más szokványos kiürítések elnyomása, visszaverődött kütegek, tüdőlob, tüdőhurut, tüdőgümők, vérfólyás lehetnek.

A tüdővérzés kimenetele igen kétséges, de azért nem mindig halálos, sőt vérdús erős embereknél ép oly ártalmatlan, mint az orrvérzés. Néha, kivált kezdődő tüdőlobnál, vagy ha havitisztulás vagy aranyér fennakadásának következménye, egészségre válhatik az embernek; sőt aranyér fennakadásánál ha több éven át megújul is, az életművezetnek legkevesebb ártalmat sem okoz. De az ily tüdővérzések ritkábbak, s ha a vérzés tulságos, néhány nap alatt ki is végezheti az embert, mire azonban szerencsére nem sok eset van. Az akár

erek megpattanásából, akár vérátizzadásból támadt tüdővérzés, néha magától is eláll, s a beteg megpihen, de ezen pihenés nem sokáig tart, s a vérzés megújul. Betegség egyszeri kiállása után az arra való hajlam fennmarad, sőt növekedik, mi a lélelző szervekre nagyobb vértolulást eszközöl, s ennek száraz köhögés, nehéz lélekezés, és tompább vagy élesebb fájdalmak lesznek következményei, melyek alatt az az előtt lappangó gümök meggyuladnak, genyedésbe mennek át, s tüdővész fejlődik ki, mely a beteg életének előbb-utóbb véget vet. A tüdővérzés különböző természetéből s jelleméből vonva következtetést, a nem régi tüdővérzés kevésbé veszélyes mint a régi; az erek megrepedéséből támadt veszélyesebb, mint a vér átizzadásából származott; fiatal, erős, vérdús egyének tüdővérzése, kivált lobos betegségek folyama alatt, gyakran válságos szokott lenni; a havitisztulás vagy aranyér fennakadása után támadt kevésbé veszélyes, mintha vérsenyvnek vagy rothasztó láznak jelensége; az erélyes jelleműnek kimenetele sokkal kedvezőbb, mint azé, mely gyengeséggel, különösen tompa gyengeséggel van párosulva; a gégeből vagy légcsőből eredt kevésbé veszélyes mint az, mely a tüdőkből támadt. Ha a tüdővérzésre való hajlam örökölt s tüdővész küleménnyel tünteti ki magát, ha még föl nem serdült egyénben fejlődik ki, vagy fölserdülés után gyakran megjelenik, mindez nem csekély aggodalmat szerez, de czélszerű gyógyinód az ilyeneken is segíthet.

Ezen veszedelmes betegség gyógyításánál azon kell igyekezni, hogy a vérzés a vérforgás mérséklése által mielőbb lecsendesíttessék, vagy legalább korlátoztassék, s ezért minden ártalmas befolyást, mi a vérforgást ösztönzi, s a lélelzési szervekre

vértolulást idéz elő, el kell távolítani. Különös ügyelettel kell lenni, hogy a beteg magát csendesen tartsa; leeresztett lábakkal s fölegyenesített fővel és mellel inkább üljön mint feküdjék; minden beszédet kerüljön; szorító ruha rajta ne legyen; semmi erősebb külinger, például világosság, lárma vagy emberek gyülekezete őt ne nyugtalanítsa, ételében mint általában szoros életrendet tartson, gyenge eledelokkal éljen, s a mi keveset eszik gyenge legyen; végre hogy a beteget környező levegő tiszta, igen mérsékelt, inkább hűves legyen. A beteges vérzés elállítására néha ezen életrend is elég, de olykor ha eláll is, újból visszatér, s ilyenkor hathatósabb gyógymódra van szükség, melynek eszközlésére a vérzés jellemét kell figyelembe venni. Ez legtöbb esetben, vagy legalább a baj kezdetén erélyes, s a legszorosabb lobellenes gyógymódot igényli, mit vérbocsátás által lehet eszközölni, a beteg karján vagy lábán eret vágván s a körülmények- vagy egyéniséghez képest 4—24 lat vért bocsátván ki. Az általános vérbocsátást gyenge életművezetűeknél helybeli vérbocsátással kell pótolni pióczák vagy köppölyök által, melyeket az ember a mellre, mindig a betegség fészke fölébe alkalmaz. Ha a tüdővérzés havitisztulás vagy aranyér fennakadása következtében támadt, olyankor helybeli vérkiürítést a végbél vagy nemző részek közelében kell eszközölni. Néha a beteggel előlegesen lábvizet vétetvén, a pióczákat bokája tájékára kell alkalmazni. Néha a vérkiürítést mindannyiszor ismételni kell, valahányszor a vérzés előjelei mutatkoznak. Ugyanekkor belsőleg árpa-, fehér málna- vagy szálepgyökérből készített főzeteket vagy mandolából, kender-, ugorka-, dinnye- vagy tökmagból készített fejeteket kell a betegnek adni

czukorral vegyítve. Különös jó hatást gyakorol e betegségben a salétrom a 30. sz. alatti vény szerint, míg székrekedés esetében csöréket vagy lobellenes hashajtókat kell adni az 5. 6. 20. sz. alatti vények szerint. Ha vérbocsátásra több ok nincs, s a vérzés annak megtétele után is visszatér, ez vagy a véredényrendszer nagy ingerlékenységéből, vagy annak tulságos érzékenységéből szokott származni, melyek ellen különféle szerek vannak ajánlva. A véredényrendszer nagy ingerlékenységénél sokan a hideg víz italát s annak külsőleg borogatásképen való használatát ajánlják, de ezt csak orvosi beleegyezéssel lehet használni, különösen a gége vagy légcső nem pedig a tüdők vérzésénél, mert sok esetben a helyett, hogy használna, ártalmat okozhat. Sokkal czélszerűebbek ennél, kivált izzadáásra, náthára vagy csúzra való hajlamnál, a lágyító főzetek vagy fejetek, a szerint a mint már fennebb is mondva volt; de ha ezek sem használnak, savanyokat kell adni u. m. citromlevet, ecetet, borkövet vízbe vegyítve, vagy ásványsavanyokat lágyító főzetekben a 25. 73. sz. alatti vények szerint.

Ha a tüdővérzést az idegek tulságos érzékenysége tartja fenn, bódítókat kell adni az 51. sz. alatti vény szerint; sőt vannak több ily szerek is, de hogy azokkal visszaélés ne történjék, legjobb orvosi tanácshoz folyamodni. Oly esetekben, a midőn a vérzés sem savanyokra, sem bódítókra nem akar szünni, elvezető szerek tesznek jót. Ilyenek a konyhasó, melyből két óránként egy-egy kávéskalánnal kell adni vízben fololvasztva, s a keserű sók hasonlólag alkalmazva, melyek a gyomrot és beleket izgatván, a lélekző szervek izgatottságát elvezetik, melyek székrekedés esetében székletételt is eszkö-

zölnek; de ha a beteg hasmenésben szenved, has-
hajtó sók helyett a 120. sz. alatti porokat kell
használni. Belső szerek mellett néha külső elleniz-
gatókra is van szükség, milyenek a meleg lábvizek
magukban, vagy hamuval, konyhasóval, mustár-
liszttel erősítve; a mustáros kovászok és hólyag-
húzó, vagy a 40. sz. alatti sebeztető ir, részint a
végtagokra, részint a mellre alkalmazva, s a száraz
köppölyök, melyeket a mellre szokás alkalmazni.
Tompá gyengesség esetében izgató, erősítő, és ösz-
szehúzó szerek használnak, milyenek a timsós savó
a 121. sz. alatti vény szerint, a chinafőzet magában,
vagy ásványokkal a 78. sz. alatti vény szerint, s a
jó ó bor; külsőleg illatos burjánok boros vagy
eczetes főzetei magukban vagy kánnforral; de ezek
alkalmazására nézve mindig orvosi tanácssal kell
élni.

Gyógyulás után a betegségbe való visszacsés
megakadályozására, annak minden indokait kerülni
kell; de néha az előbbi gyógmódot is szükség
folytatni, a szerint a mint a felüdülőben lobos jel-
lem, beteges ingerlékenység, beteges érzékenység,
tompá gyengesség, vagy más betegségek, milyenek
a váltóláz, hasbeli zsigerek dugulása és szokványos
kiürülések fennakadása, melyek miatt a tüdővérzés
ujból visszatérhet, mutatkoznak. Ezen betegség
egyik főoka hülés lévén, ennek kikerülésére az év
hidegebb szakában, sőt minden híves idő alkalmá-
val illő melegen kell öltözni, s a bőrt hideg vízzel
való mosások és hideg fürdők által edzeni.

Vérhányás.

Vérhányás alatt a vértolyás azon nemét kell
érteni, mely a gyomor, vékony belek, lép vagy máj

ereiből veszi eredetét, s a gyomron át hányás által ürítették ki. Kórhatárzatánál nagy vigyázat kívánatik, miután az ember számtalan esetben igen könnyen tévedhet. Így az orrból vagy tüdőkből jövő vér lemehet a gyomorba s onnan hányás által kiüríttethetik; némely emberek csalásból vérhányást vagy vérköpést színlelhetnek; mások épen vért ihattak, melyet némely helyeken az ebvész és nyavalyatörés ellenszerének tartanak; a kis gyermek anyjától vagy dajkájától hevesen szopván, azok emlőiből vért szívhat, melyet később hányás által ürít ki; végre különféle növények nedvei, milyenek a czékla-, málna-, meggy-, cseresznyelé és vörös bor, melyeket az ember néha kihány, hasonlíthatnak a vérhez a nélkül, hogy az ember az ily kiürítéseket vérhányásnak nevezhetné. A valódi vérhányás néha hirtelen meglepi az embert, de legtöbb esetben némely előjelekből, melyek a gyomorra és szomszéd részekre való nagyobb vértorlódásra mutatnak, előre is sejteni lehet. Így gyakran fájdalmat, nyomást, feszülést vagy égést érez a beteg hasában, melyek ha megszűnnek is, újból visszatérnek, kivált étel után, s szívdobogással, undorgással, étvágyhiánnyal, böfögéssel, hányással, néha tulságos étvágygyal vannak párosulva. Az avatatlanok e kórjeleket néha gyomorgyengeségtől vagy gyomortisztatlanságtól származtatják, s ellenök gyomorerősítőt vagy gyomortisztítót alkalmaznak, de a melyek a helyett hogy használnának, a bajt nehezítik. Miután ez előjelek rövidebb vagy hosszabb ideig tartottak, a beteget hirtelen borzadás futja el, mely folytonos forróságba megy át gyors ütérveréssel, a gyomor szorító fájdalmával, undorgással s hányással; néha édes folyadékot érez gyomrából feljöni torkába, végre vért hány,

mely néha tiszta s világos vörös, de többnyire sötét; néha alig egy-két latnyi, de néha több fontra menő; részint folyékony, részint hegedt, s olykor étellel, itallal, nyállal, epével vagy genynyel van vegyülve. Ha a vérhányás kis mértékben történik, a fennebbi kellemetlen jelenségek utána néha megszűnnek s a beteg könnyebben érzi magát, de néha azután is tartanak sőt növekednek. Ilyenkor szünteleni gyomorfájás, undorgás és hányás váltják fel egymást, melyekhez nagy nyugtalanság s szívdobogás is szoktak csatlakozni; a beteg elhalavá nyul, végtagjai elhülnek, ütere meggyengül, érzékei elhomályosodnak, feje szédeleg, s könnyen elájul; de e kórjelek néha ijedősnek is lehetnek szüleményei. Az ily vérhányás néha egy pár perczig vagy negyedóráig tart s azután megcsendesedik, vagy egészen is eláll; de e szünet nem sokáig tart, mert negyed-, fél- vagy több óra múlva a többi kórjelekkel együtt megújul, s ez háromszor, négyszer, sőt gyakrabban is megtörténik, míg minden kórjelek merőben megszűnnek. Ilyenkor a has gyak an megfeszül s feldagad, miután a kiömlött vér egy része a belekbe megy le s ott meggyülekszik, de egy-két napig tartó véres hasmenés néha ezt is elosztatja.

Ezen betegség néha hasbeli zsigerek gyuladásával van párosulva s lobos jellemet visel, de vannak ideges jelleműek is, melyeknél majd nagy ingerlékenységet, majd tulságos érzékenységet, majd szélhüdedes állapotot lehet tapasztalni.

A vérhányásnak egy különös nemét, mely véres hasmenéssel szokott járni *fekete betegségnek* nevezik. Meg lehet ezt bizonyos előjelekből néha évekkel is előre jósolni, s ezen előjelekhez a betegnek epés küleményét, sárgás fekete színét, rosz emésztő

tehetségét, gyakori gyomor- és hasfájását, étvágy hiányát vagy tulságos étvágyát, rendszerinti székrekedését, s komor, szomorú, haragos kedélyét lehet számítani, melyek után véres székeléssel párosult vérhányás áll be, a kiürített vér pedig fekete, sűrű, szurokhoz hasonló, néha csípős, eves, s legtöbb esetben bűdös.

A vérhányásra és fekete betegségekre különös hajlam kivántatik, mely az emberben néha örökség útján, néha születésekor, néha későbbi okoknál fogva fejlődik ki, s különböző nemű, különböző életkoru egyéneknél, különbözőleg nyilvánul. Így vérhányásra a nők hajlandóbbak, de azért a férfiak se mentek tőle, kivált azok, kik ülő életet élnek. Az életkort tekintve, leginkább a 30 és 50 közt lepi meg az embert, ezért 17 éves leány, vagy 90 éves öreg ember ritkán esik bele. Hajlam mellett, mely néha a véredények beteges állapotában áll, indokai lülönfélék lehetnek. Így a hasnak külerőszakok által eszközölt sértései; a gyomorba jutott különféle sértő eszközök, csípős étető-szerek, mérgek; a gyomorban támadt fekélyek megevesedése; erős meleg vagy hideg eledelek és italok; szesz és más izgatószer, hánytatók, hashajtók; epés vagy belférges gyomortisztálanság; tulságos külmeleg, erős mozgás; kedélymozgalnak, kivált harag; szokványos kiürítéseknek, milyenek a havitisztulás és aranyér, elnyomatása; a hasbéli vérforgást gátló daganatok, milyenek a földuzzadt vagy terhes méh, máj- és lép-dugulások; végre némely betegségek, u. m. váltóláz, rothasztó láz és süly.

A vérhányás néha csak rövid ideig tart, s halobos jellemet visel és nem tulságos, egészségére is válhatik a betegnek; de az ily válságos vérhányás ritka. Néha a vérhányás folytonos, néha csende-

sedő, néha félbenhagyó, s ilyenkor néha bizonyos időben tér vissza, mint a havitisztulás kimaradásánál minden hónapban, aranyereseknél tavasszal és ősszel szokott történni, míg visszatérési ideje néha bizonytalan. Az idült vérhányás néha nem veszélyes, de ha sokáig tart az embert kimeríti, senyvesse vagy vízkórossá teszi. Néha a vérhányás hirtelen halált okoz, mi olyankor szokott megtörténni, a midőn erős vérhányásnál a vér a torokban megheged, s ha hirtelen ki nem vétetik, a beteget megfojtja. Hasonló a veszély olyankor is, midőn a vér a gyomorba ömlik ki, mit csak halál után lehet megtudni, mely esetben a beteg hirtelen halálra válik s kimulik. Végre életveszélylyel jár az oly vérhányás is, mely ütérdagos erek megrepedéséből származik.

Ezen betegség gyógyításánál az első és fő teendő a beteg czélszerű elhelyeztetésében és ápolásában áll. Ez okból azon kell igyekezni, hogy a beteg mérsékelt híves és tiszta levegőjű szobában a legnagyobb csendességben legyen; szórító ruháit megoldja; minden mozgást kerüljön, sőt székletételre s vizelni se keljen fel, mert a mozdulatra könnyen ájulásba eshetik, s ezért a beszédtől is őrizkedjék; végre mindent, mi kedélyét fölingerelehetné, el kell tőle távolítani. Ezek elrendezése után az okokat kell eltávolítani, vagy ártalmas befolyásukat mérsékelni. Így ha a vérhányást a gyomorba jutott idegen testek okozták, azokat onnan hánytató által ki kell üríteni, vagy ha kiüríteni nem lehet, a beteggel sok nyákos italt u. m. mandolajtejet, édes tejet, vagy fehér málvagyökér főzetet itatni. Havitisztulás vagy aranyér fennakadása esetében, ezek visszatérítésén kell igyekezni; ha pedig a vérhányás váltóláz jelenségét képezi, a láz-

tól szabad időszakban chinasót kell adni a 42. vagy 43. sz. alatti vények szerint. Okok eltávolítása után, vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a betegség jellemét kell figyelembe venni. Lobos jellemnél a hasra alkalmazott pióczák vagy érvágás által mesterséges vérzést kell előidézni; de az ily vérhányás igen ritka, s legtöbb esetben gyengészen alapszik. Ha e gyengeség a véredények nagy ingerlékenységével van párosulva, a hideg víz gyakori itala, melynek erejét citromlének, eczetnek, Haller savanyának vagy más savanyoknak vegyítéke által lehet nevelni, legjobbat tesz; de ha a beteg a víztől undorodik, lágyító főzeteket, mandolatejet, vagy a 66. sz. alatti olajos fejetet lehet neki adni. Nagy érzékenység esetében bódítókat kell adni, de ezek megrendelését orvosra kell bízni. Belső szerek mellett néha külsőkre is van szükség, milyenek a hideg borogatások és száraz köppölyök, melyeket a hasra szokás alkalmazni, valamint a végtagokra rakott mustáros kovászok s más bőrízgatók. Ha a vérhányás nagy kimerülést okozott s szélhüdedes állapottól lehet tartani, összehúzó szereket kell adni a 121. 122. sz. alatti vények szerint. Ha vérhányás alatt a beteg ájulásba esik, eczetet, reszelt tormát, vagy valami erős spiritust kell orra alá tartani, hideg végtagjait melegített ruhákba takarni, s ha nagyon el van gyengülve, hasát és végtagjait illatos burjánok boros főzetébe mártott meleg ruhákkal borogatni, vagy kámforos eczettel kenegetni. Vérhányás megszünése után néhány nappal, a bélhuzamban létező vért ki kell üríteni, melynek bennmaradása a legrosszabb következéseket vonhatná maga után. Ezt néha maga a természet eszközli, s ilyenkor a kiürítést víz vagy lágyító főzetek italával csak gyámolítani kell; de ha székre-

kedés lenne jelen, mely komoly jelenségeket idézne elő, székletételt kell eszközölni meleg vízből vagy korpafőzetből készített s faolajjal, vajjal, zsirral vagy eczettel vegyített csörék által, vagy ha ezek alkalmazása a betegnek terhére lenne, gyenge hashajtók által, milyenek a borkő czukorral vegyítve s vízben fölolvastva, a szilvaliktarium, s a hashajtósók lágyító főzetekbe fölolvastva.

Betegség után először is azon kell igyekezni, hogy az többé vissza ne térjen, mit sokáig tartó szoros életrend s az indokok kerülése által lehet elérni. Ha nagy gyengeség talált kifejlődni, ezen a felüdülés időszakában alkalmazott erősítő gyógmód által lehet segíteni; de ha a betegség, miként a fekete kórnál szokott történni, belső zsigerek dugulásaiból származott, oszlató gyógyszereket kell adni, milyenek a pitypang, katáng, szappanfű főzetei, s a föloldó savanyuvizek.

Aranyér.

Ezen betegség alatt, melynél a véredények sajtószerű beteges állapotát lehet tapasztalni, oly vérfolyást szoktak érteni, mely eredetét a végbélből veszi. De azért nem minden ily vérzést lehet aranyérnek nevezni, mert a belekből különféle sértések következtében is folyhat vér, s rothasztó láz, süly, vérhas, orrvérzés, tüdővérzés vagy vérhányás alatt a vér a belekbe lemehet, a honnan a végbelen át ürül ki anélkül, hogy ez aranyér következménye lenne; ezért meghatározásában különös vigyázat kívántatik. Az aranyér ritkán lepi meg az embert előjelek nélkül, hanem legtöbb esetben hetekkel, hónapokkal, sőt évekkel is oly jelenségek előzik meg, melyek a vérforgás rendet-

len állapotát tanusítják. Az ily beteget olykor forróság futja át, bőrén mulékony vörösség mutatkozik, szive gyakran dobog; melle szorul, belsejében nyugtalanságot, remegést érez; feje fáj, szédeleg; álmatlan, s ha alszik álmai borzasztók; hasában hol élesebb, hol tompább fájdalmakat érez melyek nem állandók ugyan, de gyakran visszatérnek. Ugyanekkor emésztő tehetsége is szenved, miután étvágya néha túlságos, néha hiányzik, gyomrából savanyuság böfög fel, szelek hántják, s széke többnyire rekedt vagy kemény. Néha melle szorul, máskor nemző részeiben érez fájdalmat vagy túlságos nemi ösztönt, de néha szomorú s tehetetlenség ellen panaszol. Mindezen jelenségek szüntelen változnak, miután a véredények beteges állapotával beteges érzékenység is párosul. Jóllehet e kórjelek az aranyeret mindig megelőzik, de ha a beteg már azelőtt is aranyérben nem szenvedett, belőlök a kifejlendő betegséget előre megjósolni még se lehet, mert utánok más betegség is fejlődhetik ki, melyre a betegnek nagyobb hajlama van; s így néha más vérfolyás, fekete kór, köszvény, köbetegség, rásztkór vagy komolykór lesznek következései. Néha semmi más betegség nem fejlődik ki, hanem az egészség magától helyre áll, mi ha meg nem történik, az aranyeres hajlam növekedik, előjelei alkalmatlanabbakká válnak, sőt ujjakkal is szaporodnak. Az ily beteg néha tompább, néha élesebb fájdalmat érez keresztcsontjában, mintha valami keményt dugtak volna végbelébe, s ez a fájdalom a gerincz hosszában felfelé nyakszirtjáig, lefelé pedig ületéig, sőt czombjaira is kiterjed, melynek következtében ülvi s kelni nehezen tud, hanem inkább áll vagy járkál. Ugyanekkor főfájása, nyugtalansága, szédelgése és szivdobogása növekednek; kedélye lehangoltabb, álma

kevesebb; néha lázas mozgalmak vannak, szelek háborgatják, felbőfög, s széke annyira rekedt, hogy kemény és csomós emésztetét csakis a legnagyobb fájdalommal ürítheti ki. Miután a beteg néhány vagy több napig ekként kínlódott, végre megindul rajta a vérfolyás, néha álmában, néha midőn ébren van, s ha a vérfolyás a végbél zárizmain kívül eső erekből jő, észrevétlenül; de a vérfolyás helye néha benn a végbélben van, s ilyenkor a vér székletételkor vagy erőlködés közben az emésztet kiürítése előtt, vagy az emésztettel együtt, vagy annak kiürítése után ömlik ki. Ezen kiömlött vér ritkán világos, gyakrabban sötétpiros; néha takonynyal, geny-nyel vagy emésztettel vegyült; néha csak az emésztet felületén látható s néha oly sajátságos szagú, hogy a gyakorlott orrú messziről is megérzi; mennyisége néha néhány csepp vagy nehezek, de néha több latra, sőt több fontra menő; kiürítése néha minden fájdalom nélküli, de néha a legnagyobb fájdalommal, égéssel s erőlködéssel történik, mely alatt olykor a végbél is kinyomul. Vérkiürítés után néha minden beteges jelenségek megszűnnek, s többé vissza se térnek, de ez ritka eset, mert az ily vérfolyás könnyen szokványossá válik, s olyankor eleinte ritkábban, később gyakrabban visszatér, míg végre a természet annyira hozzászokik, hogy ha valami ok miatt kimarad vagy elnyomatik, különféle bántalmak lesznek következményei. A tökéletesen kifejtett aranyérnél mindig lehet aranyeres folyást tapasztalni, de előző ezen betegség vér-folyás nélkül is, miután a beteges végbélben néha nagyobb mennyiségű takony választatik el, mi *végbél-hurutnak* neveztetik, mely elválasztás fájdalommal történik, s az elválasztott takony bűdös, eves, mely a szomszéd részeket fölcsípi. Néha a

folyás előtt, vagy ha nincs is folyás jelen, különböző színű s keménységű kisebb nagyobb csomócskák mutatkoznak a végbél nyílása körül, melyek néha érzéketlenek, de néha igen érzékenyek, a székletételt akadályozzák, ha meggyuladnak igen fájdalmasok, s *aranyeres csomóknak* neveztetnek.

Fennebbi kórjelek után ítélve az aranyér nyilvános, rejtett, helybeli, általános, vak, folyó, vörös, fehér, külső és belső lehet.

Az embernek egyenes állása s hasüregének véredényekkel való bővelkedése általános hajlamot szerez ugyan az aranyérre minden emberben, de azért e hajlam egyik emberben mégis nagyobb mint a másokban, s vagy vele születik, vagy szüleitől száll reá, miután a tapasztalat azt bizonyítja, hogy ugyanazon családnak több nemzedéken tulterjedő tagjai is megkapták e betegséget. Az aranyérre való hajlam az élet nem minden időszakában szokott kifejlődni, s annak kifejtésére bizonyos gerjesztő okok gyakorolnak befolyást. Legkedvezőbbnek látszik erre a férfikor lenni, miután a betegség első jeleit leggyakrabban a 30 és 50 év közt lehet tapasztalni, noha az öregek, sőt az ifjak is megkaphatják, ha a gerjesztő okok a lappangó hajlamot bennök korán kifejtik. Ily gerjesztő okok a hidegnek a bőrre való hosszas hatása, s a szeszes italokkal való élés vagy visszaélés, melyek következtében az aranyér hideg éghajlat alatt gyakoribb is mint a meleg tartományokban; így az ülő életmód s a férfi kor, noha a nők se mentek e betegségtől. Indokai különfélék lehetnek. Így székrekedés, erőltetett kemény székletétel, a végbélnek gyakori csőrék által való izgatása; tulságos lovaglás, szűk ruhák; terhes méh, hasbeli zsigereknek különösen májnak és lépnek daganatai; bő

táplálkozással párosult henye életmód; csipős, kemény, fűszeres eledel, szeszes és hevitő italok; erős hashajtók, elnyelt mérgek, s lelki indulatok, melyek közül a harag izgatást, a bánat vértolulást okoz. Mindezen okokra az életművezetben lappangó aranyér más megelőző s a vérforgást megzavaró betegségek után, milyenek a hasbeli zsigereknek gyuladása, hasmenés, vérhas, váltóláz, s szívbántalmak, kifejlődik. Általános oka a has zsigereire való vértolulásban áll, mely a végbél vérfolyásába megy át.

Az aranyérnek ritkán van heves lefolyása, s legtöbb esetben mint idült szokványos betegség tűnik fel. Lefolyása alatt megtörténik, hogy mérsekelt vérvesztés után a beteges jelenségek elenyésznek s a beteg megkönnyebbül; miért is sokan úgy vélekednek, hogy ezen betegség férfiakra nézve ép oly üdvös, mint nőkre nézve a havitisztulás; de ez nem mindig áll, mert ha a vérfolyás tulságos s a beteg egy nap alatt több font vért is elveszít, halványság, végtagok hidegsége, szívdobogás, émelygés, ökröndözés, érvekek elhomályosodása, s ájulás lehetnek következései; ha pedig idültté válik, sorvasztó-lázt vagy vízkórt okozhat. Nem kevésbé veszélyessé válhatik az aranyér olyankor, midőn a vérfolyás, melyhez a természet hozzá szokott, valami ok által elnyomatik; mert ilyenkor a kiürülendő vér más helyekre veszi magát, hol különféle, néha igen veszélyes bántalmakat okozhat, vagy más vérfolyások lesznek következményei. Néha vérfolyás nélkül is bajt okozhat e betegség; ugyanis a végbélben aranyeres csomók támadván, ezek a székletételt nehezítik; ha meggyuladnak, kiállhatatlan fájdalmat, lázt, görcsöket, néha örvongést okoznak; elhanyagolva könnyen genyedésbe men-

nek át, kifekélyesednek s végbélsípolyokat képeznek; néha megkeményednek s rákos elfajulásba vagy fenébe mennek át.

Az aranyér gyógyításánál sokan azt tartják, hogy mihelyt a helybeli bántalom jelei mutatkoznak, a folyást azonnal elő kell mozdítani; de ezen eljárás nem helyes, sőt azon kell igyekezni, hogy a betegség további fejlődése megakadályoztassék, mit az okok eltávolításával lehet elérni. Ezért a beteget inteni kell, hogy az ülő henye életet kerülje, s naponkint mértékletes mozgást tegyen; bő, tápláló, fűszeres eledelokkal és szeszes italokkal ne éljen, sőt az erős kávé is kerülje s étele kevés, szelíd, itala víz legyen; végre a tulságos melegtől, valamint a hüléstől is óvakodják, s így betegségének előjelei néha maguktól is elmúlnak. Ha a betegség már oly fokra hágott, hogy helybeli kórjelek mutatkoznak, s a beteg nagy székrekedés mellett keresztájékán fájdalmakat érez, a sokak által ajánlott erős hashajtók helyett, melyek a has véredényeinek ily esetben való izgatott állapotát s gyuladásra való hajlamát nevelnék és így ártának, szoros lobellenes életrendet kell a betegnek ajánlani, s őt arra inteni, hogy testileg, mint lelkileg pihenjen, magát mérsékelt melegben tartsa, szelíd növényi eledelkel éljen, s tiszta vizet igyék, melybe citromlevet, borkövet vagy salétromot vegyíthet. Ha ezen szelíd gyógymód nem elégséges, s minden jelek gyuladássos állapotra mutatnak, vért kell bocsátni nem annyira pióczák mint érvágás által. A kifejlett betegség rendszeren háromféle alakban mutatkozik, u. m. folyó-, vak- és elnyomott aranyér, melyek különböző gyógymódot igényelnek. Folyó aranyérnél annak az életművezetben okozott következéseire kell figyelni, s ha a beteg utána könnyeb-

bülést érez s a helybeli kórjelek oszolnak, azt elnyomni nem szabad, csak arra kell ügyelni, hogy a beteg minden ártalmas befolyást, mi azt tulságossá tehetné vagy ellenkezőleg elnyomhatná, kerüljön. Ezért testileg miut lelkileg szoros életrend kívántatik, mely annál szükségesebb, minél nagyobb s tartósabb a folyás. Ez utolsó esetben a szoros életrend mellett lágyító főzeteket kell a betegnek adni savanykás sziruppal vagy eczetes mézzel, vagy mandolatejet. Ha tulságos folyásnál gyengeség jelei mutatkoznak, a folyás mérséklésére kénsavanyt vagy Haller savanyát kell a lágyító főzetekbe vegyíteni a 25. 73. sz. alatti vények szerint, s ha ezek nem használnak a 120. és 123. sz. alatti szereket. Néha a vérfolyás a fennebbi szerekre sem csendesedik, s noha ritkán szélhűdéssel határos állapotot ölt magára. Ilyenkor erősebb gyógyszerekhez kell folyamodni, milyenek a timsó, china, fahéj, a 121. 122. 124. sz. alatti vények szerint s a jó bor; külsőleg pedig a kereszttájékának, végbélnyílásnak és hasnak tiszta vagy eczetes hideg vízbe mártott ruhákkal való borogatása, de a mely szerekre ritkán van szükség, mert a mérsékelt aranyeres folyás, melyet a természet idézett elő, néhány nap vagy több hét múlva végre magától is eláll. Vérzés elállása után az általános betegséget kell gyógyítás alá venni, hogy az aranyeres folyás többé vissza ne térjen. Ennek eszközlésére először is az okokat kell eltávolítani, s azután a betegség azon jelleme ellen intézni a gyógymódot, mely a hasbeli, de legkivált a végbélbeli vérbőséget fenntartja. Ha az ok a szívnek s vérnek lobos állapotában fekszik, a lobellenes életmódot tovább is folytatni kell, míg a hasbeli zsigerek dugulásánál fölolvasztó szerek szükségesek. Ez utolsó esetben, ha

székrekedés van jelen, a beteg lefekvés előtt igyék egy pohár tiszta vagy czukros vizet, reggel pedig mielőtt fölkel, hasát durva posztóval vagy lágy kéfével dörzsölgesse, s néha olajjal, lágyító kenőccsel, vagy meleg vízbe mártott szappannal kenegesse, s minél több érett gyümölcsöt egyék. Dagadások ellen tavasszal föloldó növényeknek, melynek a pitypáng, katáng, füstike, szappanfű s pápafű kisajtott nedveit vagy vonatait lehet használni magukban vagy glaubersóval. Néha ezeknél az ásványvizek, melynek Magyarhonban a füredi, Erdélyben a borszéki égvényes savanyu-vizek s a budai meleg források, melyeknek gyógyereje a só és kénes alkatrészek által föltételeztetik, italul mint fürdőül használva sokkal több sikert fejtenek ki. Nem kevésbé jót tesz ezen betegségben a kén, melyet rendszeren magnesiával s borkövel szokás vegyíteni a 125. sz. alatti vény szerint; de ha erreszékletétel nem következik, s gyuladás jelei nem mutatkoznak, a borkő helyett glaubersót lehet vegyíteni gajákkal a 126. sz. alatti vény szerint. Ha a hasbeli dugulások nagy ingerlékenységgel vannak párosulva, bódítók tesznek jót, de ezeket csakis orvos beleegyezésével lehet használni, s velök visszaélni nem szabad. Ha az aranyér jelenségeit nagy gyengeség, különösen az emésztő-rendszer gyengesége tartja fenn, erősítő életmód mellett, erősítő gyógyszerekkel kell élni, melynek az ezerjófű-, vidraelecze-, pápafű-főzetei s a 27. 28. sz. alatti vegyítékek, melyeknek bizonyos ideig folytatott használata után a vaskészítményeire s a chinafőzetre lehet átmenni a 45. s 127. sz. alatti vények szerint, de ily esetben a vasassavanyu-vizek- s jóó-bor itala is igen jó szolgálatot tesz. Jóllehet e gyógymódok az aranyeres folyás visszatérését néha megakadályozzák,

lyozzák, de azért a beteg még sem szabadul meg mindig minden bajától, mert igen gyakran aranyeres csomók fejlődnek ki nála, melyek széketételét nehezítvén sok alkalmatlanságot okoznak. Ezek eltávolítását néha hideg vízzel való borogatások vagy hideg ülfürdők által lehet eszközölni, melyeknek az a hasznok van, hogy ha a csomók megmaradnak is, a gyuladással jellemezhető, mely könnyen genyedésbe mehet át, eloszlatják. Kik a hideg víztől irtóznak, aranyeres csomóikat lágyító, vagy lágyító bódító kenőccsel kengethetik a 67. 128. sz. alatti vények szerint, vagy hasonló pépekkel borogathatják az 50. 38. sz. alatti vények szerint; de ha a gyulladás e szelidebb lobellenes gyógymódokra nem szűnik, a csomók közelébe pióczákat kell hogy alkalmazzanak. Ha a csomók fenébe akarnának átmenni, bemetszéseket kell azokba tenni s a vérzést lágyító pépek által mértékletesen fenntartani. Ha elhanyagolás következtében a csomók genyedésbe akarnak átmenni, megérlelésükre nappal lágyító pépeket, éjjel lágyító tapaszokat kell tenni az 50. 62. sz. alatti vények szerint, s ha maguktól fölfakadni nem akarnak, föl kell azokat nyitni, azután pedig a sebeket, hogy el ne fajúljanak, minden nap tisztán bekötözni. Ha a csomók keményedésbe mennek át, eloszlatásukra oszlató irakat kell alkalmazni a 129. sz. alatti vény szerint, de rákos elfajulás esetében mielőbb orvoshoz kell folyamodni, hogy a bajt műtétel által eltávolítsa.

Vérvezetés.

Vérvezetés alatt a vesékből, húgyvezető csövekből, vagy vizelet-hólyagból eredő s a vizelet-csőn át történő véres kiürülést kell érteni, melynél a vér

legtöbb esetben vizelettel együtt megy el s azért a vizelet vörös, ha pedig áll, benne a vér meghegedvén vöröses barna ülepet rak le. Meghatározásában igen nagy vigyázat kívántatik, mert nem minden vörös vizeletet lehet vérvizelés jelének tartani, miután az lobos lázakban, epebőségnél, vízkórban, sőt némely gyógyszerektől is vörössé válhatik a nélkül, hogy vérrel lenne vegyülve. Kétes esetekben a véres vizeletet abból lehet megismerni, hogy ha az ember abba egy darab fehér rongyot márt, az megvörösödik, vagy ha a vizelet ülepét tüzhöz teszi, az megheged. A vizelettel kiürített vér néha világos-, néha sötét-vörös; néha tiszta, néha takonynyal vagy genynyel vegyült s bűdös; néha néhány cseppre, néha több latra, sőt több fontra menő; néha minden előjel nélkül indul meg, de néha kórjelek előzik meg s követik. Ha a vérvizelés a vesékből jő, azt a vesék tájékán való fájdalom előzi meg, mely gyakran a czombokra, neinzőrészekre, sőt a köldök és gyomor tájékra is kiterjed, s a beteget néha hányásra készíti. Ha a vérvizelés a húgyvezető csövekből jő, a fájdalom a vesék tájékától a szeméremdombig terjed, s ezen vonalban hosszú daganatot lehet tapasztalni, mely a vesékből a húgyvezető csövekbe leszívárgott vér meghegedésétől származik, a vizelést sokáig akadályozza, s ott elfajul, míg végre a vizelő csőbe jutván, apró férgek alakjában s nagy fájdalmak közt a vizelettel kiürítetik. Leggyakoribb a húgyhólyagból eredt vérvizelés, melyet abból lehet megismerni, hogy a vesék vagy húgyvezető csövek beteges állapotát hirdető jelenségek hiányznak, s a beteg alhasában vagy végbele tájékán érez különböző ideig tartó nyomó, feszítő, szűrő, vagy égető fájdalmat, mely minden nyomásra nö-

vekedik, a czombokra s has nagyobb részére kiterjed, s nagy nyugtalanságot, undorgást, néha hányást s gyakori vizelésre való késztetést okoz, melyre a vizelet nagy erőltetéssel s cseppenkiut megindul, s utána vizelettel vegyült vér ürül ki.

A vérvizelés néha egyszerű, néha más betegséggel vagy valami életművezeti hibával van párosulva, s néha lobos- néha ideges jellemet visel.

Ezen betegségre különös hajlam kivántatik, melyet az ember néha szüleitől örököl, néha gerjesztő okok következtében, melyenek a húgy-készítő s kiürítő szerveket érdeklő ártalmas befolyások, s megelőző betegségek, mint gyuladások, húgykövek és aranyér, később nyer. Indokai az altestet vagy egész testet érő küllerőszakok, a test nagy rázkódtatása, hűlés, szeszes italok-csipős fűszerek- vizelet-hajtószerek- és salétrom nagy mértékben való használása, erőszakos közösülés, és szokványos vér-folyások-, melyenek az aranyér és havitisztulás fennakadása lehetnek. Néha más betegségek, mint rothasztó láz pestis, rosztermészetű himlők, vérsenyv, és gutaütés kórjelét képezi

A vérvizelés, ha lobos jellemű s valami életművezeti hibával párosulva nincs, néha nagy könnyebbulést okoz, sőt válságos is lehet, de ez a ritkább esetek közé tartozik. Átalán véve az ideges jellemű vérvizelés több veszélylyel jár mint a lobos, s ezért rothasztó lázban, pestisben, sülyben s vérmes gutaütés után nagyon veszedelmes jelenség. Oly vérvizelésnél, mely életművezeti hibákkal van párosulva, nem igen jó kimenetelt lehet jósolni, mert ha egy darab ideig el is áll, újból visszatér, ha csak az életművezeti baj el nem háríttatik.

Gyógyításánál először is az okokat kell elhárítani, s azután vagy ugyanakkor a betegség jelle-

mére figyelni. Lobos jellemnél néha vérbocsátásra van szükség, érvágás, pióczák vagy köppölyök által, melyeket a betegség foka szerint kevesebb vagy nagyobb számmal a beteges tájakra kell alkalmazni; de csekélyebb foku gyuladásnál a szelídebb lobellenes gyógy mód is, melyhez a beteg nyugalomba helyhezése, lobellenes életrend, belsőleg lágyító főzetek vagy mandolatej, de salétrom s más sók nélkül, külsőleg lágyító pépek s langyos láb-vizek tartoznak, elégséges. Nagy ingerlékenység s érzékenység esetében, melyek gyakran erős fájdalmak által tüntetik ki magukat, bódítók, Haller savanya, hánytató gyökér kis adagban, s mákony tesznek jót az 51. 73. 120. 76. 123. sz. alatti vények szerint. Tompa jellemü gyengeség esetében belsőleg a 122. 124. sz. alatti összehúzó szorító szereket s jó ó-bort kell a betegnek adni, külsőleg pedig hideg vagy épen jeges vízzel való borogatásokat kell alkalmazni, melyek ha nem használnak s a gyengeség igen nagy, illatos burjánok vizes vagy boros főzeteivel való borogatások, illatos spiritusokkal való kenetetések s hideg vizes csőrék, melybe néha bort, spiritust vagy timsót kell vegyíteni, lehetnek jó sükerrel; de ily esetekben az orvosi tanácsot mellőzni nem kell.

A betegség újbóli visszatérését az okok kiküszöbölésével lehet megakadályoztatni.

Hugycső-vérzés.

Ezen betegség, mely nőknél ritkábban fordul elő, mint férfiaknál, a vizelecső ereinek vérfolyásában áll. Férfiaknál csak könnyü ráismerni, mert ezeknél a vér a vizelecső számos ereiből vizelet vegyülete nélkül folyik ki, de nőknél, hogy a vér-

zés a húgy-csőből-e vagy a méhüvelyből történik, meghatározni igen nehéz. Mindkét esetben a vér néha minden előjel nélkül indul meg, de gyakran oly előjeleket lehet tapasztalni, melyek a húgy-cső beteges állapotát mutatják. Így a beteg húgy-csőjének egyik vagy másik részében nagyobb csiklandást, néha különböző fokú fájdalmakat érez, melyek a szomszéd részekre is kiterjednek, a vizelést és székletételt akadályozzák s néha lázt idéznek elő. Ezen tünetek közt a vér elindul, még pedig néha a makkból, néha a húgy-cső első vagy hátulsó részéből, néha a maghólyagocskák nyílásából, úgy hogy volt eset, a midőn közösülés alatt vagy, éjjeli magömlés alkalmával mag helyett vér ürült ki. Az ezen betegségben kiürült vér néha világos-, néha sötét-piros, s néha néhány cseppre, néha több latra, sőt ritkán több fontra megy.

A húgycső-vérzés okai húgykövek, sebészi műtőeszközök alkalmazása s ütés által okozott gápi sértések, önfertőzés vagy gyakori közösülés, a vizelet szervekre izgatólag ható gyógyszerek, aranyér elnyomatása, húgycső-gyulladás, bujakóros takár s életművezeti hibák lehetnek.

Ezen betegség, ha csekélyebb okból származik s életművezeti hibákkal párosulva nincs, hamar meggyógyul; de a vérvesztés néha oly nagy, hogy gyengeséget, sorvadást, vízkórt s ezek következtében halált idézhet elő. Ha a férfi nemzőcső belsejében életművezeti hibák, például fekélyek vagy ércsomók vannak jelen, olyankor a vér a szomszéd részekre átszivárog s azon részeket meggyulasztja, melyből genyedés, kellemetlen kelés és sipolyos fekélyek támadhatnak a legszomorúbb következményekkel.

A húgycső-vérzés gyógyításánál az okok elhári-

tása után a betegség jellemét kell figyelembe venni. Lobos jellemnél a betegre nézve legnagyobb nyugalom s lobellenes életmód kívántatik hasonló gyógy móddal, mely a betegség fokozata szerint hol szelidebb hol szorosabb szokott lenni, s néha helybeli vagy általános vérbocsátást is igényel, különösen midőn húgycső-gyulladás is van jelen, mely esetben a cső tövére pióczákat kell alkalmazni; míg ideges jellemnél, ha az nagy ingerlékenységgel van párosulva, a 123. sz. alatti vegyület tehet jó szolgálatot. Ha ezen szerekre a vérzés el nem áll, a húgycsőt hideg vízben kell fürösztetni, vagy hidegvízzel borogatni, melyhez néha nagyobb süker kedvéért ecetet, timsót, spiritust vagy valami összehúzó főzetet, például cserháj főzetét lehet vegyíteni a 130. sz. alatti vény szerint. Ha ezek sem használnak, nyomást kell ujjak segedelmével a húgycsőre alkalmazni, annak előbörét előre huzván s összenyomván, vagy ha a vérzés a húgycső hátsó részéből eredt, a nyomást a húgycső tövére alkalmazván, s ha ez is sükertelen, a húgycsőbe dugott műszerek által kell a nyomást eszközölni, mit azonban csakis ahoz értő orvos tehet. Ugyanekkor ha nagy gyengeség van jelen, belsőleg erősítő szereket kell adni a 122. 124. sz. alatti vények szerint, melyek hatását a jó ó-bor mértékletes itala is igen elősegíti.

Méhvérzés.

A méhvérzés alatt oly beteges állapotot kell érteni, a midőn a méhből a méhhüvelyen át szokatlan időben nagy s a nő egészségét többé kevésbé megzavaró vérfolyás történik. A méhvérzés különböző fajaihoz a *haritisztulást, terhések, szülők, gyermekágyasok s aggnők méhvérzését* lehet számítani.

Leggyakoribb ezek közül a *havitisztulás*, mely néha igen korán megjelenik, néha gyakran járja a nőt, sokáig tart s nagy vérvesztéssel történik. Korainak lehet a havitisztulást nevezni olyankor, midőn az a fölserdülés rendes ideje előtt jelenik meg; de ezen idő a különböző éghajlatok alatt különböző, mert a meleg éghajlat alatt már az élet 8—9-dik évében megjelenik a tisztulás, északon ellenben csak a 18—20-ikban, míg nálunk s a mérsékelt éghajlat alatt általában, megjelenésének rendes ideje a 14—16-ik év, ámbár itt is vannak esetek, hogy a 12-dik évben megjelent a nélkül, hogy korainak lehetett volna nevezni. Míg a havitisztulás mérsékelt, gyógyítani nem kell; de a korai tisztulás kivált ha sokáig tart, s nagy mértékben jelenik meg, az egészséget néha veszélyezteti, s ilyenkor azt elhanyagolni nem szabad. Hogy az ily ártalmas havitisztulást illőleg gyógyítani lehessen, ismerni kell azon kórjeleket, melyek azt megelőzik s kísérik. Néha a tisztulás minden előjel nélkül hirtelen lepi meg a nőt, de néha különféle kórjelek előzik meg, u. m. futó forróság, szívdobogás, rendetlen ürítésvetés, főfájás, szédelés, álmoság vagy álmatlanság, s éjjeli nyugtalanság; néha undorgás, ökröndözés, teliség és nehézség érzése a hasban, különösen a méh tájékán; néha tompább vagy élesebb fájdalom a kereszt-köldök s kis has tájékán; néha a nemzőrészek viszketése csiklandozása; székletételre s vizeletre való nagyobb késztetés, de a melyek kiürítése nehézséggel történik. Ezen előjelek után rövidebb vagy hosszabb idő múlva a tisztulás elindul, eleinte mint nyákos és tojás fehéréhez hasonló folyadék, s csak ezután történik a valódi véres kiürítés. Néha a tisztulás csendesen folyik le s utána minden beteges jelenség elenyészik, de gyakran a vele járó

kórjelek azután is tartanak, sőt növekednek s ujab-
bakkal szaporodnak. Néha a vér cseppenként megy
el, néha folyik, de időszakonként megszűnik, néha
azonban szünet nélkül folyik. A kiürült vér néha
nehány latra, néha több fontra megy; színe néha
világos-piros, néha feketés, folyékony vagy hegedt;
néha genynyel, takonynyal vagy hárttyákkal ve-
gyült, s néha szagtalan, néha kellemetlen szagu.
Vérfolyás után a beteg néha megkönnyebbül, de
ha a tisztulás tulságos, olyankor a beteg kimerül,
bőre elhalványul, arcza összeesik, szemei beesnek,
teste meghidegszik, szívdobogás lepi meg, ökrön-
dözik, hány, ütere gyors, kicsi, gyenge, néha aka-
dozó, néha alig érezhető, lélekezete nehéz, szava
meggyengül, külérzékei elhomályosodnak, elájul,
néha görcsöket kap, s ha segély nem érkezik, meg-
hal. Néha a folyás után a gyengeség is elmulik, s a
beteg előbbi élénkségét visszanyeri, de ha többször
elő jő, idült bántalmak lehetnek következései.

A havitisztulási méhvérzésre különös hajlam
kivántatik, mely ugyan minden nőben megvan, de
az egyikben még is nagyobb mértékben mint a
másikban, s vagy örökölt, vagy különös ártalmas
befolyások következtében, melyek a méhben na-
gyobb ingerlékenységet s a méhre nagyobb vértol-
ulást eszközölnek, fejlődik ki. Ily hajlamgerjesztő
okok, melyek városon sokkal gyakoribbak mint
falun, az ülő élet; a hasat és mellet szorító öltöze-
tek; a phantasiát és nemiösztönt korán fölger-
jesztő lelki ingerek, milyenek a regények olvasása,
színelőadások látogatása s fiatal emberekkel való
társalgás; némely betegség, milyen a görvélykór;
tulságos életerő, miként az erős, vérdús, jól táplált
s henye nőknél lenni szokott; vagy a test és nemző-
részek tulságos érzékenységgel s ingerlékenységgel

párosult gyengesége. Indokai heves mozgás, táncz, hányás, erős köhögés, lelki indulatok, különösen harag, a nemi közösülés rendkiyi vágya, szeszcs fűszercs eledelék s italok, erős kávé és thea, nemzőrészek izgatása, önfertőzés, durva gyakori s havitisztulás alkalmávali közösülés, szokványos kiürítések elnyomása, hasmenés, vérhas, epés tisztátalanság s belférgek lehetnek. Néha süly, rothasztóláz, vagy rossz indulatú himlő következménye, mely esetben, különösen, ha tulságos és sokáig tartó, szélhüdéses jellemet ölt magára.

A *terhes nők méhtérzése* a nők különös állapota miatt különös kórjelekkel jár. Ezen vérzés a magazatot az anyai testtel összeköttetésben tartó méh-lepényből ered, mely ártalmas befolyások erőszakos működése következtében a terhes nőt hirtelen meglepi, míg közönséges esetben annak bekövetkezését előjelek hirdetik. Így a terhes nő ilyenkor futó meleget érez; feje fáj, nyugtalan, alvása zavart; szive dobog, lélekzete nehéz; undorog, ökröndözik, hasa fáj; néha nagy gyengeséget érez és szomorú; színe halvány, szemei lankadtak; végre a magzat azelőtt érezhető mozgása megszűnik, a terhes nő szeméremtente fölött nyomást érez, melyhez a kereszt-csonttól a farcsontig terjedő s a szülfájdalmakhoz hasonló fájdalmak csatlakoznak, néha a betegség növekedtével láz is jelenik meg s így a vérfolyás reá jő. Néha a vérzés csekély s ottan-ottan eláll, de néha tulságos s ilyenkor az első nyolcz nap alatt a magzat is elmegy, még pedig a terhesség három első havában burkaiba zárva. A terhesség hét hónapja előtt a magzat a méhen kívüli életre alkalmatlan, sőt a hetedik hónapban is elhalhat, de nagy gondviselésre megis

élhet. Legteljesebb a gyermek kora akkor, ha a kilenczedik hónapban születik.

A mi a terhések méhvézésének s a magzat ezáltal elhajtásának okát illeti, a természet ugyan az ember kezdődő életét annyira védi, hogy a terhes nőt néha érdeklő nagyobb külerőszakok is a magzatnak semmi sérelmet nem okoznak, mit az is bizonyít, hogy némely terhéseknek magzatuk erőszakos elhajtására tett kísérleteik néha sikertelen maradnak, mindemellett is vannak nők, kiknek az elvetélésre nagyobb hajlamuk van. Ilyenek az ingerlékenyebb testűek és méhűek, vagy azért hogy bennök, miként bővérű jól táplált s henye nőknél lenni szokott tulságos életerő van, vagy azért, hogy testalkotások gyenge, mire a finom idegzetű, méhkóros és korán férjhez ment nők szolgálnak példányul. Ily gyengeséggel párosult ingerlékenységet tulságos kiürítések, u. m. hasmenések, hosszas szoptatás, vérfolyások, kellemetlen lelki mozgalmak, kivált szomorúság, gyakori s hirtelen egymásután következő terhességek, s már egyszer megtörtént elvetélés idézhetnek elő. Az ezen betegségekre való hajlamot a méh s ezzel határos részek életművezeti hibái is előidéznek. Indokai a terhes hasát érdeklő külerőszakok, u. m. ütés, szorítás, durva közösilés, heves mozgások, u. m. táncz, rázó kocsizás, terhék emelése, hányás, köhögés, hasmenés vagy vérhas alatti erőlködés, szeszes italok, ingerlő gyógyszerek, mérgek, heves lelki indulatok, u. m. nagy öröm, harag, félelem, végre más betegségek, u. m. váltóláz, nyavalyatörés rohama s cholera lehetnek.

A terhések vérfolyása néha erélyes, néha gyengeségen alapuló ingerlékenységgel párosult, néha tompa jellemű, mire rendszeren akkor van eset, ha a

méhvérzés kimerült egyénben nagy mértékben jő elő, vagy rothasztó láz, süly, roszindulatu váltóláz, vagy cholera idézték azt elő.

A terhések vérfolyásánál néha azon különös eset adja elő magát, hogy a méhlepény a méhnyakában áll, s ilyenkor arra hajlandó nőknél a terhesség első hónapjaiban hirtelen elvetélés történik. Ha a terhesnek az elvetélésre hajlama nincs, terhessége első hónapjaiban semmi nehézséget nem érez, s csak a hetedik hónap után kap vérfolyást, mely több napi pihenésre s vizirányos fekvésre megszűnik ugyan, de a legcsekélyebb mozgásra is újból visszatér. Az ily nő vizsgálatakor kitetszik, hogy a méhlepény a méhszájában áll, s ha ilyenkor a vérfolyás növekedik, az elvetélés könnyen megtörténik.

Néha a nőt terhessége lefolyása alatt semmi baj nem éri, de szülése alatt kap veszedelmes vérfolyást, mely *szülők vérfolyásának* neveztetik. Ez olykor szokott megtörténni, midőn az előlálló méhlepény a méhnyakához van növe, vagy midőn a méh más részéhez levén növe, attól, igen gyorsan végbe menő szülés alkalmával hirtelen elválnak. Néha a méhből csekély mennyiségű vér folyik ki, de annál nagyobb mennyiségű önlök a méh üregébe, mi olyankor szokott megtörténni, midőn nehéz és hosszas szülésnél a gyermek feje sokáig be van ékelve, vagy a méhlepény elválása után a méhszája erős görcs által zárva levén, a szülés s a vér kifolyása megakadályoztatik.

Az ily vérfolyás okai nehéz szülés, szülészeti műtételek durva alkalmazása, a szülés előmozdítására használt szeszes és más izgató szerek, görcsöket előidéző ijedés, ritkán a méhnek megrepedése lehetnek.

Szülés után néha *gyermekágyi vérfolyás* is jöhet elő. A gyermekágyas egészségének fentartására a gyermekágyi tisztulás, mely a szülés és méhlepény elválása következtében történt méh-sebesítés következménye, 1—6 hétig tart, s folyama alatt a méh kitágult ereiben meggyült vér a méh fokontinzi összehúzódása által kiürítettik, elkerülhetetlen szükséges; de ha tulságos s a gyermekágyas nő nyilvános gyengítésével történik, beteges állapotnak lehet tekinteni.

A gyermekágyi vérfolyás okai nehéz és hosszas szülés, a méhnek durva bánásmód és szülési műtételek által okozott sértései, az ágynak mihelyt a szülés végbe ment azonnal odahagyása, heves mozgás, a gyermekágyassal való durva bánás, bő táplálék, fűszeres és szeszes eledelek s italok, hánytató, hajtó vagy izgató gyógyszerek, s heves indulatok, különösen nagy öröm, harag, néha ijedés, szomorúság, végre a méhlepény vagy emberi pete egy részének a méhben való visszamaradása s ott rothadásba való átmenetele lehetnek.

A fennebbi okok által előidézett gyermekágyi vérfolyás néha erélyes jellemű s gyuladással párosult; néha ingerlékeny gyengeség jellemét viseli; néha pedig szélhüdéses, kivált ha a már azelőtt gyengenő a tüdővész utolsó időszakában van, vagy ha nehéz hosszas szülés, különösen nagy vagy több magzat világra hozása következtében, a tulságosan kitágult méhet szélhüdés éri s össze nem húzódhatik.

Mindezen méhvérzések addig jöhetnek elő, míg a nőben fogamzási tehetség van; de ha az benne megszűnik, nemcsak havitisztulása marad ki, hanem az eddigi vérfolyásokra való hajlamát is elveszti. Nálunk a havitisztulás a 45—50-ik évig tart,

noha arra is voltak esetek, hogy fogamzási tehetőséggel egész a 60 ik évig tartott, de legtöbb nönél a 40 és 50 év közt rendetlenné válik. Így három, sőt több hónapig is kimarad, de újból visszatér, még pedig nagyobb mértékben, míg végre hosszabb ideig tartó kimaradások után végkép elenyészik. Ennek következtében a nőt sokféle betegség lepheti meg, s többek közt az ugynevezett *agnók cérfolyás*, amelynek különböző jelleme van

Ezen vérfolyás vérdús és jóltáplált nőknél vérbőségből származhatik, de lehet a nemzörészek izgatása által előidézett méhbeli életműves hibának, u. m. keményedésnek, pöfetegnek, ráknak következménye, mely gyakran visszatér s minden segélylyel daczol. Ilyenkor a vérrel néha geny is takarodik ki, a vérfolyás fehér folyással váltakozik, s a beteget nagy fájdalomnak kinozzák.

A méhvérzés az egészséget néha nem veszélyezteti, sőt havitisztulás fennakadása következtében támadt betegségekben hasznos is; de ha tulságos, a beteg néha annyira kimerül, hogy félholtta válik, s ha rajta hirtelen nem segítnek, el is halhat. Néha a beteg megmarad, de benne rövidebb vagy hosszabb ideig tartó gyengeség marad fenn, vagy hajlama szerint különféle beteges állapot, u. m. az emésztő szervek idült gyengesége, hasfájás, szelek, rendetlen székelés s ezek következtébeni senyves állapot, nehéz lélekezés, köhögés, különféle fájdalmak, különösen* főfájás, külérzések elgyengülése, szédelgés, görcsök, különösen méhkóros görcsök, havitisztulási rendetlenségek, fehérfolyás, néha aszály, sorvasztóláz s vízkór fejlődnek ki. A vér-folyás kimenetelének helyes jóslata a kiürült vér mennyiségétől, minőségétől, a vérzés tartósságától, a beteg testalkatától, a betegség jellemétől, kór-

vegyületétől s a vérfolyás által már előidézett következményektől függ. A korai méhvérzés, ha erős leánynál annak sérelme nélkül történik, nem veszélyes s az életművezet gyorsabb fejlődésére mutat; de az ily esetek nálunk ritkábbak, mert a korai havitisztulás itt rendszeren ingerlékeny gyengeséggel jár, s gyenge életművezet, vérfolyásokra, méhkóros görcsökre, terméketlenségre s elvetelésre való hajlam jele. A felserdülés időszakán túl levő leányok vagy erős nők erélyes havitisztulása nem veszélyes, sőt egészséges; de az életművezet vagy a méh ingerlékeny gyengesége miatt néha ez is túlságossá válhatik, s kisebb vagy nagyobb gyengeséget idézhet elő. A terhesek méhvérzése, ha mérsékelt, az első hónapokban jelenik meg s minden fájdalom nélküli, a havitisztulást láttatik pótolni, s anélkül hogy roszkövetkezése lenne, gyakran eláll. Ha a méhvérzés a méhlepény elválása következtében történik, mindig kétséges kimenetelű; megtörténik ugyan, hogy ha a méhlepénynek csak egy része válik el, a vérfolyás eláll, de ha a méhlepény nagy része válik el, azzal a gyermek is mindig elmegy, mind a gyermek mind az anya nagy veszedelmére. Ha a szülés a terhesség hat első havában megy végbe, a magzat néha már a méhben elhal s testén rothadás jelei látszanak, vagy ha élve jött is a világra, nemsokára meghal. Minél tovább tart a terhesség, a méhlepény annál inkább oda nő, s a beálló vérfolyás annál nagyobb, annál kimerítőbb. — Legveszedelmesebb a terhesek és szülők azon vérfolyása, mely előre álló méhlepényből ered, a méh megrepedéséből eredő pedig többnyire halálos. Az aggnők vérfolyása, mely vérbőség következménye s erélyes jellemű, semmi veszélyt nem okoz, de a méh életművezeti hibáiból származott igen

veszélyes. Átalán véve minden vérfolyás lehet veszélyes, de azért némelyen a természet is segít.

A méhvérzések gyógyításánál először is az okokat kell kipuhatolni, hogy azokat mielőbb eltávolítani lehessen. Ezért a beteget lefektetvén, szorító öltözeteit megoldván, s neki azon tanácsot adván, hogy összeillesztett czombokkal vízirányosan feküdjék s magát inkább hivesen mint melegen tartsa, jól meg kell vizsgálni, mely alkalommal a nemzőrészekre különös figyelmet kell fordítani. Vizsgálat után az okok eltávolításához fogván, ha a vérzést a nemzőrészeknek giliszták, önfertőzés, gyakori közösülés, vagy belejük dugott dugaszok által való ingerlése idézte elő, ezen okokat mielőbb meg kell szüntetni, mert másként minden gyógyítás sükeretlen marad. Hasonlólag kell cselekedni, ha az okot folytonos ülőélet, a képzelődő tehetségnek buja ingerek által való fölizgatása, vagy szesz és más hevítő italokkal való visszaélés képezik. Gyomor- vagy béltisztátalanságnál, epés körvegyületnél, vagy gilisztáknál, hánytatók hasbajtók vagy giliszta-ellenes szerek kellene a 8. 9. 20 sz. alatti vények-, s a gilisztakór rovata alatt megírt mód szerint; így más betegségek esetében is a saját rovataik alatt megírt mód szerint kell bánni. Okok eltávolítása után a betegség jellemét kell tekintetbe venni. Bővérü, jól táplált s henye életet élő nők gyakori, tulságos és hosszas vérfolyásánál, ha az vérbőség következtében jött elő, lobellenes gyógymódot kell alkalmazni, mely vékony növényi eledelekből, tiszta víz, borköves víz, lágyító főzetek, vagy hig mandolatej italából s a 6. 30. sz. alatti szerekből áll; de ha nagyobb gyuladás jelei mutatkoznak, a karon eret is kell vágni. Ha a vérfolyást ingerlékeny gyengeség tartja fenn, részint a 25. 73.

sz. alatti csillapító, részint a 120. 76. sz. alatti ellenizgató szerek tesznek jót. Ha a tulságos és hosszas vérfolyás tompa szélhűdéses jellemű, s nagy gyengeséget idéz elő, szorító-szereket kell adni a 121. 122. sz. alatti vények szerint; de ily esetben a fahéjfestvény legjobbat tesz a 131. sz. alatti vény szerint. Ha a veszedelem el van hártva, de a gyengeség még tart a 123. 124. sz. alatti erősítő szerek igen jó szolgálatot tehetnek; de ha a gyengeség ezek mellett is annyira növekedik, hogy újabb veszélytől lehet tartani, izgató szerekhez kell folyamodni, melyeket azonban egyedül orvos rendelhet meg. Belső szerek mellett néha külsőkre is van szükség, melyek megválasztása szintén nagy vigyázatot kíván. Erélyes jellemű méhvérzésnél minden külszertől óvakodni kell, csak ha gyengeséggel van a vérzés párosulva, s belső szerekre nem engedve sokáig tart, lehet külszereket alkalmazni, melyek közt a hasnak tiszta vagy eczetes és jéggel hidegített vízzel való borogatásai különös jó hatással vannak. Azoknál, kik a hideget nem tűrik s arra görcsöket kapnak, vagy gyengeségök növekedik, illatos burjánok vizes, eczetes, vagy boros főzetével kell borogatásokat tenni. Néha timsónak, zöld-, kék-, vagy fehér gálicznak olvadékait, cserhéjfőzetet, vagy illatos eczetet lehet borogatásul használni, de összehúzó szereket a méhbe fecskendezni nem szabad. A mi a terhes nők vérfolyását illeti, ez mindig veszélylyel jár, miután legtöbb esetben elvetélés vagy korai szülés szokta követni az anya nagy veszedelmére. Ezért az erre hajlandóktól, vagy elvetélést már szenvedtektől, mindent, mi vérforgásukat ösztönözhetné, tiltani kell; és így a fűszeres eledeleket, szeszes italokat, tulságos külmeleget, heves mozgást, heves indulatokat, fárasztó

beszélgetést, terhek emelését, tánczot, hasának s nemzõ-részeinek mindennemû izgatását s szorítást, különösen terhessége három első havában azon időben, midõn tisztulása meg szokott jelenni; s az ily terhes nõ lefeküvén, néhány napig csendesen pihenjen. Ha életrendi szabályok mellett gyógyszerekre is van szükség, azokat a betegség jelleme szerint kell megválasztani. Így, ha a beteg vérbõség vagy szívének erélyessége miatt forróságot, nyugtalanságot, lélekzetbeli nehézségeket, szívdobogást, fõ- és hasfájdalmakat érez, a betegség fokához mérsékelve vért kell rajta bocsátni, vigyázzván, hogy az tulságos, helytelenül alkalmazott vagy el-sietett ne legyen, mi szintén elvetélést okozhatna. Ha a méhvérzést gyengeség jellemzi, miként az méhkóros nõknél gyengítő befolyások következtében szokott történni, vérbocsátás helyett testi lelki nyugalmat s a nemzõ-részek ingerlésének kerülését kell tanácsolni, s belsõleg csillapítókat adni a 73. 120. 123.sz. alatti vények szerint. Nagy gyengeség esetében a vérfolyás kikerülésére erősítő életrend s a 122. 124. 127. sz. alatti szerek lehetnek jó hatással. Ha az elvetélésre hajlandó gyenge terhes nõ terhességének félidejét túlhaladta, a késõbbi vérfolyás kikerülésére vigyázva vasfürdõkkel s nyáron vasas savanyu-vizekkel élhet. Különös figyelmet érdemel a terhes nõk azon vérfolyása, mely az előre álló méhlepénybõl ered. Ennek megakadályoztatására szükség, hogy a beteg terhessége utolsó hónapjaiban feküdjék, s ha a szülõfájdalmak beállanak, a szülést nem kell a természetre bízni, hanem értelmes szülést hivatni, ki az élet fentartására czélszerû segélylyel szolgáland. Ha a szülés vagy gyermekágy alatti vérfolyásnak, bármi okból származott gyuladás következtében eré-

lyes jelleme van, mind általános, mind helybeli vérbocsátásokat kell tenni, ha pedig a vérzést a méhlepénynek a méhben visszamaradt része vagy más idegen test tartja fenn, azokat vigyázva el kell távolítani, de ezek is az orvos teendőihez tartoznak. Ha nincs gyuladás jelen s a vérfolyást csupán a méh nagy ingerlékenysége tartja fenn, külsőleg a méh tájkára tiszta vagy eczetes vízzel hideg borogatásokat kell tenni; de ha ezek nem használnak s a bőr szárazsága és üterek gyorsasága az egész edényrendszer ingerlékenységét bizonyítja a 73. sz. alatti szert kell adni. A gyengeség nagyobb fokánál, midőn a terhes vagy szülő nő halvány, végtagjai hidegek, ütere kicsi, gyenge, a szélhűdés kikerülésére a 131. sz. alatti élesztő szert kell adni, s ha a beteg erre melegedni, pirosodni, ütere növekedni kezdett, adagját kevesbíteni, azután pedig körülményekhez képest a 123. sz. alatti szert használni. Ha a beteg a hideg borogatásokat nem tűrné, illatos burjánok vizes, eczetes vagy boros főzeteiből, vagy illatos eczetből, langyos borogatásokat kell tenni. Az aggnők vérfolyásánál szintén a betegség jelleme szerint kell eljárni. Így, ha a vérfolyás vérbőségből származott, lobellenes gyógymódot kell rendelni; meghagyván, hogy a beteg nő szelíd növényi eledelekkel éljen; a fűszeres, szeszes és hevítő eledeleket s italokat kerülje; belsőleg télen feloldó növények főzeteivel, nyáron égvényes savanyu vizekkel, székrekedés esetében keserű vizekkel éljen s néha eret vágasson. Igerlékenységgel párosult, vagy tompa jellemű vérfolyásnál a betegség jelleme szerint kell cselekedni, mint már e betegség tárgyalása alatt többször említve volt. Ha az aggnők vérfolyása sokáig tart, vagy gyakran megújul, a méh életművezeti hibáira lehet gyanu, mely eset-

ben az izgató szerekkel mind belsőleg mind külsőleg igen vigyázva kell élni, s a méhet gondosan megvizsgálni, mert az ily bajok eleinte gyuladással kezdődnek, melyet az izgató-szerek csak növelhetnek. Ez esetben is legjobb orvosi tanácssal élni.

Méhvérzés elállása után, a könnyen történhető visszaesés megakadályoztatására, s az ezen betegségre való hajlam kiirtására, a gyógyítást a szerint, a mint a betegség jelleme kívánja, hosszabb ideig folytatni kell. Erélyes jellemnél lobellenes életrend, hasonló gyógmód s a nemzörészek ingerlésének kikerülése szükséges; gyengeség esetében a gyengeség fokához alkalmazott erősítő gyógmód, különösen tiszta száraz levegő, mérsékelt mozgás, szelíden tápláló eledelek, milyenek a tej, gyenge hus, italul néha jó ser és bor; gyógyszerül eleinte Haller savanya a 73. sz. alatti vény szerint, később kesernyés szerek, china, vas, a 127. sz. alatti vény szerint, nyáron vasas savanyu-vizek, milyenek Magyarhonban a bártfai, lublói, Erdélyben a radnai, s ha a gyengeség igen nagy, vasas- és timsós-fürdők.

MÁS NEDVEK KIÜRÜLÉSEI.

Beteges izzadás.

Izzadás által a testből sok ártalmas anyag gőzölög ki, és így ez valameddig illő mértékben történik az életművezetnek nem kárára, hanem hasznára van; de néha oly tulságos, hogy miatta az életművezet szenved, s az ily izzadást beteges izzadásnak nevezik. Ezen betegség meghatározásában különféle körülményekre kell tekintettel lenni. Így először is azt kell meghatározni, hogy az izza-

dás tulságos-e vagy nem, miután tudva van, hogy egy középkorú s középnagyságu ember naponként 2—7 font izzadságot gőzölög ki. Ezt ugyan pontosan megmérni nem lehet, de az izzadságtól nedves ruhákról hozzá lehet vetni, tekintetbe vévén az egyéniséget is, miután némely ember, míg egészséges soha sem izzad, míg másnak egészsége bizonyos mennyiségű izzadástól függ. Figyelni kell továbbá az időre, hogy az izzadás nappal-e, vagy csupán éjjel jelenik meg, valamint arra is, hogy az általános-e, vagy a test bizonyos részére u. m. főre, mellre, hónaljakra, lábakra, vagy a test felére szorítkozik. Az izzadság minőségét szintén tekintetbe kell venni, mely néha szagtalan, néha savanyu, miként a kanyaró kiütésénél, — bűdös, hugyszagu, miként rothasztó lázakban, — és dögleletes, miként némely haldoklóknál lenni szokott; izére nézve az izzadság néha fanyar, édes, keserű, sós, savanyu, néha szagát és ízét elnyelt tárgytól u. m. hagymától, pézsmától nyeri; végre színe néha tiszta, de néha homályos, fehér, tejszínű, sárga, zöld, feketés vagy vörös s néha enyves. Az izzadság ezen különfélesége a testben létező anyagok különféleségétől függ, azért erre igen nagy figyelemmel kell lenni, valamint azon jelenségekre is, melyek az egész életművezetben mutatkoznak, s az izzadást megelőzik, kísérik vagy utána következnek.

Az izzadásra némely embernek különösebb hajlama van, melyet vagy örököl, vagy a bőrt gyengítő befolyások következtében később nyer, s ezért a gyermekek, nők és betegségekből fölüdülők erre hajlandóbbak is. Indokai heves mozgás, ingerültség, hevítő eledel s hasonló különösen szeszes italok, izzasztó gyógyszerek, tapaszok, borogatások, pépek, fürdők által eszközölt száraz vagy nedves külme-

leg, gyomortisztátalanság, s szék- vagy vizelet-rekedés lehetnek. Néha az erős izzadás más betegségek kórjelét képezi, s különösen lobos lázaknál, helybeli gyuladásoknál, midőn a gyuladás nagyobb foka már csendesült, vagy csúzos és hurutos lázaknál, az életművezetnek hasznára van.

Az izzadásnak néha ideges jelleme van; így ideges és rothasztó-lázban s a hagymázban nagy gyengeséggel szokott párosulva lenni, sőt a sorvasztóláz végső időszakában az életművezet fölmozdítását mozditja elő. Néha a tulságos izzadás mellett semmi más betegséget nem lehet fölfedezni, mint nagy ingerlékenységgel párosult gyengeséget, melyet hosszas virrasztások, tulságos vérfolyások, hosszas szoptatás és erőt feszítő munkák idéznek elő.

Az izzadás néha folytonos, csendesedő, vagy félbenhagyó; néha szokványos; néha általános vagy részletes. Ha lobos betegségek következménye, válságos szokott lenni; de néha ideges betegségekben is javára lehet a természetnek, ha nem tulságos és nemsokáig tartó; míg ellenkező esetben az életerőt kimeríti, sorvadást és sorvasztó lázt okoz, melynek néha kórjelét képezi, s ha a sorvasztó láz belsigerek kifekélyesedésének következménye, a legrosszabb jel. A bő izzadás a rossz természetű váltólázban is veszedelmes jelenség.

Ezen betegség gyógyításánál először is az okokat kell elhárítani, de egyuttal annak az egész életművezetre háromló következményeit is tekintetbe kell venni. Ha az izzadás, például a lábak izzadása, szokványos, és így az illető egyén egészségének fenntartására szükséges, azt elnyomni nem szabad, mert elnyomása a legveszedelmesebb következményeket vonhatná maga után. Így esetben a beteg izzadásra

hajlandó tagját tartsa tisztán s azt minden nap langyos vízzel mosogassa, de izzadása ellen összehúzó vagy szárító szereket használni ne merjen. Ha különféle betegségek lefolyása alatt válságos izzadás áll be, elfojtani az ilyent se szabad, hanem mérsékelt külmeleg s bodza- vagy hársvirág theák itala által fentartani. Egyedül a tulságos és haszon nélküli izzadás kíván gyógyítást, s az ilyen ellen a betegség különböző jelleme szerint kell eljárni. Ha az izzadásnak, miként hurutos, csúzos lázakban s helybeli gyuladásoknál történni szokott, lobos jelleme van, lobellenes gyógymódot kell használni, mely néha vérbocsátást kíván, de néha a szelidebb lobellenes szerek is, milyenek az árpafőzet, saletrom, borkő s gyengébb hashajtók, elégségesek az 5. 6. 20. 23. 30. sz. alatti vények szerint. Ha az izzadást, mint a sorvasztó-lázaknál, ingerlékenységgel párosult gyengeség tartja fenn, növény- vagy ásványsavanyokat különösen Haller savanyját kell adni a 24. 25. 73. sz. alatti vények szerint; de néha ilyen esetben a zsálya-thea, valamint az erősítők is, milyenek a jó bor, china-főzet sat. jót tesznek. Az általános izzadásnál sokkal gyakoribb az egyes tagok u. m. lábak, nemzörészek, kezek, hónaljok izzadása, melynek néha kellemetlen szaga is van. Az izzadást hirtelen elnyomni itt sem tanácsos, hanem a beteges részeket szekfü- vagy zsálya-főzettel való mosogatás s ezen főzetekben való fürösztés által erősíteni kell, nehéz szaguk eltávolítására pedig a 132. sz. alatti chlor-mész olvadékkal kell mosogatni.

Gyógyulás után a betegségbe való visszaesés megakadályozására, az ingerlékeny bőrt erősítő életrenddel, mértékletes mozgással, hideg vízzel való mosdásokkal, hideg fürdőkkel erősíteni kell, mely czélból gyengébbeknél hideg víz helyett, bort

vagy vasas fürdöket lehet használni a 133.sz. alatti vény szerint.

Nyálfolyás.

A nyálfolyás oly betegség, mely tulságos mennyiségű s beteges minőségű nyál elválasztásában áll. Megjelenését rövidebb vagy hosszabb idővel kórtünetek előzik meg, mely alkalommal a beteg szájában nagyobb égést érez, inyei megvörösödnek, megdagadnak, úgy tetszik neki mintha fogai hosszabbak lennének s azok igen érzékenyek, lehelete bűdös, nyálmirigyei földagadnak s azokban különböző fokú fájdalom áll be, míg végre a nyálfolyás elindul, melyet a beteg vagy lenyel, vagy kiköp. A kiürült nyál, mely a betegség növekedtével naponként 4 — 12 fontra is megy, néha vékony, átlátszó, szintelen, vízhez hasonló, de néha habzik, néha pedig geuj vagy vér vegyülvén közibe, tejszinüvé, sárgássá, zöldessé vagy vörössé válik; néha enyves vagy tömör, iz és szagnélküli, de néha édes, savanyu, vagy sajátságos izü; néha szelíd természetü, de néha csipős, úgy hogy azon részeket, melyeket érint, meggyulasztja, sőt föleszi. Ezért nehezebb nyálfolyásban a beteg nyelve, inye, s szája üregét bevonó takhártyája isszonyuan földagadnak, tüzelnek, fájnak, kipattogzanak, vagy kifekélyesednek, fogai inognak, melyek következtében rágni, nyelni és beszélni nehezen tud; nyitott szájjal lévén kénytelen alunni, álma is zavart, s ilyenkor, ha nyála szüntelen folyik is, szája kiszárad, ha pedig száját befogja, a nyál torkára megy s megfojthatja.

A terhesebb nyálfolyás mindig lázzal van párosulva, mely néha lobos, de néha ideges vagy rothasztó.

Ezen betegségre némely embernek különösebb hajlama van, mely vagy örökség útján, vagy születéskor, vagy később fejlődik ki benne, s a nyálat elválasztó mirigyek nagyobb érzékenysége s ingerlékenysége által tűnik ki. Indokai külerőszakok u. m. nyomás, ütés, sebek, melyeknek rendszeren nyálsipolyok szoktak következményei lenni, fogzás, fogfájás, fogszú, igen meleg eledelek s italok, csipős táp- és gyógyszerek, dohány, szájszivacsok, nyelv- és toroklob, arczfájdalom, gyomortisztátalanságok, bélférgek, hasbeli dugulások, a hasnyálmirigy vagy méh beteges állapota, terhesség, szokványos kiürülések-, különösen izzadás elnyomása, de leggyakrabban a higanynyal való élés vagy visszaélés lehetnek. Néha más betegségeknek u. m. himlőnek a genyedés időszakában, víziszonynak, gutaütésnek s váltó-láznak képezi körjelét.

A nyálfolyás néha csekély betegséget képez, s ha okai elháríttatnak, magától is el áll; de néha sokáig tart, a rágást és emésztést akadályozza, s ennek következtében a beteg elsoványodik, elsorvad. Néha a nyál megevesedik s a száj belső részét vagy torkot meggyulasztja, melynek következtében a beteg meg is fuladhat.

A nyálfolyás gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani, de emellett a betegség jellemét is figyelembe kell venni. Ha a lázas vagy higanytól származott nyálfolyás lobos jellemű, mely nem csak helybeli, hanem általános körjelek által is kiüti magát, vérbocsátásra van szükség, érvágás, pióczák vagy köppölyök által. Hasonló eljárást kíván a himlők genyedése alatt támadt nyálfolyás is; de legtöbb esetben a szelídebb lobellenes gyógy-mód is elég, mely lobellenes életrend mellett tiszta levegő élvezésében, s lágyító-főzetek vagy mandola-

tej italában áll, melyekbe a körülményekhez képest salétromot, borkövet, szalamia-sót vagy kis adag hánytató-borkövet vegyíthetni a 6. 26. 30. 64. sz. alatti vények szerint. Ugyanekkor száj öblögetésre langyos vizet, tejet, korpa-, málva- vagy ziliz-főzetet kell használni, külsőleg pedig a nyakra száraz meleget vagy lágyító pépeket alkalmazni. Ha ezek nem használnak, a nyálat elválasztó szervek ingerlékenységének csillapítására ként kell adni a 102. sz. alatti vény szerint. Néha gyenge izzasztók, milyenek a bodza- vagy hársvirág-theák s a 64. 120. sz. alatti szerek, vagy gyenge hashajtók tesznek jót, melyeknek hatását langyos lábvizekkel, fürdőkkel s a nyakra vagy végtagokra alkalmazott bőrizgató szerekkel lehet nevelni. A nyálat elválasztó szervek nagy ingerlékenysége vagy érzékenysége esetében a bódítók is igen jót tesznek belsőleg, mint külsőleg, az 51. 76. 38. sz. alatti vények szerint, ügyelvén hogy általuk mérgezés ne történjék. Végre, ha a nyálfolyást nagy gyengeség tartja fenn, erősítő, sőt összehúzó szerekhez kell folyamodni, milyenek külsőleg a zsályafőzet szederj-lik-táriummal, nagyobb gyengeségnél a cser- és fűzhéjának, valamint a felálló timpó gyökerének főzete s a timsó vízben vagy vörös borban fölolvastva, mint szájmosók, belsőleg pedig a china-főzet magára vagy valamely vaskészítménnyel a 127. sz. alatti vény szerint s a jó bor.

Betegség után az indokokat gondosan kezelni kell.

Hányás.

A hányás oly beteges állapot, mely a gyomor tartalmának a tápcsőn, száj nyílásán, sőt olykor az orrlyukakon is át történő kiürülésében áll. Néha

minden előjel nélkül lepi meg az embert, s miként csecsemőknél is tapasztalhatni, legkisebb kellemetlenséggel sem jár; de néha oly kórjelek előzik meg, melyekből bekövetkezését gyanítani, sőt biztosan tudni lehet. Az ily beteg, mielőtt a hányás reá jő, rövidebb vagy hosszabb idővel tompább vagy élesebb fájdalmat, feszülést, csikarást vagy égést érez gyomra tájékán; étvágya csekély vagy merőben hiányzik, s vagy általában minden, vagy csupán némely eledel iránt viseltetik utálattal, mihez később azon kellemetlen érzés is járul, hogy nem csak az eledeltől, hanem az italtól is undorodik; nagy gyengeség lepi meg, feje nehéz, szédeleg, külérzékei különösen szemei megzavarodnak, arcza elhalaványul, végtagjai meghülnek, sőt ájulásra is hajlandó. Ezen rövid, de gyakran megújuló s mindig kellemetlenebbé való undorgás után, különböző szagu s izü felbőfögések történnek, a beteg elkezd ökröndözni, mely alatt nyála folyik s ajkai reszketnek, végre hány, mely sokaknál nagy nyögéssel s az egész test megrázkodtatásával megy végbe. Kiürítés után a fennebbi kórjelek eltűnnek, a beteg kellemes izzadásba jő s megkönnyebbül, de ezen javulás néha csak rövid ideig tart, mert a betegség néha többször is előjő. A hányás által kiürítettek mennyisége néha csak néhány latra, de néha több fontra megy; a mi pedig azok minőségét illeti, néha csak meg nem emésztett, félig megemésztett, vagy éppen megromlott eledelek üríttetnek ki, míg néha nyálkásságot, gyomornedvet, epét, vért, genyt, belférgeket, sőt életműves elfajulásokat is hány ki a beteg. Ha hányás alkalmával székrekedés is van jelen, ilyenkor a bél-sár könnyen fölfelé fordulhat s hányás által üríttetetik ki, mely egyike a legalkalmatlanabb, sőt legve-

szélyesebb betegségeknek s általában *miserere*-nek neveztetik.

Ezen betegségre némely embernek kitünő hajlama van, melyet vagy örököl vagy később nyer, s a melyet néha életműves hibák tartanak fenn. Indokai számtalanok lehetnek, melyeknek pontos ismerete a gyógyításra nézve elkerülhetetlen szükséges. Így a csipős eledelek és italok, szeszes italok, növényi-, ásványi- és állati-mérgek, sőt az ártatlan eledelek és italok is, ha az ember azokat oly adagban élvezi, hogy gyomra meg nem emésztheti, hányást okozhatnak, míg néha betegesen elválasztott nyálkásság, epe vagy gyomornedv lehetnek annak okai. Néha az ok a gyomor lobos állapotában fekszik, mely vagy heves vagy idült, és szeszes italok, csipős mérgek, a lábokról eltűnt köszvény vagy különböző szokványos kiürítések elnyomása által gerjesztetik. Néha lobos állapot nélkül a gyomor-és hasizmok ingerlékenységétől vagy érzékenységétől ered, miként az rász- és méhkórosoknál undorító tárgyakra való gondolatra, heves mozgásra, keringésre, kocsiban való háttal ülésre s tengeren való hajózásra szokott történni. Néha a gyomor tompa gyengeségétől származik, mint a nagyétüeknél, kiknek gyomra a sok eledeltől kitágulván, azokat meg nem emésztheti; de a rothasztó-lázban s a gutaütés után is hasonló hányás szokott történni. Néha a hányás oka, a gyomornak lappangó gyuladások következtében kifejlett életművezeti hibáiban feneklik, mely gyuladásokat szeszes italokkal való visszaélés, vagy más lassan működő okok támasztják. Az ily beteg hónapokon s éveken át tompa fájdalmat, nyomást feszülést, s szelet érez evés után gyomrában, mely kórjelek, ha mértékletesen él, eltűnnek, de mértékletlen életre, gyo-

morerősítő-szerekre vagy hánytatókra növekednek, míg végre idült hányás fejlődik ki, mely evés után két-három órával jő a betegre, néha évekig is kinozza őt, s gyakran rákos elfajulással van kapcsolatban. Ritkán a gyomor ellágyulása is oka lehet a hányásnak, s ezen ellágyulás néha oly nagy, hogy a gyomor átlyukad. Megtörténhetik ez felnőtteknél is, de leginkább kisdedek vannak ennek kitéve, s az ily gyermek szüntelen sir, mindent kihány, elsoványodik, sorvasztó-lázba esik, s néhány nap alatt meghal. Néha a hányást a gyomor idegeinek a test többi idegeivel való rokonsága idézi elő, s így erős főfájás, a fősérelmei, agygyulladás, lobos agyvízkór, erős fogfájás, nehéz fogjövés, tüdőlob, mellvízkór, tüdőgümök s kelevények, máj- és lép-dugulás, epe- és húgykövek, terhesség, méh- és herék-betegségei, hasmirigy-daganatok, hasvízkór, érdagok, belférgek, gyomortisztátalanság, sérvések, mind megannyi okai lehetnek. Végre székrekedés, elnyelt kemény tárgyak, s görcsök is hányást okozhatnak. Néha más betegségeknek, milyenek a gyomor- és váltóláz, gyulladások, kütetek különösen a himlő, s idegkórok például szamárhurut, képezi kórjelét.

A hányás némely betegségekben, milyenek a gyomorláz s több mások jót tesz, de veszélyes következései is lehetnek. Így a test megrázkodtatása által sérvést, előeséseket, orr- és más vérfolyásokat, elvetélést, görcsöket, gutaütést sat okozhat, s ha sokáig tart, az életerőt kimeríti, melynek elsoványkozás és sorvadás lehetnek következései. Gyermeknél a hányás kevésbé veszélyes, mint felserdülteknél s öregeknél. A havi tisztulás és terhesség ideje alatt, köbetegeknél, sérvésre, vérfolyásra, gutaütésre hajlandóknál veszélyesebb,

mint az ezen bántalmaktól mentteknél. Kevésbbé veszélyes, ha eledelek vagy italok, mintha mérgek okozzák. A váltóláz rohama alatt-, vagy valamely küteg kitörésének időszaká alatt támadt hányás kevésbbé veszélyes, míg az agygyuladás-, kezdődő lobos agyvíz-kór- vagy gutaütés kórjelét képező igen veszedelmes. A csekélyebb ingerlékeny jellemmel bíró legkevésbbé veszélyes, míg a lobos vagy tompa ideges jelleműnek, vagy a gyomor életműves hibái által okozottnak szomorú kimenetele van s hosszas kínzás után is halállal végződik.

A hányás gyógyításánál először is meg kell határozni, hogy az nem válságos-e, mely esetben elfojtani nem szabad, hanem inkább előmozdítani és könnyíteni. Ha a beteg eleget hány, semmit sem kell neki adni, hanem ügyelni, hogy a hányás nagyobb bajt ne okozzon; e végre hogy hányás alatt meg ne füljön, fejét előre kell hajtani s kevésbé fölemelni, ha pedig sérvése talál lenni, arra sérvkötőt alkalmazni. A hányás könnyítésére kevés meleg vizet, székfü- vagy hársvirág-theát lehet a betegnek adni, de ha gyomortisztátalanság jelei mellett mégis keveset hány, arra kell őt utasítani, hogy ujjával torkát izgassa, sok meleg vizet igyék, vagy vegyen hánytatót a 8. 9. 18. 19. sz. alatti vények szerint. Ha a gyomortisztátalanság kiürítése után más tisztátalanságok által okozott beteges állapot marad fenn, ez ellen kell működni. Különös figyelmet kell a mérgek által okozott hányásra fordítani, mely esetben a mérgezések rovata alatt adott utasításokat kell követni. Ha a hányást nem gyomortisztátalanság, hanem más betegség okozza, az okozó betegség megszüntetésével a hányás is megszűnik. A lábról eltűnt köszvény által előidézett hányásnál a köszvényt bőrizgató szerek által

vissza kell téríteni. A gyomor életműves hibái, különösen gyomorkeményedés által előidézett hányásnál mindentől, mi e keményedést okozza vagy fentartja, óvakodni kell; és így a szeszes italoktól, hüléstől, ülő életmódtól, indulatoskodástól; ha pedig idült gyuladás jelei mutatkoznak, pióczákat kell a hasra alkalmazni, szelíd eledelkkel élni, s gyógyszerül gyenge föloldó szereket, különösen föloldó növényeknek-, milyenek a pongyola-pitypáng, földfüstike, orvosi pemet és mezei katáng, kiszajtott nedveit, főzeteit vagy vonatait használni. Ha a hányást a gyomor ellágyulása okozza, a szerint, a mint azt lobos állapot vagy gyöngeség jellemzi, majd lobellenes, majd erősítő szereket kell alkalmazni, de ez esetben a gyógyulás nehezen sikerül. Néha a hányás okát nem életművezeti hibák, hanem a gyomor más beteges állapota képezi; ilyenkor, ha gyuladás van jelen, lobellenes gyógymódot kell alkalmazni, ha pedig a hányást csak a gyomor ingerlékenysége okozza, csendesítő szereket kell adni, milyenek a lágyító nyákos főzetek u. m. ziliz- és szálep-gyökérfőzet, az arab-mézga vízben felolvasztva cukorral, a keményítő-porul vagy fölolvasztva, különösen pedig a szénsavany a 4. sz. alatti vény szerint. Hasonló sikert fejtenek ki honi savanyu vizeink, milyenek a szalatnyai és füredi Magyarhonban s a borszéki Erdélyben, magukra, citromlével vagy borral vegyítve. Néha a pezsgő bor tesz jót, máskor a Haller savanya a 73. sz. alatti vény szerint. Ha a hányást a gyomorban lévő savanyuság okozza, mit a beteg savanyu leheletéről, kisdedeknél azok zöld székéről lehet megismerni, savanyellenes szereket kell adni, felnöttek-nél a 134.- kisdedeknél a 135. sz. alatti vény szerint. A gyomor idegeinek nagy érzékenységénél

bóditók tesznek jót az 51. sz. alatti vény szerint, vagy a hánytató-gyökér kis adagban a 120. sz. alatti vény szerint. Néha a hideg víz vagy jég használ, ha az ember velök kis adagban, de sűrűn él, s ezek néha a beteges ingerlékenységen alapuló misererét is megszüntetik. Ha a hányást a gyomor gyengesége tartja fenn, izgató szereket kell használni, melyeknek a székfűvirág-, méhfü- és fodormenta-theák, Hofman-cseppjei, jó tokai bor; de ha a gyengeség tompa jellemű, orvosi beleegyezés mellett erősebb illatos szereket is u. m. mustárt, paprikát, borsot, fahéjat, szerecsendiót lehet adni. Belső szerek mellett néha a külsők is segítenek, melyek megválasztásában szintén a betegség jellemét kell figyelembe venni. Így lobos jellemnél a hasra alkalmazott lágyító pépek tesznek jót, míg beteges ingerlékenységnél hamuval, zabbal, sóval vagy illatos burjánokkal töltött meleg zacskókkal vagy illatos füvek boros főzetébe mártott meleg ruhákkal kell a hasat borogatni. Ily esetben néha repülő zsirnak vagy illatos szesznek a gyomortájékára való bekenése, vagy száraz köppölyöknek, mustáros kovásznak, hólyaghuzó tapaszoknak a hasra való alkalmazása is jó szolgálatot tesz.

Hogy az ember magát a betegségbe való visszaeséstől biztosítsa, kerüljön minden indokot s a gyógymódot a betegség jellege szerint darab ideig még folytassa.

Hasmenés.

A rendes székletétel, mely által a test táplálására nem alkalmas anyagok ürülnek ki, az ember egyénies egészségére multhatatlanul szükséges; de ha ezen kiürülés szokottnál gyakrabban történik,

beteges állapotot képez, mely *hasmenésnek* nevezetik. A hasmenés kórhatárzatában különös figyelemmel kell lenni az ember egyéniségére, miután némelynek néha 2—3 széke is van naponkint, míg más 2—8 nap alatt, anélkül hogy egészsége szenvedne, egygyel is beéri. A hasmenés néha hirtelen lepi meg az embert, de néha különféle kórjelek előzik meg, s az ily beteg már azelőtt elveszti étvágyát, szelekkel bajlódik, felböfög, feje nehéz és fáj, szája száraz, szomjuság gyötri, gyakran köpköd, gyomra émelyeg, ökröndözik, kedvetlen, lábai nehezek, míg végre széke lesz, mely alatt néha hasfájást, vagy émelygést érez, ökröndözik s néha el is ájul. Székletétel után némely beteg magát könnyebben érzi, de némelynél rövidebb vagy hosszabb ideig tartó elgyengülés marad fenn. Ha a hasmenés nagy mennyiségű vagy rossz minőségű eledelektől származik, olyankor székrekedés előzi azt meg, fennebbi előjelek mellett a beteg hasa föl van puffadva, nyelve rút, feje szédeleg, székletételre könnyebbülést érez s emésztete közt néha eledelek maradványai látszanak. Ha a hasmenés nagyobb mennyiségű epe kiömlésétől származik, olyankor az emésztet nagy része epével van vegyülve, mely néha sárga, néha zöld, néha feketés-barna s gyakran oly csipős, hogy a végbélben égést okoz, sőt a szomszéd részeket meggyulasztja, fölcsípi. Ily epés hasmenésnél epegyülem jelei is mutatkoznak, milyenek a máj tájékán való feszülés, szúrás, mely a gyomorig kiterjed, a száj keserősége, sárga nyállal fedett nyelv, a szemek sőt néha az egész bőr sárgasága, sáfrány színű vizelettel. Savós vagy nyálkás hasmenésnél az emésztet savóhoz, vagy nyálkásághoz hasonlít. Néha a bevett eledelek s italok emésztetlenül mennek el, mi a gyomor és belek gyenge-

séggel párosult tulságos ingerlékenységét föltételezi. Néha a hasmenés a bélhuzam valamelyik részében legtöbbször a végbélben támadt gyuladás következtében elválasztott genyhez hasonló homályos fehér folyadék kiürítésében áll. Van eves hasmenés is, mely belső zsigerek gyuladásának evesedésbe menetelétől származik s husmosadékhoz hasonlít. Végre van véres hasmenés, melylyel vér megy el, anélkül hogy orr-, gyomor- tüdővérzésnek, vérhányásnak vagy aranyérnek lenne következménye; s az ily hasmenés, miután fölserdülteknél rothasztó láznak, sülynek, vagy gutaütésnek következménye, igen veszélyes.

Ezen betegségre leginkább a gyenge és ingerlékeny belüeknek van kitünő hajlamuk; és így a kisdedeknek, öregeknek, nehéz betegségekből, különösen hasmenésből, vérhasból, cholérából fölgógyultaknak, ülő életet élőknek, sokat evőknek és ivőknek, s a hashajtó vagy izgató gyógyszerekkel visszaélőknek. Indokai sok vagy rossz eledel, kisdedeknél az anya vagy dajka tejének különféle okok következtében való megváltozása, kemény, zsiros vagy avas eledel, némely gyümölcsök u. m. dinnye, cseresznye, barack, szilva, szőlő, édes zöltségek és gyökerek, méz, sok vízital, peshedt vagy sós részekkel bővölködő víz, eléggé meg nem forrott szeszes italok, u. m. must, ujbör, ujsör, hánytatók, hashajtók, föloldó szerek, főnek, lábaknak, hasnak vagy gyomornak meghütése, félelem, epés hasmenésnél epebőség, más betegségeknek u. m. csúznak, köszvénynek, sömörnek eltűnése lehetnek. Néha más betegségek u. m. lázak, himlő, belférgek, tüdővész kórjelét képezi.

A hasmenés néha heves betegséget képez s folytonosan tart, de néha csendesedik, sőt válto-

gatva meg is szünik. Néha csak néhány napig, néha hetekig, hónapokig, sőt évekig kínozza a beteget. Néha válságos s ilyenkor a más fontosabb betegségek kórjelei utána eloszlanak, de néha, kivált ha hosszasan tart, nemcsak alkalmatlan, hanem ártalmas is, miután kimerülés, sorvasztóláz, vízkór, sőt halál lehetnek következményei. A csupán eledelek s italok által okozott hasmenés kevésbbé veszélyes s kiürülés után önkényt megszünik, míg a csipös szerek vagy mérgek által okozott veszélyes, sőt halálos is lehet. A nem régi hasmenés kevésbbé veszélyes, mint a régi, elhanyagolt, vagy szokványossá vált. A szelídebb, lobos vagy ingerlékeny jellemü hasmenés nem igen veszélyes, s okok eltávolítása után önként megszünik, míg a nagyobb gyuladás vagy életművezeti hibák, például tüdővész vagy más kífekélyesedések által okozott vagy táplált, a legrosszabb reménnyel kecsegtet. Nem kevésbbé rossz körülmény hasmenésnél, ha ahhoz hányás, csuklás, kis ütér, végtagok meghidegedése járulnak, mert ezen jelek a belek fenés állapotára mutatnak.

Gyógyításánál először is azt kell meghatározni, hogy nem válságos-e, mely esetben azt elnyomni nem, de hogy tulságossá ne váljék, mérsékelni kell, mit az okok eltávolításával lehet elérni. Ha a hasmenést csipös eledelek, italok, gyógyszerek, vagy mérgek okozták, ki kell azokat a testből üríteni; de néha azok maguk is oly nagy hasmenést okoznak, hogy hashajtókra szükség nincs, sőt azokkal az ember ártana. Ilyenkor a csipös szerek hatását lágyítók által, milyenek az árpa-, zilizgyökér-, szálep-főzet, hárs- vagy székfüvirág-thea, és nyákos levelek, ártalmatlanná kell tenni. Erős hashajtók vagy csipös gyógyszerek által okozott hasmenésnél édes

tej, mandola-tej, vagy olajos fejetek tesznek jót; de ha a hasmenést savanyu mérgek okozták, a fennebbi szerek helyett inkább szappant vagy savanyellenes szereket kell adni vízben fölolvasztva, míg égvények által okozott hasmenésnél savanyok gyakorolnak jó hatást. Mindezen szereket, melyekről a mérgezések rovatában bővebb említés tétetik, nemcsak belsőleg, hanem külsőleg csőre alakban is lehet alkalmazni. Ha a hasmenést, a gyomorban vagy belekben rég óta létező, s azokat izgató tisztátalanság okozza, hánytató vagy hashajtó által ki kell azt onnan üríteni a 8. 9. 20. 21. 22. 23. sz. alatti vények szerint. Savanyu tisztátalanság esetében savanyellenes szereket kell adni, a 134. 135. sz. alatti vények szerint. Belférgék által okozott hasmenésnél a gilisztakór rovata alatt ajánlott mód szerint kell eljárni. Ha a hasmenés más betegségek, u. m. lázak, gyuladások, kütegek kórjelét képezi, ezen betegségek gyógymódjára a hasmenés is megszűnik; ha pedig más betegségek, u. m. köszvény, vagy kütegek hirteleni eltűnése okozzák, az eltűnt betegséget belső szerek, s a bőrizgatása által vissza kell téríteni. Kedély mozgalmak esetében a lélek nyugalma vagy földerítése a legjobb gyógyszer. Okok eltávolítása mellett a betegség jellemére is figyelemmel kell lenni. Lobos jellemnél, ha a gyuladás jelentékeny, vért kell bocsátani érvágás vagy pióczák által, ez utolsókat a hasra vagy végbél körül alkalmazván, belsőleg pedig lágyító főzeteket kell adni árpából, fehér málvagyökérből vagy szálepéből, melyeket olyankor is lehet használni, midőn a vérbocsátásra szükség nincs, s mindaddig kell folytatni, míg a gyuladás legkisebb jele is elenyészett. Ugyanekkor csőréket is lehet adni korpa-, árpa- vagy ziliz-főzetből, olykor tojás sárgájának

vegyületével, s a hasat lágyító-pépekkal borogatni. Ha a hasmenést minden gyuladás nélkül a bélhuzam beteges ingerlékenysége tartja fenn, a 120. és 76. sz. alatti szerek jó szolgálatot tehetnek, de ha ezek elegendő sikert kifejtteni nem tudnak, a mákony külső használatához kell folyamodni. Szokták ezt csőre alakban alkalmazni, festvényéből, egy valamely lágyító főzetből készített csőréhez, kis gyermekeknél egy, felnötteknél 3—7 cseppet vegyítvén; de a 136. sz. alatti kenőcsben vagy a 137. sz. alatti tapaszban is, a hasra bekenve vagy borogatásul használva hasonló jó szolgálatot tesz. Ha a beteges ingerlékenység gyengeséggel van párosulva, izgató szereket kell adni, milyenek a székfűvirág- vagy fodormenta-theák, melyekbe narancs-festvényt, Hoffmann cseppjeit vagy néhány csepp mákony-festvényt lehet vegyíteni; de ha a gyengeség nagy, a fennebbi theák helyett a hegyi kappanör gyökerének vagy virágjának forrázatát kell használni. A bélhuzam petyhüdt állapotánál összehúzó szerek tesznek jót, milyenek az összehúzó főzetek, timsó és vörös bor, de ezeket csakis orvosi beleegyezéssel s olyankor lehet használni, ha a gyuladásnak legkisebb jele sem mutatkozik. Belső szerek mellett néha külsőkre is van szükség, milyenek az illatos burjánok vizes vagy boros főzetével való borogatások, ügyelvén hogy a beteg magát meg ne hütse; hasonló füvekből készített párnácskákkal való száraz borogatások; mustáros kovászok, hólyaghúzó tapaszok; végre nagy gyengeségen alapuló idült hasmenéseknél az illatos összehúzó növények főzeteiből készített erősítő fürdők, melyekhez szükséghez képest timsót vagy bort lehet vegyíteni.

Betegség eltávolítása után, ha az nem volt régi, semmi utó gyógy mód nem kívántatik; de idült

hasmenésnél, a gyógyítást a betegség jelleme szerint tovább is folytatni, s az indokokat gondosan kerülni kell.

Vérhas.

A vérhas különböző jellemű lázzal, hascsikarással, néha éles fájdalmakkal s gyakori fájdalmas székletételre való késztetéssel jár anélkül, hogy székletétel következne; vagy ha következik is, azáltal nem bélsár, hanem többé kevésbé véres és homályos fehér genyforma tisztátalanság ürül ki.

Hogy az ember a vérhast más hasonló jelenségekkel járó betegségekől például, aranyértől vagy hasmenéstől megkülönböztethesse, nemcsak minden kórjeleit ismernie, hanem azt is tudnia kell, miszerint ennek lefolyása rendszeren három időszak alatt történik. Első időszakban, mely néhány napig tart, a beteget láz lepi meg; étvágya elvész, gyomra émelyeg, néha hány, hasa fáj; széke néha gyakori, néha rekedt; feje nehéz, tagjai fájnak; bőre a külső levegő iránt érzékeny. Második időszakban, mely 7—14 napig tart, a betegség kifejlődik, eleinte a köldök tájékán érzett fájdalommal, mely néha az egész hasra is, de különösen a kereszt tájra kiterjed, s a beteget annyira kínozza, hogy testét összegörzsöszteni kénytelen. Ugyanekkor gyakori székletételre késztetetik a beteg, mely alatt néha végebe is kifordul, de székletétele legtöbb esetben meghiusul, s e helyett a nagy erőlködésben néha vékony savós nyálkasság néha tömörebb takony, belférgek, különböző színű epe, sajátságos szagu homályos fehér genyforma tisztátalanság, néha vérrel vegyült folyadék vagy tiszta vér takarodik el, mely néha hig, néha hegedt, néha rothadt-bü-

dös. Ritkán a betegség növekedtével kemény bél-sár ürül ki takonynyal, genynyel vagy vérrél bevonva. A kiürülés óránként tiszszernél többször is megtörténik s a kiürült tisztátalanság, néha néhány nehezékre, néha több fontra megy. Fennebbi kórjelekhez nehéz vizelés, vagy vizelet fennakadás, főfájás, néha nánvás szövetkeznek. Harmadik időszakban a kórjelek lassankint oszlanak, a székletételek ritkábbakká, rendesebbekké válnak, a beteg étvágyat kap s 7—14 nap alatt fellábbadozik.

Ezen betegség gyuladással, kütegekkel s más betegségekkel lehet párosulva, s a vele járó láz néha lobos-, néha hurutos-, csuzos, vagy epés-, néha ideges- vagy rothasztó-jellemű.

A vérhas, mely ha egyszer meg van, könnyen ragályossá is válhatik, minden ember megkaphatja; de az olyanoknál, kik a bélhuzam lobos állapotára hajlandók, mégis könnyebben kifejlődhetik, miután legközelebbi oka a belek lobos állapotában feneklik. Indokai éretlen, megromlott, vagy rovarok petéivel megfertőztetett gyümölcsök, sőt a jóknak is mértékletlen élvezése, elnyelt csipős szerek, hülés, a bőr kigőzölgésének hirteleni megzavarodása, kütegek hirteleni eltünése, szokványos kiürülések elnyomatása, különös légváltozás lehetnek. Néha más betegségek, u. m. himlő, váltóláz sat. kórjelét képezi.

A vérhas néha magától is megszűnik, s ilyenkor bél- vagy orrvérzés, gyakrabban általános izzadás, néha fehér genyforma ülepet eresztő vizelet vagy bőrküteg által válságos kiürítések történnek. De néha igen veszedelmes betegség, ezerek lesznek áldozatai, s ha megis menekszik az ember a haláltól, soká üdül fel, vagy hosszas gyengeség, idült

hasmenések, aranyeres csomók, a végbél megkeményedése, szűkülése, összenövése, kifekélyesedése, s ezekből származható aszkór, vízkór, sorvasztóláz lesznek következései. Kis gyermekekben, senyves kimerült egyéneknél, terhes vagy szülő-nőkben s öregekben igen veszélyes e betegség, valamint veszélyes olyankor is, midőn hevesebb, lobos-, ideges- vagy rothasztó-jelleme van, míg a nem mérges tárgyak által okozott, szelidebb lobos jellemű, vagy váltóláz kórjelét képező kevésbé veszélyes.

A vérhas gyógyításánál először is az indokokat kelleltávolítani. Így a gyomor-tisztátlanságokat hánytatók vagy hashajtók által ki kell üríteni, ügyelvén, hogy a lappangó gyuladás föl ne éledjen; a bőrről eltűnt betegségeket bőrízgató-szerek által visszatéríteni; váltóláz esetében azt czélszerű gyógyimód által megszüntetni. Indokok eltávolítása mellett a betegség jellemét sem szabad figyelem nélkül hagyni, miután a gyógyításbeli irányt legtöbb esetben ez adja. Lobos jellemnél, mely néha általános gyuladásnak, néha a vastag bélek gyuladásának következménye, a gyuladás mielőbbi megszüntetésére, mindent el kell követni. Ezért a beteget mérsékelt melegben ágyban kell tartani, ügyelvén, hogy magát székletétel alkalmával vagy hideg ital által meg ne hűtse; szobájából mindent, mi annak levegőjét megronthatná u. m. szennyest, bűdös kiürítéseket eltávolítani, s az ottani levegőt gyakori szellőztetés vagy eczettel való füstölés által tisztán tartani; a beteg fehér ruháit gyakran változtatni; éjjeli edényeit azonnal kimosni; levert kedélyét földeríteni, s tőle minden hevítő eledelt és italt eltiltani. Életrendi eljárás mellett, ha a gyuladás nem nagy, a gyomortisztátalanságok kitakarítása után belsőleg lágyító főzeteket kell adni, sőt ezek

hatását a hasra alkalmazott lágyító-pépekkel külsőleg is gyámolítani, s ha a gyuladás lecsendesedett bodza- vagy hársvirág-theák által a beteget mérsékelt izzadásba hozni. A gyuladás nagyobb foka szoros lobellenes életrendet s vérbocsátást kíván érvágás vagy pióczák által, melyeket a hasra vagy végbél körül szokás alkalmazni, s miután a gyuladás lecsendesedett, a keresztájra vagy végbélre lágyító borogatásokat kell tenni. Ideges- vagy rothasztó-jellemnél minden lobellenes gyógymóddal föl kell hagyni, s ha beteges ingerlékenység, vagy beteges érzékenység van jelen, görcsellenes és bódító szereket kell adni, a 120. 76. sz. alatti vények szerint, a mákonyról megjegyezvén, hogy azt addig míg a gyuladás és gyomortisztátalanságok elhárítva nincsenek, alkalmazni nem lehet. Ily esetben előleges vérbocsátások után a 138. sz. alatti porok is igen jól tesznek. Ha ideges- vagy rothasztóláz fejlődik ki, izgató s erősítő szerekre van szükség, de ezeket csak is a gyuladás tökéletes legyőzése után s szakértő rendeletére lehet használni. Ha vérhas után a bélhuzam elgyengülése következtében olykor hasmenés marad fenn, ez ellen a tiszta száraz levegő, szelíden tápláló eledelek, jó vörös bor, makacsabb s idült esetekben pedig az islandi moh főzete s a vasas-savanyu vizek tejjel legjobbat tesznek.

Betegség legyőzése után a bélhuzam lobos állapotát előidézhető okoktól s a hüléstől gondosan ovakodni kell.

Hányszékelés.

A hányszékelés oly betegség, melyben a beteget ugyanazon időben erős hányás és hasmenés lepik meg, melyek életét oly nagy veszélybe dön-

tik, hogy néha egy-két óra alatt kimulik. Kifejlődik e betegség néha előjelek nélkül is, s ilyenkor eleinte meg nem emésztett eledelék s italok, később különböző színű epe ürülnek ki. Néha ezen kiürüléseket a has különböző részeiben mutatkozó görcsök előzik meg, melyek a hányszékelés alatt is tartanak, s a gyomorban és belekben égető fájdalmat okoznak. A beteg ezek mellett igen nyugtalan, elhalaványul, lélekzete nehéz, érzékei eltompulnak, ütere s hangja meggyengül, végtagjai meghidegdednek, végre elájul.

Ezen betegség néha heves, néha váltó természetű, s váltólázak uralkodásának idején azokkal könnyen szövetkezik.

A hányszékelés indokai eléggé meg nem forrott szeszes italok, kövér, avas, vagy megromlott eledelék, gyümölcsök, különösen dinnye, ugorka, hánytatók és hashajtók, némely mérgek, u. m. arsenicum, keringő mozgás, más kiürítések elnyomása, némely betegségeknek a külrészekről való hirteleni eltünése, szülés, kis gyermekeknél fogzás, nyári nagy meleg, kivált ha az ember magát hirtelen meghüti, mocsáros kigözölgésekkel megvesztegetett nedves levegő lehetnek. Európában nyáron át, majd nem minden évben előjő.

Ezen betegség, mindamellettt hogy igen veszélyes, s az embert, kivált ha rosszul gyógyíttatik vagy elhanyagoltatik, néhány óra- vagy néhány nap alatt kivégzi, néha magától is megszűnik, mi leginkább elnyelt tárgyak által okozott hányszékelésnél azok kiürülése után szokott megtörténni.

A hányszékelés gyógyításánál annak indokai s jelleme szerint kell eljárni. Ha a betegséget rossz minőségű elnyelt tárgyak okozták, azokat mielőbb ki kellett venni, a hányást vagy hasmenést el-

nyomni nem szabad, sőt oly szerek által, melyek a belekben gyuladást nem okoznak, milyenek a lágyító-főzetek, nyákos levesek, s a 66. sz. alatti olajos fejet, mindkettőt könnyíteni kell. Okok eltávolítása után vagy azzal egyszerre, a betegség jellemét kell figyelembe venni, s ha az lobos, általános vagy helybeli vérbocsátásokat kell tenni. Ha a hányszékelést anélkül, hogy gyuladás lenne jelen, a gyomor vagy belek nagy érzékenysége okozza vagy tartja fenn, ez esetben a mákony az egyetlen szer, melynek festvényéből, de csak orvosi bejegyzés mellett, kisdedeknek a fogzás alatti hányszékelésnél egy cseppet, felnőtteknek fél — egy — később két óránkint 1 — 3 cseppet lehet adni, valamely lágyító-főzetben. Oly betegeknek, kik nem nyelhetnek, a 136. sz. alatti kenőcs alakjában lehet e szert a hasra bekenni, vagy csőre utján vezetni a belekbe, egy valamely lágyító főzetből készített csőréhez 2—6 cseppet vegyítvén. Hasonló jó szolgálatot tesz a mákonynak hánytató gyökérporral való vegyülete is a 76. sz. alatti vény szerint. Némelyek a hideg vizet is dicsérik külsőleg, mint belsőleg alkalmazva, de vigyázva kell vele élni, mert hülésből származott hányszékelésnél, mind a hányást, mind a hasmenést előmozdítja. Ily esetben a hasnak és végtagoknak illatos burjánokkal vagy azok boros főzetével való borogatása, s bőrizgató szereknek a hasra való alkalmazása, sokkal több sükért fejtenek ki.

Betegség eltávolítása után a belekben fenmaradt gyengeség ellen néha szelídebb lobellenes, néha erősítő szereket kell használni.

Azsiai cholera.

Ezen betegség kórjeleire nézve a hányszékeléshez hasonlít, de természetére nézve attól mégis különbözik, s veszélyesebb is. Lefolyása nem egyforma, miután van szelidebb faja is, mely sokkal gyakoribb s gyógyítható, míg a hevesebb cholera ritkábban fordul elő, s a beteget minden orvosi segítség daczára hirtelen kivégzi. A betegség hevesebb fokánál három időszakot lehet megkülönböztetni, u. m. *előjelek időszakát, hányszékelési időszakot s a válság időszakát*, mely néha gyógyulással, többször halállal vagy más betegségbe való átmenetellel végződik. Első időszak alatt, mely néhány napig tart, a beteg színe elhalaványul; arcza nyugtalanságot fejez ki, álma zavart, feje fáj, szédeleg, sőt egész testében fájdalmat érez; étvágya nincs, hasa fáj, émelyeg, ökröndözik; széke neha rekedt, de többnyire vizes hasmenése van, mely után igen elgyengül. Második időszak alatt, mely egy két napig tart, némelyeknél láz jelenik, meg gyors, néha teljes kemény ütérveréssel, nagy főfájással, tüzes arczczal, szívdobogással, mellszorulással, nagy szomjúsággal, belső égéssel, melyekhez gyomorégés és hasfájás járul hasmenéssel, hányással vagy hányszékeléssel. A beteg kiürítése, mely néha kevesebb, néha több, eleinte elnyelt tárgyakat tartalmaz; de később olyan mint a homályos fehér savó, melyben néha apró hártványok is vannak; míg néha barnás, zöldes, vérrel, ritkán epével vegyült. Kiürülés után a beteg valamennyire megkönnyebbül, de könnyebbülése rövid ideig tart, mert fennmaradt nyugtalanság növekedtével kiürülései csakhamar megújulnak. Másoknál mindjárt roham után az életerő nagy kimerülését lehet tapasztalni, mely esetben fennebbi ki-

ürítéseken kívül az állati melegség annyira megcsökken, hogy a beteg egész teste jéghideg; különösen orra, ujjai s nyelve, mely fehér nyállal van bevonva, kezdenek meghidegedni, a nélkül, hogy belső fázásról panaszkodnék; bőre elhalaványul s ruganyosságát veszelve összeesik, arcza s ujjai meg-ránczosodnak, s ha az ember a nyakán vagy hasán lévő bőrt összeránczolja, az mint a halotté sokáig úgy marad, mi a betegség ezen fajánál jellemző tü-nemény; szemei elhomályosodnak, beesnek, s kékes fekete gyűrűfolttal vannak környezve, mely kékes-fekete folt néha a test más részein is mutatkozik; véredényei annyira üresek, hogy azokból se pió-czákra, se érvágás után vér nem folyik. Betegség kezdetével a bőr többnyire száraz; a vizeletelvá-lasztás eleinte megcsökken, később egészen fena-kad; néha eleinte, néha több óra vagy nap mulva a lábikrákban görcsök állanak be, melyek később az egész testre kiterjednek. Mindezen kórjelek mel-lett is a beteg eszén van, s fére ritkán beszél. Har-madik időszakban a beteg néha halálra válik s ilyenkor testének kéksége és hidegsége növeked-nek, sőt lélekezete is hideg; bőrén hideg enyves iz-zadás tör ki; hányszékelése ritkul, de néha tudtán kívül széke alája megy; vizelet elválasztása tökéle-tesen megszűnik; hasa beesik, bőre ránczosabbá válik, arcza halálszint vált, szemei beesnek, szem-pillái bezáródnak, vagy ha nyitva maradnak is, szemei meredtek, néha fölfordulnak; lélekezete ne-héz, hörgő, hangja rekedt, gyenge, végre egészen eláll; ütérverése a halál előtt jóval megszűnik, s így csendesen kimúlik. Arra is volt is eset, hogy az ily beteg csak ájulásba esett, s a koporsóban újból ma-gához jött. De nem minden cholera végződik mind-járt halállal, hanem miután a fennebbi kórjelek te-

tőpontra hágtak, a beteg föl kezd melegedni, ütere teljesebbé, gyorsabbá válik, újabb nyugtalanság, fájdalom és szomjuság lepik meg, hányszékelése megújul, görcsöket kap, s majd örjög, majd mély álomba merül. A betegség ilyenkor ideges vagy rothasztó-lázhoz hasonlít, s hevességére, tartósságára s kórvegyületére nézve igen különböző. Néha ezen időszakban gyomor-tisztátalanság-, vagy agyra, tüdőkre, gyomorra s belekre való vértolulás jelei mutatkoznak, miből gyakran ezen szervek gyuladása fejlődik ki. Ha az életerő nagyon ki van merülve, ezen időszak csak néhány óráig tart, míg ellenkező esetben a beteg több napig is életben marad s czélszerű gyógymód mellett felgyógyulásához remény lehet. Ilyenkor a hányszékelés ritkulni kezd; a beteg székében eleinte epe, később bélsár mutatkozik; teste fölmelegszik, kellemes izzadásba jő; vizelete megtér; nyelve fölmelegszik, tisztulni kezdé szomjusága enyhül, étvágya megjő; ütere erőre kap; végre néhány órai csendes álomra földerül. Néha a javulás válságos kiürítések, válságos kötegek vagy a bőr lehámlása közben halad előre. Betegség után az egészség néha hirtelen helyre áll, de ha a betegség terhes és vegyült volt, hosszas gyengeség marad fen, gyomorfájással, székrekedéssel, gyakran hasmenéssel vagy időszakonkénti hányással, s az ily beteg igen elsoványodik. Néha a cholera! az utolsó időszakban vízkórba, görcsökbe, különféle agybántalmakba, idült köhögésekbe s más mellbetegségekbe, érvekek eltompulásába, vagy szélhüdéses állapotba megyát, melyek az életet szintén veszélybe dönthetik.

A cholera oka a levegő különös megromlott állapotában feneklik, miről kételkedni alig lehet, miután choleras helyeken a levegő reggelenként ködös, sűrű és bűdös. A levegő ily megromlásának legin-

kább a meleg s a nedvesség kedveznek, s ezért a cholera bár nem minden kivétel nélkül, leginkább vizek mellett, mocsáros helyeken s nyáron szokott uralkodni. Ezen betegség megkaphatására a romlott levegő mellett különös hajlam is kívántatik, melyet szerelmi kicsapongások és szesz italokkal való visszaélés által kimerült egyénekben, a choleras levegő s a félelem gerjesztenek. Legközelebbi indokát a choleras-levegő képezi, de járvány alkalmával más okok is, u. m. hűlés, hideg nedves levegő, étel italbeli rendetlenség, rosz eledel s italok, megromlott vagy nagy mennyiségű anyarozst tartalmazó gabona, sok vagy éretlen gyümölcszel való élés, helytelenül használt óvszerek, a test és lélek tulságos megerőltetése, bánat, harag, félelem, choleras beteggel való foglalkozás lehetnek. Meg kell jegyezni, hogy a cholera nem az epe megromlásának, hanem az idegrendszer különösen a tengéleti idegrendszer beteges állapotának következménye.

A cholera, mint fentebb is mondva volt, kedvező körülmények közt meggyógyulhat, de legtöbb esetben halállal végződik, vagy más szintén veszélyes betegségekbe megy át.

Gyógyítását megelőzőleg azon kell igyekezni, hogy az ember magát a betegségtől a mennyire lehet mentesítse. E részben számtalan életrendi szabályokat s mentő szereket ajánlottak, de a tapasztalat azt bizonyította, hogy ezek részint fölöslegesek, részint ártalmasok; ezért cholera idején semmi mentőszerrel nem élván, legfőlebb is a következő néhány egyszerű életrendi szabályt kell követni. Miután a cholerának leginkább a tisztátalan levegő kedvez, tartsa az ember szobáit lehetőleg legtisztábban, azokat a legalkalmasabb idő-

ben naponkint szellőztetvén, belőlök mindent, mi levegőjüket megronthatná, eltávolítván, s néha forró eczet gőzével ki is füstölvén; éljen jó minőségű ételekkel s italokkal mértékletesen anélkül, hogy szokott életmódjától eltérjen; ügyeljen a hűlésre, de azért magát se nagy melegben ne tartsa, se ne izzaszsza; testi s lelki foglalkozásaiban tartson mértéket; a nemi kicsapongást kerülje; minden leverő vagy kellemetlen lelki mozgalomtól, főkép a félelemtől óvakodjék, s magát élénken, vidoran viselje. Ha a betegség ezek mellett is kifejlődik, ép úgy tisztába kell jöni annak természetével, mint a beteg egyéniségével, mert a cholera ellen általános gyógmód nem létezik, s gyógyítása különféle körülményektől függ, míg néha magától is meggyógyul. Ha a betegség hűlésből származott s csúzos-hurutos természetű, izzasztó gyógmódot kell használni, mely esetben a beteget melegített ágyba fektetvén, meleg lepedőbe kell takarni, s neki bodza-, hárs-, székfűvirág-, fodormenta- vagy méhfűtheát adni. Ha ezen eljárás a hányszékelést és többi kórjeleket megszüntetni nem képes, szelídebb esetekben a 76. sz. alatti porokhoz lehet folyamodni, s ha ezek sem használnak, a 139. sz. alatti vegyítékből fél vagy egész óránként néhány cseppet adni, a fennebbi theákban vagy cukorral. Belső szerek mellett a test fölmelegítésére külsőket is szokás alkalmazni, melyek közt a melegített téglák, melegített hamu és só, a 25—30 fokú meleg fürdők vagy egy gőzfürdő legjobb hatással vannak. Ha a cholera gyomortisztálanságoktól származik, azokat a körülményekhez képest hánytatók vagy hasajtók által ki kell üríteni. Ily esetekben különösen a hánytatók tesznek jót, melyek a 140. 141. sz. alatti vények szerint rendelve s a betegség kezde-

tén adva, néha annak tovább fejlődését is megakadályozzák. A betegség ideges jelleménél, főleg ha az ideges egyénben fejlődött ki, vagy félelemből származott, izgató szerekre van szükség, de ezeket, miután alkalmazásuk különös megfontolást kíván, csak is szakértő orvos rendelheti meg. Ha a betegség vérmes vagy gyuladásra hajlandó egyéneknél a főre, mellre vagy hasra való vértolulásokkal van párosulva, melyekből könnyen gyuladás válhatik, ha az uralkodó járvány lobos jellemű, vagy a betegre ingerlő elemek gyakoroltak befolyást, vérbocsátások tehetnek jót, ritkán érvágás, gyakrabban pióczák által, de ezek jóváhagyására nézve is orvostól kell kérni tanácsot. Néha a vérbocsátások nem hogy használnának, sőt ártanak, s a betegség jellemét sem lehet fölfedezni, mely a gyógyításnál irányul szolgálhatna; ilyenkor a legnyilvánosabb és legsürgetősebb tüneteményeket kell legyőzni, s miután a tapasztalat azt bizonyítja, hogy ezen betegségnél leginkább a bőr-, tápcső-, szív-, véredények- és tüdők-működése van megzavarodva, ezeket kell mielőbb rendbe hozni. A börműködésének helyrehozására mindenekelőtt melengetés szükséges, melyet az ember, részint meleg lepedők, homokkal, hamuval, sóval, illatos burjánokkal töltött meleg zacskók, meleg téglák, meleg vízzel töltött üvegek, részint meleg fürdők által, melyekbe a szükséghez képest hamut, ótatlan meszet, illatos burjánokat, bort vagy eczetet vegyít, vagy épen gőzfürdők által eszközöl. Hasouló jó hatással vannak a testnek flannellel, kefékkel, meleg eczettel és borral, illatos burjánokra vagy különféle bőrizgató szerekre öntött pálinkával s illatos szeszekkel való dörzsölései, valamint a bőrizgató szerek is, melyeknek a mustáros kovászok, vagy a reszelt tormából

készített pépek borssal vagy paprikával vegyítve s a hasra vagy végtagokra alkalmazva. Mindezek alkalmazásánál nagy óvatosság kívántatik, mert a testet tulságosan izgatni nem szabad, s ezért az erősebb szerektől tartózkodni kell. A hányszékelés megszüntetésére, mely ezen betegségnél a legkellemetlenebb jelenség, számtalan szer van ajánlva, így a 4. sz. alatti habzó porok, a hánytatógyökér kis adagban magára vagy mákonnyal a 120. 76. sz. alatti vények szerint, a 139. sz. alatti cseppek, 142. sz. alatti porok, végre a hideg víz gyakori kis adagban, vagy a jég, melyből negyedóránként mogyoró nagyságú darabkákat lehet elnyelni; de miután a körülményeket, melyek közt ezen szerek kívánt sikert fejthetnek ki nem orvos meg nem ítélheti, megrendelésük iránt legjobb orvoshoz folyamodni. Néha a fennebbi szerekre s eljárásra a beteg állati melegsége visszatér, bőrének halványsága eltűnik, arcza tüzesedni kezd, ütere emelkedik, hányása és hasmenése csendesednek vagy elállanak, általános és meleg izzadás lepi meg, emésztetében epe mutatkozik, s kevés vizeletet is ürít ki, de azért őt veszélyen kívül tekinteni még sem lehet. Ilyenkor, ha a hányszékelési roham nem nagy volt, az izgató-szereket fére kell tenni, s az izzadást mérsékelt melegben tartás, belsőleg nyákos főzetek, nyákos levesek és édes tej által fentartani; de ha az említett roham nagy volt s erős visszahatástól lehet tartani, legjobb a chinásó a 42. sz. alatti vény szerint. Ha a visszahatás nagy, s a főre, mellre vagy hasra való nyilvános vértolulásokkal történik, vérbocsátásokat kell tenni érvágás vagy pióczák által, a fejet hideggel borogatni, s ha lobos jellem mellett székrekedés is lenne jelen calomelt adni a 46. sz. alatti vény szerint. Ha a

visszahatás ideges- vagy rothasztó-jellemmel jár, izgató vagy rothadás elleni szereket kell adni, de ezek megrendelését orvosra kell bízni. Néha ily esetben a betegnek langyos fürdőbe ültetése s fejének hideg vízzel való öntözése, a 12. sz. alatti vegyület, a nyakra s végtagokra alkalmazott bőr-izgatók, rothasztó-jellemnél a 25. 73. 78. sz. alatti szerek voltak jó hatással. Szélhűdéses jellemnél, a midőn az ütér mindgyárt kezdetben nem érzik, a test halál-hidegségű, s a beteget minden perczen kimulás fenyegeti, hathatósabb gyógymódhoz kell folyamodni. Az ily fajta cholera, melyben a beteg néha fen jár, a széngőz vagy bódító mérgek által előidézett állapothoz hasonlít, s az agyra és szivre való vértolulásokkal jár, de ellene a vérbocsátások nem használnak, valamint az állati melegség visszaterítésére alkalmazott meleg fürdők, vagy bőrizgató szerek sem; egyedül a hideg víz és jég az, mely külsőleg és belsőleg alkalmazva ily esetben csodákat tehet. Ezen gyógymódnál a beteget, ha bőre száraz, üres kádba, ha izzad köldökig 27 R. meleg fürdőbe ültetvén s betegápolók által megfogatván, fejére, mellére s hasára bizonyos magasságról néhány korsó hideg vizet kell önteni, sőt bizonyos távolsághól mellére is hideg vizet lövelni, s ezt minden 3—4 órában ismételni, mig visszahatás történik. Hideg öntözések után a beteget melegített ágyba kell fektetni, meleg paplannal betakarni, s mellét, hasát és fejét folyvást hideg vizes ruhákkal borogatni, kivéve a szoptatós nöket, kiknek mellét hideggel borogatni nem szabad. Ez alatt a beteg lábait meleg vizes ruhákba kell takarni, s vele reggel és este meleg lábvizet vétetni, félfont kénsavany vegyítéssel Belsőleg szintén hideg vizet kell a beteggel itatni, s ha kívánja hideg sört is lehet

neki adni, de a meleg italt sem kell tőle megtagadni. Ha a beteg hasa fül van fuvodva s székrekedéssel bajlódik, csőrétet kell neki adni hideg vízből eczettel vagy sóval. Az ezen gyógy mód után következő visszahatásnál a betegség jelleme szerint majd lobellenes, majd izgató-szereket kell alkalmazni.

Betegség után a javulás időszaka néha rövidebb, néha hosszabb ideig tart, miután néha utókórok is, u. m. gyomortisztátalanságok, hasmenés, gyomorfájás és gyengeség, szélkór, lappangó lobos állapot, vízkór, szélhűdés, elmebajok fejlődnek ki, melyeket a saját rovataik alatt megirt mód szerint kell gyógyítani.

Vizeletfolyás.

Ezen betegség a vizeletnek rendes vagy szokatlan utakon át az ember tudtán vagy akaratán kívül történő kiürülésében áll, s azon kellemetlenséggel jár, hogy a kiürült vizelet nem csak a ruhákat mocskolja be, hanem a bőrt is felcsipi, meggyulasztja, sőt fekélyeket is idézhet elő. E kórhatárzat mellett is a vizeletfolyás nem egyforma, mert míg nagyobb fokánál a vizelet mindig csepeg, szelídebb esetekben egy darab ideig vissza is lehet azt tartani.

A vizeletfolyás okai néha a húgyhólyag vagy szomszédrészek életművezeti hibái, u. m. húgykövek, habarczok, gombás kinövések, sérvések, ritkán a húgyhólyagban találtató férgek, a húgyhólyag megvastagodása, különféle okok által előidézett sipolyok, sebesítések, fekélyek, terhes méh, a méhnek és más szomszéd részeknek megkeményedése, rákos elfajulása, a végbél életműves bántalmai, különösen aranyér lehetnek, melyek azonban néha

csak hajlamot gerjesztenek e betegségre. De néha semmi életművezeti hiba nincs jelen s ilyenkor a vizeletfolyás a húgyhólyagnak vagy beteges ingerlékenységéből vagy szélhűdéses állapotából származik. Az első eset leginkább kisdedeknél, gyermekeknél, rászt- és méhkóros egyéneknél fordul elő, néha a húgyhólyag vagy szomszédos részek gyuladásának kórjele, néha minden gyuladás nélkül köhögésnek, prüszszentésnek, idegláznak, túlságos kiürítéseknek, szerelmi kicsapongásnak következménye; míg a szélhűdéses állapottal járó néha gutaütés vagy szélhűdés után marad fenn; néha agy- vagy gerinczagy-vízkór, vagy rothasztó idegláz kórjele, néha öregség, gyengítő okok, szerelmi kicsapongások, húgykövek, sebészi műtőeszközök, s a vizelet sokáig való visszatartása által eszközölt húgyhólyagkitágulásnak következtében fejlődik ki.

Ha a vizeletfolyás ingerült vagy csekélyebb lobos állapottal van párosulva, könnyen gyógyul; de ha nagyobb gyuladás, megrögzött életművezeti hibák, vagy szélhűdés következménye, sokáig eltart, szokványossá válhatik, sőt veszélyes is lehet.

Gyógyításánál először is az indokokat kell eltávolítani; így a húgyköveket kiirtani, a sérvéseket helyretenni, a sipolyos fekélyeket begyógyítani, s miután életművezeti hibák, melyek ezen betegséget okozhatnák, többé nem léteznek, a betegség jellemét kell figyelembe venni. Lobos állapotnál vérbocsátásra van szükség, nem annyira érvágás, mint pióczák által. Gyuladás nélküli nagy ingerlékenység esetében a hideg vízzel való mosogatások s hideg fürdők tesznek legjobbat, vagy ha ezek nem használnak, a bódítók az 51. sz. alatti vény szerint. Néha külsőleg mint belsőleg ellenizgatók

használnak, milyenek a bőrizgató szerek, s a 120. sz. alatti porok. Ha az ingerlékenység gyengeséggel van párosulva, erősítőkhez kell folyamodni a 42. 45. 127. sz. alatti vények szerint. Tompa jellemű vizeletfolyásnál izgatókra van szükség, milyenek a boros, szeszes mosogatások, illatos burjánok boros főzeteivel való borogatások, a kereszt- és fartájaknak repülő-zsirrral való kenegetése, belsőleg a hegyi kappanör forrázata kamforral a 143. sz. alatti vény szerint, néha ugyanezen növény boros főzetéből készített csörék. Hatalmasabb szereket orvosi beleegyezés nélkül alkalmazni nem tanácsos. Különös figyelmet kell fordítani a kisdedek vizelet-folyására, melyet némelyek elég esztelenül testi büntetések által vélnek meggyógyíthatni. Ha ez a kis gyermek beteges ingerlékenységétől származik, a test növekedésével el is fog mulni; gyógyszerekre tehát nincs szükség, de van czélszerű életrendre, mely abban áll, hogy az ily beteg vacsorára keveset s nem igen hig ételt egyék, általában keveset igyék, nem pelyhes, hanem kemény ágyban háljon, s lefekvése előtt baját végezze. Az ily gyermeket vizeletkiürítésre egyszer-kétszer éjjel is föl kell kelteni, testét, különösen alhasát s keresztájékát mindennap hideg vízzel mosogatni, s nyáron hideg vízben fürösztetni; de ha igen el lenne gyengülve, hideg víz helyett mosogatásul bort s egyszerű vagy kamforos spiritust, fürdőlül füzlevelek s galyak főzetét kell használni, melyekbe néha timsót vagy vasgolyókat is lehet vegyíteni.

Ondófolyás: VÁRI EGYSZER

Az ondófolyás, mely a nemzönedvnek az életművezet nagy kimerülését okozó rendkívüli kiürülésében áll, s férfiaknál gyakoribb, különféle kór-

jelekkel jár. Eleinte csak éjjel, s a mony felállása alatt kellemes érzéssel megy végbe, de ha a betegség nagy lábra kap, sem a mony felállásával sem kellemes érzéssel összekötve nincs. A kezdődő betegség erős egyéneknek mit sem árt, de a gyenge testalkatuak, kártékony hatását mielőbb megérik. Minél inkább gyengül általa a test, annál ingerlékenyebbé válnak a nemzörések, s annál nagyobb nemi ösztön fejlődik ki, melyet néha fékezni is alig lehet. Ilyenkor, ha a betegség avulni kezd, nem csak buja álmokra, hanem a más nemmel való társalgásra, képzelődésre, buja képek látására s hasonló beszédekre is történik kiürülés. Lefolyása alatt néha emésztésbeli zavarok s ideges jelenségek mutatkoznak. Kórhatárzatában igen nagy vigyázat kívántatik, mert míg azt némely beteg titkolja, más tulságos kórjelekkel adja elő, sőt a nemzörések izgatása következtében lehet valakinek hasonló, de egészen másnemű folyása is.

Az ondófolyást ritkán életművezeti hibák okozzák, de leggyakoribb oka ennek a nemzörések beteges ingerlékenysége, melyet vérbőség, henye dobozó életmód, a nemzörések gyakori izgatása vagy ellenkezőleg hosszas szüzélet idéznek elő.

Az életművezeti hibák által okozott ondófolyás ritkán gyógyítható, míg a beteges ingerlékenységből származottnak gyógyítása, ha a betegben annak okai elhárítására erős akarat van, többnyire sikerül. Néha, kivált gyenge testalkatuaknál, emésztésbeli zavarok, s a test ezek következtébeni elsenyvedése, néha idegrendszerbeli rendellenességek, u. m. külérzések elgyengülése, a gerinczben érzett zsibongás, fázás, fájdalom, méh- vagy rásztkóros görcsök, vérköpés, lélekzetbeli nehézség, szív-

dobogás, s az agy működésének elgyengülése fejlődnek ki belőle. Ha sokáig tart, nehezen gyógyítható, vagy gyógyíthatatlan következései, melyeknek a nemzörések elgyengülése, tehetetlenség, magtalanlás, szélhűdés, nyavalyatorás, hirteleni megvénülés, tüdővész és gerinczashály, lehetnek.

Gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani. Ha a betegség a nemzörések ingerléséből származott, annak szomorú következéseit a beteg előtt a legszelídebb módon fel kell fejteni, s anélkül, hogy az ember őt durvasággal vagy veréssel illesse, a már megirt életrendi szabályok szerint czélszerű életrendet szabni eleibe. Így kell bánni a többi indokokkal is, de ha a betegség azok eltávolítása után sem szűnik meg, a nemzörések beteges ingerlékenységének lecsendesítésére kell fordítani minden igyekezetet. Vérbőségtől, vagy tulságos életerőtől származott beteges ingerlékenységnél lobellenes élet- és gyógy mód, u. m. növényi eledlek, víz ital, a test hideg vízzel való mosogatása, hideg vízcsörék, s a henyeség és dobozódás kerülése tesznek jót; de ily betegeknek a házasságot is igen lehet ajánlani. Ha az ondófolyás ingerlékenységgel párosult gyengeségből származott, az ily betegnek mindent, mi testét, különösen nemzöréseit izgathatná, kerülnie kell, s tápláló, de nem igen izgató eledelkkel kell élnie. Legjobb ilyeneknek a tej, de a kik ezt gyenge gyomruk miatt nem tűrhetik, nyákos levesekkel, friss tojással s gyenge hússal élhetnek. Minden kemény, kövér, szellet okozó, csipős és fűszeres eledel ártalmas lévén, a beteg ezektől óvakodjék, különösen vacsorára keveset egyék, itala víz legyen, de ha gyengesége nagy, egy kevés jó bort vagy jó sört is ihatik.

Czélszerű táplálkozás mellett más életrendi szabályok is szükségesek. Így a beteg míg álom nem jő rá, soha le ne feküdjék, pelyhes ágyban ne háljon, nagyon be ne takarózzék, karjait a takarón kívül tartsa, s ne hátán, hanem valamelyik oldalán feküdjék; lefekvés előtt szükséges kiürítéseit végezze, s mihelyt fölébred felkeljen; nappal folytonos foglalkozásban legyen; tiszta szabad lég alatt naponkint mérsékelt mozgást tegyen; minden nemi ösztönt fölgerjesztő tárgyat kerüljön. Életrendi szabályokon kívül, melyek nélkül semmi gyógy mód nem használ, más szerekre is van szükség, s ezek közt legelső a hideg víz. Az ily beteg tehát reggel, midőn felkél, testét, ha nem izzadt, különösen nemzöréseit, kereszttáját, és alfelét hideg vizes szivacsos, e közben minden fölösleges dörzsölést kerülvén, hirtelen lemossa, s azután száraz ruhával törölközzék meg, nyáron pedig hideg fürdöket használjon. Belsőleg Haller savanya tesz jót a 73. sz. alatti vény szerint, de gyomor-gyengeségnél gyomorerősítőkre van szükség a 28. sz. alatti vény szerint, míg nagyobb gyengeség esetében china és vaskészítmények a 45. 127. sz. alatti vények szerint s vasas savanyu-vizek vannak jó hatással. Kik a hideget nem türik, belső szerek mellett langyos fürdöket használhatnak, sóval, timsóval vagy vasgolyókkal, de az ilyenekben a természeteseket, különösen a tengerieket lehet leginkább ajánlani. Ha az ondófolyás más betegségekkel párosul, melyek annak gyógyulását akadályozzák, azokat is gyógyítani kell.

Betegségbe való visszaesés ellen legjobb óvszer a házasság, de csak úgy, ha nem buja hanem okos házast-ársra lehet szert tenni.

Fehérfolyás.

A fehérfolyás, mely, a női nemzörészekből nagy mennyiségű beteges, de nem bujakoros nyálkásság kiürülésében áll, mindig idült természetű betegség, s jelentéktelen kórjelekkel kezdődik. A beteg sokáig jól érzi magát s küleménye is a legjobb egészség színét viseli, csak nemzörészeiben érez szokatlan nedvességet, mely eleinte csekély s a havitisztulás előtt és után néhány nappal mutatkozik, de később a nélkül hogy folytonossá válnék, növekedik, s némelyeknél csak reggeli álom után, másoknál hevesebb mozgásra, fűszeres eledelekre, szeszes italokra, vagy más hevítő szerekre jelenik meg. Ez a nedvesség néha vizenyös, vékony, átlátszó, tojásfehérehez hasonló, szelíd, szagtalan, izetlen, míg a betegség növekedésével homályossá, fehérre, genyedségessé, sárgává, zölddé, hamuszínűvé válik, sőt néha vérrel is vegyült. A betegség még nagyobb fokánál bűdös, csipős kifolyás történik, mely a bőrt meggyulasztja s ennek következtében a beteg nemzörészeiben kellemetlen viszketést, feszülést, égést érez, székletétele nehéz, néha vizeletre készítettetik, de annak kiürítése fájdalmas s vizelete kevésbé zavaros; némely a közösüléstől is irtózik, míg mást annak dühe lep meg. Helybeli kórjelek mellett a betegség nagyobb fokánál méhkóros görcsök s emésztésbeli zavarok fejlődnek ki, melyek a beteget annyira elsenyvesztik, kimerítik, hogy a mozgástól is irtózik, s ezért a nyugalmat keresi, végre szomoruvá, buskomorrá válik. Ha a betegség elavul, miatta a havitisztulás sokáig kimarad, s ennek helyét bő fehérfolyás pótolja, mely *fehértisztulás*nak neveztetik. Néha csak a méhhü-

velyre szorítkozik, de néha a méhre is kiterjed, s ilyenkor a beteg méhhüvelyében semmi fájdalmat, égést vagy feszülést nem érez, folyása csak a havitisztulás előtt és után jelenik meg, s versenkint szülőfájdalmakhoz hasonló fájdalmakat kap, melyek után nagyobb mennyiségű folyadék ürül ki. Kórhatárzatánál különös figyelemmel kell lenni aziránt, hogy a folyás nem bujakóros-e, mely mindig gyuladással kezdődik, egy pár hétig tart, bő és ragályos, s alatta a beteg küleménye nem változik, sőt jót mutat; míg a nem bujakóros fehérfolyás gyuladás nélkül lassan fejlődik ki, közösülésre sem ragad el, s növekedtével a beteg küleménye senyvesseé válik.

A nem bujakóros fehérfolyás néha kis leánykáknál, sőt aggnőknél is mutatkozik, de leginkább uralkodik a havitisztulás első megjelenésétől annak végleges kimaradásáig. Az erre való hajlamot néha örökli a nő, s ez városokban leggyakoribb, hol ülő henye élet, gyenge testalkat, s a nemiösztönt korán kifejtő ferde nevelés által még növekedik. Indokai a nemzörészek bármikénti izgatása, télen izzó szén általi melengetése, szülés, tulságos meleg, hasbeli tisztátalanságok, belférges, a czombokról fölfelé terjedő sömör, szokványos kiürülések fenakadása lehetnek. Néha más betegségek, u. m. görvély, hasbeli dugulások, méhrák és pöfeteg, csuz, köszvény, s eltűnt bőrkütegek kórjelét képezi.

Jelleme néha lobos, néha ingerlékeny vagy tompa gyengeséggel párosult, de legtöbbször hurotos.

Ezen betegség néha csekély és mulékony. Ily fehérfolyást lehet tapasztalni fölserdülés időszakában a havitisztulás megjelenése előtt, a fogamzás és gyermekágyi tisztulás után, némely szoptatos

anyáknál, melyek a nemzörészek tisztán tartására könnyen elmulnak. De azért nem minden fehérfolyás ily szelíd természetű, mert ha elhanyagoltatik vagy rosszul gyógyíttatik, idültté válhatik, s a beteget egész életében kínozhatja; vagy elfajulhat, s különféle beteges állapotot idézhet elő, melyek következtében a nő magtalanává válik, s ha teherbe esik is, könnyen elvetélhet, vagy nemzörészeiben beteges ingerlékenység fejlődik ki, mely méhlobba mehet át s ennek elfajulások, aszály, sorvasztóláz, vízkór lehetnek szomorú következései.

A fehérfolyást ha bujakóros, bujakórellenesen kell gyógyítani. Nem bujakóros fehérfolyásnál először az okokat kell eltávolítani, s ezért a betegtől az ülő henye életet, meleg puha ágyat, képzelődő tehetségének fölizgatását, az izgató és hevítő italokat, nemzörészei meghűtését és izgatását tiltani kell, ezek ellenébe mérsékelt mozgást s szelíden tápláló életrendet ajánlván. Ha a fehérfolyást más betegségek okozták, ezeket kell először legyőzni, s miután minden ok meg van szüntetve, a betegség jelleme szerint bánni a beteggel. A nemzörészek takhártyájának hurutos gyuladásánál lobellenes gyógymódra van szükség, mely lobellenes életrend mellett, lágyító főzetek, mandolatej, s a 6. 17. 30. sz. alatti lobellenes szerek használatából, különleg az 50. sz. alatti lágyító pépekkel való borogatásokból áll; míg nagyobb gyuladás esetében pióczák, vagy bővérüeknél érvágás által vérbocsátásokat kell tenni. Ha a fehérfolyást ingerlékenységgel párosult gyengeség tartja fenn, indokok kikerülése mellett néha az erősítő életrend is, mely tiszta száraz levegő élvezésében, mérsékelt mozgásban, kevés fűszert tartalmazó tápláló eledel-ekkel s jó borral való élésben, a lélek fölvidítésében,

reggel a testnek ha nem izzadt hideg vízzel való mosogatásában, s nyáron hideg fürdők használatában áll, elég sükert fejt ki, de néha gyógyszerekhez is kell folyamodni. Énészto-szervek gyengesége ellen keserü burjánok-, u. m. fehér üröm-, ezerjófü-, vidra eleczke-, pápafü főzetei, nagyobb gyengeség esetében china és vas a 127. sz. alatti vény szerint, s vasas savanyu-vizek, melyeknek Magyarhonban a füredi, ranki, parádi, melyeket szelídebb esetekben, s a bártfai, lublóí, buziási, Erdélyben a radnai, melyeket a betegség nagyobb fokánál lehet használni, vannak jó hatással. Az erősítő szerek alkalmazásánál, melyek könnyen gyuladást okozhatnak, nagy vigyázat kívántatik. Méhkóros egyének beteges ingerlékenysége ellen bódítókat lehet használni az 51. sz. alatti vény szerint. Belső szerek mellett külsőkre is van szükség, melyeknek tisztaság kedvéért a tiszta vízzel, nagy gyengeségen alapuló folyásnál a borral, spiritusokkal és szóritó-főzetekkel való mosogatások, sőt néha az ólomczukor-, vagy fehér-, zöld-, kék-gálicz olvadékainak alkalmazása, melyet a beteg maga is megtehet, reggel és este negyed- vagy félóráig egy kupalakra vágott s ezen olvadékokkal megnedvesített, szivacsot dugván méh-hüvelyébe. Néha a beteges ingerlékenységet lágyító borogatások, pépek, fürdők, csörék, néha lágyító s bódító szerek által lehet lecsendesíteni; míg gyengeség esetében timsóval vagy vasgolyókkal vegyített erősítő fürdők, vagy hasonló természetes fürdők, melyeknek Magyarhonban a vichneyi és parádi, tesznek jót.

Betegség után az okokat kerülni s a gyógyítást darab ideig folytatni kell.

Kiürülendő anyagok fenakadása.

Ezen osztályba, a testből kitakarodni szokott anyagok kiürülésének teljes vagy részletes fenakadásából származott betegségek tartoznak.

Okaik a testben elválasztott nedveket vagy más anyagokat tartalmazó edényeknek meggyülekezett tartalmuk általi bedugulása, külerőszakok általi összenyomása, tartalmuk hirtelen történt kiürülése következtébeni összeesése, görcsök általi összehuzódása, összenövése, gyengesége, zsongtalansága, hártáinak megvastagodása, gyuladás, vérbőség, a vérnek egyenetlen szétozlása s így némely részek felé való nagyobb gyüleme, nedvek megapadása s azok minőségének megváltozása, az életerőnek kimerülése s ennek következtébeni ingerlékeny vagy tompa gyengeség lehetnek.

Fenakadások miatt az életművezet néha semmit sem szenved, miután a fenakadt kiürülést néha más kiürülés váltja fel; sőt néha javára vannak az életművezetnek, ha általuk veszélyes kiürülések szűnnek meg; de sok esetben ártalmasok is lehetnek, s a legveszedelmesebb betegségek fejlődhetnek ki belőlök, miután azon nedvek, melyeknek ki kellene ürülniök, hosszas visszamaradás következtében megromlanak, azon szerveket, melyekben összegyülekeztek meggyulasztják, bennök görcsöket, a külbőrön bőrkütegeket okoznak, a szervek működését megakadályozzák, végre szélhüdéseket, néha hirteleni halált idéznek elő.

Gyógyításuk az okok eltávolításában s a baj jelleme szerint, majd lobellenes-, majd erősítő- vagy izgató-szerek alkalmazásában áll.

VÉRES KIÜRÜLÉSEK FENAKADÁSA.

Orrvérzés fenakadása.

Ezen betegség ugyanazon kórjelekkel kezdődik mint az orrvérzés, csak hogy ezek a vérzés elindulásával elenyésznek, míg ezen betegségnél tovább is tartanak, sőt növekednek.

Az orrvérzés fenakadása, mely a férfi nemet inkább bántja mint a nőt, s kisdedeknél, gyermekeknél fölserdülendőknél és öregeknél gyakoribb, mint a felserdült ifjagnál és férfiaknál, néha az orrnak idegen testek által való bedugulásából, néha az orr takhártyájának gyuladásából, mely az orrban görcsöket támaszt, néha a véredények ingerlékeny vagy tompa gyengeségéből származik.

Ha az orrvérzés fenakadása sokáig tart, a szájból, tüdőkből és gyomorból más vérzések támadhatnak, de néha gyuladás, fájdalmak, görcsök, szélhűdés, sőt gutaütés lehetnek következései.

Gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani, és így az orrban lévő habarczokat kiirtani, a megszáradt takonyt vagy aludt vért meleg vízzel, tejjel, korpa- vagy málna-főzettel való borogatások, befecskendezések vagy ezek gőzei felszívása által föllágyítani. Gyuladásos állapotnál, ha a lágyítószerek nem használnak, az orrba alkalmazott egyikét piócza által vért kell bocsátni, de ha a betegség gyengeségen alapul, tápláló eledelokkal s szeszes italokkal való élés mellett, illatos burjánok főzetének gőzét kell a beteggel fölszívni, vagy prüszköltető-szereknek, milyenek a kerek kapotnyak, macska gyökönke, hegyi kappanör és dohány porait tömni orrába.

Aranyér fenakadása.

Ezen betegség az aranyér általános kórjeleivel jár, melyek az aranyeres folyásra szünni szoktak, de ezen betegségnél tovább is tartanak, növekednek, sőt ha a fenakadás sokáig tart, mások is csatlakoznak hozzájuk. Így a végbélben aranyeres csomók képlődnek, vagy a már meglevők nagyobbodnak, s ilyenkor a beteg rettentő fájdalmakat szenved, görcsöket kap, fére beszél, széke makacsul rekedt, a székletételt kívánja ugyan, de kiürítésétől irtózik, míg végre a legnagyobb fájdalmak közt kiüríti; néha szelek fejlődnek ki, a vér más részek felé veszi magát s ott különféle kórtüneményeket idéz elő.

Az aranyér fenakadásának, mely a férfiaknál különösen a férfi-korban gyakoribb, mint nőknél, fiataloknál és öregeknél, néha helybeli okai vannak, milyenek a végbélben megkeményedett ganéj, megkeményedett aranyeres vagy más csomók, nagy huykövek; de néha az egész vérrendszernek, különösen a hasbelinek beteges állapotából származik. Ezen beteges állapot előidézésére néha ingerlő okok, u. m. fűszeres eledelek, szeszes italok, heves mozgás, heves indulatok, izgató gyógyszerek, nagy meleg vagy hűlés gyakorolnak befolyást, melyek következtében a végbél erei meggyuladván, benne görcsök támadnak, melyek a vérkiürítést megakadályozzák, s így a vér más részek felé tolul lobos jellemmel; de gyengítő befolyások is, milyenek az ülő henye élet, tulságos kiürülések, szomorúság, félelem, kiállott nagy betegségek előidézhetik, mely esetben, ha vannak is vértolulások jelen, görcsök vagy gyengeség miatt vérkiürülés nem történhetik.

Az aranyér-fenakadásának kellemetlen, sőt ártalmas következései bélgyulladás, nehéz vizelés, vizelet fenakadása, vérvizelés, a nemzörészek viszketeése, vérhányás, tüdővérzés, orrvérzés, véres izzadás, főfájdalmak, szédelgések, nehéz lélekezés, szívdobogás, görcsök, gutaütés lehetnek.

Gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani. Így a végbélben megkeményedett ganéjt hasajtók által kiüríteni, az aranyeres csomók gyulladását hideg borogatások, vagy ha a hideg árt lágyító pépek vagy piócák alkalmazása által lecsendesíteni. Ha helybeli kórjelek mellett általánosak is mutatkoznak, belső gyógymódra is van szükség, még pedig lobos jellemnél lobellenesre, mely lobellenes életrendből s hasonló gyógyszerekből áll. Az ily beteg szelíd, nem hevítő eledelokkal s italokkal kell hogy éljen, melyekbe ecetet, citromlevet, vagy ha széke rekedt, borkövet vegyíthet, s ezen életmódot mindaddig kell hogy folytassa, míg izgatott állapota tart. Ily esetben a föloldó savanyu-vizek, melyenek Magyarhonban a füredi, Erdélyben a borszéki, igen jót tesznek, de néha feloldó növényeknek, milyen a pongyola-pitypáng, nedveit is lehet használni. Ha a lobos állapot legyőzése után a fájdalmaikat nagyobb vérgyülem vagy a véredények görcsös állapota tartja fenn, meleg fürdőket, különösen kénes és égvényes természetes meleg fürdőket, milyenek Magyarhonban a mehadiai és budai kell használni, ugy lágyító borogatásokat és pépeket a 49.50. sz. alatti vények szerint, valamint lágyító burjánok-, bodza- vagy székfüvirág-főzeteinek gőzeit, melyekkel a beteg éjjeli edényre ülve végbelét párolja. Ha ezen gőzök alkalmazására az aranyeres folyás meg nem indul, s az erek földagadnak, néhány közelökbe alkalmazott piócza által

lehet enyhülést eszközölni. Ha az erek nincsenek földagadva s a kórjelek székkiürítést sürgetnek, hashajtókat kell adni, a 20. 21. 22. 23. sz. alatti vénnyek szerint. Ha a gyengeségen alapuló aranyér fenakadása nyálkás elválasztással van párosulva a 144. sz. alatti vegyíték jó szolgálatot tehet, míg az emésztő szervek gyengeségénél erősítő gyógyimódot kell alkalmazni, melyhez fűszerekkel vegyített állati eledelekkel és szeszes italokkal való élés, a hasnak minden reggel dörzsölgetése, tiszta száraz levegőbeni mozgás, lovaglás, a 27. 28. 37. 44. 45. sz. alatti erősítő szerek, vasas-savanyú-vizek s vasas-fürdők tartoznak.

Havitisztulás fenakadása.

A havitisztulás hiánya nem mindig jelent beteges állapotot, mert ezen kiürülés, mely a női nemzörészek teljes kifejlődésének s azok nemi élete nyilvánulásának jele, felserdülés előtt nem járja a nőt, sőt meg nem jelenése a felserdülés után sem szerez aggodalmat, ha a nő egészsége emiatt nem szenved, kimaradása pedig a terhesség és szoptatás ideje alatt épen természetes dolog; de képez betegséget is, midőn a tisztulás egy teljesen kifejlett nőnél annak egészsége hátrányára, vagy nem jelenik meg, vagy ha megjelenik is, csak kis mértékben cseppenkint folyik, s ezt *havitisztulás fenakadásának* nevezik. Ezen betegség kórhatározata nem mindig könnyű, mert míg némely beteg ezt s ennek okait őszintén bevalja, más a netalántáni terhesség félelméből, mind a betegséget, mind annak keletkezését titkolja. Vannak lefolyása alatt oly kórjelei, melyek részint a nemzörészekben vagy azok közelében, részint az egész életművezetben mutatkoz-

nak, de ritkán állandók, hanem minden négy hétben megújulnak. Így a beteg nőt futó forróság lepi meg, feje nehéz, alhasában, fan-, kereszt- és gáttájain nagy fájdalmakat érez, s e tájak a meggyült vértől feszültek, dagadtak, székletétele s vizelet kiürítése akadályozva vannak, étvágya nincs, ökröndözik, hány, melle nehéz, szíve dobog, méhkóros görcsöket kap, mely kórjelek 5—8 nap mulva önként elenyésznek. Néha a betegséghez sáppadtság szövetkezik, de ez vele lényeges összeköttetésben nem áll. Néha különféle fájdalmak, görcsök, külérzések szélhüdése, veszedelmes gyuladások, álomkor vagy álmatlanság, tébolyodás, különféle bőrkütegek s más vérzések kísérik lefolyását. Midőn a tisztulás a 40—50 év közt a természet rendje szerint kimarad, némely nő egészségesebbé válik, de némely ezután is sokat szenved; így melle szorul, feje fáj, álma nincs, tagjaiban szaggató fájdalmat érez, görcsöket kap, nemzörészei viszketnek, s azok ha vakarja fájnak, méhe meggyulad s beteges genyforma folyadékot választ el.

A havitisztulás fenakadásának oka ritkán a méhhiányában létezik, s az ily nő gyenge, kifejletlen, vagy ha kivan is fejlődve inkább férfiuhoz, mint nőhöz hasonlít. Oly nőknél, kiknek méhök van, a fenakadás okai különfélék lehetnek; így a külső nemzörészek összenövése születés előtt vagy azután, s a méhhüvelynek vastag szüzhártya általi becsukódása, mely esetekben a havitisztulás elválasztatik ugyan, de ki nem ürülhet; a méhnek gyuladása, megkeményedése, ferde fekvése vagy különféle kinövései, melyek miatt a tisztulás részint el nem választódhatik, részint ki nem ürülhet; felmagasztalt életerő, és vérbőség, mely esetben a vér a test tápláltatására fordítottván, a havitisztulás nem

jelenik meg; vérmes nőknél a havitisztulás alatti különféle ártalmas befolyások, u. m. hideg levegő, hideg ital, hideg fürdő, a nemzörések hideg vízzel való megmosása, erős mozgás, fűszeres eledelek, szeszes italok, heves indulatok, különösen harag, nemzörések izgatása, közösülés, melyek a méhben gyuladást gerjesztenek, s ezáltal a havitisztulás fenakadását eszközlik; hasonló ártalmas befolyások némely aggnőknél is, kik a természetnek a havitisztulás csendes megtérítésére intézett működését megzavarják, s könnyen heves vagy idült s alkalmatlan fehérfolyást vagy különféle elfajulásokat okozó méhgyuladást idéznek elő; végre gyenge, vagy kimerült nőknél a méhnek ingerlékeny, vagy tompa gyengesége.

A havitisztulás fenakadása, ha gyenge nő szenved benne s általa egészsége veszélyeztetve nincs, nem hogy ártana, sőt használ. Néha különféle s első tekintetre aggodalmat gerjesztő, de néhány nap alatt elenyésző kórjeleket idéz elő, melyek minden négy hétben megújulnak, míg oly következései is lehetnek, melyek az életművezetést veszélybe ejthetik. A gyógyíthatatlan életművezetési hibáktól származotthon segíteni nem lehet, de azért nem minden havitisztulási fenakadás gyógyíthatatlan.

Gyógyításánál az okok eltávolítása mellett jelleme szerint kell eljárni, de hajtó-szereket, melyekkel a kuruzslók ezen baj eloszlatására lelkiismeretlenül visszaélnek, legalább a betegség kezdetén használni nem szabad. Életművezetési hibákat egyedül orvos gyógyíthat meg, míg némely okokat az ember maga is eltávolíthat. Ha bővérű vagy más egyéneknél lobos állapot vagy gyuladást gerjesztő okok idézték a betegséget elő, lobellencs életrend mellett lobellenes szcreket kell használni, a 6. sz. alatti vény szerint.

Ha a fenakadás vértolulásokat, más veszedelmes vérzések, vagy helybeli gyuladásokat okozott, vért kell a betegnek bocsátani, még pedig nehezebb esetekben a lábakon, vagy ha ez nem lehet a karokon tett érvágás által, míg szelídebb esetekben a czombok belső felére, szeméremdomb-, kereszt-, farsik- vagy gáttájakra alkalmazott pióczák is elég hatással vannak. Ha a gyuladás sokáig tart a vérbocsátások ismétlése mellett calomelt kell adni, a 46. sz. alatti vény szerint. Néha e gyógymódra a sürgető kórjelek megszűnnek, s az egészség helyre áll, de a tisztulás nem jő meg; ilyenkor a betegség okainak kerülése s mértékletes életmód mellett a havitisztulás megjelenésének szokott idejét be kell várni, s ha az elérkezett újból szelíd lobellenes gyógymódhoz kell fogni, a beteggel meleg lábvizeket vétetvén, fan- és gerincz-tájékára lágyító borogatásokat vagy pépeket alkalmazván, s öt ha ezek nem használnak, meleg fürdőbe ültetvén, vagy lágyító gőzöket vezetvén nemző részeibe. Néha a szelídebb lobellenes gyógymódot, melynek szereit közt a póris-só a 145. sz. alatti vény szerint magára vagy borkövel rendelve, különösen kiemelendő, hónapokig is folytatni kell, de azzal visszaélni nem szabad, mert utána könnyen gyengeség, még makacsabb fennakadás, senyves állapot és vízkor fejlődhetnek ki. Ha a fenakadás gyengeségen alapul a lobellenes gyógymód nem használ; így gyenge leányoknál a tisztulás néha a felserdülés időszakában sem jelenik meg, vagy ha megjelenik is, különféle okok következtében kifejlett gyengeség miatt több hónapig kimarad; ily esetekben tehát erősítő gyógymódra van szükség, mely erősítő életrendből, mérsékelt mozgásból, tiszta száraz levegővel, állati eledel-ekkel, szeszes italokkal való élésből, a lélek

földérintéséből, s ha ezek nem használnak, erősítő gyógyszerekből áll. Ezek közül a keserű növényekből, milyenek az ezerjófű, pápafű, vidra-eleczke, sárga tárnics és keserfa, készített főzetek, vagy az illatos burjánokból, milyenek a székfűvirág, méhfű, fodormenta, készített theák eleinte igen jót tesznek, de makacsabb esetekben a china- és vaskészítményeihez kell folyamodni, a 45. 127. sz. alatti vények szerint. Ha a tisztulás az életművezet megerősödése után sem tér meg, hajtószerekre van szükség, de ezeket orvosi rendeleten kívül alkalmazni nem szabad. Ha a fenakadást a méh ingerlékeny állapota, s ennek következtében kifejlett görcsök okozzák, görcsellenes szereket kell használni, milyenek a langyos fürdők, lágyító borogatások, belsőleg a fennebb említett illatos theák, néha bódítók az 51. sz. alatti vény szerint, míg a méh tompa gyengeségénél izgató szerül az alhaszt repülő zsírral kell kengetni. Aggnők havitisztulási fenakadásánál minden izgatószer kerülése, szelíd lobellenes gyógmód, testi-lelki nyugalom s a nemzörészek izgatásától való ovakodás segítnek a bajon, s mentesítnek a méh veszélyes elfajzásától.

Gyermekágyi tisztulás fenakadása.

Vannak nők, kiknek nemzörészeiből a nélkül hogy egészségök megzavarodnék, sem a szülés, sem a gyermekágy lefolyása alatt semmi kifolyás nem történik, de legtöbbitől a szülés után vér megy el, mely által a terhesség következtében gyuladásba jött méh előbbi rendes állapotát visszanyeri. Ha ezen folyás, mely némely nőknél bővebb, másoknál kivált a szoptatóknál kevesebb, eleinte világos piros, később feketés, néha hegedt, 3—8 nap mulva

nyers hus mosadékához hasonló, azután genyforma, végre nyálkás és 3—7 hét múlva önkényt eláll, bármi ok következtében megreked, beteges állapotot idéz elő, mely *gyermekágyi tisztulás fenakadásának* neveztetik. Azon esetben, midőn a gyermekágyi tisztulás elválasztódik ugyan, de ki nem ürülhet, a méh nagy terjedelmet nyer, s részint nyomás, részint izgatás következtében különféle kórjelek, u. m. székletétel és vizelet-kiürítésbeli zavarok, nehéz lélekzés, főfájás, ökröndözés, hosszas fenakadás után könnyen méhlob, a méh rothadásba menetele s rothasztóláz fejlődnek ki; de, ha az elválasztás van megakadályozva, olyankor vértolulások, néha nyilvános vagy rejtett vérzések támadnak a kaponya-, mell- vagy hasüregben többnyire halálos kimenetellel.

A havitisztulás fenakadásának okai azon esetben, midőn annak kiürülése van megakadályozva, a méhnek ferde állása, a méhlepény egy részének visszamaradása, aludt vér, a méh vagy méhhüvely daganata, gyuladása, méhkóros görcsök, néha a méhszélhüdése lehetnek, míg az elválasztás megátoltatása esetében, részint a méhbeteges állapota u. m. megkeményedése vagy gyuladása, részint a gyermekágyas különféle betegségei, u. m. gyuladás, más nagy mértékbeni folyás, különösen hányás, hasmenés, cholera vagy láz, melynek e fenakadás néha kórjelét is képezi, okozhatják.

Ha a fenakadás könnyen elhárítható gépies okok vagy csekély láz következménye, a legszélidobb betegségek közé tartozik, de ha nagyobb méhlob-, gyermekágyiláz- vagy méhszélhüdés kórjelét képezi, nagy veszélylyel jár, sőt halálos is lehet.

Gyógyításánál először is az okokat kell eltávo-

lítani; így a vért vagy méhlepényt, mely a méh száját bedugta, kivenni, a hegedt vért lágyító borogatásokkal föllágyítani, a méh ferde állását helyre igazítani, s miután gépies ok többé nem létezik, a betegség jelleme szerint mozdítani elő a tisztulást. Ha az okot méhgyuladás képezi, lobellenes gyógymódot kell követni, de a gyuladás csekélyebb fokánál a testi és lelki nyugalom, egyenlő mérsékelt meleg, könnyű és kevés eledel, fehér mályva gyökérből vagy árpából készített lágyító főzetek, szoptatás, külsőleg a hasra, fan- és gáttájra alkalmazott lágyító borogatások, s székrekedés esetében az 5. 20. 23. sz. alatti szelíd hashajtók kielégítő sükert fejtenek ki, míg nagyobb gyuladás esetében, mely folytonos nagy fájdalmak s erős láz által nyilvánul, a fan-, kereszt- és gáttájakra alkalmazott 20—30 piócza által vért kell bocsátani, s belsőleg calomelt adni, a 46. sz. alatti vény szerint. Makacsabb esetekben a vérbocsátást ismételni kell, sőt eret is lehet vágni. Ha ezen szerekre a gyuladás csendesedik, s a tisztulás megindul, de folyása csekély, a fenntebbi szelídebb lobellenes gyógymódot folytatni kell. Ha a fenakadást gyuladás nélkül görcsök okozzák, lelki s testi csendesség mellett a méh beteges érzékenységét s ingerlékenységét lecsendesítő szereket kell alkalmazni, milyenek a lágyító-bódító pépek, a 38. sz. alatti vény szerint, hasonló kenőcsök a 136. sz. alatti vény szerint, székfűvirágból készített csőrék, belsőleg székfűvirág-, hársvirág- vagy fodormenta-theák, az 51. sz. alatti csendesítő főzet, vagy a 66. sz. alatti olajos fejet egykét szemer mákony vegyítéssel. Végre, ha a fennakadás következtében gyermekágyiláz fejlődik ki, ezt a saját rovata alatt megírt mód szerint orvosolni kell.

MÁS KIÜRÜLÉSEK FENAKADÁSA.

Takár fenakadása.

A takhártyák néha tulságosan sok és beteges folyadékot választanak el, melyeknek kiürülése mindaddig, míg az életművezetnek elválasztásukat okozó beteges állapota meg nem szűnik, az egészség fenntartására multhatatlanul szükséges. Ily beteges elválasztást lehet a húgycső s méhüvellyel takarásnál tapasztalni, melyet néha bujakóros ragály, néha a takhártyának másnemű s kisebb-nagyobb gyuladást gerjesztő izgatása okoz. Ha az ily folyás, mielőtt a gyuladás megszűnnék, elfojlódik, a szomszéd részekben különféle beteges jelenségek támadnak; így a húgycső s méhüvellyel gyuladása retentő fájdalmakkal; néha vérfolyás; a takhártya megvastagodása s innen eredő szűkülés; dűlmirigy-gyuladás, mely genyedésbe vagy keményedésbe mehet át; a húgyhólyag takhártyájának gyuladása, nyálkás elválasztással s veszedelmes vizelet fennakadással; petefészkek-, ondó-zsinor-, tökök- és méh-gyuladása; veszélyes szemtakár; sorvadásba átmenő gége-, hörg- légcsőlob; sárgaságot okozó idült májlob; izesülések soká tartó szaggatása; fájdalmas, terjedelmes és nehezen gyógyuló mirigydagok. Mindezeknek a takár fennakadásából való származását a beteg előadásából lehet kivenni.

Ezen betegség okai hűlés; csipős, izgató vagy étető szereknek, milyenek a szórító-főzetek, timsó-, fehér-, zöld- vagy kék-gálicz, ólomczukor- és pokolkő-olvadéka, vigyázatlan alkalmazása; spiritusok befecskendezése; fűszeres eledelekkel és szeszes italokkal való élés; izgató gyógyszereknek, milyenek a terpentin, copaiv-balzsam, cubeba és köris-

bogarak oktalan használata; fárasztó mozgás; heves indulatok; a nemzörészek külizgatása lehetnek.

Ha a fenakadás szelídebb kórjelekkel jár, nem veszedelmes s néha magától is megszűnik; de a heves természetű, idült, elhanyagolt, vagy rosszul gyógyított, különféle bántalmakat, sőt veszélyt is okozhat.

Gyógyításánál az okok eltávolítása mellett jellemét kell figyelembe venni. Gyuladás esetében annak foka szerint szelídebb vagy erélyesebb lobellenes gyógymódot kell alkalmazni, s miután a gyuladás csillapodott, a fenakadt folyást lágyító-pépek, gőzök vagy langyos fürdők által vissza kell téríteni. Ha a takár fennakadása által okozott betegség a gyuladás lecsendesítése után sem akar elmúlni, a takárt, a húgycső vagy méhhüvely külizgatása által kell visszatéríteni, mi iránt azonban orvosi tanácssal kell élni. A takár fennakadása által támadt mirigy daganatok ellen a higany belső használatától tartózkodni kell, s e helyett inkább szelídebb lobellenes gyógymódot, szelíd hashajtókat, sós- vagy kénes-fürdőket, s a 105. sz. alatti vértisztítók főzeteit használni.

Székrekedés.

A székrekedés oly beteges állapot, melynél a székletétel ritkábban, nehezebben s kisebb mennyiségben történik, mint az ember egészségére megkívántatnék; de ebben az egyéniség igen sokat határoz, mert némely embernek míg egészséges, mindennap, másnak csak két-három napban van széke; sőt az is megtörtént, hogy egészséges embernek egy héten vagy egy hónapban egyszer volt széke. Néha az embernek van ugyan széke, de az kevés, a töle

kitakaródó ganéj kemény, csomós, s ezért a székletétel erőltetéssel, fájdalommal történik; de ha a székletétel merőben akadályozva van, olyankor a belekben szelek fejlődnek ki, a beteg derekában nehézséget érez, étvágya hiányzik, feje nehéz, kedve nincs, s ha a székrekedés tovább is tart, lélekezésbeli nehézség, fő- és hasfájás, folytonos vagy váltóláz, görcsök, hányás, sőt néha ganajhányás is lesznek következményei.

A székrekedésre, némely embernek vele született hajlama van, de erre a phlegmaticusok, ülőéletmódot folytatók s tulságos izzadásban szenvedők is igen hajlandók. Indokai számtalanok lehetnek, melyekre nézve a legnagyobb figyelem kívánatik. Hogy rendes székletétel történhessék, a ganéjnak, mind annyinak, mind pedig oly minőségűnek kell lenni, hogy a beleket a székletételre izgatassa; igen természetes tehát, hogy ha valaki koplal s e miatt benne kevés ganéj képlődik, ha ganéja azért, hogy elcinte tápláló állati vagy füszeres eledelekkel és szeszes italokkal élván, később növényi eledelekhez s vízhez kívánt szokni, nem elég izgató, ha az sok nyálkassággal van vegyülve, vagy annak következtében, hogy kevés vizet iszik, s inkább szeszes italokkal él, kemény és száraz, végre, ha azon nedveknek, milyenek az epe- és gyomornedv, melyeknek a fölemésztett tápszerek közé kellene vegyülniük elválasztása szeszes italok, gyuladás vagy gyengeség következtében meg van akadályozva, székrekedés fog kifejlődni. Néha a székrekedést görcsök okozzák, melyeket csipős eledelek s italok, nagyon izgató ganéj vagy beteges nedvek idéznek elő. A rendes székletétel eszközlésére az is megkívánatik, hogy a bélhuzam rendes állapotban legyen, de ha az kemény ganéj-, elnyelt kemény

makvak-, epekövek, belférgek, különféle csomók-, szomszédrészek daganatai vagy huykövek által bedugul, vagy sérvek alakjában kiszorul, székrekedés kell hogy következzen. Néha életművezeti hiba nélkül a belek- vagy más részek gyuladása, néha miként rászt- és méhkórnál, nehéz betegség után való felüdülnél s elnyelt mérgek különösen ólom-félék után tapasztalhatni, gyuladás nélkül a bélhuzam beteges ingerlékenysége okozza a székrekedést; de lehet annak a belek tompa petyhüdt állapota az oka, kivált ha a belek gyuladás nélkül sok nyálkássággal vannak eltelve, vagy meggyült ganéj által sokáig ki vánnak tágulva, tulságos kiürülések vagy más betegségek a testre gyengítőleg hatottak, bódító-mérgek, különösen mákony gyakoroltak ártalmas befolyást, vagy gutaiütés érvén a beteget, utána szélhüds maradt fenn.

A székrekedés néha a csekélyebb bajak közé tartozik, s okok elhárítása után könnyen megszűnik; de néha makacs, s a beteget, majd megszünvén, majd megint visszatérvén, évekig kinozza. Ha sokáig tart különféle már fentebb is említett bánalmakat idéz elő, s ha vele más betegség is van párosulva, azt nehezíti. A bélhuzam tompa jellemének növekedtével az emésztés és vérkészítés tökéletlenekké válván senyves külemény, néha aszály, vízkór vagy komolykór fejlődnek ki. Néha tartós székrekedés következtében a ganéj megromolván a bélhuzamot tulságosan izgatja s ganajhányást idéz elő a beteg nagy veszedelmére.

Gyógyításánál az okokat is el kell ugyan hárítani, de egyuttal a betegség jellemét is figyelembe kell venni, miután annak növekedése néha az okok elhárítását is lehetetlenné teszi. Lobos jellemnél, mely a kicsukódott sérveknél gyakran kifejlődik, lob-

ellenes gyógmód szükséges, mely csekélyebb gyuladással hideg borogatásokban s hideg víz italában, nagyobb gyuladással pióczák vagy érvágás által való vérbocsátásokban áll. Ily esetekben a széklettel előmozdítására olajos fejeteket, különösen mandola-olajat vagy a 65. sz. alatti ricinus-olajat, s ha ezek nem használnak, calomel kell adni, a 46. sz. alatti vény szerint. Ha nincs gyuladás jelen szintén a betegség jelleme szerint kell eljárni, de előbb a megkeményedett ganéjt sok víz- vagy lágyító-főzetek itala s korpa-főzetből faolaj-vegyítéssel készített lágyító csőrék által föl kell lágyítani. Beteges ingerlékenység esetében a fennebbi szelíd olajok s lágyító csőrék, melyekbe néha szappant is lehet vegyíteni, használnak. A bélhuzam tompaságánál eleinte szelídebb szereket kell adni, u. m. szilva liktáriumot borkövel, lágyító-főzeteket szelídebb hashajtó-sókkal, hashajtó-sókat vízben felolvasztva, vagy keserű ásványvizeket, milyenek Magyarországon az alapi, budai, esztergomi, ivándai, Erdélyben a türi, czégi, melyeket részint gyógytárakból részint fűszerárusoktól lehet megszerezni, s ha ezek sem használnak a 20. 21. 22. 23. sz. alatti hashajtókat. Ezeknél erősebbeket csakis orvosi rendeletre lehet használni. Idült székrekedésnél hosszabb gyógmód s az életrend szabályozása kívántatik, mely abban áll, hogy a beteg minden székrekedést okozó eledelt s italt kerüljön, sok tiszta fris vizet igyék, naponkint mérsékelt mozgást tegyen, hasát minden reggel gyengén dörzsölje, s a székletételt ugyanazon időben, hogy a természet hozzá szokják, mindennap megkísértse.

A betegség visszatérését, okai kerülésével lehet megakadályozni, s ha a belek nagyon el lennének gyengülve, néha szelíd erősítővel kell élni.

Sárgaság.

A sárgaság oly betegség, mely az epének rendszeren való kiürülhetéséből, a vérbe való felszívódásából, s a bőrre és vizelő-szervekre való lerakódásából származik, melynek következtében a bőr és vizelet sárga színt váltanak. Néha minden előjel nélkül lepi meg az embert, s az ilyen, lázzal van párosulva és nem is sokáig tart; de sokkal gyakoribb ennél az idült láznélküli sárgaság, melyet különféle kórjelek, u. m. emésztésbeli zavarok, bágyadtság, komorság, haragra való nagyobb hajlam, főnehézség, viszketegség, a gyomor és máj tájékának tompább vagy élesebb fájdalma, néha daganata és keménysége előznek meg. Ha az ember ezen előjelekre a betegség kifejlődését meg nem akadályozza, elő áll az, a szemek sárgaságával, mely később az egész bőrre kiterjed. Ez a sárgaság, mely néha zöldes néha feketés színű, a betegség tovább harapozásával néha az izzadságra, nyálra, takonyra, sőt a szoptató nő tejére is kiterjed s ezeknek keserű ízt kölcsönöz; de némelyek nyelve tiszta marad, s az ilyenek semmi keserű ízt nem éreznek. Némelyek szemei sárgák, ugyan, de szemek nedvei tiszták lévén a tárgyakat tisztán látják, míg mások mindent sárgának látnak. Ezen kórjelek mellett a vizelet mindig sárga, a belemártott rongyott sárgára festi, hol sötétebb, hol világosabb, néha egészen tiszta, de néha különféle ülepet rak le; a beteget nagy viszketegség kínozza; étvágya nincs; mája tájéka fájdalmas, dagadt; széke rekedt, kiürülése fehéres mint a kutyáé, s csak ritkán van epés hasmenése.

Miután a sárgaság az epe elválasztásának és kiürülésének rendellenességén alapul, ezen rend-

ellenesség okai különfélék lehetnek. Néha a máj ingerült állapotban lévén oly sok epét választ el, hogy az föl nem dolgoztathatván föl szivódik és sárgaságot okoz. Az ily sok epétől származott sárgaság gyakran lázzal, epés hányással és hasmenéssel, gyakran májgyuladással jár, melynek okai külerőszakok, tulságos meleg, hülés, légköri változatok, elnyelt csipős anyagok, szeszes italok, hánytatók, erős hashajtók, sebes mozgás, harag, szokványos kiürítések elnyomása, más betegségek, különösen kütegek hirteleni eltünése lehetnek. Néha gyuladás nélkül a máj beteges ingerlékenysége következtében támadt s a nagy mennyiségben elválasztott epe kiürítését akadályozó görcsök idézik elő a sárgaságot, melynek okai harag, hülés, szokványos kiürítések elnyomása, mérgek s mérges kígyók marása lehetnek. De nem mindig a sok epétől, hanem annak ki nem ürülhetésétől is származik a sárgaság, melynek okai görcsök, megsűrűdött epe, epekövek, belférgék, megsűrűdött nyálkásság, ujszülötteknél megsűrűdött gyermekszurok, a kiürítő utak összenyomatása, a máj gyuladása, dugulása, elgyengülése, s szélhüdése lehetnek.

A sárgaság néha ujszülötteknél is kifejlődik, hasonló kórjelekkel jár, mint a felnőtté s örökölt hajlam mellett hülésből vagy az anya rossz tejétől származik; de az ujszülöttek sárga színe nem mindig sárgaság kórjele, s lehet azon változásnak is, melyen az ilyenek vére első napokban keresztül megy, következménye. Terheseknél szintén lehet néha sárgaságot tapasztalni, mely meggyülekezett kemény bélsártól, harag utáni méhkóros görcsöktől, de néha magától a terhességtől származik. Végre van epekövektől származott sárgaság is, mely a többenél terhesebb kórjelekkel jár, hirtelen fejlődik

s rövid ideig tart, de gyakran visszatér. Ennek kórhatárzatánál igen nagy vigyázat kívántatik, mert a betegség ily időnkinti visszatérését a görcsös, — váltóláz rohama alatti — s havitisztulás fennakadásától származott sárgaságnál is tapasztalhatni. Megjegyzendő, miszerint az epekövek leginkább cholericus ülő életmódot folytató s haragra hajlandó egyéneknél fejlődnek ki, s hatalmas roham alatt hányás vagy székletétel útján ürülnek ki, azért ily esetekben a beteg kiürüléseit is meg kell vizsgálni.

A sárgaság néha nem nagy jelentőséggel bír s okok eltávolítása után hamar elmulik; de vannak makacs esetei is, melyek a beteget hónapokig, sőt évekig kinozzák. Ezen betegség a bőrt néha barnára festi, benne kellemetlen viszketést okoz, az emésztést megzavarja, a test tápláltatását megrontja s ennek következtében a beteg elsenyved, kiszárad, néha sorvasztólázba, vízkorba, vérsenyvbe, vérhányásba vagy vérhasba esik, végre elpusztul. Néha ennek következtében nem csak a májban, hanem a hasban lévő más zsigerekben is különféle életműves bántalmak fejlődnek ki. Ha a sárgaság új s életművezeti hibákkal kapcsolatban nincs, hamarabb gyógyul, mint az idült s életművezeti hibákkal vegyült, mely néha gyógyíthatatlan. A csekélyebb lobos vagy görcsös jellemmel bíró néha válságos kiürülések közt magától is meggyógyul, míg a nagyobb gyuladással párosult néha veszélylyel jár. De legveszedelmesebb a szélhüdéses, mert az ilyen ideges vagy rothasztó-lázzal s jelentékeny életművezeti hibákkal van párosulva, melyek gyógyításához nem sok remény lehet.

A sárgaság gyógyításánál annak jelleme szerint kell eljárni. Lobos jellemnél, különösen ha a beteg-

ség az epét elválasztó szervek nyilvános gyuladásával s lázzal van párosulva, vérbocsátásokat kell tenni érvágás vagy pióczák által, s ha a gyuladás ezekre sem szünik és székrekedés van jelen, calomelt adni, a 46. sz. alatti vény szerint; de csekélyebb gyuladásnál a calomel helyett elég, ha a beteg lobellenes életrend mellett lágyító-főzetekkel él. Ideges vagy rothasztó jellemnél izgató, erősítő szerek, váltólázzal párosultnál chinásó tesznek jót, de ezen esetek meghatározását orvosra kell bízni. Ha a sárgaság sem gyuladással, sem lázzal nincs párosulva, hanem görcsökkel, lelki csendesség mellett görcs elleni theákat kell adni székfüvirágból vagy méhfüből, melyekbe a szükséghez képest néhány Hoffman-féle cseppet lehet vegyíteni, s ha ezek nem használnak, bódítókat az 51. sz. alatti vény szerint. Ugyanekkor külsőleg a lágyító vagy bódító pépek az 50. 38. sz. alatti vények szerint s a langyos fürdők is jót tesznek, de erősebb görcsellenes szerekhez folyamodni orvos tudtán kívül nem tanácsos. Ha a görcsöket székrekedés vagy gyomortisztátalanság tartja fenn, a körülményekhez képest székfüvirág-theából készített s olajjal vagy vajjal vegyítet csőréket kell adni, vagy hashajtókat, még pedig eleinte gyengébbeket, milyenek a szilva-liktarium borkövel, később erősebbeket a 6. 7. 20. 21. 22. 23. sz. alatti vények szerint. Ily esetekben a hánytatók, különösen ha gyuladás is van jelen, többet ártnak mint használnak. Idült sárgaságnál az epét készítőszervek dugulásának elosztatására hosszabb gyógy mód szükséges. Ily esetekben tavasszal föloldó burjánoknak, milyenek a pitypáng, füstike, katáng, perje, szappanfű, kisajtolt nedvei, máskor ezek gyökereinek főzetei tesznek jót, melyekbe feloldó sókat lehet vegyíteni. Hasonló gyógyerővel

birnak Magyarhonban a füredi és parádi savanyu-
vizek s a budai hévvizek, italul mint fürdő alak-
ban, melyek használatánál a beteg hasát minden
reggel szappannal vagy valami szelíd olajjal dör-
zsölgesse; de makacsabb s görcsökkel párosult du-
gulásoknál orvoshoz kell folyamodni. Néha az idült
s eddigi gyógymódra nem engedő sárgaságot más
szelídebb szerek, u. m. napjában 2—3 friss tojás
sárgája czukorral vegyítve, limonade, vagy a 24.
25. sz. alatti savanyok gyógyítják meg. Néha a sa-
vanyok lábvízbe vagy fürdőbe vegyítve is jót tesz-
nek. E végre a 146. sz. alatti vegyítéket lábvízbe
töltvén, a beteg ebben lábát naponkint fél óráig áz-
tassa, sőt ezzel egész testét lemossa, de később
csak minden második nap használjon egy lábvizet.
Ugyanezen vegyítéket lehet fürdőkbe is tölteni,
gyógymód alatt a savanyok adagját növelvén. Ha-
sonló sükerrel lehet savanyok helyett a chlorme-
szet használni, egy lábvízbe egy-, később több latot
vegyítvén. Ha a feloldó gyógymód nem használ, azt
tulságosan folytatni nem szabad, mert könnyen
gyengeséget és sorvadásos állapotot idéz elő. Ily
esetben erősítő gyógymódra lévén szükség, a bete-
get arra kell utasítani, hogy tápláló állati s mérsé-
kelten fűszerezett eledelkkel, és szeszes italokkal
éljen, tiszta száraz levegőt élvezzen, s gyalog, sze-
kérben vagy lóháton naponkint mérsékelt mozgást
tegyen. Gyógyszerül eleinte szelídebb gyomor erő-
sítő szereket, milyenek az ezer jó fü-, pápafü-, vidra-
elecze-, sárga tárnics- és keserfa-főzetek, később
china és vaskészítményeket kell adni, a 45. 127. sz.
alatti vények szerint. Hasonló jó hatással vannak
Magyarhonban a bártfai, lublói s buziási vasas sa-
vanyu-vizek s a szklenói, szliácsi és vichnyei vasas
hévvizek, ugy Erdélyben a radnai vasas savanyu-

víz, italul mint fürdő alakban. Epekövektől származott sárgaságnál szintén a betegség jellemét kell figyelembe venni; de e mellett az epekövek képlődését is meg kell akadályozni, mit az epe kiürítését gátló okok kerülésével s feloldó növények nedveivel való éléssel lehet eszközölni.

Betegség után az azt előidéző okoktól óvakodni kell.

Vizelet-fennakadás.

A vizelet-fennakadás oly beteges állapot, melynél vagy igen kevés vizelet választódik el, vagy annak kiürítése van részletesen vagy egészen megakadályozva. Kórhatárzatánál nemcsak fokára, hanem helyére is tekintettel kell lenni, miután annak helye néha a vesékben, néha a húgyvezető utakban, néha a húgyhólyagban vagy húgycsőben létezik.

Ha a betegség helyét a vesék képezik, rendesen kevesebb vizelet választódik el, a húgycső nincs kifeszülve, a beteg veséi táján fájdalmat érez, mely a hasra és czombokra is kiterjed, s ezen tájon néha daganatot is lehet tapasztalni. Ha az ily vizelet-fennakadás sokáig tart, erős láz s gyomorbántalmak fejlődnek ki, a vizelet felszívódik a vérbe, melynek következtében az izzadság is vizelet szagává válik, s a beteg később rothasztólázba esik.

Az ily vizelet-fennakadás okai a vesék életművezeti hibái, gyuladása, görcsös vagy szélhűdéses állapota, néha a szomszéd részek, sőt az egész életművezet beteges állapota lehetnek.

Ha a vizelet-fennakadás helyét a vizelet vezető utak képezik, olyankor a beteg a fennakadás általános kórjelei mellett, veséi tájékától mélyen a medenczébe terjedő fájdalmakat érez, s ha a fenn-

akadás sokáig tart a beteges tájék hosszan feldagad.

A vizelet-fennakadás ezen ritkább fájának okai a vizelet-vezető utak életműves hibái, bedugulása, megvastagodása, görcse, szélhüdése, szomszéd részek daganata, gyuladása, genyedése, dagadt vagy terhes méh, ganéjjal telt belek lehetnek.

Gyakoribb ennél azon eset, midőn a vizelet-fennakadás helyét, mind a vizelet-vezető utak, mind a húgyhólyag képezik. Ily esetben a húgyhólyag a meggyült vizelettől kivan tágulva még pedig néha annyira, hogy az egész hasüregét elfoglalja, de ha mesterséges csövek által a vizelet kiürítettik, lelapul. Mielőtt ily nagy kitágulás történnék, a beteg nehezen tud lélekzeni, székletételre s vizelet-kiürítésre készítettetik, de csak cseppenként s nagy fájdalommal vizelhet, a betegség gyarapodásával pedig lázt kap gyomorbántalmakkal s folytonos nyugtalansággal.

Az ily fennakadás okai a húgyhólyag gyuladása, hurutos állapota, görcse, belférgek, a méh izgatott állapota, a húgyhólyag gyengesége, a gerinczagy beteges állapota, a húgyhólyag nyakának bedugulása, húgykövek, a húgyhólyag életműves bántalmi, szomszéd részek beteges állapota, néha a húgyhólyag sérvése vagy előcsése lehetnek.

Midőn a vizelet-fennakadás helyét a húgycső képezi, a betegség általános kórjelei mellett a húgycső beteges állapotát is tapasztalni lehet..

Az ily fennakadás okai a húgycső idegen testek általi bedugulása, takhártyájának gyuladások következtébeni megvastagodása, nyilásának kinövések, fekélyek s a cső előbőrének összenövése általi becsukódása, fitymaszükülés és visszaszorulás, nagy tökborék-sérv, a húgycsőnek a mony tövén

szomszéd szervek beteges állapota által eszközölt összenyomása, görcsös állapota s szélhűdése lehetnek.

A vizelet fenakadás néha csekély bajt képez s okok eltávolítása után magától megszűnik, de néha igen nagy veszélylyel jár, sőt halálossá is válhatik. Kevésbé veszélyes a húgycsöbéli-, uj-, egyszerű-, nem terhes kórjelekkel járó- és görcsös vizelet-fenakadás, míg a vesebéli-, idült-, terhes kórjelekkel járó- és gyuladással párosult igen nagy veszélylyel jár. Legveszélyesebb a szélhűdéses, melynek helyét a húgycső vagy húgyhólyag képezik, kivált ha gyógyíthatatlan életművezeti hibákkal van párosulva, mert ennek következtében a húgyhólyag nem csak kifeszül, hanem néha el is pattan, a fenakadt s megcsipősödött vizelet a vizelő-szerveket meggyulasztja, benne kelevényeket támaszt, melyek ha felfakadnak, sipolyos fekélyeket képeznek, vagy fenébe mennek át, végre ideges vagy rothasztó-lázakat idéz elő többnyire halálos kimenetellel.

Gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani; így a húgycsövet bedugó sűrű nyálkát vagy aludt vért lágyító borogatásokkal, pépekkel, befecskendezésekkel föllágyítani, az abba akadt húgyköveket kivenni, a végbélben lévő kemény ganéjt csőrék vagy hashajtók által kiüríteni, a húgycső sérvét vagy elöesését helyretétetni, a vizelet fenakadást okozó más betegségeket megszüntetni. Ezek után, vagy ha veszély fenyeget ezekkel egyszerre, a betegség jellemét kell figyelembe venni. Lobos jellemnél minden izgató befolyások eltávolítása mellett lobellenes gyógymód szükséges, még pedig a gyuladás nagyobb fokánál érvágás vagy pióczák által eszközölt vérbocsátás, s belsőleg nyákos főze-

tek vagy a 66. sz. alatti olajos fejet. Ha a gyulladás valamennyire szünt, külsőleg a végbél környékére lágyító-pépeket kell alkalmazni, s ha ez nem lenne elég a beteget langyos fürdőbe ültetni. Székrekedés esetében lágyító olajos csőrét, belsőleg olajos szereket, s ha ezek nem használnak, calomelt kell adni a 46. sz. alatti vény szerint, minden sós vagy erős hashajtót s vizelet hajtó szereket kerülvén. Beteges ingerlékenység következtében kifejtett görcsöknél eleinte a fennebbi lobellenes szereket, később bódítókat kell adni, az 51. sz. alatti vény szerint, s ezek mellett a hasat beléndolajjal kengetni vagy a 38. sz. alatti bódító pépekkel borogatni, néha lágyító s bódító burjánok főzetét fecskendezni a húgyhólyagba, de ily esetben a székfü- és hársvirág-theák is jót tesznek. Körisbogarak oktan használata által okozott vizelet-fenakadás ellen szintén lobellenes gyógymód s belsőleg mint külsőleg lágyítók tesznek jót. Ha a vizelet-fenakadás ideglázzal van párosulva, az ezen láz ellen ajánlott gyógymódhoz kell folyamodni. Tompa vagy épen szélhűdéses jellemnél az alhasat, kereszt tájat s végbél környékét minden három órában repülőzsirral kell kengetni, melybe nagyobb süker kedvéért néha camfort is lehet vegyíteni; de ily esetben a kereszttájra alkalmazott bürizgató szerek is jót tesznek. Külső szerek mellett belsőleg is izgatókat kell ily esetben adni, a 77. sz. alatti vény szerint, de miután ezek, különösen az erősebbek könnyen gyuladást okozhatnak, használatukra nézve az orvosi tanácsot mellőzni nem szabad. Néha a vizelet-fenakadáson sebészi műtételek segíthetnek, melyeket szintén orvos vihet végbe.

Betegség után az indokokat kerülni, s néha a sükeres gyógymódot bizonyos ideig folytatni kell.

Húgykövek.

Az emberi test nedveinek földes és sós részeiből olykor képlődni szokott különböző nagyságu kövek közt leggyakoribbak a húgykövek, melyek a vizeletcsatornában a vizeletből választódnak el, az embernek nagy kínokat okoznak, s néha életét is veszélyeztetik. Az ezen kövek által okozott betegség különféle kórjelekkel jár, melyeket részint az egész életműveletben, részint a vizeletcsatorna azon részeiben, hol a húgykövek fészkelnek, lehet tapasztalni. A húgykövek képlődése a vesékben kezdődik, s azok eleinte igen kicsinyek, de néha nagyra megnőnek, nehézségök több latra, sőt több fontra megy, különféle színűek, alakúak, keménységűek, s számuk is különböző. Ha képlődésök lassan történik, a természet néha annyira hozzájuk szokik, hogy kellemetlenséget utánok nem érez; de az ily esetek ritkábbak, s a beteg azok kifejlődését bizonyos jelekből megérzi. Így eleinte emésztési zavarok fejlődnek ki, melyek azonban csalékonyak; később a beteg veséje tájékán még pedig többnyire a bal részén zsibbadást vagy fájdalmakat érez, melyek erősebb mozgásra növekednek, sőt tovább is terjednek, s ilyenkor a betegre néha hányás jő; ha mindkét vesében van kö, a betegtől semmi vizelet nem megy el, míg, ha csak egyikben van, vizelet, de vizelete el van változva; végre a vesékben támadt fájdalom a húgyhólyagra s húgycsőre is kiterjed, a beteg szüntelenül vizelésre készítettetik, de vizelés alatt fájdalmat érez nem csak monyában, mely gyakran fel áll, hanem tökeiben is, melyek görcsösen a has felé húzódnak, s vizelete majd barnább, majd nyálkás, néha véres. Mindezen kórjelek mel-

lett is, akkor lehet a vesekövek felől meggyőződni, ha azokat az ember néhány napi rosszulléte után vizeletében feltalálja s kiürülésök után, mely néha nagy fájdalommal, néha a nélkül történik, könnyebbülést érez. Ha a kövek a húgyvezető utakban fészkelnek, a fennebbi kórjeleket azon tájakon lehet tapasztalni. Végre, ha a kövek a húgyhólyagba lemennek s ott megnőnek, általános kórjelek mellett a beteg szeméremteste fölött vagy végbél nyílása mellett érez fájdalmat, vizeletkiürítése nagy kinnal történik, vizelete néha takonynyal, néha vérrel vagy genynyel kevert, s ha sokáig fenakad, megbüdösödik. Mindezen kórjelek mellett is a húgyhólyagban létező kövekről akkor lehet az ember bizonyos, ha orvos tett vizsgálatot s az a köveket ott föl is fedezte.

A húgykövek képlődésére különös hajlam kívántatik, mely férfiaknál különösen a felserdülés korszakában nagyobb mint a nőknél, az éghajlat által növekedik, miután hideg és meleg éghajlat alatt ritkább ezen betegség, mint a mérsékelt alatt, s átmegy az ivadéokra is. Indokai állati bő táplálék, szeszes italok, különösen jól ki nem forrott bor és sör, ülő henye élet, szomorúság, hülés, nemi kicsapongás, tulságos kiürítések s kevés víz ital lehetnek.

A húgyköveket a természet néha fájdalom nélkül türi, de rossz következményei is lehetnek, különösen gyuladás, mely ha nem orvosoltatik, fenébe, keményedésbe, genyedésbe mehet át, vagy tályogok, kebles fekélyek és sipolyok fejlődhetnek ki belőle.

A húgykövek gyógyítása a beteges jelenségek lecsendesítésében, a húgykövek eltávolításában s azok újból képlődésének megakadályozásában áll.

Ezen elvekből kiindulva először is a főbb kórjeleket, melyeknek a vizelet nehéz kiürítése s a fájdalom és görcsök, kell megszüntetni. Ha ezen kórjeleket a vizező szervek lobos állapota idézte elő, lobellenes gyógymódra van szükség, mely csekélyebb gyuladásnál lelki és testi csendességen kívül minden izgató befolyások eltávolítása mellett lobellenes életrendből, lágyító-főzetek italából s lágyító pépek, fürdők és csőrök használatából, hevesebb gyuladásnál érvágás, piócák vagy köppölyök általi vérbocsátásokból áll. Gyuladás nélküli görcsök vagy beteges ingerlékenység s érzékenység esetében, a fennebbi lágyító szerekhez bódítókat kell adni, belsőleg mint külsőleg, az 51. 38. sz. alatti vények szerint. Székrekedésnél hashajtó sókat adni soha sem szabad, hanem olajokat, s ha ezek nem használnak calomelt a 46. sz. alatti vény szerint. Ha ezen gyógymódra a beteges jelenségek eltűntek, hogy azok többé vissza ne térjenek, a betegnek illő életrendet kell tartani, s mindentől mi a vizező szerveket izgathatná, ovakodni. Az ily beteg kerülje a hűlést s a tulságos meleget; puha ágyban s hanyatt ne feküdjék; sokáig ne aludjék; szelíd és vegyes eledellekkel éljen, mert a pusztaság hús-félék, kövér vagy füstölt hús és halak, sós és erős fűszerekkel készített ételek s a sok turó a kövek képlődésének kedveznek; tiszta vizet igyék, mert a szeszes italok ártanak; sokáig se ne üljön, se ne feküdjék, hanem mérsékelt mozgást tegyen még pedig gyalog; vizeletét gyakran kiürítse; nemzöréseit ne izgassa; végre a haragot, szomorúságot s heves indulatokat kerülje. A húgykövek eltávolítása sebészi műtételek által lévén eszközölhető, ez iránt értelmes orvoshoz kell folyamodni, valamint oly esetekben is, a midőn a húgyköveket eltávolítani

nem lehetvén, azok fölözlatása által kell a bajon segítni. Vannak ugyan némely ásványvizek, melyek a húgykövek felözlatásában sikerrel működtek, milyenek Magyarhonban a szalatnyai-, füredi-, Erdélyben a borszéki savanyu-vizek, de ezek mellett néha hathatosabb szerekre is van szükség, melyek megrendelését orvosra kell bizni. Ha a betegséget az emésztő szervek gyengesége tartja fenn, ez ellen a már többször említett keserü burjánok főzeteit kell adni, ha pedig a vizező-szervekben sok nyálkásság van, szelídebb vizelethajtó szereket a 100. sz. alatti vény szerint. Különös szerül ajánlják e betegségben a medveszölő leveleit a 147. sz. alatti vények szerint, mely a vizező szervek rendetlen állapota ellen sikerrel működik.

Köszvény.

A köszvény oly különös betegség, mely emésztési bántalmak által nyilvánuló elözmények után lázzal lepi meg a beteget, melyhez az izesülések sajátságos gyuladása csatlakozik; ugyanekkor kevesebb vizelet és epe választódik el, mi ezen betegségben főjelenség, s a lágy részekbe csontos állomány rakodik le, melyből ugynevezett köszvényes csomók képlődnek. Ez a betegség soha sem jö hirtelen az emberre, hanem hetekkel, hónapokkal, sőt évekkel előtte a legkellemetlenebb emésztési zavarok bántják a beteget, melyekhez még más s a fennebbiekből önként kifejlődő kórjelek is, u. m. főfájás, szédelgés, külérzékek gyengesége s fájdalma, kedvetlenség, haragra való hajlam, bőr szárazsága s érzékenysége, zavaros nyálkás vizelet, nyugtalan álmak járulnak. Ha a beteg rendesen él s czélszerű gyógmódot használ, a fennebbi előjelek

eloszolhatnak, de lehetnek azok más betegségeknek is, milyenek az aranyér, rásztkór, komolykór és köbetegség, kórjelei, azért belőlök a kifejlendő kösvényre csalhatatlan követkeezést vonni nem lehet. A kösvény többnyire késő őszszel, télen vagy tavasz kezdetén fejlődik ki, a midön a betegség előjelei, melyek rövidebb vagy hosszabb időn keresztül mindig növekedtek, egyszerre enyhülni kezdenek, s a beteg nagyjavulást érez, de ez nem sokáig tart, mert midön vacsora után csendesesen elalszik, éjfél tájban nagy fájdalmak verik fel, melyeket csuklóiban érez, s ugyanekkor lázt kap, csekély fázás-, de annál nagyobb forrósággal, mely 12 óra hosszát is eltart s általános izzadással végződik, melyre a fájdalmak is csillapodnak s a beteg néhány órai álomba merül. Ezen láz a csuklók fájdalmával, melyek mindjárt eleinte vörösek, fényesek, tüzesek, 1—3 hétig ugyanazon időben mindennap megújul, s azután alább hágy, csak a beteges részek vörössége, melege, daganata s fájdalma tartanak 2—6 hétig, mely idő alatt a beteg emésztési zavarokban szenved, vizelete kevés, bőre száraz, széke rekedt, álma nyugtalan, feje fáj, rossz kedvű, s szokott dolgait sem képes végezni, míg végre minden beteges jelenség eltűnik, általános izzadásba jö, vizelete bőven folyik, s fehér krétás, néha jegeczes ülepet rak le, széke megszabadul, étvágya, álma s kedve helyre jőnek. Némely beteg egyszeri roham után a betegségtől megszabadul, míg más minden 2—3 évben, később minden évben néha kétszer is szenved benne, sőt némely a legmelegebb nyári napokat kivéve, melyek alatt a betegség szelidebb kórjelekkel jár, soha se ment tőle. A kösvény néha csak egy izesülést bánt s egy helyben marad, de néha több izesülés is szenved egyszerre

miatta s néha egy helyről más helyre költözik. Ha a betegség az izesülések nyilvános gyuladásával jár, könnyű rá ismerni; így a visszaverődött köszvény kórhatározata sem nehéz, mert midőn roham alatt az izesülés gyuladása valami ok miatt hirtelen eltűnik, más veszedelmes gyuladások, folyások vagy idegbántalmak fejlődnek ki; de ha lefolyása alatt külső gyuladás nélkül az idegek menetében különféle fájdalmak mutatkoznak, ez esetben rá ismerni igen nehéz.

A köszvény megkaphatására különös hajlam kivántatik, mely néha örökölt; kifejlődhetik gyermekekben is, de leghajlandóbbak erre a 30 és 60 év közti férfiak, míg az azon felüliek ritkán kapják meg. A nyilvános köszvényre inkább férfiak, a rendetlen idegesre inkább nők hajlandók, melyeknél néha a tisztulás végleges kimaradása után fejlődik ki Csodálatos, hogy az erős széles mellűek erre hajlandóbbak, mint a lágyhúsúak. Indokai dobzódó henye élet, csupa állati táplálékkal való élés, szesz italok, elme megerőltetése, nemi kicsapongás, harag, szomorúság, hideg nedves levegő befolyása és hűlés lehetnek.

A köszvényt hajdan gyógyíthatatlannak tartották, de ez csak akkor igaz, ha a betegség örökölt, az emberrel született, idültté vált, s a beteg az ártalmas befolyásoktól magát megóvni nem tudja. Mindemellett is magától ritkán gyógyul meg, s akkor is előbb-utóbb visszatér, míg czélszerű gyógymódnak igen sokszor enged. Némely beteg a rohamot minden évben kiállja, de azontul semmi más baja nincs, s gyakran késő vénséget ér, míg másnál a betegség folytonossá válik, s az ilyen a fájdalmak miatt kimerülvén, senyvessé válik, sorvasztólázba vagy vízkórba esik, s lassu halállal ki-

mulik. Néha a test különböző részeibe meszes állomány rakodik le, mely azon részek megcsontosodását eszközli, míg néha szemek homálya, nehéz halás, gyomorbántalmak, szűkmellűség, fájdalmak, szélhűdések, elmebeli gyengeség, komolykór, izesülések összenövése, megmerevülése, csontszú, s fekélyek lesznek a köszvény általi elfajzás következményei. De legveszedelmesebb a visszaverődött köszvény, mely különböző zsigerekben veszélyes gyuladásokat, makacs hányást és hasmenést, sőt hányszékelést is idéz elő.

Ezen betegség gyógyításánál a betegnek mind roham alatti, mind roham utáni állapotát tekintetbe kell venni. Roham alatt, mely nem egyéb, mint a természetnek a betegség ellen intézett küzdelme, az élet erélyességének fentartásán s az életművezetet gyengítő vagy a szükséges kiürítéseket akadályozó befolyások eltávolításán kell igyekezni. Ezért a beteg magát ilyenkor lelki nyugalomban s mérsékelt melegben tartsa, mert a harag, tulságos meleg és hűlés ártanak; gyenge nyákos levesekkel, édes savanykás gyümölcsökkel, édes zöldségekkel s tejjel éljen, mert a husféle kemény, kövér és fűszeres eledetek ártanak; s tiszta vizet, lágyító-főzeteket vagy mandolatejet igyék. A szokványos kiürülések rendben tartására néha a tiszta víz itala is elég, de szükség esetében czukros vizet, főt szilvát s az izzadás előmozdítására három óránként egyegy findza bodza- vagy hársvirág-theát kell a betegnek adni. Ezek mellett a fájdalmas tagokat czukorral vagy fenyőmaggal füstölt meleg ruhákkal, szöszszel vagy nyulbőrrel kell beborítani. Ha ezen gyógy mód a roham csendesítésére nem elég, a betegség jelleme szerint kell eljárni. Lobos jellem ellen, kivált ha erős vérmcs egyéneknél az ize-

sülések gyuladásán kívül nemesebb zsigerek gyuladása is van jelen erős lázzal, érvágás vagy pióczák általi vérbocsátások szükségesek, ügyelvén, hogy tulságos vérvesztés következtében a köszvény vissza ne verődjék. Ugyanekkor belsőleg lágyító-főzeteket vagy mandola-tejet kell a betegnek adni, melyekbe a szükséghez képest gyenge hashajtó-sókat lehet vegyíteni. Gyuladás nélküli jellemnél a fájdalmak csendesítésére bódítók tesznek jót, az 51. sz. alatti vény szerint; de ideges jelenségek ellen néha a szelídebb izgató szerek is, milyenek a bodza-, hárs-, székfüvirág, méhfü- és fodormenta-theák, melyekbe néha Hoffman-féle cseppeket lehet vegyíteni, s a 10. sz. alatti izzasztó szer, használnak. Nagyobb gyengeség esetében erősebb szerekhez lehet folyamodni a 12. sz. alatti vény szerint. Vannak még más szerek is, melyek a köszvény rohama alatt ajánlatnak, de ezek iránt legjobb orvosi tanácssal élni. Roham után a köszvény gyökeres kiirtására szintén a betegség jellemét kell szem előtt tartani, s ha ekkor is gyuladás jelei mutatkoznak, a szelídebb lobellenes gyógymódot tovább is folytatni. Ha a betegséget az emésztő-szervek gyengesége tartja fenn, gyomorerősítőket kell adni, milyenek a már többször említett keserü burjánok főzetei s a china- és vaskészítmények a 45. 127. sz. alatti vények szerint, vigyázzván, hogy az ily szerek nemesebb szervekre vértolulásokat ne okozzanak. Hogy a fennebbi gyógymód célhoz vezessen, különös ügyelettel kell lenni, az izzadás, székletétel és vizelet általi kiürítésekre, melyek fenakadása a köszvény előállítására s megállapodására nagy befolyással van. E részben nagy sükért fejtenek ki a kénes, sós és égvényes meleg ásvány-vizek, milyenek Magyarhonban a budaiak, nagyváradiak, trencsé-

niek, szliácsiak, szklenoiak, mehádiaiak, pöstényiek italtul mint fürdő alakban. Kik fürdőre nem mehetnek, otthon készíthetnek kénes fürdőket 2—8 latkén májat vegyítvén egy fürdőbe. Kénes fürdők után az erősítő fürdők, milyenek a parádi timsósok s a vichneyi vasasok, igen jót tesznek, sőt nagyobb gyengeségnél a kénes fürdők hatását, timsó vagy vasgolyók által lehet növelni. Némely esetekben a maláta-fürdők tesznek jót, egy fürdőhöz 10—20 fontot vegyítvén, míg oly esetekben hol izgatni is kell, a hangyaboly fürdők használnak. A fürdők számát a betegség fokához kell szabni, de naponkinti fürdéssel 30—60 fürdő mégis elég. E fürdők használatához tartozik az is, hogy a beteg minden fürdő után lefeküdjék, bőrét száraz posztóval vagy flannellel dörzsöltesse, a zsugorodásokat valami szelíd olajjal kenettesse, sőt nagyobb gyengeség esetében repülő zsirral való kenéseket is használhat. Ha a dugulások feloszlatására a fürdők nem elégségesek föloldó savanyu-vizeket kell használni, milyenek Magyarhonban a fürediek, parádiak, ránkiak, szalatnyaiak, Erdélyben az előpatakiak, s ha székrekedés van jelen keserű vizeket Tavasszal a föloldó burjánok kisajtolt nedvei, azok gyökereinek főzetei s más hashajtók is jót tesznek. De a fennebbi gyógymód csak úgy használ, ha a beteg illő életrendet is tart; ezért figyelmeztetni kell őt, hogy a hűlést télen-nyáron kerülje, s melegen öltözzék, szelíd vegyes eledellel éljen, s vizet igyék, de némelyek mértékletesen jó sört és jó bort is ihatnak; tiszta száraz levegőben mérsékelt mozgást tegyen; éjjel nem puha ágyban 6—7 órát pihenjen; minden gyengítő befolyást kerüljön. Különös figyelmet érdemel a visszaverődött köszvény, melynél szintén a betegség jelleme szerint kell eljárni, megjegyez-

vén, hogy a lobellenes gyógyymódot tulságosan folytatni itt sem szabad, s az azelőtt köszvényes tagokat bőrizgató-szerekkel kell izgatni.

SENYVEK.

A senyvek oly betegségek, melyeket a beteg sápadt, néha kékes színéből, bőre s izmai petyhüdt-ségéből, s teste elsoványkozásából lehet megismerni. Átalános körjeleikhez a bőrnek különféle színezete, bőrkütegek, az elválasztott s kiürített nedvek beteges állapota, az edény és idegrendszer ingerültsége, hibás visszapótlás, álképlődések, néha sajátságos ragály vagy élődiek képlődése s elfajulások tartoznak.

Ezen betegségek az állati nedvek tisztátalanságától származnak, melyek a testet táperő hiánya miatt táplálni képesek nem lévén, annak fokonskinti kimerülését eszközlik. A nedvek megromlásának okai tápszerek és italok bősége, hiánya vagy hibás volta, rosz levegő, tulságos meleg vagy hideg, mérgek, ragályok, tisztátalanság, s az emésztő-, vérkésztő- és kiürítő-szervek beteges állapota lehetnek.

A senyvek néha szelídek, veszélytelenek s könnyen gyógyíthatók; de néha az egészséget és életet igen megrongálják s lassu lefolyásúak, sőt néha az egész életen át tartanak.

Gyógyításoknál czélszerű életrend mellett először az okokat kell eltávolítani, azután a megromlott nedveket ugynevezett vértisztítók által megjavítani, végre új és egészséges nedveket készíteni, mire fris levegő s folytonos tejjel való élés vannak legnagyobb befolyással.

Bujakór.

A bujakór hosszas lefolyású ragályos betegség, mely eleinte, az ivarszerveken, azután más részeken, végre az egész testen mutatkozó s a természet egyedüli működése által soha el nem osztható kórjelekkel jár, s néha mint helybeli, néha mint általános betegség tűnik fel.

Bujakóros takár.

Ezen betegség férfiaknál a mony-, nőknél a méh-hüvely takhártyájából eredő genyforma folyásban áll. Kórhatárzatánál igen nagy vigyázat kívántatik, hogy az ember ezt az ivarszervek takhártyájának más okokból származott folyásával össze ne téveszse. A férfiak takára közösülés után 3—14 nappal jelenik meg s néha kívülről a makkon, de legtöbb esetben a húgycsőben mutatkozik. Első esetben a makk gyuladt, dagadt, fájdalmas, különös szagu fehéres, sárgás vagy zöldes genyforma folyadékot választ el. Az ily takár szelídebb s leginkább makktyu szűkülésnél jö elő, míg a körülmetéltek kikerülhetik. A húgycsőtakár a húgycső elején vagy annak egész menetében mutatkozik s három időszak alatt folyik le. Első időszak alatt a takár a monyban és tökborékban 4—14 napig szokatlan feszülést okoz, melynek következtében a mony gyakran feláll; a beteg vizelés alkalmával, melyre gyakran készítetik, csiklandást érez; húgycső nyílása kevéssé dagadt, vörös s abból vékony takony szivárog. Miután ezen kórjelek bizonyos ideig tartottak, a második időszak alatt gyuladás fejlődik ki, mely néha minden folyást elfojt; az előbbi kórjelek növekednek; a beteg húgycsővében égést érez, vizelete néha cseppenként folyik s annak kiürítése kezdetekor és végével fájdalmat okoz, monya gyak-

ran feláll, s a benne támadt görcsök miatt olykor meggörbül; néha a fájdalmak a szomszéd részekre is kiterjednek, s a kórjelekhez láz járul, később hasonló folyás áll be, mint a betegség kezdetén, vagy a makktakárnál, s ez néha vérrel vegyül, de néha tiszta vér folyik ki. Ezen időszak 7—14 nap tartván, a betegség harmadik időszakába lép, mely alatt a kórjelek csillapodnak, a vizelet kiürítése megkönnyebbül, a folyás bővebbé válik, azután meglassankint apadni kezd, míg végre 2—3 hét múlva a többi kórjelekkel együtt megszűnik.

Ezen betegség az ivarszervek takhártyájában bujakóros ragály által előidézett gyuladás következménye. A szelidebb kórjelekkel járó takár 6 hét alatt néha magától is elmulik, míg az ellenkező, hónapokig sőt évekig is eltarthat, azon különbséggel, hogy ilyenkor már nem ragályos. Az ily takár, mely *utó-kankónak* neveztetik, néha a húgycsőben és szomszéd részekben különféle bántalmakat idéz elő.

Gyógyításánál a betegség jellege szerint kell eljárni, s miután a legtöbb veszélyt itt gyuladás okozhatja, lobellenes gyógymódot kell követni, mely lobellenes életrendből s lobellenes szerekből áll. Ez okból a beteg kerüljön mindent, mi nemzöréseit izgathatja, éljen szelid elegekkel, igyék sok vizet, tökeit felkösse, s gyógyszerül mindaddig míg gyuladása megszűnik, lágyító főzeteket vagy mandolatejet használjon. Ha a takár nagyobb gyuladással, lázzal, vagy makktyu szűküléssel párosul, szoros életrend mellett vért kell bocsátani érvágás vagy pioczák által, s a monyt mindennap langyos vízben fürösztetni. Miután a gyuladás ezen szerekre csillapodott, a többi kórjelek megszüntetésére bódítókat kell alkalmazni külsőleg mint belsőleg a 38. 51. sz. alatti vények szerint. A bujakóros jel-

lem megsemmisítésére bujakórellenes szereket adni nem szükséges, mert ez a betegség folyama alatt rendszeren elenyézik; csak ha a folyás tulságos bő, zöldes és eves s a húgycsőben égető fájdalmat okoz, lehet a monyra higany kenőcsöt bódítóval vegyítve bekenni a 129. sz. alatti vény szerint. A gyuladás tökéletes megszüntetése után, de előbb semmiesetre nem, oly szereket kell adni, melyek ösztönző, vagy összehúzó erejőknél fogva a beteges folyást elállítják. Ilyenek a Copaiv balzsam s a Cubeba a 148. 149. sz. alatti vények szerint, melyek mellett a beteg tápláló eledelkkel élhet s mértékletesen kevés jó bort is ihatik; de erősebb szereket orvos beleegyezése nélkül adni nem szabad. Belső szerek mellett néha külsőkre is levén szükség, maktakárnál a makkot a 79. sz. alatti ólmos vízzel lehet borogatni, melyet nagy vigyázattal a húgycsőtakárnál be lehet fecskendezni. Ha az utó-kankót más betegségek tartják fenn, vagy komoly következményei vannak, orvoshoz kell folyamodni.

Fitymaszükülés és visszaszorulás.

Mindkét betegség, melyekhez néha láz is járul, a mony előbörére szoritkozik, mely fitymaszükülésnél annyira összeszorul, hogy a makkról hátrahúzni nem lehet, néha a húgycső nyílását is bezárja, s az alatta megdagadt makk genyhez hasonló nyálkásságot választ el, míg fitymavisszaszorulásnál a makkról vissza van húzódva s ott annyira föl dagad, kivált ha ugyanekkor a makk is dagadt, hogy a vérforgást, sőt néha a vizelést is akadályozza.

A fitymaszükülés különféle izgatások, de leg többnyire bujakóros takár és bujakóros fekélyek által előidézett gyuladás következménye, mig a

fityma visszaszorulást a makknak olyankori földagadása okozza, midőn fitymaszükülés alkalmával az előbőr róla vissza van húzódva.

A gyuladás csekélyebb fokánál mindkét betegség könnyen eloszlik, míg ellenkező esetben, vagy ha rosszul gyógyítják, veszedelmes genyedés sőt fene is lehetnek következései.

A fitymaszükülés lobellenes gyógmódot kíván, de kisebb fokánál a lobellenes élettrend s a monynak lágyító főzetekben való fürösztése, vagy ezeknek a fityma alá való ovatos befecskendezése is elég, míg nagyobb gyuladásnál vérbocsátások szükségesek érvágás vagy pióczák által, belsőleg pedig lágyító főzetek, vagyha székrekedés van jelen, olajos hashajtók a 65. sz. alatti vény szerint és olajos csőrék só nélkül. Gyuladás után a genyedés megszüntetésére összehúzó szereket kell a fityma alá ovatosan befecskendezni a 79. sz. alatti vény szerint, de ha az alatt bujakóros fekélyek is lennének, a bujakóros jellem megsemmisítésére belsőleg calomelt kell adni a 150. sz. alatti vény szerint, s a makkot ligány kenőccsel kengetni. A gyuladás után néha fenmaradt keményedés eloszlatására a 129. sz. alatti lágyító kenőcsök tesznek jót. Fityma visszaszorulásnál azt először helyre kell húzni, de ha ez a nagyobb gyuladás miatt nem sikerül, körül pióczákat, a gyuladt részre pedig hideg borogatásokat, vagy ha az ember a takár hirteleni elnyomásától tart, lágyító pépeket kell alkalmazni. Ha a gyuladás fenebe akar átmenni, azonnal orvoshoz kell folyamodni.

Tökgyuladás.

Ezen betegség a férfi herék daganatában s gyuladásában áll, mely néha a tökboréokra és ondo-

zsinorokra is kiterjed, s nemcsak a tökökben, hanem a szomszéd részekben is nagy fájdalmakat okoz. Ha a gyuladás nagy, a beteg lázt is kap, hány s vizelétét és székét fájdalommal, vagy épen nem tudja kiüríteni

Indokai hülés, külsérelnek s más betegségek hirteleni eltűnése, de leggyakrabban a bujakóros takárnak a lobos időszak alatt hirteleni fenakadása lehetnek.

A tökgyuladás, ha nem nagy, okok eltávolítása s a takár megtérése után könnyen eloszlik, míg ellenkező esetben, vagy ha rosszul gyógyítják, gennyedés, kifekélyedés, keményedés, ritkán fene, néha tökborék-vizkor lehetnek következményei.

A külsértések által okozott tökgyuladást hideg borogatásokkal lehet gyógyítani, de ha az bujakóros takár következtében fejlődött ki, minden hideget kerülni kell. Ilyenkor a beteget mérsékelt meleg ágyba fektetvén, neki lobellenes életrend mellett italul lágyító főzeteket kell adni; gát vagy ágyék tájékára, sőt tökborékjára is, ha meggyuladva nincs pióczákat rakni; a gyuladás nagyobb fokánál rajta eret vágni; s székét gyenge hashajtók, vagy lágyító csőrök által megszabadítani. Miután a gyuladás valamennyire csendesedett, a tökboréket külsőleg száraz meleg ruhákkal kell borogatni, melyeket ha a gyuladás orbánczos természetű, kámforral lehet megkenni. Gyuladás után a fájdalom és daganat elosztatására lágyító s bódító tapaszok vagy pépek tesznek jót, a 38. 39. sz. alatti vények szerint, de ha keményedés marad fen, mely a lágyító borogatásokra eloszlanı nem akar, oszlató kenőcsöket kell használni a 129. 151. sz. alatti vények szerint. Komolyabb következmények esetében az orvosi tanácsot mellőzni nem szabad.

Bujakóros mirigy daganatok.

Bujakóros fertőzés következtében több helyen szoktak mirigy daganatok képlődni, de legközönségesebb az, mely az ágyékon támad s *dobnak* neveztetik. Ennek kifejlődésénél a beteg eleinte feszülést, azután kis csomót érez, mely néha tyúk tojás nagyságra is megnő, később meggyulad, nagyon fáj, s nemcsak a mozgást akadályozza, hanem más kórjeleket is u. m. : lázt, hányást, s vizelet és székletételbeli bántalmakat idéz elő. Hogy az ember ezt a görvélyes és más ágyék csomókkal vagy ágyéksérvvel össze ne tévessze, kórhatározatánál nagy vigyázat kívántatik.

Indokai a bujakóros takár vagy fekély gyuladásának az ágyék mirigyekre való kiterjedése, vagy azok ragályának ezen mirigyekre való lerakódása lehetnek.

Ha a dob bujakóros takár vagy hasonló fekély izgatásának következménye, többnyire eloszlik, de ha a ragály felszivatásától származott, genyedésbe megy át. Ilyenkor ha fölfakad vagy fölnyittatik, néha szerencsésen meggyógyul, de ha rosszul gyógyítják, vagy a benne szenvedő egyén senyves, alkalmatlan fekélyek és sipolyok fejlődhetnek ki belőle. Néha a dob keményedésbe, újabb gyuladásba, rákba sőt fenébe megy át.

Gyógyítása lobellenes gyógymódot kívánván, a beteget le kell fektetni, életrendjét megszorítani, s székét gyenge hashajtók által előmozdítani. Ha a dob csak izgatás következménye, elég ha az ember arra hideg borogatásokat alkalmaz; de ha komolyabb kórjelekkel jár, vagy ragály felszivatásából származott, vérbocsátást kell tenni érvágás vagy a dob körül alkalmazott piócák által, s e mellett a

beteg czombjának belső részére higany kenőcsöt bekenni. Miután a higany belső használata itt semmit sem ér, sőt néha ártalmas, ha a dob ezen gyógymódra el nem oszlik s genyedésbe akar átmenni, azon kell igyekezni, hogy benne jó geny képlődjék, mit, ha a lobos állapot még tart, a lobellenes gyógymód folytatásával, ellenkező esetben mértékletesen erősítő életrenddel s külsőleg lágyító pépek alkalmazásával lehet elérni; de ha a genyedés lassan halad, előre érlelőkkel, milyenek a sült hagyma vagy mézes tészta, elő kell azt mozdítani. Ha a dob magától föl nem fakad, felnyitását s további ápolását orvosra kell bízni.

Bujakóros fekélyek.

A bujakóros fekélyek részint bujakóros fertőzés után közvetlenül, részint általános bujakór következtében támadnak, és így első és másod rendűek. Az első rendűek a nemzőrészekon kívül a test más részein is előjöhetnek, s nemcsak nemi közösülés útján, hanem bármi bujakóros érintkezés — és így csók, vagy evő, ivó s más eszközök használata által is elragadhatnak. Az ily fekélyek, melyeket más fekélyektől szalonnás felületök, kifordult szélek s nem igen fájdalmas voltuk által lehet megkülönböztetni, néha sokáig egy állapotban maradnak, de néha tovább is terjednek vagy befelé hatnak, s tőlük a szomszéd részek is meggyuladhatnak, minek fitymaszüikülés vagy visszaszorulás és dob lehetnek következései. A másod rendű bujakóros fekélyek rendszeren a szájban és torokban fejlődnek ki, de más helyeken is előjöhetnek; általános bujakór következményei, s más fekélyektől, különösen a higany használata következtében kifejettektől nem-

csak a fenebbi küleményök, hanem azon tulajdonságok által is különböznek, hogy a higany használatára javulnak, míg a higanytól származottak nyál-folyással járnak, számosabbak, nem oly mélyek s a higany használatára elmérgesednek.

A bujakóros fekélyek maguktól soha meg nem gyógyulnak s elhanyagolás vagy rossz gyógy mód következtében tovább harapóznak, fölemésztik a lágy és kemény részeket, s ha általános bujakór járul hozzájuk, a test mind külső mind belső szervein elszaporodnak.

Gyógyításuknál először is elterjedésöket s a bennök levő ragály fölszivatását kell megakadályozni. Egyszerű s nem gyuladt fekélyeknél, a bennök levő bujakóros mérget, pokolkövel vagy más étető szerrel való érintés által lehet megsemmisíteni, melyre előbbi jellemöket elvesztik, megtisztulnak s rendes uton begyógyulnak; de az ily szerek alkalmazására nézve, hogy az ember velök helytelenül vissza ne éljen, orvostól kell kérni tanácsot. Másként áll a dolog a terjedelmes, már néhány napos, és hugycsőlobbal vagy dobbal párosult fekélyeknél, mert ilyenkor, miután a ragály már föl van szivódva s az étető szerek ártalmasok, bujakórelenes gyógy módhoz kell fogni. Legbiztosabb szer a higany, többek közt a 152. sz. alatti vény szerint rendelve, de hogy visszaélés ne történjék, orvos tudtán kívül ne éljen vele a beteg. Belső gyógy mód mellett a fekélyeket külsőleg naponkint kétszer langyos vízzel kell mosogatni, s reájok száraz tépést tenni; de ha belső gyógy módra nem javulnak, külső szereket is kell használni, melyekre nézve külső jellemök határoz. A gyuladt fekélyeket, minden étető szertől tartózkodván, lágyító pépekkel kell borogatni, s reájok tépésre kent higany

kenőcsöt alkalmazni; de ha a gyuladás legyőzése után is tisztátalanok maradnak, étető szert kell reájok tenni a 153 sz. alatti vény szerint, vagy pokolkövel megégetni. Ha fitymaszkülés esetében az előbőr alatt bujakóros fekélyek jönének elő, ezek gyógyítására a gyuladás lecsendesedése után a 154. sz. alatti szert lehet vigyázva a fityma alá befecskendezni. Átalános bujakórtól származott fekélyeknél az átalános gyógmód használ. Miután a fekélyek megtisztultak, minden bujakorellenes gyógmódtól ovakodni kell.

Bujakóros függölyök és kütegek.

A bujakóros ragály fölszivatása következtében néha bőrkinövések is támadnak, melyek függölyöknek neveztetnek. Ezek számukra, nagyságukra, alakjukra, színökre és állományukra nézve igen különbözők, s eleinte egyszerűek és szárazok, de később megrepedeznek, s enyves csipős bűdös nedvet választanak el, mely a szomszéd részeket is föleszi. A függölyök rendesen a nemzörészeken s azok közelében jönnek elő, de lehet ilyeneket néha az orr-, száj- és torok üregében is tapasztalni. Hasonló eredetök van a bujakóros kütegeknek is, melyek szintén a nemzörészeken, vagy azok közelében jönnek elő, különböző színűek és terjedelműek, s néha szárazok, de néha bűdös nedvet választanak el, mely ha kiszárad, lehámlik.

A bujakóros függölyök átalános fertőzés következményei, de meglehet azokat érintkezés után is kapni, míg a bujakóros kütegek néha olyankor is előjönnek, ha bujakóros nők magukat tisztán nem tartják.

Mindkettő kimenetele az általános kór fontosságától függ.

A bujakóros függölyök gyógyítása bujakórel-
lenes gyógymódot kíván, de ha azok a bujakóros
jellem kiirtása után is megmaradnak, helybeli sze-
rekre van szükség. Néha az ily kinövéseket le lehet
kötni, vagy ollóval és késsel levagdalni, de ha tö-
vük széle, vagy gyökerök levagdálás után is meg-
marad, étető szerekkel kell leégetni, vigyázzván,
hogy azok gyuladást ne okozzanak. A bujakóros
kütegek néha tisztán tartásra is elmulnak, de néha
bujakórel- lenes gyógymódot kívánnak.

Általános bujakór.

Ezen borzasztó betegség, mely a bujakóros ra-
gálnak az egész életművezetre való kiterjedésében
áll, a ragály felszivatása után 4 — 6 hétre, de néha
később fejlődik ki. Kezdetét láz hirdeti, mely sem-
miféle lázellenes gyógymódra nem szűnik, de e mel-
lett különböző alakú, színű, minőségű és terjedelmű
kütegek, fekélyek és mirigydagánatok mutatkoz-
nak, s a betegség a csontokra is kiterjed. Az ily
csontbántalmaknál eleinte csak a csonthártya van
meggyuladva kiállhatatlan fájdalommal, melyek
éjjel dühöngnek, nappal megcsendesednek; de ké-
sőbb a csont állománya is részesedik a betegség-
ben, s ha ez sokáig tart, a csontok megdagadnak,
elhajlanak, elfajulnak, néha fenébe mennek át, mely-
től a szomszéd részek is meggyuladnak, míg végre
e gyuladás a belső nemesebb szervekre is kiterjed
különböző másodrendű kórjelekkel. Ha a bujakór
más betegségekkel párosul, azok kórjeleit is tapasztal-
ni lehet.

Az általános bujakór okát egyedül a bujakóros ragály fölszívataása képezi.

Kimenetele nem igen kedvező, mert néha a legcélszerűbb gyógy móddal is daczol, s ha elhanyagoltatik, a legszomorubb következesei u. m.: veszélyes gyuladások, az életművezet földulása, nyavalyatörés, szélhüded, sorvasztó láz, tüdövész és vízkóli vagy kopaszság, undok bőrhegedések, izesülésben, fájdalmak, csontkinövések, külérzékek bántalmai, a szájpádlás és orrválaszték átlükadása, s az orrnak elpusztulása lehetnek.

Gyógyításánál először is azt kell meghatározni, hogy egyszerű-e vagy más betegséggel párosult, mert ez utolsó esetben a vele szövetkező netalán veszélyesebb betegség igényli a gyorsabb segélyt, noha némely kórvegyületei, milyenek a görvély, angolkór és hasbeli dugulások, a bujakórelleues gyógy módra is meggyógyulnak. Ezen gyógy mód két féle u. m. higanynyali, melyet mind belsőleg, mind külsőleg kell használni, és higany nélküli. A higanynyali gyógy mód mindenetre legbiztosabb, de ezzel a beteg maga fejétől élni ne merjen, hanem iránta értelmes orvoshoz folyamodjék. Kik orvosra rögtön szert nem tehetnek, ideiglenesen a 105 sz. alatti vértisztító gyökerek füzetét használhatják, mely néha nemcsak a bujakórt, hanem a higany által okozott higanykórt is meggyógyítja.

Görvélykór.

A görvélykór hosszas betegség, melynél az emésztő, vérkészítő és átalakító szervek beteges állapota miatt a nyirkedények rendszere is nagymértékben szenved, s ennek következtében a nyirk mirigyekben, különösen a nyakon lévőekben, idült

daganatok képlődnek, melyek sokáig nem fájnak, de később idült gyuladásba s rút kifekélyesedésbe mennek át. Lefolyásánál két időszakot lehet megkülönböztetni, melyek egyike alatt a betegség csak lappang, s annak jelenlétét egyedül a beteg görvélyes küleményéből lehet következtetni. Ezen külemény leginkább kisdedeken fogjövésök kezdetével mutatkozik, s az ilyeneknek kellemes külsőjük, gyengéded, finom, kevésbé duzzadt testök, fehér puha bőrük, rózsaszín arczuk, szőke hajuk, kiálló kék szemök, aránylag nagy fejük, kicsi vastag nyakuk s petyhüdt husok van; de lehet ezt gyermekeken, sőt fölserdülteken is tapasztalni. A görvélyes küleményhez néha más kórjelek is járulnak, s az ily gyermek gyakran bajlódik emésztési hibákkal, melyek következtében hány, hascsikarása van, sokat sír, székrekedésben vagy hasmenésben szenved, s székletételében sok zöldes és savanyu aludttej mutatkozik; hasa gyakran dagadt, feszült és fájdalmas; felső ajaka és orra duzzadtak; bőrén kútegek jelennek meg, különösen fejét és arczát ótvar lepi meg, mely néha egész bőrére kiterjed; néha szemhéj mirigyei és takhártyái is meggyuladnak, minek szemgyuladás, szájfekélyek, hurutok, fülfolys és hasmenés lesznek következései; csontjai későre fejlődnek ki s ezért járni is későre kezd, sőt néha lelki tehetségei is egész életén át eltompulva maradnak, míg némelynek mind lelki, mind nemi élete hamarabb kifejlődik. E kór-elözmények után legkevésbé sem következik, hogy a betegség multhatatlanul kifejlődjék, s a beteg, ha helyesen ápolják, néha görvélyes küleményét is elveszti; de ha ez nem történik, a betegség második időszakába lép át a görvély nyilvános kórjeleivel. Ez alatt, mely néha a fogzáskor, de néha később a gyermek-, fiatal- vagy

férfikorban veszi kezdetét, jelennek meg a nyakmirigyek daganatai, melyek eleinte kicsinyek, fájdalom nélküliek, külön váltak, s kedvező körülmények közt néha a görvélyes kószunnyal együtt eloszlának, de néha megnőnek, fájói kezdenek, összecsomósodnak, a bőrrel összenőnek, a nyakat eldiztelenítik, néha meg is görbítik, s ha mélyebben fekszenek, a lélekzést is akadályozzák. Nagyobb a baj, ha e csomók meggyuladnak, mert e gyuladás idültté válik, s ha el nem oszlik, genyedésbe megy át, mely néha elfájul, s ha kiürítették is, utána a begyógyult kelevény helye egész életen át meglátszik. Néha a test minden mirigyos részeiben képlődnek ily csomók, melyek a has-, mell- és koponyaüregében levő szervekben különféle beteges állapotot, vagy beteges hajlamot idéznek elő.

Ezen betegsége néhány embernek különös hajlama van, melyet szüleitől örököl, vagy születése után nyer. Indokai, melyek a hajlam gerjesztésére is nagy befolyást gyakorolnak, az ember egyéniségével, életkorával s emésztő tehetségével össze nem férő vagy épen rossz eledelek, koplalás, helytelenül alkalmazott gyógyszerek, nedves vagy megromlott levegő, mérsékelt mozgás elhanyagolása, s különféle betegségek lehetnek.

Az előleges hajlammal nem bíró egyénben később kifejlődött s még gyökeret nem vert görvély könnyen gyógyul, sőt a csecsemő- vagy gyermekkorban kifejlődöttön a felserdült korban is néha maga a természet segít; de ha az azelőtt lappangó betegség a felserdülés időszakában fejlődik ki, vagy a felserdülés után elmúlt a terhesség-, gyermekágy- és szoptatás ideje alatt, vagy a havi tisztulás megszűnésével újból elő áll, rossz jelenség, mert ez a tüdők vagy méh beteges állapotát mutatja. Örökölt

hajlamnál a legnagyobb vigyázat mellett is fejlődik e betegség, s ha más senyvekkel párosul vagy elhanyagoltatik, nagyra növekszik.

Gyógyításánál, meggyőződve afelől, hogy a kifejlett mirigydagánatok csakugyan a görvély következményei, s más betegség sincs jelen mely sürgetőbb gyógymódot kívánna, először okait kell eltávolítani, s miután legközelebbi okát a táplálkozási és átalakítási szervek gyengesége és tulságos ingerlékenysége képezi, ezen rendellenes állapotot kell helyrehozni. Ennek eszközlésére mindennek előtt czélszerű életrend kívántatik, mely a görvélyes hajlam kiirtására s a betegség kifejlésének megakalyozására néha magában is elég, de néha orvosi szerekre is van szükség. Életrendet illetőleg e munka első részében számtalan szabályt lehet találni, melyek nemcsak a csecsemőkkel s gyermekkel való testi és szellemi bánásmódot határozzák meg, hanem a felserdülteknek is kielégítő utasításul szolgálnak, hogy magukat különféle betegségekől megóvhassák, azért azokat itt újból fölemlíteni fölösleges; a mi pedig a gyógyszerek kiszolgáltatását illeti, ezt a különféle körülmények szerint kell elintézni. Ha gyomor vagy béltisztátalanság jelei mutatkoznak, hánytatot, vagy hashajtot kell adni a 8., 9., 20., 21. sz. alatti vények szerint, hashajtókból a sókat, melyek a gyomrot és beleket gyengítik, kihagyván; de sokáig egyikét sem szabad folytatni, mert a gyomor és belek beteges jelenségei néha nem tisztátalanságtól, hanem tulságos ingerlékenységtől származnak, melyek a hánytatókra és hashajtókra növekednek. Ily esetben a gyomor és belek beteges állapotának jellemét vévén figyelembe, ha az lobos, eleinte lágyító füzeteket, külsőleg lágyító pépeket kell használni, míg a

gyuladás nagyobb fokánál néha vérbocsátásra is van szükség, noha a tulságos vérbocsátástól óvakodni kell. Ha a gyomorban és belekben gyulladás helyett savanyúság fejlődik ki, égvényeket kell adni a 134. — kisdedeknél a 83. 135. sz. alatti vény szerint; de a véredények beteges ingerlékenysége esetében, midőn a beteg a tökéletesen kifejlett betegség alatt futó hevülést érez s néha felgyulad a nélkül hogy nyilvános lázza lenne, s némely mirigyei meggyuladtak, vagy éppen genyedésbe mentek át, savanyokat kell használni a 25. 73. sz. alatti vények szerint. Néha a görvély ellen égvényes savanyú vizek, melyenek Magyarhonban : a szalattnyai, füredi, ránci, parádi, Erdélyben : a borszéki, előpataki ; vagy nagyobb gyengeségnél a vasas savanyúvizek, melyenek Magyarhonban : a bártfai, lublói, buziási, Erdélyben ; a radnai tesznek jót. Hasonló jó hatással vannak a meleg ásványvizek is, különösen a kénes-égvényesek, melyenek Magyarhonban : a budai, trencsényi, pöstyényi, szliácsi, nagyváradi, szobránczi, Bánátban : a mehadijai, nagyobb gyengeségnél a vichnyei, italul mint fürdő alakban. Kik ily természetes meleg fürdőkre szert nem tehetnek, mesterségeseket készíthetnek kénmájából, egy fürdőhöz kisdedek számára egy latot, felnőttekére 2—8 latot vegyítvén, vagy ha erősítőkre van szükségök, fűzfagalyak főzetéből timsóval vagy vasgolyókkal. Oly betegek, kiknek beteges ingerlékenységét a meleg fürdők növelik, nyáron hideg vízzel való naponkinti mosogatásokat, dörzsöléseket, vagy hideg fürdőket használhatnak, melyek közt a tengeriek és a sósfürdők, melyenek Magyarhonban : a sóváriak, szigetiek, Erdélyben : a vizaknaiak tordaiak, elsőséget érdemelnek; de szükségesetében 1—10 font sóval mesterséges sósfürdők is lehet

készíteni. Ha az emésztő-szervek beteges állapota az égvényes szerekre sem javul, erősítőket kell adni, milyenek a keserü burjánok főzetei a 155. sz. alatti vény szerint, s ha ezek sem használnak a china- és vaskészítmények a 45. 127. sz. alatti vények szerint. Az emésztő-szervek javulása után a görvélyes körjelek eloszlatására másító szerek tesznek jót, melyek közt a jód, fő szerepet játszik; de ezek megválasztását s megrendelését orvosra kell bízni. Belső szerek mellett külsőkre is levén szükség, ha a görvélyes csomók gyuladtak, körükbe pióczákat kell rakni, vigyázzván, hogy tulságos vérvesztés ne történjék, azután pedig a még fenmaradt gyuladás eloszlatására meleg borogatásokat alkalmazni illatos burjánokkal töltött s kámforral megkent párnácskákkal, néha konyhasó vagy szalamia-só olvadékával, vagy kenőcsöket kenni be a 129. 151. sz. alatti vények szerint; de mindezeknél a kénes, sós vagy tengeri fürdők többet használnak. Ha a gyuladt mirigyek genyedésbe mennek át, ennek előmozdítására s jó geny nyérésére tápláló életrend mellett eleinte lágyító pépek tesznek jót az 50. sz. alatti vény szerint; azután pedig érlelő tapasz a 156. sz. alatti vény szerint. A görvélyes tályog után fenmaradt s legjobb gondviselés mellett is igen makacs fekélyeket, valamint a görvélyes szemgyuladásokat is legjobb orvosi kezekre bízni.

Betegség után görvélyellenes életrend folytatása mellett az indokoktól óvakodni kell.

Sápkór.

A sápkórt, melyben leginkább fölserdült leányok, de néha a teherbeesés előtt fiatal nők is szenvednek, a beteg halvány színéből, izmai pety-

hüdtségéből, emésztő szervei gyengeségéből, lehangolt kedélyéből s havitisztulása rendetlenségéből lehet megismerni. Kifejlődését jóval előbb emésztési s havitisztulási zavarok előzik meg, de ha ezek okai annak idejében eltávolíttatnak, a beteg előbbi egészségét visszanyeri, míg ellenkező esetben a betegség rajta kifejlődik. Az ily beteg fehér, fehéres-sárga, vagy sárgászöld, s ha mutatkozik is arcán néha pirosság, mulékony az, s lázas roham sebes mozgás, vagy heves indulat következménye; szemei lankadtak, kék gyűrűtől környezettek s könnyen könnyeznek; izmai annyira gyengék, hogy nagyobb mozgásra mellszorulást, szívdobogást érez, szédeleg, külérzékei elhomályosodnak, s könnyen ájulásba esik; ütere gyenge, s csak ha valami láz fejlődik ki rajta, válik sebesebbé; néha tagjaiban fájdalmakat, görcsöket kap; gyengeségének, hol ingerlékeny, hol tompa jelleme van; kedélye lehangolt s a magányt keresi; álomra igen hajlandó s mély álomba merül, de álma nyugtalan; széke többnyire rekedt, étvágya nincs, vagy ha van is. szokatlan dolgokat u. m. : krétát, viaszt, magnesiát, szenet, savanyokat kíván; havitisztulása fokonkint kimarad s a helyett fehér folyást kap.

Ezen betegségre különös hajlam kívántatik, de azért soha sem a fölserdülés előtt, vagy éltesebbeknél, hanem a 14—26 éves fiataloknál fejlődik ki. Indokai különféle gőzökkel megfertőztetett hideg nedves levegő, folytonos ülőélet, csupa növényi eledelkkel való élés, lágyító meleg italok, lelki bántalmak, gyengítő nehéz betegségek, s a nemzőrészek ingerlése lehetnek.

A sápkór okok eltávolítása után néha magától is elmulik, de ha elhanyagolják, növekedést nyer,

melynek következtében a havitisztulás fenakadása makacsabbá, a fehérfolyás alkalmatlanabbá válik, különféle többé vagy kevésbé veszélyes következményekkel.

Gyógyításánál először a netalán veszélyesebb kórvegyületeket kell eloszlatni, de ha a betegség egyszerű, annak jelleme szerint kell eljárni. A lobos jellem itt igen ritka, s a betegség legtöbb esetben a vér gyengeséggel párosult sajátságos beteges állapotán alapul, mely ellen a lobellenes gyógy mód ártalmas; de azért itt is az okok eltávolítása az első teendő. Ebből kiindulva a beteg a romlott hideg nedves levegőt és henye ülő életet kerülje, naponkint mérsékelt mozgást tegyen s mozgással járó foglalkozást keressen, kedélyét vidám társalgás által igyekezzék földeríteni, s tápláló, szeliden izgató és emésztő rendszere gyengeségéhez alkalmazott eledlekekkel és italokkal, milyenek a jó levesek, hig tojás, gyenge hús, vizen kívül a jó bor és sör éljen. Életrendi szabályok mellett néha gyógyszerekre is van szükség, még pedig erősítőkre; de miután először a beteges ingerlékenységet kell megszüntetni, eleinte legjobbat tesznek a savanyok a 25.73. szám alatti vények szerint, melyek néhány heti használata s a beteges ingerlékenység lecsendesedése után, gyomorerősítőket kell adni, milyenek a 155. sz. alatti keserü burjánok főzetei s a 27. 28. sz. alatti vegyületek. Az emésztő szervek is megjavulván legjobbat tesz sápkór ellen a vas, eleinte a 157. később 45. sz. alatti vény szerint. Hasonló sikert fejtenek ki a nyáron vasas savanyu vizek, milyenek Magyarhonban a bártfai, lublóí, Erdélyben a radnai. Olyanoknak, kik a vasat nem szenvedhetik, illatos burjánokból készített theákat s a china forrázatát és főzetét, vagy annak készít-

ményeit kell adni, a 42. sz. alatti vény szerint, de ha a beteg az erősítőket nem türi s azok benne különféle zavarokat idéznek elő, el kell azoktól állani s a gyógymódot a különféle kórjelekhez alkalmazni. Ha ilyenkor újból beteges ingerlékenység jelei mutatkoznak, a savanyokra kell visszatérni; ha székrekedés van jelen, hashajtókat különösen rabarbarát adni a 21. sz. alatti vény szerint, belőle a sókat, melyek görcsöket okozhatnak, kihagyván; ha fájdalmak és görcsök fejlődnek ki, ezeket okaik szerint megszüntetni, és így gyuladás esetében lobel- lenes szereket, gyomor tisztátalanságok ellen tisztítókat, nagy érzékenységnél bódítókat adni. Ha a betegség következtében vizkór fejlődik ki, vizkor- ellenes szereket kell használni, de a vas vizelet- hajtó szerekekkel vegyítve ilyenkor is jót tesz. Belső szerek mellett néha külsőkre is van szükség, mi- lyenek a bőrnek reggelenként fenyőmaggal füstölt ruhákkal való dörzsölése, meleg borral vagy spiri- tusokkal való kezegetése, s a vasas, timsós és ten- geri fürdők.

Betegség után az indokoktól óvakodni, s az erö- sítő gyógymódot bizonyos ideig folytatni kell.

Turhásság.

Ezen senyves betegség a takhártyák tulságos elválasztásában áll, mely rendszeren a bélhuzamban kezdődik, s ilyenkor a betegnek étvágya nincs, szája íze fanyar, nyelve fehér, gyomra nehéz, többnyire, különösen étel után fázik, felbőfög, ökröndözik vé- kony vagy sűrű nyálat hány, szelekkel bajlódik, széke rekedt, kemény, s ha van is, turhával vegyült; de ha a betegség a léleklző s vizelő szervekre is ki- terjed, a beteg idült hurutbenszenved, s vizelete vas- tag, zavaros. Betegség növekedtével a vérkészítés is

tökéletlenné válik, s ennek következtében a beteg elsoványodik, izmai elpetyhüdnek, állati melegsége megcsökken, érzékei eltompulnak, kedélye komorrá változik.

A turhásságra, mely leginkább nőkben, gyermekekben és öregekben fejlődik ki, a phlegmaticusoknak van legnagyobb hajlamuk. Indokai, melyek a hasban ingerlékenységgel párosult gyengeséget idéznek elő, hideg vagy meleg nedves levegő, téztás, kövér, olajos eledelek, sőt tej, sajt és zöldségek is, ha azokkal az ember tulságosan él, theával, kávéval vagy szeszes italokkal való visszaélés, folytonos ülő-élet s a szükséges mozgás elhanyagolása, hosszas alvás, lelki bántalmak, tulságos kiürülések s más gyengítő betegségek, különösen váltóláz lehetnek.

Kimenetele a betegség tartósságától, fokától és kórvegyületétől függ. Ha nem régi, okok eltávolítása által könnyen gyógyul, de ha elhanyagolják vagy nagy terjedelmet nyer, nyálkás tüdővész, kifekélyedések, sorvasztóláz, vízkór lehetnek következései, s a beteg benne meg is fulhat.

Gyógyításánál az okoktól való óvakodás levén a fődolog, a betegnek meg kell hagyni, hogy tiszta száraz levegőt keressen, mérsékelt mozgást tegyen, húsos eledelkkel éljen, vizen kívül mérsékletesen jó ó-bort igyék, s kedélyét földeríteni igyekezzék. Életrendi szabályok mellett a gyógyszereket, a betegség jelleme szerint kell megválasztani. Lobos jellemnél lobellenes gyógymód kívántatik, még pedig néha általános vagy helybeli vérbocsátások s ezek mellett lobellenes szerek a 30., 31. sz. alatti vények szerint; de ha a turhásságot az emésztőszervek gyuladás nélküli gyengesége tartja fenn, gyomorerősítőket kell adni, milyenek a 155. sz.

alatti keserű burjánok főzetei s a 27., 28. sz. alatti gyomorerősítők. Általános gyengeségnél a china- és vaskészítmények tesznek jót a 127., 45. sz. alatti vények szerint, de ily esetben a vasas savanyúvizek, jó ó-sör és bor is sokat segítenek. A gyomorban és belekben meggyült turhát, hánytatók vagy hasajtók által lehet kitisztítani.

Betegség után az okoktól való ovakodás mellett erősítő életrendre van szükség.

Gilisztakór.

A gilisztakórt az emberi élő testben termett s meghonosult giliszták idézik elő, melyek közül a belső zsigerekben lakók kórhatárzata igen nehéz. Sokkal könnyebb az ugynevezett bélgiliszták jelenlétét meghatározni, melyek részint hengerdedek mint a *nyű- és orsógiliszta*, részint laposak mint a *szalaggiliszta*, s néha ártalmatlanok, de néha a legváltozatosabb kórjeleket idézik elő, sőt halált is okozhatnak. — Hogy az ember a beteget ok nélkül gilisztahajtó-szerekkel ne terhelje s ezáltal nagyobb bajt ne okozzon, ezen betegség kórhatárzatában igen nagy vigyázat kívántatik. Néha a gilisztás beteg semmit sem változik, sőt jól néz ki, de legtöbb esetben senyves küleményt nyer, mely mellett különféle kórjelek mutatkoznak; így hasában különböző nemű és foku fájdalmak, melyek üres gyomorra s némely eledelekre, milyen a hagyma, növekednek, míg étel után s bizonyos eledelekre, például tejre, csillapodnak; görcsök, székrekedés vagy hasmenés, néha hányás, mely által különféle anyagok vagy döglött giliszták takarodnak el; néha gyuladás különféle többé vagy kevésbé veszélyes kimenetellel; étvágyhiány vagy tulságos étvágy s különösen a

tejes és tésztás eledelek kivánása; a beteg szájának, torkának s beleinek sok nyálkássággal való eltelése és ezek következtében kellemetlen szagú lehelet, gyomorémelygés, hányás; külérzések és kedély megváltozása, aluszékonyság vagy nyugtalan álom, végre véres kiürülések s különféle bőrkütegek. Mindezek mellett is akkor lehet a betegségről bizonyos ítéletet hozni, mikor az ember a beteg kiürítéseiben a gilisztákat feltalálta, sőt ekkor is jól meg kell vizsgálni, hogy a kórjeleket maguk a giliszták vagy a gilisztakórral szövetkezett más veszedelmesebb betegségek idézték elő.

A giliszták, melyek ezen betegséget előidézik, beteges állati nedvekből veszik eredetüket s azután nemzés útján szaporodnak el. A nedvek ily sajátosságos megromlására hajlam kívántatik, mely leginkább kisdedekben, gyermekekben s nőkben mutatkozik, noha a férfiak és öregek sem mentek e betegségtől. Indokai, de csak egyedül erre hajlandó egyénekben, henye ülő életmód, megromlott nedves levegő, s tésztás és tejes eledelekkel, halakkal vagy zöldségekkel való visszaélés lehetnek.

A giliszták néha szelidek s maguktól is elmennek, de néha igen alkalmatlanok s az életművezetnek ártalmára lehetnek; miután nemcsak fájdalmakat és görcsöket okoznak, hanem szélhűdést, aszályt, sorvadást, makacs székrekedést, ganajhányást s különféle foku bélgyuladást is idézhetnek elő. Maga a gilisztakór ha új és egyszerű, könnyen gyógyul, de az elavultnak vagy más veszélyes betegségekkel párosultnak kétes kimenetele van. Legkönnyebben lehet az orsógilisztákat elhajtani, míg a nyügiliszták elhajtása nehezebben, a szalaggilisztáké pedig legnehezebben sikerül.

A gilisztakór gyógyításánál először a netalán

jelenlévő más veszélyesebb betegségeket kell eltávolítani; de ha a betegség egyszerű, a giliszták ellen kell működni, megjegyezvén, hogy csak bélgilisztákról lehet szó, miután a zsigerekben élők jelenlétét orvos is alig ismerheti meg. — A bélgiliszták elleni gyógymód azok kiürítésében s elölésében áll. A kiürítés hánytatók vagy hashajtók által eszközöltetik, de ezek alkalmazásának csakis akkor van helye, midőn a gilisztás egyén gyomor- vagy bél-tisztátalanságokkal bajlodik, melyek lázt idéztek elő, s ki kell hogy takaríttassanak. Ha hánytatóra van szükség, legbiztosabb a hánytató-borkő a 8. sz. alatti vény szerint, de ha gyuladás jelei mutatkoznak, minden hánytatótól óvakodni kell. Hashajtók alkalmazásánál szintén a gyuladásra kell figyelni s eleinte valami szelíd- vagy riczinusolajat adni, de ha gyuladás nincs, erősebb hashajtókat is lehet alkalmazni a 20., 21., 22., 23. sz. alatti vények szerint. Ha a hashajtók alkalmazása nem sürgető, s az ember attól tart, hogy a giliszták azoktól el nem mennek, előbb oly szereket kell adni, melyek a gilisztákat előlik. Ilyenek a hideg, víz italul mint csőre alakban; a murok; a vörös- és foghagyma, melyeket ételekbe s csőrékbe lehet vegyíteni; de miután ezek bizonytalanok, erősebbekhez kell folyamodni. Hengerded giliszták ellen legbiztosabb szer az ugynevezett *gilishta-mag*, melynek porából az életidőhöz s egyéniséghez képest 10—60 szemert lehet egy nap alatt czukorral vagy szilvaliktáriummal vegyítve beadni, de finomabb izlésűek számára czukorral bevonva is tartják ezen magokat a gyógyszerházakban. Ha ezek nem használnak erősebb szerek végett orvoshoz kell folyamodni. Giliszták elhajtása után, hogy azok többé meg ne szaporodjanak, az életművezet, különösen gyomor

és belek megerősítésére, erősítő szereket kell adni, milyenek a 155. sz. alatti keserü burjánok főzetei, a 27., 28., 37., 44. sz. alatti gyomorerősítők s a china és vas a 45., 127. sz. alatti vények szerint. Ha a gilisztakór tulságos ingerlékenységgel s érzékenységgel van párosulva, melynek következtében a beteget fájdalmak és görcsök kínozzák, anélkül, hogy gyuladás lenne jelen, görcsellenes szereket kell adni, milyenek a székfűvirág és fodormenta-theák magukra vagy Hoffmann-cseppjeivel, s a 12. sz. alatti vegyíték. Belső szerek mellett a hideg vízből vagy gilisztaellenes szerekből készített csőrék, a giliszta varádicsolaj a hasra bekenve, s a keserü burjánokból készített pépek is előmozdítják a giliszták elhajtását; azért szükség esetében ilyenekhez is lehet folyamodni. Ha a giliszták a fennebbi szerekre sem akarnak elmenni, nem kell a beteget több orvossággal kínozni, hanem egy ideig várni, mert később okok eltávolítása s a test megerősödése után, néha maguktól is elmennek. De ezalatt is czélszerű életrendre levén szükség, mindent, mi a gilisztákat fölizgathatná, kerülni kell. A giliszták által okozott belső zavarok ellen legjobb, ha a beteg édes tejjel él, sőt ha annak gőzei fölibe ül, néha el is mennek tőle a giliszták; de néha más szerekre is van szükség, milyenek az olajos fejetek a 66. sz. alatti vény szerint s külsőleg a lágyító, bodító pépek vagy hasonló kenőcsök a 38., 128. sz. alatti vények szerint. A mi a giliszták különböző fajai ellen való gyógy módot illeti, orsógiliszták ellen a már említett gilisztamag porát kell adni egy vagy két hétig, s azután egy hashajtót; de ezen szer liktárium alakban, hashajtókkal vegyítve is jó a 158. sz. alatti vény szerint. Nehezebben lehet az ugynevezett nyugilisztákat elhajtani, melyek a

végbélben lakoznak, de néha tovább is költöznek. Midőn ezek csak a végbélben tanyáznak, mézzel megkent vagy sóval meghintett s czérna-kötéllel ellátott szappan-csapot kell a beteg végbelébe dugni, melyre számtalan apró giliszta fog ragadni; de ha már tovább is költöztek, az orsógiliszták ellen ajánlott szerrel kell a beteget éltetni, s közben vagy végül csőrétet adni hideg vízből, melybe eczetet vagy sót lehet vegyíteni, vagy gilisztaellenes szerek főzetéből olajjal a 159. sz. alatti vény szerint. Legnehezebb a lapos giliszták elhajtása, melyek jeleniétéről csak akkor lehet meggyőződni, midőn az ember azok tagjait székletétel utján kiürítetteti látja; azért mind kórhatárzatukra, mind az ellenök intézendő gyógymódra nézve orvosi tanácsal kell élni.

Vizkór.

Ezen senyves betegség az életművezet valamely részében tulságosan elválasztott savós nedvesség összegyülekezéséből származik. Főbb jelenségeit a savóval megtelt részek daganata, azok működésének megzavarodása s a vizelet és más savós elválasztások megapadása képezik; de vannak más körjelei is, melyek a betegség egyes fajai ismertetésénél fognak megemlíttetni.

Börvizkór.

A börvizkór, melyet inkább sejtszövet vizkórnak lehet nevezni, a külbör alatti sejtszövetben fejlődik ki, s néha mint *rizdag* egyes részekre szorítkozik, míg mint *általános börvizkór* az egész börre kiterjed. Ezen betegségnél a vizkóros bör száraz; daganata lágy, hideg, a többi börrel egyszivű, fájdalomtalan s rajta a tapogató ujj nyoma megmarad,

kivévén, ha kevés savó van alatta, mely esetben ruganyosságát megtartja; a vizelet elválasztása csekély, s a néha barna, néha zavaros vizelet, fehér vagy vörös ülepet rak le. Míg a bőrvizkór felületes, a test működését nem akadályozza, de ha terjedelmet nyer s a víz az izmokra és csontokra is beveszi magát, nemcsak az izmok és idegek, hanem a bőr erei is szenvednek működésökben, melynek következtében a bőr érzéketlenebbé válik, a beteges tag mozgékonyosságát veszti, néha a vizkóros részeket szélhűdés éri, az állati melegség megcsökken s végre a test táplálkozása is megfogyatkozik. Ha a vizkóros bőr meggyulad, lázt is idéz elő.

A bőrvizkór néha lobos, néha ingerlékeny, néha tompa jellemet visel.

Ezen betegségre leginkább phlegmaticusok, kisdedek és nők hajlandók. Okai hűlés, a bőrnek bármí módon eszközölt izgatása, a felszívó edények gépies nyomatása, szokványos kiürülések hirteleni fenakadása, henye élet, szomorúság, túlságos kiürülések, váltóláz s más gyengítő betegségek lehetnek.

A bőrvizkór néha okok eltávolítása után önként megszűnik; de ha azok tovább is tartanak, az életművezet gyenge, életművezeti hibák vannak jelen s a betegség a belső zsigerekre is kiterjed, gyógyíthatlanná válhatik.

Gyógyításánál mind indokait, mind az általános gyengeséget előidéző okokat el kell távolítani, egyuttal jellemére is tekintettel lévén. Lobos jellemnél a 6. 30. sz. alatti lobellenes szerek legtöbb esetben elégségesek, de a gyuladás nagyobb fokánál érvágás vagy inkább pióczák által vért is lehet bocsátani. Gyengeség esetében a szerint, a mint az ingerlékenységgel vagy érzékenységgel párosult,

vagy tompa jellemű, csillapító-, bódító-, élesztő- vagy erősítő-szerek tesznek jót a 25. 51. 12. 16. 127. sz. alatti vények szerint, s ha a betegség változástól származott, china a 42. 43. sz. alatti vények szerint. Ha az eddigi gyógymód nem használ, az összegyűlt savós nedvességet a testből ki kell üríteni, mit hülésből származott bőrvizkornál a 10. 80. sz. alatti izzasztók s közben bodzavirág-thea által lehet eszközölni. Az izzadás előmozdítására külső melegre is levén szükség, különféle illatos szerekkel füstölt ruhákat, meleg hamuval, fővény-nyel vagy illatos burjánokkal töltött s kámforral megkent zacskókat kell a vizkóros bőrre borogatni, de a testnek meleg füstölt ruhákkal való dörzsölései, borral, pálinkával, illatos vagy kámforos spirittussal való mosogatásai, s a viz- és gőzfürdők is jó szolgálatot tesznek. Néha az összegyűlt savó kiürítésére vizelethajtó szerek vannak jobb hatással a 6. 89. 100. sz. alatti vények szerint, de makacsabb vagy kétesebb esetekben orvoshoz kell folyamodni, ki a viz eltakarodása után is illő tanácsot adand.

Betegség után erősítő életrend mellett minden indokot kerülni kell.

Agyvizkór.

Ezen betegség, melyben többnyire kis gyermekek szenvednek, a kaponyaüregben elválasztott savós nedvesség összegyülekezésétől származik, s hol heves, hol idült alakban jő elő.

A *heves agyvizkór* hirtelen lepi meg a gyermeket s lázzal kezdődik, melyhez nagy főfájás, ökröndözés és hányás csatlakoznak. Ha lefolyása közben görcsök fejlődnek ki, 24 óra alatt is elhalhat a beteg, de rendszeren 2—3 hétig tart, s ilyenkor négy

időszakon megy át, melyeket azonban, miután bizonyos időhöz kötve nincsenek, egymástól megkülönböztetni alig lehet. Első időszak alatt vértolulás jelei mutatkoznak az agy felé, melynek következtében az azelőtt vidám gyermek elkomorodik s örömet az előtte legkedvesebb tárgyakban sem leli; láza ugyan nincs, de feje melegebb, azt sokáig fentartani nem bírja, s ha beszélni tud, csekély főfájásról panaszodik; arca hol piros, hol halvány, szemei s fülei érzékenyebbek; álma nincs, s ha elalszik is, nyugtalan, felretten és sir; nehezen jár s járás közben ingadozik; étvágya nincs, sőt az ételt utálja, ökröndözik és hány, jóllehet gyomra elég tiszta; hasa lapos, teste hirtelen elfogy, széke többnyire rekedt, vizelete zavaros fehéres és fehér ülepet rak le; de ezen jelekből, melyekhez hasonlók nehéz fogzás, főbeli váltóláz, gilisztakór alatt s az idegláz kezdetén is mutatkoznak, a heves agyvizkór kifejlődésére csak akkor lehet biztos következtést vonni, ha valamely családnak már más tagjai is szenvedtek e betegségben. Sokkal nyilvánosabb ennél a második időszak, mert ezalatt nemcsak a láz, hanem a többi kórjelek is növekednek; a beteg csak kevés lángszinü vizeletet ürít ki, aluszékony, gyakran félrebeszél s néha görcsöket is kap, melyek közt, ha segély nem érkezik, kimulik. Ha ez nem történik, a fennebbi kórjelek még néhány napig tartanak, míg a betegség a gyuladásnak savós kiizzadásba való átmenetele által harmadik időszakába lép, mely alatt a láz újból megszűnik, de azért a betegség folytonosan növekszik; a beteg látása, hallása és elméje megtompul; beszéde értelmetlenné válik; étvágya merőben elvész s kevés zavaros vizeletet ürít ki. Miután ezen állapot néhány napig tartott, beáll az utolsó vagy szélhüde-

ses időszak, mely alatt újból láz fejlődik ki, de a beteg sokkal élénkebb, a körülte lévő tárgyakat ismerni kezdi, néhány szót szól, jóízűen eszik, s néha több vizeletet is ürít ki, úgy hogy megmaradásához remélni kezdenek; míg újból elgyengül, félre beszél, görcsöket kap, s szélhűdés következtében, mely alatt látása s hallása elvész, széke s vizelete alája megy, tulságosan izzad, hasa fölpuffad, szava eláll, lélekezete hörög, inai rángatóznak, csendesen kimulik.

Ezen betegségre különös hajlam kívántatik, mely néha a gyermekkel születik, kivált ha az anyát terhessége alatt testi s lelki bánalmak érték, s némely betegségek által, milyenek a görvény, angolkór és bujakór növekedik. Ily hajlam mellett, mely többnyire a fogzás időszaka alatt t. i. születés után a hatodik hónaptól a hetedik esztendeig, de néha a fogzás után is nyilvánul, a betegség okai, melyek következtében a kaponyaüregbeli szervekben savós kiizzadásba átmenő gyuladás fejlődik ki, külsértések, szeszes italok, bódító szerek, harag, hülés, szokványos kiürülések fenakadása s bőrbetegségek hirteleni visszaverődése lehetnek. Néha himlő, kanyaró, vörheny kórjelét képezi.

A heves agyvizkór egyike a legveszedelmesebb betegségeknek s kirünő hajlamu vagy senyves egyéneknél gyógyulásához kevés remény lehet; de ha nem nagy foku, a második időszakon tul még nem lépett, s a betegnek különös hajlama reá nem volt, meg is gyógyulhat.

Gyógyításánál okai eltávolítása mellett jellemét s az agy állapotát kell figyelembe venni. Első időszak alatt a vértolulás megakadályozására s elosztatására a beteget félig ülő helyzetben fölemelt fövel fektetvén, ügyelni kell, hogy mérsékelt me-

legben legyen, eledele gyenge növényiekből álljon, keveset egyék, vizet, árpa-főzetet vagy mandolatejet igyék s lelkileg mint testileg pihenjen. Ezen időszak alatt gyakran ideges jelenségek mutatkoznak, melyek az emberben könnyen idegláztól való félelmet gerjeszthetnek, vagy az ökröndözés és hányás gyomorlázt gyaníttathatnak, de azért mind az izgatoktól mind a hánytatóktól óvakodni kell, mert ezek a betegséget rosszabbá sőt gyógyíthatlanná tehetik, s egyedül szelid lobellenes szereket kell adni, különösen a 46. sz. alatti porokat, melyeket két óránként addig kell folytatni, míg 2—3 székletétel következik. Második időszak alatt gyuladás fejlődén ki, fennebb ellenzett izgatoktól vagy hánytatóktól még inkább kell óvakodni s azok helyett lágyító főzeteket vagy mandolatejet adni; de már itt a vérbocsátást sem szabad mellőzni, melyet kisdedeknél pióczák, nagyoknál érvágás által szokás eszközölni. Ha a gyuladás ezen szerekre nem szűnik, havas vagy jegesvízzel való borogatásokat kell a före rakni, s belsőleg ujabban a 46. sz. alatti porokat adni. Harmadik és negyedik időszak alatt a gyógyuláshoz kevés remény lehet, de azért a beteg segély nélkül hagyni ekkor sem szabad. Fődo-log itt a savó további kiizzadásának megakadályozása, mit, ha a gyuladás még tart, a lobellenes gyógymódnak folytatásával lehet elérni; de ha a gyuladás már megszűnt, a kiizzadt savót föl kell szivatni, s izzadás, vizelet vagy székletétel által a testből kihajtani. Az izzadás előmozdítására külső meleg különösen meleg fürdők tesznek jót, melyek mellett elvezetőszerekül mustáros kovászokat vagy hólyaghuzókat lehet a bőrre alkalmazni, a székletétel és vizelet előmozdítására pedig a 160. 161. sz. alatti porok. Néha ezek sem használván, izga-

tókra s erősítőkre van szükség, de ezek megválasztását orvosra kell bízni, kinek tanácsát ezen veszélyes betegség folyama alatt korábban is igénybe lehet venni.

Betegség után az okoktól való óvakodás mellett czélszerű életrendre, még pedig lobos jellemnél lobellenesre, valódi gyengeség jeleinél erősítőre van szükség.

A mi az *idült agyrizkórt* illeti, ez az előbbinél lassabban fejlődik, hosszasan tart, s a lefolyása alatt meggyült savó, mely néha tiszta mint a víz, de néha fehéres, sárgás, zöldes, s olykor genynyel vagy vérrel vegyült, sokszor több fontra megy. Jelenlétét különféle kórjelekből lehet megismerni, melyek közt a fő állapota különös figyelmet érdemel, mert az ily beteg feje, miután a meggyült savó a kaponyacsontokat szétnyomja, néha idomtalanul nagyra nő, homloka kidomborodik, szemei kidülednek. Hol e kórjelek hiányzanak, másokból lehet a kifejlődő betegségre következtetést vonni; ugyanis az ily beteg fejét nem birja; görcsöket kap, melyek görcsellenes szerekre nem csillapodnak; egyik vagy másik oldalát szélhűdés éri; külérzékei megtompulnak, kivéve a hallást, mely némelyeknél megmarad; lelki tehetségei nehezen fejlődnek s ezért némelyik egész éltében buta marad, sőt beszélni is nehezen tanul, vagy dadog; mozgása akadályozott, azért nehezen szopik, sőt teste növekedésével is nehezen jár; végre emésztése s táplálkozása is tökéletlenné válik, s ezért teste halvány, hideg, kiaszott; de ezen kórjelek is hiányozhatnak, azért a betegség meghatározásában nagy vigyázat kívántatik.

Az ezen betegségre való különös hajlam, néha a szüléktől származik, mely mellett okai születés

előtt az anyának terhessége alatti betegségei, szesz italokkal való élése, ingerült vagy lehangolt kedélye, gyakori közösülése, a hasat bántó külsérelmek, szülés alatt a gyermek fejének összeszorítása, születés után a gyermek fejének külsérelmei, hülés, szesz italok, bódítók, az elme korai erős megfeszítése, lelki bántalmak, szokványos kiürülések elnyomása, kütegek visszaverődése és senyves kóráttelemek lehetnek. Eredetét néha az anya méhében veszi s ilyenkor a gyermek kaponyája a meggyült savótól úgy kifeszül, hogy a szülés csak a kaponya megfurása után mehet végbe, de néha születés után kevéssel, hónapokkal, évekkel, vagy épen a férfikorban fejlődik ki.

Az idült agyvizkór, ha születés előtt fejlődött ki, többnyire gyógyíthatlan, s a gyermeket az első hónapokban vagy a fogzás ideje alatt görcsök közt kivégzi; de évekig is eltarthat, sőt helyes gyógymódra meg is gyógyulhat.

Gyógyításánál először az okokat kell eltávolítani, és így a fenakadt kiürüléseket visszatéríteni, az elűnt bőrkütegeket meleg fürdők vagy bõrizgató szerek által előidézni, a senyves betegségeket eloszlatni. Ezután, vagy ha az okokat hirtelen eltávolítani nem lehet ezekkel egyszerre, a savó beteges elválasztását kell megakadályozni s a már összegyült savót kiüríteni. Ha ennél is vértolulások vagy épen gyuladás lennének jelen, vérbocsátásokat kell tenni pióczák által; ellenkező esetben a 161. sz. alatti porokat kell adni, hogy naponkint egy-két székletétel következze, s a kis gyermek haját lebe-retválván, fejére a 162. sz. alatti kenőcsből eleinte fél, később egy nehezéket bekenni, mely alatt, hogy hülés ne történjék, a fõt pamut vagy gyapjú főkötővel kell fedezni. Ha ezen bánásmód több hétig

való folytatása után a fenyegető jelenségek oszlani kezdenek, a szerek használatát ritkítani kell, ellenkező esetben a meleg lúgosfürdők tesznek jót, melyekben a beteget naponkint negyed- vagy félóráig kell tartani. Ha több hónapi sükertelen gyógy mód után valódi gyengeség jelei mutatkoznak, erősítő szerekkel kell a beteget éltetni, de ezek iránt orvos adhat legjobb tanácsot, kinek utasításait ha csak lehet a betegség egész folyama alatt igénybe kell venni. Külsőleg a nyakcsigolákra elvezető szerek, milyenek a mustáros kovász, hólyaghuzó tapasz s a 40. sz. alatti sebeztető ir, szintén jót tesznek e betegségben.

Mellvizkór.

Ezen betegség a mell üregében összegyűlt savós nedvességtől származik. Kórhatárzatánál nagy vigyázat kívántatik, miután néha a borda izmok és mellhártya közti sejtszövetben, de többször a mellhártyán belől a szívburokban és tüdőkben fejlődik ki, mely eseteket egymástól megkülönböztetni néha igen nehéz. Rendesen heves és idült alakban jelenik meg, melyek közül az elsőt mint heves gyuladás következményét, miután kórjelei hirtelen fejlődnek, könnyen meg lehet ismerni, míg az idült mellvizkór kórhatárzata, melynek jelei, míg teljesen kifejlődik, hónapokig is lappangnak, sok nehézséggel jár. Idült mellvizkórnál annak kifejlődése előtt hosszabb idővel különféle emésztési s ideges bántalmak mutatkoznak, míg végre komolyabb jelenségek u. m. mellnehézség, nehéz lélekzés és fuldoklás állanak elő, melyek eleinte türhetőbbek, de később csak nem kiállhatatlanok; a beteg küléménye senyvessé válik; mellében különféle nem állandó fájdalmat érez; hanyatt épen nem s csak

beteges oldalára fekhetik; lélekezésbeli nehézsége s fuldoklása heves mozgásra, gyomorterhelésre, szesz italokra, lelki bántalmakra, s nedves levegő beszívására növekednek, s hozzájok a betegség nagyobb fokánál eleinte száraz, később különféle köpésekkel párosult köhögés járul. Miután ezen körjelek más betegségeknel is előjöhetnek, belőlök biztos következtetést vonni csak akkor lehet, ha a vízkór más fajainál mutatkozó általános körjelek is hozzájok járulnak, és így a vizelet megapad, barna színt vált s különféle ülepet rak le; a bőr száraz, halvány s később vizdagossá válik; a mellben és hasban lévő zsigerek működése megzavarodik; betegség növekedtével, a beteg sem nem járhat, sem nem feketik, csak előrehajtott fővel ülhet; ütere rendetlen; tagjai hidegek s azokat néha fájdalmak kinozzák, néha szélhűdés éri; eleinte nem alhatik, később szüntelen aluszik s ha egyik oldaláról a másikra fordul, mellében a víz mozgását érzi. Kórháztárzatnál a beteg mellének megkopogtatása, mely tompa hangot ad, lélekezésének kihallgatása, mely a mellkason át nem hallik, s az alsó bordáknak a hasfelé való nyomása, mely nagyobb fuldoklást okoz, legbiztosabb irányadókul szolgálhatnak.

A mellvízkórnak néha lobos, néha ingerlékeny vagy tompa gyengeséggel járó jelleme van.

Leghajlandóbbak ezen betegségre a férfiak és öregek, valamint azok, kiknek angolkór következtében összenyomott mellök van, a mellbeli szervek gyuladását gyakran kiállották, léleklző szerveiket erőltetik, iszákosok, lelki bántalmakban szenvednek, foglalkozásuknál fogva csipős gőzöket szívni kénytelenek, s a szív és tüdők életművezeti hibáiban szenvednek. Hajlam mellett, melyet az ember néha örököl néha később nyer, a betegség okai külerő-

szakok, szeszes italokkal való visszaélés, csipős mérgek, hülés, hideg italok és levegő, szokványos kiürülések elnyomása, idült fekélyek hirteleni kiszáritása, csúz, köszvény, bőrkütegek hirteleni eltűnése, s némely betegségek u. m. mellgyuladás, vörheny, s hosszas elhanyagolt váltóláz lehetnek.

A mellvizkór átalánvéve veszedelmes betegség, s ha nagy gyuladás vagy vörheny következménye és nagy fokra hágott, a beteget néha néhány nap alatt kivégzi, míg néha hetekig, hónapokig, sőt évekig is eltart. Kevésbé veszélyes, ha egyszerű hülésből származik, csekélyebb gyuladással van párosulva s nem nagy foku, mint ha életművezeti hibákkal vagy idült gyengeséggel van kapcsolatban és senyves egyénben fejlődik ki; de okok eltávolítása után válságos kiürülések közbejöttével néha meg is gyógyulhat.

Gyógyításánál első teendő az okok eltávolítása lévén, ha gyuladásból származott s a gyuladás még tart, vérbocsátásokat kell tenni érvágás vagy pioczák által, s belsőleg is lobellenes szereket adni a 6. 64. 160. sz. alatti vények szerint; ha váltóláz volt az ok, váltóláz elleni gyógymódot használni; ha visszaverődött csúz, köszvény vagy kütegek okozták, bõrizgató szereket, meleg fürdőket alkalmazni s a testet ingerlő szerekkel dörzsölni; végre ha okát elnyomott vagy tulságos kiürülések képezték, azokat a rovataik alatt megirt mód szerint visszatéríteni vagy mérsékelni. Okok eltávolítása után vagy azzal egyszerre a meggyült savót kell kiüríteni. Ha a betegség kisebb foku, egyszerű s hülésből származott vagy csúzos természetű, izzasztók tesznek jót, milyenek a bodza- vagy hársvirágtéak s a 63. 10. sz. alatti szerek, míg gyomortisztalanságnál hánytatók vagy hashajtók használnak

a 8. 20. sz. alatti vények szerint, de mindezeknél többet érnek a vizelethajtó szerek, a 89. 100. sz. alatti vények szerint, melyeket beteges ingerlékenység esetében bódítókkal, tompa gyengeségnél izgatókkal kell összekötni. Miután a különféle körülményeket egyedül szakértő ítélheti meg s ezen betegség különben is igen veszélyes, legjobb ennek még kifejlődésekor orvoshoz folyamodni, ki a savó kiürítését, ha a körülmények megengedik, műtétel által is végrehajtandja.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodás mellett a betegség jellemével öszszeférő gyógymódot folytatni kell, de a savó újbóli öszszegyülekezésének megakadályozására néha a karokon csinált s hosszasan nyitva tartott mesterséges fekélyek tesznek legjobbat.

Hasvízkór.

Ezen betegség a has üregében öszszegyült nagy mennyiségű savós nedvességtől származik, mely vagy egyenlőleg van a hasban eloszolva, vagy különböző nagyságú tömlőkben létezik. A tömlő nélküli hasvízkór néha előjelek nélkül hirtelen fejlődik ki, miként ez vörheny után s a gyermekágyi lázban szokott történni, s ilyenkor heves lefolyása van; de sokkal gyakoribb azon eset, midőn mind kifejlődése mind lefolyása lassan történik. Ilyenkor a beteg sokáig rosszul érzi magát s hasában különféle kórjelek mutatkoznak, míg meg kezd benne a víz gyűlni, mely különböző minőségű, s néha annyira növekszik, hogy a has falait is kifeszíti. A kifeszült has a többi bőrrel egyszínű, hideg, ruganyos, fájdalomtalan, s ha az ember azt tenyereivel két ellenkező oldalán érinti, benne a víz

mozgását érezheti. A meggyült savó más kórjeleket is idéz elő; így az emésztés megzavarodik; a hasban szelek fejlődnek ki; a vizelet megapad s olyanná lesz, mint a vízkór más fajainál; néha sárgaság fejlődik ki; a test elsenyved; a bőr halvány, száraz, s a betegség növekedésével mindenütt vízdagossá válik; a végtagok hidegek; a beteg nehezen lélezkzik, köhög s hanyatt nem fekketik, míg végre lázt kap s kimerülvén, többé nem járhat. Hogy az ember ezen betegséget a vizeletfenakadással vagy terhességgel össze ne téveszsze, minden kórjeleire pontosan figyelni kell. Sokkal nehezebb a tömlős hasvízkór meghatározása, miután erről csakis akkor lehet meggyőződni, ha az ember a betegséget kezdete óta figyelemmel kísérte, mert kezdetben a vízkóros jelenségeket s a has kifeszülését azon helyen lehet tapasztalni, a hol a tömlő van, de később annyira ki van a has feszülve, hogy csak általános kórjelek mutatkoznak, mint a tömlőnélküli vízkórnál.

Jelleme néha lobos, néha gyengeséggel párosult.

A hasvízkórra való hajlamot némely ember örökli, más születése után nyeri. Hajlandók erre a kisdetek is, de leghajlandóbbak az öregek, míg a tömlős hasvízkórra való hajlam inkább nőknél mutatkozik. Okai a hasat bántó külerőszakok, hülés, szeszes italokkal való visszaélés, mérgek, füloldó-hánytató- és hashajtó-szerek helytelen s tulságos használata, szokványos kiürülések elnyomása, idült fekélyek hirteleni kiszáritása, csúz, köszvény és kütetek visszaverődése, hasbeli zsigerek dugulása, gyuladása vagy rákos és másnemű kifekélyesedése, váltóláz s más betegségek lehetnek.

A has vízkór ha egyszerű, nem tömlős, és életművezeti hibákkal vagy nagyobb gyuladással pá-

rosulva nincs, czélszerű gyógymódra sőt néha magától is meggyógyul, mely esetben izzadás vagy vizelet utján válságos kiürülések történnek; de a tömlős, vagy gyengeséggel járó, vagy életművezeti hibákkal párosult nehezen gyógyul, több évig is kinozhatja a beteget, s ha sorvasztó-láz járul hozzá, halállal végződik, mely esetben a bőr s belső szervek meggyuladnak vagy kifekélyesednek. Néha az ember egészségének különösebb ártalma nélkül évekig is eltarthat.

Gyógyításánál nemcsak okaira, hanem jellemére is figyelni kell. Ha a betegség hashártyalob után fejlődött ki, vagy különben is lobos jellemű, lobellenes gyógymódra van szükség, mely lobellenes életrend mellett pióczáknak a hasra való alkalmazásából, lágyító főzetek italából, belsőleg 6. 160.sz. alatti szerek használatából s külsőleg a 72. sz. alatti kenőcsnek a hasra való bekenéséből áll. Gyengeség esetében, ha az a véredények ingerlékenységével van párosulva, gyenge savanyok a 24. 4. sz. alatti vények szerint, vagy égvényes savanyú vizek tesznek jót, míg a tengéleti idegek érzékenységénél olajos fejeteket a 66. sz. alatti vény szerint, vagy ha ezek nem használnak, bódítókat az 51. 76. sz. alatti vények szerint kell belsőleg használni, s külsőleg a hasra lágyító olajokat vagy a 128. sz. alatti csillapító kenőcsöt bekenni. Ha a betegséget az emésztő szervek gyengesége okozta, erősítőket kell adni, milyenek a 155. sz. alatti keserű burjánok főzetei s a china és vas a 127. 45. sz. alatti vények szerint. Tompa gyengeségnél izgatókra van szükség a 12. sz. alatti vény szerint, de csak orvos beleegyezésével. Ha a betegség a fennebbi gyógymódra nem oszlik, a meggyült savót ki kell üríteni, részint izzasztók által, milyenek a bodza és hárs virág theák,

a testnek melengetései s a meleg fürdők, melyek különösen hűlésből származott hasvízkórnál tesznek jót, részint vizelethajtó szerek által a 6. 89. 100. sz. alatti vények szerint. Sürgetős esetben a hasat meg kell csapolni, de ezt csak szakértő orvos teheti.

Szélkórság.

A szélkórság oly senyves betegség, melynél az életművezetben kívülröli betolulás- vagy belölröli képlődés útján levegő gyülekszik össze, mely a szervek működését megzavarja s némely helyeken recsegő ruganyos daganatot támaszt. A szélkórság néha csak a külbőr alatt van s külerőszak vagy sebesítés következménye; de sokkal gyakoribb s jelentékenyebb a betegség azon faja, mely a belső zsigerekben, különösen a tüdőkben, gyomorban és belekben fejlődik ki, s azokban különféle kórjeleket idéz elő. Ha a betegség a tüdőkben van, olyankor a beteg nehezen lélekszik, mellében fájdalmat, feszülést érez, szárazan köhög, sőt néha bordái közt kívülről is látható daganat képlődik; ha a női nemzőségekben van, a székletételt, vizelést akadályozza s méhkóros jelenségeket idéz elő; végre, ha a táplálkozási szervekben van, a beteget fojtogatja, a gyomorban és belekben fájdalmat, feszülést, az egész testben nyugtalanságot, lélekezésbeli nehézséget okoz, mely kórjelek a szeleknek felülröli vagy alulröli kitakarodása után szűnnek meg. Néha különféle lázak alatt, néha láz nélkül jö elő, s vagy időszakonként jelenik meg, vagy folytonosan tart, mely esetben a has mindig dagadt, feszült, s ha ütögetik, kong mint a dob. Kifejlődését mindig a hasbeli zsigerek beteges állapota, nőknél havi tisztulási rendetlenség előzi meg, s ha sokáig tart, a test elso-

ványkozik, végre sorvasztóláz járul hozzá a hasbeli zsigerek gyuladásával s nagy fájdalokkal. Mikor a szélkórság nem a belekben, hanem a hasüregben fészkel, olyankor a beteg a szelek kitakarodására könnyebbülést nem érez.

Jelleme néha lobos, néha ideges.

Az ezen betegségre való hajlam vagy örökölt vagy később fejlődik ki ülő-életmód, életrendi hibák, hasbeli zsigerek bántalmi, rászt- és méhkór következtében. Okai kül sérelmek, szelet okozó eledelek és italok, székrekedés, a belek vízkóros-görcsös-gyuladással vagy túl izgatott állapota, az emésztő szervek gyengesége, ételben és italban való megszokott divatlanság, belső zsigerek életművezeti hibái, szokványos kiürülések fennakadása, bőrkütegek visszaverődése, s más betegségek átköltözése lehetnek.

A külsértések által okozott vagy belső tisztatlanságok következtében kifejelett szélkórság néha magától is meggyógyul, míg a hosszasan tartó kimenetele különféle körülmények fontosságától függ. A csekélyebb gyuladással járó itt sem oly veszélyes, mint a tompa gyengeséggel párosult, míg a hasbeli zsigerek életművezeti hibáitól származott gyógyíthatatlan.

Gyógyítása az okok eltávolításában, a szelek kiürítésében s a betegség visszatérésének megakadályozásában áll. Bőr alatti szélkórságnál, ha az sebesítés következtében támadt, a levegőt ki kell nyomni vagy száraz köppölyök által kiszívni; de ha ütés vagy roncsolódás következménye, eleinte hideg borogatásokat kell használni, s ha a betegség ezekre nem szűnik vagy már régi, meleg száraz vagy illatos burjánok főzeteiből készített nedves borogatásokat kell alkalmazni, s a beteges részeket

illatos- vagy kámforos spiritussal vagy repülőzsírral kenegetni; megjegyezvén, miszerint lobos jellemnél a lobellenes gyógmódot mellőzni nem szabad. A gyomorban vagy a belekben levő szélkórságnál annak okai szerint kell eljárni; így a tisztálanságokat hánytatók vagy hashajtók által kiűritni, a többi betegségeket pedig saját gyógmódjuk szerint megszüntetni; de ha az okokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a betegség jellemét kell figyelembe venni. Lobos jellemnél pióczák által való vérbocsátások, s ha székrekedés van belsőleg szelid olajok vagy a 65. sz. alatti ricinusolaj, külsőleg korpafőzetből készített olajos csőrék használnak; de ily esetben néha a hideg víz itala s külső alkalmazása is jót tesz. Ha a betegség valódi gyengéségen alapul minden gyulladás nélkül, élesztő szereket kell használni, milyenek a székfű-virágból, méhfűből, fodor- és borsmentából, ánis- vagy kömény-magból készített theák, melyekbe a szükséghez képest Hoffman cseppjeit lehet vegyíteni; de a tengéleti idegek beteges ingerlékenységénél a 4. sz. alatti habzó porok tesznek jót. Idült gyengéség esetében tiszta száraz levegő, mértékletes mozgás, fűszeres húsféle eledelek, s jó ó bor vannak jó hatással, melyek mellett gyógszerül a 155. sz. alatti keserű növények főzeteit lehet használni. Külső szerekul a lágyító- hashajtó- vagy izgató-főzetekből készített csőrék s illatos borogatások vagy kenőcsök tesznek jót.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodásmellett, a betegség különböző jelleme szerinti gyógmódot tovább is folytatni kell. Idült szélkórság elleni biztosításul a hasnak mértékletes bepólyázását is ajánlni lehet.

Aszály.

Ezen betegség a testnek genyedés nélküli sorvadásában áll, mely eleinte alig észrevehető, úgy, hogy a beteg jól érzi magát s jó étvágygyal eszik, de később étvágya elvész, fokokonkint gyengül, sorvasztó-lázt kap naponkinti kettős rohammal, míg végre sorvasztó izzadás, hasmenés, sőt néha vízkór is csatlakoznak betegségéhez. Az aszály lefolyása alatt néha lobos tünetenyeket, néha emésztési zavarokat, néha ideges jelenségeket lehet tapasztalni, melyek a vele szövetkező láznak különféle jellemet kölcsönöznek.

Az aszályra való hajlam, melyet némely ember örököl, más születése után nyer, leginkább gyenge testalkatúakban mutatkozik, noha erősebbek sem mentek e betegségtől. Okai a tápnedveket készítő szervek beteges állapota, tulságos kiürülések, kevés vagy tulságos mozgás, az elmebeli tehetségek megerőltetése, a szükséges álm megvonása, életrendi hibák, lelki bántalmak, különfele folytonos vagy váltólázak, helybeli gyuladások, bőrkütegek, szokványos kiürülések fenakadása, senyvek s idegbetegségek lehetnek.

Ezen betegség, okok eltávolítása után néha magától is eloszlik, de ha életművezeti hibákkal van párosulva, vagy a sorvasztó-lázhoz sorvasztó-izzadás és hasmenés szövetkeznek, a beteget előbb utóbb kivégzi, mely esetben a beteg testén sokszor külső és belső fekélyek támadnak, vagy vízkór vagy idegláz fejlődnek ki.

Gyógyításánál először is az okokat kellestven eltávolítani, a beteg számára tiszta levegőről kell gondoskodni, öt mértékletesen betegsége jellemével

megférő táplálékban részeltetni, tulságos kiürüléseit korlátozni, kedélyét megnyugtatni, földeríteni, s az aszályt okozó más betegségeket megszüntetni. Ezután vagy ezzel egyszerre a betegség jelleme szerint kell eljárni. Lobos jellemnél lobellenes életrend s hasonló szerek szükségesek. De ha a gyuladás csekély, elég ha az ember lágyító főzetekkel s gyengébb savanyokkal, milyenek a czékla-ugorka-és káposzta-lé, érett friss gyümölcsök, savó, s égvényes savanyú vizek, élteti a beteget, míg nagyobb gyuladás esetében pióczák általi vérbocsátást kell tenni. Ha ezen gyógymódra a beteg nem javul, s betegsége gyengeséggel van párosulva, erősítő gyógymódhoz kell fogni, minden tulságos izgatást kerülvén. Ezen gyógymódot a szelidebb tápláló eledelek s italok, milyenek eleinte a jó húslevesek, tej, csokoládé, később a gyenge becsináltak és pecsenyék, italul a jó ser s egy kevés jó bor, a tiszta száraz meleg levegő, mértékletes mozgás, kellemes lelki foglalkozás, s éjjel úgy ebéd után is csendes pihenés nagyban előmozdítják, de néha gyógyszerekre is van szükség. Ha a gyengeség tulságos ingerlékenységgel van párosulva, savanyok tesznek jót a 25. sz. alatti vény szerint, de nagyobb gyengeségnél erősítőket kell adni, milyenek a china és vas a 127. 45. sz. alatti vények szerint s a vasas savanyú vizek. Néha a gyengeség oly nagy, hogy izgató szerekre van szükség, de ezekre nézve orvos beleegyezése kívántatik. Belső szerek mellett néha a külsők is, milyenek az erősítő fürdők s a testnek borral vagy spiritusokkal való kenetetése, jót tesznek.

Kisdedek aszálya.

Ezen betegség, mely a tápszervek beteges állapotán alapul, többnyire a szoptatás végével első évtől a hetedikig fejlődik ki. Későbbben ritkán jő elő, de annál gyakrabban mindjárt születés után, mely esetben hirtelen lejár, míg a későbbben kifejlődöttnek lassan s három időszakot képező lefolyása van. Első időszak alatt, mely néha egypár hónapig is tart, az az előtt vidám és eleven, de csendes gyermek komorrá, nyugtalanná válik, étvágya elvész, később nagyon is mohón eszik, kivált tésztás eledelket, de emésztése tökéletlen; hasfájással, szelekkel, gyomor-savanyokkal bajlódik, lehelete savanyu s gyakran nyálat vagy meg nem emésztett eledelket hány; széke eleinte rekedt, később hig s abban meg nem emésztett eledelék, nyál, epe, néha giliszták vannak; teste elsoványodik, hasa puffadt, kemény. Második időszak alatt, mely néhány hétig vagy néhány hónapig tart, a fennebbi kórjelekhez sorvasztó-láz járul; a beteg kiszárad, bőrén ebaják támadnak; arcza öreget mutat; beleiben gyulladás fejlődik ki, széke rekedt, ganéjával néha vér és geny takarodik ki; dagadt hasnyál mirigyeit kívülről is érezni lehet; a gyulladás más szerveire is kiterjed s ilyenkor gümökóros jelenségek mutatkoznak, némelynél agylob s agyvízkór fejlődnek ki. Harmadik időszakban a sorvasztó-láz folytonossá válik, sorvasztó izzadás és hasmenés járulnak hozzá, fekélyek támadnak, néha vízkór fejlődik ki s a beteg kimúlik.

A kisdedek aszálya néha egyszerű, néha görvéllyel, angol-kórral vagy más betegségekkel párosult

A gyermek ezen betegségre való hajlamát néha gyenge, görvélyes, senyves vagy öreg szüléitől, néha terhessége alatt elgyengült anyjától nyeri; de az ép erős gyermekben is kifejlődhetik, ha születése után oly ártalmas befolyásoknak van kitéve, melyek később a betegséget is előidézhetik. Ilyenek a tisztátalan levegő, ételekbeni mértékletlenség vagy a gyermek életművezetével öszsze nem férő eledetek, a szoptató tejének különféle okok következtébeni megromlása, a gyermek illő táplálékának megvonása, szeszes italok, rosz kávé, helytelenül alkalmazott gyógyszerek, mozgás elhanyagolása, különféle heves vagy idült lázak, kiürülések és kütegek.

Az egyszerű s még első időszakában lévő betegség könnyen gyógyul, de a már sorvasztó lázzal vagy nemesebb szervek gyuladásával párosult, a beteget legczélszerűbb gyógymód mellett is kivégzi.

Gyógyításánál először az okokat kell eltávolítani. Ez okból az anya vagy maga szoptassa gyermekét, vagy egészséges dajkát fogadjon, mert az ezen betegségre hajlandók a csupa állati tejet nem türik. Olyanoknak, kik már nem szopnak, vagy csupa téjjel be nem érik, eleinte kétszersültet tejes vízben főve, később czukros vagy kevésbé sózott gyenge leveseket, fogjövés után tejes eledeleket, riskásalevest tojás sárgájával, gyenge pépeket, később gyenge husféléket, főtt gyümölcsöt, zöldségeket, italul vizet, vagy hogy ez a gyenge gyomrot el ne csapja, szálepfőzetet, a gyengébbeknek néha egy kevés jó sert vagy bort lehet adni, de idősebb gyermekeknek a tejes makk-kávé is igen jót tesz. Czélszerű táplálék mellett tiszta száraz és mérsékelt meleg levegőü szobában kell a beteget tartani, s mihelyt tiszta száraz meleg napok járnak, a szabadban hordoztatni, koszogatni vagy sétáltatni. A test tisztán tartására

szintén nagy ügyelettel kell lenni, s ezért az ily gyermekeket naponkint mosdatni, gyakran fürösztetni, testét flannellel dörzsölni kell, vigyázzván a hűlésre s a gyengébbek fürdőjébe bort vegyítván, vagy testöket vizes spiritussal mosogatván, mik az ebagák ellen legtöbbet használnak. Életrendi szabályok mellett, ha gyomor vagy béltisztátalanság jelei mutatkoznak, hánytatót vagy hashajtót, gilisztás kórvegyületnél gilisztaellenes szereket kell adni, vigyázzván, hogy az ember tulságos hasmenést, mely a gyengeséget növelné, ne idézzen elő; ezért legjobb az 54. sz. alatti hánytató, hashajtóul pedig a rhabarbara, melyből kisdedeknek 2- valamivel nagyobbaknak 4 — 6 szemert lehet napjában adni. Ha a gyomorban és belekben savanyok képlődnek melyek önként hányást vagy hasmenést okoznak, savanyellenes szereket kell adni a 83. 135. sz. alatti vények szerint. Tisztátalanságok eltávolítása után erősítőkre van szükség a 163. sz. alatti vény szerint, de ha a beteg gyengesége erősebb szereket vagy a betegség ideges jelleme izgatókat kívánna, orvos tanácsát kell kikérni. Ha a hasbeli zsigerekben gyuladás jelei mutatkoznának, minden izgató szert féretvén, a hasra néhány pióczát később lágyító pépet kell alkalmazni s belsőleg is lágyító főzeteket adni; de ha a gyuladás szünni nem akar, ilyenkor is orvoshoz kell folyamodni.

Betegség után a fenmaradt gyengeség ellen tápláló s erősítő életrend mellett füzgalyakból, illatos burjánokból, vagy vasgolyókból készített fürdők tesznek jót, melyekbe néha bort is szokás vegyíteni. Kisdedeknél a test táplálását marhabelekből s lábakból készített kocsonyás fürdők által lehet pótolni.

Tüdővész.

Ezen betegség a tüdők genyedés-következté-
beni sorvadásában áll, melynek főbb kórjeleihez
száraz vagy különféle köpésekkel párosult köhögés,
nehéz, néha fájdalmas lélekzés, a test fokonskinti fo-
gyása, sorvasztó-láz, végre a test általános fölolva-
dása tartoznak.

Különböző fajait az *ideges*,- *hurutos*,- *tályogos-
és gümős tüdővész* képezik.

Ideges tüdővésznél, mely leginkább gyenge ide-
ges egyénekben, tulságos kiürülések s kellemetlen
lelki bánatnak után fejlődik ki, a köpések keve-
sek, vékonyak, nyálkások, néha véresek, s a bete-
gen hasonló kórtünemények mutatkoznak, mint az
ideges aszálynál. Ez, ha korán orvoslásához fognak,
gyógyítható, ellenkező esetben halállal végződik,
anélkül, hogy halál után a tüdőkben beteges vál-
tozást lehetne fölfedezni. Gyógymódja az ideges
aszályétól nem különbözik, mert lobos állapot ese-
tében itt is lobellenesen kell eljárni, de nagy vigyá-
zattal, hogy a beteg ki ne merüljön, míg gyomor és
bél tisztátalanságoknál tisztítókat, végre erősítőket
kell adni, melyekre nézve, hogy tulságosan ne iz-
gassanak, szintén nagy vigyázattal kell lenni.

A hurutos tüdővész hurutos kórjelek által tűnik
ki, melyhez utóbb a test kiszáradása és sorvasztó-
láz járulnak. Ez a tüdővész utóbbi fajaitól abban
különbözik, hogy nem gyuladás-, hanem egyszerű
hülés következménye, s lefolyása alatt a lélekző
szervezetben semmi gyuladás nem mutatkozik. Ki-
menetele kedvező, s gyógyításánál hurut elleni sze-
rek használnak, de ha elhanyagolják, vagy a tüdő-
vész veszélyesebb fajaival párosul, gyógyíthatat-
lanná válik s könnyen halállal végződik.

A tályogos tüdővész a tüdőkben képlődött tályogok következménye, mely mindig tüdőlobbal, még pedig többnyire idült gyuladással kezdődik, s kifejlődhetik bár kibentüdővészes külemény nélkül is. A gyuladás következtében képlődött tályogot abból lehet megismerni, hogy az azelőtti szűrő fájdalmakat lüktető fájdalom váltja fel, s a beteg melle beteges tájékán borzadást érez, mely gyenge lázba megy át. Ha a tályog kisebb, vagy burka vastagabb, sokáig elviselheti azt a beteg, s néha semmi különös nehézséget nem érez; de ha a tályog nagy, vagy egyszerre több is van jelen, a beteg nehezen lélekezik, s mellnehézsége és köhögése minden ingerre növekszik, csak beteges oldalára feketik, s azon rész, ha kopogtatják, tompa hangot ad. Néha a tályog fölfakad, a geny kitakarodik, s a beteg kedvező körülmények közt meggyógyul; de meg is fulhat, vagy a tályog fölfakadása után fönmaradt fekélyek tovább terjednek, melyek sorvasztó-láz hozzájárultával a beteget kivégzik. Gyógyításánál, miután tüdőlob következménye, az ezen betegség rovatában ajánlott eljárást kell követni.

A gümös tüdővész különböző nagyságú s állományú gümök képlődésében áll, miért *gümökórna* is neveztetik s négy időszak alatt folyik le. Első időszak alatt semmi beteges jelenség nem mutatkozik, s a tüdővész lehető kifejlődését egyedül a beteg küleményéből, mely e munka életrendi osztályában már ismertette volt, lehet következtetni. Ha az ily küleményű ember magára nem ügyel, kifejlődik benne a második időszak, mely alatt a gümökóros jellemmel bíró vagy már gümökkel ellátott tüdő meggyulad. Ezen időszak eleinte hurutos jelenségekkel jár, melyek hurutellenes szerekre nem oszlanak, néha vérköpéssel kezdődik, de gyakran nyil-

vános tüdőlob előzi meg, melyek után folytonos nehez rövid lélekzet s a mell különböző részeiben, különböző fájdalmak maradnak fenn, s ezekhez száraz-, köpéses- vagy véres köhögés és láz járul, mely este növekszik, a mikor a köhögés is nehezebb; fennebbi kórjelek mellett a beteg jó izüen söt néha sokat eszik, de azért teste mégis sorvad. Miután a lobos időszak hetekig, hónapokig vagy évekig tartott, bekövetkezik a genyedés időszaka, mely alatt a meggyuladt gümők genyedésbe mennek át, s a sorvasztóláz növekedik naponkinti kettős u. m. déli és esteli rohammal; a beteg folytonosan köhög s különböző mennyiségű és minőségű genyvet vet ki, míg hetek, hónapok vagy évek múlva előáll a föloslás időszaka, a sorvasztóláz s erők vesztese legnagyobb fokával, sorvasztó izzadással s hasonló hasmenéssel, melylyel néha geny takarodik ki.

A gümőkórra, mely leginkább a 10-ik évtől a 35-ik évig szokott kifejlődni, különös hajlam kívánatik, mely a már előadott külemény által nyilvánul. Okai külerőszakok, a lélekző-szervek megerősítése, szeszes italok, csipős szerek, mérgek, csipős vagy más kigőzölgések által megromlott levegő, heves mozgás, lelki bántalmak, tulságos kiürülések vagy a szokványosok fenakadása, hülés, kivált ha a test azelőtt izzadt volt, bőrkütegek visszaverődése, végre különféle betegségek u. m. hurut, tüdőlob, tüdővérzés, folytonos és váltó lázak, görvély, angolkór, csúz, köszvény, bujakór, s idegbántalmak lehetnek.

A tüdővész egyike a legveszedelmesebb betegségeknek, de az ideges és hurutos könnyebben gyógyul, sőt a tályogos sem gyógyíthatatlan. Legkétesebb kimenetele van a gümös tüdővésznek, mely ha meggyógyul is, azt inkább a természet erejének mint a

gyógyszereknek lehet tulajdonítani. Lefolyása minél fiatalabb a benne szenvedő egyén, annál gyorsabb. Nőknél a terhesség időszaka alatt néha megszűnik, de azután nagyobb erővel tér vissza. A beteg benne néha csendesesen, néha a legnagyobb kínok közt múlik ki.

Miután a gümőkór legtöbb esetben gyógyíthatatlan, annak kifejlődését kell amennyire lehet, megakadályozni. Az erre való hajlamot többnyire szüleitől örökli az ember, azért tüdővész egyéneknek azon tanácsot kell adni, hogy soha meg ne házasodjanak, vagy ha megházasodnak is, tökéletes egészséges nőt vegyenek. A megszületett gyermektől, mihelyt abban görvélyre, angolkórra, aszályra vagy tüdővészre való hajlam mutatkozik, ezen betegségek minden okait el kell távolítani, s a vérnek mellére való tolulását megakadályozni. Fölserdülteknél arra kell ügyelni, hogy bennök a nemi ösztön korán föl ne ébredjen, s nekik azon tanácsot adni, hogy a tüdővész kifejtését előmozdító életmódot kerüljék, a nemi étellel vissza ne éljenek, a nők pedig még arra is ügyeljenek, hogy havitisztulásuk sem tulságossá ne váljék sem föl ne akadjon. A tüdővész egyik főtényezője meghűtés lévén, ettől óvakodni kell, de kikerülésére a bőr edzése is, miként az életrendi szabályok közt említve volt, szükséges. Gyenge egyének, kiknek a tüdővészre nagy hajlamuk van, jól teszik, ha ősztől tavaszig üngökön felül flanellruhát viselnek. A táplálkozásra nézve ily egyéneknek inkább állati eledelkkel kell élni, s a szeszes italokat kerülni. Ha a gümőkór a fennebbi szabályok tekintetbe vételével is kifejlődik, gyógyításánál bár mily alakban jött légyen is elő, különböző jelleme szerint kell eljárni. Lobosjellemnél piócákat kell a mellre alkalmazni, s belsőleg mandola

tejet és lobellenes sókkal vegyített lágyító főzete-
ket adni a 30. sz. alatti vény szerint, de ha a gyu-
ladás ezekre nem szűnik, calomelt kell adni kis
adagban, legfőlebb fél vagy egy szemert napjára.
Idült gyulladásnál a beteges érzékenység s ingerlé-
kenység lecsillapítására bódítókat kell használni
az 51. sz. alatti vény szerint, míg az erek ingerlé-
kenysége esetében savanyok tesznek jót, milyenek
a savanyított káposzta, ugorka és czékla leve, a
korpa czibere és savó s ha ezek nem használnak, az
ásvány savanyok a 25. sz. alatti vény szerint. Nem
egyszerű, hanem más jellemet is viselő, például szü-
lésből vagy csúz- köszvény s némely bőrkütegek
visszaverődéséből származott gyulladásos állapot-
nál kénes fürdők s az ezen betegségek ellen ajánlott
gyógymód tesznek jót. Ha a tüdővész görvény- vagy
bujakór jelenségét képezi, ezen betegségeket kell
gyógyítani. A lobos állapot megszüntetésére belső
szerek mellett külsőket is, milyenek a lágyító boro-
gatások, mustáros kovász, hólyaghuzó tapasz és se-
beztető ír, lehet használni. Ezen gyógymód mellett
tartsa a beteg magát lelkileg mint testileg csende-
sen; fekünnie ugyan nem kell, de azért minden he-
ves mozgást s indulatoskodást kerüljön, a hűléstől
óvakodjék s tiszta száraz mérsékelt meleg levegőt
élvezzen. Ily betegeknek a tehén istállók levegője
is igen jót tesz. Genyedés időszakában szintén a
fennebbi életrendet kell követni s minden izgatást
kerülni. Az eledelekre nézve legjobb ilyenkor a tej,
még pedig a szamár-tej, de ha ez nincs, a kecske és
tehén tej is jó, csak hogy a beteg, amennyiben lehet
hevenyen fejt tejet igyék. Tej mellett az égvényes
ásványvizek is magukra vagy tejjel vegyítve jót
tesznek. Orvosi szerek alkalmazására nézve a be-
tegség jellemét kell figyelembe venni, vigyázzán,

nehogy valami gyuladás legyen jelen, mely a genyedést táplálja. Miután minden gyuladás megszűnt, azon kell igyekezni, hogy a képlődött geny el ne fajuljon; ezért a geny kiürítését a természetre bízván, a beteget fokonkint erősíteni kell, mire a tiszta száraz meleg levegő, kertekben vagy hegyes helyeken való lakás, tápláló állati eledelék s mértékletesen a jó sör és jó bor nagy befolyással vannak. Néha ezek mellett gyógyszerekre is van szükség, milyenek az ezerlevelű fü, pápafü, marti lapu, földi repkény, tüdőfü, méhfü, izsóp, zsálya, különösen pedig a fehér pemet, melyeknek kisajtolt nedveit, főzeteit, vagy porait mézzel vegyítve lehet használni. Vannak, kik a tetem toldó füvet, gyapjas foganöttet, különösen pedig az islandi mohot ajánlják, melynek főzetét tejjel vagy a főzetéből készített kocsonyát tejjel vagy levessel lehet használni. Hasonló jó szolgálatot tesznek a kis csalán, a reszelt torma mézzel vegyítve, az ánizs-kapor, igazi ánizs, és bösövény magvai, de miután mind ezek megválasztása a beteg egyéniségétől függ, legjobb irán-
tuk orvosi tanácssal élni. A betegség végső időszakában a gyógyítás ugyan lehetetlen, de azért a beteges jelenségeket, amennyire lehet türhetőkké kell tenni, mi szintén az orvos teendőihez tartozik.

IDEG-BÁNTALMAK.

Miután az idegek, melyek az állati életnek fő-tényezői s befolyásuktól nemcsak az állati, hanem a tengéleti működések is egyaránt függenek, a testben mindenfelé szét vannak ágazva, nem lehet csodálkozni, ha különféle betegségekben maguk is szenvednek. De vannak önálló ideg-betegségek is

melyeknek fő kórjelét az idegek szenvedése képezi, s az ilyenek különféle alakban jönnek elő.

Ezen betegségek néha gyuladással, néha tulságos ingerlékenységgel, érzékenységgel vagy tompa gyengeséggel vannak párosulva.

Az ideg-bántalmak megkaphatására különös hajlam kivántatik, melyet az ember örököl, születése alatt nyer, vagy később szerez. E hajlam gerjesztésére kisdedeknél s gyermekeknél hibás testi és szellemi nevelés, ifjagnál a nemi ösztön korán való kifejlődése, férfiaknál heves indulatok, öregeknél az idegek természetes elgyengülése vannak befolyással, mely mellett okaik gépies vagy vegyészisértések, mérséklete s vegyülete általi ártalmas levegő, ételekben és italokban való mértékletlenség vagy azok hibás volta, helytelenül alkalmazott gyógyszerek, némely ragályok, az illő mozgás elhanyagolása vagy heves mozgás, különféle lelki indulatok, a lelki tehetségek elhanyagolása vagy tulságos megerőltetése, szeszes italokkal való visszaélés, nemi kicsapongás, s némely betegségek lehetnek. Gyakran más betegségek kórjeleit képezik.

Az ideg-bántalmak, még a veszélyes kórjelekkel járók is néha maguktól elmúlnak, míg mások, melyek eleinte majd semmi veszélylyel sem fenyegettek, halállal végződnek. Gyógyulások válságos kiürülések közt vagy minden válság nélkül történik. Néha más betegségekbe mennek át, melyekkel együtt maguk is megszűnnek, vagy oly betegségek fejlődnek ki belőlök, melyek következtében megszűnnek ugyan, de ezáltal az életművezet nagyobb veszélybe jő, míg néha egész életen át tartanak.

Gyógyításoknál háromféle eljárást kell követni, u. m. kifejlődésöket megakadályozni, a már kifejletteket enyhíteni, s azokat ha lehet gyökeresen kiirtani.

Kifejlődésök megakadályozását, miután okaikat eltávolítani néha nem sikerül, a beteges hajlam kiirtása által lehet eszközölni. Ez okból az olyanokat, kik e hajlamot szüleiktől örökölték, arra kell inteni, hogy meg ne házasodjanak, vagy ha megházasodnak is, tökéletes egészséges nőt vegyenek, s gyermekeiktől czélszerű nevelés által minden okot, mi bennök e hajlamot kifejthetné, eltávolítsanak. Hajlamkiirtása után az idegbetegségeket előidéző okoktól kell óvakodni, mely alkalommal, ha az ember életművezetének tulizgatt, lobos vagy elgyengült állapotáról győződik meg, ezek ellen kell működnie s így a kifejlendő betegségeket kikerülheti. Ha az idegbetegségek valamelyike mindezek daczára is kifejlődik s terhes kórjelekkel lép fel, mielőtt az ember gyógyításához fogna, pontos kórhatározatot kell róla készíteni; de miután ez néha hirtelen meg nem történhetik, a beteg nem szólhatván vagy betegségéről illő fölvilágosítást nem adhatván, s veszélyes jelenségek állnak elő, melyek elhárításának halogatása életbe kerülhet, a legsürgetőbb kórjeleket kell először megszüntetni, s ezalatt a betegséggel tisztába jöni. Ez is megtörténvén, a gyökeres gyógyításhoz hozzá lehet fogni, melyben az embert okok eltávolítása mellett a betegség jelleme kell hogy vezérelje; de gyógymód mellett az ezzel megegyező életrendet sem szabad elhanyagolni, miután ez néha minden gyógyszernél többet ér.

Fő-fájdalom.

A fő fájdalom, mely más betegség kórjelét is képezheti, de önállólag is előjő, nem minden beteget bánt egyformán, miután néha rövidebb, néha hosszabb ideig tart, sőt bizonyos idő mulva vissza is

tér; néha lázzal van párosulva, vagy láz nélküli; néha a főnek csak bizonyos részére szorítkozik, míg máskor az egész főre kiterjed s mind minőségére mind fokára nézve igen különböző. Kórhatárzatánál, ha a beteg egyénies érzésén kívül más jelenségeket nem idéz elő, nagy vigyázat kívántatik, miután némely beteg tulságosan érzékeny vagy a fájdalmat csak színleli, míg más a legerősebb fájdalom iránt is érzéketlen; de néha más kórjelek is mutatkoznak alatta, s ilyenkor a beteg sír, jajgat, alunni nem tud vagy kimerülve mély álomba merül; feje forró, arca duzzadt, tüzes, s főerci lüktetnek, vagy halvány tagjai hidegek s homlokán és nyakán hideg verejtek üt ki; külérzékei néha érzékenyebbek, néha tompábbak; szája száraz, rossz ízű, étvágya nincs, szomjazik, néha hányás erőlteti; néha ütér-vereése, székletétele s vizelete kiürítése is rendetlenek.

Ezen betegségre némely embernek különös hajlama van, melyet örököl, születése alatt nyer, vagy később szerez. Okai, külsérelmek, az agynak, vagy kaponyacsontoknak különféle beteges állapota, a főnek lesütve tartása, nyaknak megszorítása, heves mozgás, beszéd és elnetehetségek megerőltetése, szeszes italokkal való visszaélés, bódító vagy erős illatú szerek, tűz vagy erjedés által kifejlett szén-savany gőz-, nagy meleg, a nap sugarainak sütése, tulságos kiürülések s azok következtébeni vérhiány, gyomor üressége vagy megterhelése, belzsigerek, különösen méh rendellenes állapota, szokványos kiürülések elnyomása, bőrkütegek vagy más betegségek hirteleni eltünése lehetnek. Gyakran más betegségek kórjelét képezi.

A fő-fájdalom néha csekély betegség s hamar elmulik, de néha keservesen kínozza a beteget, sokáig tart, s miatta nemcsak az agy válik alkalmat-

lanná a lelkitehetségek gyakorlatára, hanem a test más működései is megzavarodnak, minek elsoványkozás, senyvedés, aszály, vízkór, elmezavarok, görcsök, szélhűdés, gutaiütés lehetnek következései.

Gyógyításánál először okait kell eltávolítani. Külsértések esetében a sértett részre hideg borogatásokat kell tenni s azt a begyógyulásig czélszerűen ápolni, de ha a fájdalom begyógyulás után is tart, szakértő orvossal meg kell vizsgáltatni, hogy nincsen-e a bőr alatt kiömlött vér, vagy nem történt-e a kaponyacsontoknak valami sérelme. Ha a főfájást szemek, fülek, orr, száj, vagy fogak beteges állapota okozta, ezen bajokat kell orvosolni. Üres gyomortól származott fő-fájdalomnál könnyű jó eledel s kevés jó bor, gyomorterhelésnél koplalás s vizital a legjobb gyógyszer. Ha az embernek sok szeszes italtól fáj a feje, egyék valami savanyú levest, például káposzta-levest s mossa fejét hideg vízzel. Gyomortisztátalanságnál, ha önkéntes hányás áll be, hánytatót venni nem kell, mert az könnyen gyuladást okozhat, de ha gyuladástól tartani nem lehet, egy hánytató vagy hashajtó a 8. 20. sz. alatti vények szerint a főfájást megszünteti. Ha a főfájás más betegségeknek kórjele, azok ellen kell gyógyymódot rendezni. Okok eltávolítása után vagy ezzel egyszerre a betegség jellemét kell figyelembe venni. Agyra való vértolulás, vagy havi tisztulás, aranyér, s orrvérzés fennakadása esetében, a nyakra, fültőre, halántékokra vagy illetőleg a gáttájra, czombok belsejére s orrba pióczákat kell alkalmaztatni, de ha nagyobb vértolulás vagy gyuladás jelei mutatkoznak, vérmes egyéneknél a karokon vagy illetőleg lábakon eret is lehet vágni. Ha a főfájás a vérkiürítésre nem könnyebbül sőt növekszik, ismételni azt nem szabad, mert ilyenkor a baj egyedül

a szív és véredények ingerült állapotától származik, melyet szelidebb szerek is, például lobellenes életrend, híves levegő, s friss víz, lágyító főzetek itala mérsékelni képesek. Ily esetben a hashajtó-sók és keserű vizek is jót tesznek, melyekből az ember reggel és este annyit vesz, hogy naponkint két három széke legyen; de a gyenge gyomoruk jobb, ha ezek helyett olajjal, sóval vagy eczettel készített csőrétet használnak. Belső szerek mellett a főre alkalmazott hideg borogatások, a főnek reggel, ha nem izzadt, hideg vízzel való mosása, s a meleg lábvizek pusztán vagy hamuval, sóval vegyítve szintén jót tesznek. Ha a vértolulást gyengeség okozza, erősítő szerekhez kell folyamodni, milyenek gyomor gyengeségnél a 155. sz. alatti keserű burjánok főzetei, fűszeres eledelek és italok; általános gyengeségnél a china és vas a 127. 45. sz. alatti vények szerint, s rászt- és méhkóros eseteknél a székfűvirágból, méhfüvből, fodormentából s macska-gyökönke forrázatából készített theák. Ha a főfájás az idegek gyengeséggel párosult érzékenységén alapul, bódítókat kell adni, de csak orvos beleegyezésével. Gyengeségen alapuló fájásnál a külső szerek is jót tesznek, milyenek a főnek keszkenők általi szorongatása, csúzos - rászt- és méhkóros fájdalmaknál pedig száraz meleg vagy füstölt ruhákkal s illatos fűvekkel töltött zacskókkal való borogatása, illatos spiritusokkal való mosogatása, makacsabb esetekben a nyakcsigolákra s karokra bőrizgató szerek alkalmazása.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodás mellett, a betegség jellemével megegyező gyógymódot egy ideig még folytatni kell.

Gerinczfájdalom.

Ezen betegség, mely néha a gerincz-oszlop, néha a gerinczagy beteges állapotának következménye, azon tájak szerint, melyekben fészkel, különféle kórjelekkel jár. Ha a nyakat bántja olyankor a fájdalom a nyakszirtre, arczra, nyak elejére, hátra, lapoczkákra, mellre sőt a felső végtagokra is kiterjed; a beteg nyugtalan, nyakát nehezen mozdítja, nyelése és szava többé kevésbé akadályozott, néha szívverése is rendetlen, s felső végtagjai reszketnek vagy görcsösen összehuzódnak; de ha benne a hátcsigolák tájéka szenved, olyankor a beteg nyugtalan, nehezen lélezkzik, szívdobogása van, derekát nehezen mozdíthatja, s emésztése is szenved; míg a derék és kereszttáj bántalmánál az alvégtagokban zsibbadás, reszketegség, görcsök mutatkoznak, s a székletétel és vizelet-kiürítés mindamellet, hogy a beteg azokra néha nagyobb késztetést érez, többé kevésbé akadályozva vannak.

A gerinczfájdalom okai külsértések, ficzamosdás, heves mozgás, nagy terhek emelése, a gerinczre alkalmazott erős gyógyszerek, nap sugarainak sütése, hülés, szokványos véres kiürülések elnyomása, csúznak, köszvénynek, bőrkütegeknek hirteleni eltünése, s tulságos kiürülések általi általános elgyengülés lehetnek. Néha bujakórnak, görvélynek, súlynek képezi kórjelét.

Ezen betegség, ha okai eltávolíttatnak, néha önként megszűnik, de ha elhanyagoltatik, szomorú következései lehetnek. Így a gerinczcsatornában savó, vér vagy geny választódhatik el, szélhüded, gutautés fejlődhetik ki, s a csigolákban gyuladás támadhat, mely összenövésekkel, gerinczoszlop

meggörbülésével, csontszúval, néha sorvasztó lázzal végződik.

Gyógyításánál az okokra való tekintet mellett, jelleme szerint kell eljárni. Lobos jellemnél lobellenes gyógymódra lévén szükség, vért kell bocsátani, a gyulladás fokához képest érvágás vagy a gerincz hosszába alkalmazott pióczák vagy köppölyök által, s a beteget lobellenes életrend mellett testi lelki nyugalomba helyheztetni. Ha vérbocsátásra több ok nincs, a gerinczre hideg borogatásokat kell tenni, s külsőleg, kivált ha a szék rekedt, hashajtót adni, különösen calomelt a 46. sz. alatti vény szerint. Ha a betegség ezen szerekre nem javul, a gerinczcsatornában kiizzadáástól lehet tartani, mely ellen bõrizgató szereket kell alkalmazni, vigyázzván, hogy a gyulladás tökéletesen meg legyen szüntetve, mert másként ártanak. Tiszta gyeugeségen alapuló gerinczfájdalomnál az ellenizgatókat kerülni kell, s azok helyett erősítő szereket kell alkalmazni, milyenek a gerincznek hideg vízzel való mosogatása, hideg fürdők, tápláló életrend, belsőleg eleinte Haller savanya a 73. sz. alatti vény szerint, később gyomor s általános erősítők a 155. 27. 28. 44. 45. 127. sz. alatti vények szerint.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodás mellett egy ideig czélszerű gyógymódot kell folytatni s a testet edzeni.

Idegfájdalom.

Ezen betegség alatt leginkább az arcz és végtagok idegeinek fájdalmát szokták érteni, mely néha csak az idegek főbb ágaira szorítkozik, de néha a szomszéd részekre is kiterjed. Megjelenését néha csúzos és köszvényes fájdalmakhoz hasonló kóbor

fájdalmak, előzik meg, de néha minden előjel nélkül lepi meg az embert, mintha tövel szurnák meg, s nagy nyugtalanságot sőt néha görcsöket is okoz; pihenés alatt néha csendesedik, de a legcsekélyebb mozdulatra is megujul; néha bizonyos ideig kiáll, de ha idültté válik, folytonosan kínozza a beteget, s évekig is eltart, melynek következtében a test elsoványodik, a fájdalmas részekben különféle beteges változás történik, végre aszály fejlődik ki.

Idegfájdalomnál néha gyuladást, néha az idegek föllágyulását, megkeményedését vagy tulságos érzékenységet lehet tapasztalni.

Ezen betegségre különös hajlam kivántatik, mely mellett okai külsértések, hülés, szokványos kiürülések elnyomása, más betegségek különösen bőrkütegek hirteleni eltünése lehetnek. Néha gyomortisztátalanságoknak, lopó váltóláznak, hasbeli zsigerek dugulásának, köszvénynek, bujakórnak, görvélynek, rákos daganatoknak és fekélyeknek képezi kórjelét.

Az idegfájdalom okok eltávolítása után néha magától is megszűnik, de ha elhanyagolják vagy rosszul gyógyítják, annyira növekedhetik s oly elfajzásokba mehet át, hogy azután minden gyógymódnak ellentáll.

Gyógyításánál először az okokat kell eltávolítani; így arcfájdalomnál a rozsz fogakat kihúzni vagy meggyógyítani, a fenakadt szokványos kiürítéseket s eltűnt bőrkütegeket visszatéríteni, a gyomor-tisztátalanságokat eltávolítani, a hasbeli dugulásokat eloszlatni, a csúzt, köszvényt, váltólázt megszüntetni, a rákos elfajulásokat kiirtani, vagy begyógyítani. Okok eltávolítása után a betegség jelleme szerint kellettén eljárni, lobos jellemnél lobellenes gyógymódot kell alkalmazni, vérbocsátások s jeges boro-

gatások által, de ha a gyuladás idültté vált, higanyt kell használni a 84. sz. alatti vény szerint s külsőlegi higanykenőcsöt bekenni. Ha a betegséget gyuladás nélküli nagy érzékenység tartja fenn, bódítók tesznek jót belsőleg az 51. 76. sz. alatti szerek, külsőleg a 38. 128. 136. sz. alatti pépek és kenőcsök alakjában, de néha a dohányfüst is jó szolgálatot tesz. Gyengeség esetében erősítő életrend mellett erősítő szerek, különösen china és vas vannak jó hatással a 45. 127. sz. alatti vények szerint, de ezeknél külsőleg a hamuval, sóval, illatos burjánokkal tett száraz meleg borogatások a már említett bódító tapaszok és kenőcsök s a bõrizgató szerek néha sükeresebbek. Hasonló eljárást kell követni az idegfájdalom más nemeinél is, tekintettel lévén mind az okokra, mind a betegség jellemére. Némelyek ily idegfájdalmaknál a terpentín belső használatát ajánlják a 164. sz. alatti vény szerint.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodás mellett az idegeket erősíteni kell.

Fogfájdalom.

A fogfájdalom igen gyakori s kínos betegség, mely még a kis gyermekeket sem kíméli, noha az, hogy a gyermeknek születése után mindjárt foga nőjön, a legritkább esetek közé tartozik. Az embernek összesen 32 foga van, melyek különböző egyéneknél különböző idő alatt, néha könnyen s minden szenvedés nélkül jönnek ki, de néha a legveszélyesebb tüneteményeket idézik elő. Általánvéve azt lehet tapasztalni, hogy a fogjövéskor némely gyermek komorrá, nyugtalaná válik, sír, jajgat, a csecset mohón beveszi, de azonnal elereszti; inye visket, nyála folyik, s csipősebbé válván, száját, inyét,

torkát kisebesíti, köhögésre késztet, vagy ha azt a gyermek lenyeli, benne hasfájást, hányást, hasmenést okoz; néha nyálfolyása fenakad, szája száraz, széke rekedt s különféle jellemű lázt kap; néha különféle kütegek jelennek meg bőrén, sőt néha szemfájást, fülfájást, agygyuladást, agyvizkórt, és görcsöket kap. A kijött fogakban szintén támadhatnak különböző foku s minőségű fájdalom, melyek néha a szomszéd részekre is kiterjednek, s nyálfolyást, inydaganatot sőt lázt is idéznek elő.

Ezen betegségre némely embernek különösebb hajlama van, melyet vagy örököl vagy később szerz. Kik kisdud korukban görvélyben, angolkórban, bujakórban vagy sülyben szenvedtek, ritkán lévén jó foguk, a fogfájdalomra inkább számíthatnak. Okai az állkapcsok vagy fogak külsértései, gyuladást okozható kül és bel befolyások, nagy meleg, a fogak meghütése, légváltozás, szomszéd részek gyuladása, szokványos kiürülések fenakadása, csúznak, köszvénynek hirtelen eltünése, rászt- és méhkóros egyéneknél gyomortisztátalanság, belférgek, havitisztulás és terhesség lehetnek. Néha csúznak, köszvénynek, sülynek, bujakórnak, s váltóláznak képezi kórjelét.

A fogfájdalom okok eltávolítása után néha önként megszünik, de néha sokáig kinozza sőt elsenyveszti a beteget; a vele kapcsolatban lévő gyuladás genyedésbe, fekélyedésbe, kinövésekbe mehet át, s a fogszu az állkapcsokba is belekaphat.

Gyógyításnál először az okokat kell eltávolítani s azután a betegség jelleméhez alkalmazni a gyógy-módot. A fogjövés veszélyeinek elhárítására óvszer-ek nincsenek, azért ezek ellen orvosságot adni nem kell, mert a fogak a legtöbb esetben könnyen kijönek, s ha elővigyázatból teszis az ember a gyer-

mek körül valamit, az életrendi szabályok mellett legfőlebb szájának naponkint tiszta vizes ruhával való kimosásában, szabad székéről való gondoskodásban, s a hűléstől való megoltalmazásában állhat. Ha a fogjövésnél mindemellett is veszélyes jelenségek, például erős láz vagy görcsök mutatkoznak, azonnal orvoshoz kell folyamodni. Az állandó fogak fájdalma ellen szintén a fogakat megrontható s azok fájdalmát előidézhető okokat kell kikerülni vagy eltávolítani, s tekintetben első teendő a fogak tisztán tartása. Ha mind a fogak mind az inyek épek, fogporokra szükség nincs, s elég, ha az ember fogait minden nap tiszta vízzel, vagy ha azokon borkő képlődött, eczetes vízzel megmossa; de ha az inyek lágyak s nyomásra könnyen vérzenek, körülményekhez képest az 1. vagy 2. sz. alatti fogport lehet használni, sőt az inyek nagyobb gyengeségénél a szájat jó borral, vizes pálinkával vagy vízzel vegyített levendula s kalánfü-spiritussal öblögetni. Az odvas fogak által okozott fájdalom ellen legcélszerűbb azokat ahoz értő egyén által kihuzatni; de ha a fájdalom foghuzás után sem szűnik meg, más okát kell keresni, s ha netalán gyomortisztátalanságtól, csúztól, köszvénytől vagy bujakórtól származott, ezek ellen intézni gyógymodot. Okok eltávolítása után a betegség jellemét vévén figyelembe, ha az lobos, lobellenes életrend mellett lágyító főzetekből készített szájmosókat, lágyító pépeket, ita-lul lágyító főzeteket, mandola tejet salétrommal, néha borkövet vagy gyenge hashajtókat kell a betegnek adni, sőt ha a gyuladás nagy, állkapcsára vagy inyére pióczákat rakni, néha inyeit be is metszeni. Ha a gyuladás kelevénybe megy át, kívülről lágyító pépeket kell alkalmazni, s a szájat málvafőzettel vagy vizes tejjel öblögetni, vagy a kele-

vényre tejben főtt figét tenni, míg fölfakad, ezután pedig a szájat újból lágyító főzetekkel öblögetni, melyekbe mézet is lehet vegyíteni. Nem gyuladástól, hanem tulságos érzékenységből származott fogfájdalomnál, lágyító-bódító főzeteket kell száj-öblögetőül használni, a 165. sz. alatti vény szerint, melyekbe makacsabb fájdalomnál egykét szemermákonyt lehet vegyíteni. Néha a dohányfüst használ, nemcsak mint bódító, hanem mint nyálaztató; miután a fogfájdalmat más izgatószer is, milyenek a tekert csikszár és felálló timpó főzetei, melyek a nyálfolyást előmozdítják, képesek megszüntetni. Odvas fogak fájdalmánál az is jót tesz, ha az ember azokba illatos olajokba mártott pamukot dug, vagy szájában jó erős pálinkát tart, vigyázzván, hogy tulságosan ne izgattassanak; de ezeknél néha többet használ a mákony, melyeket kis golyócskák alakjában az odvas fogakba lehet tenni, vagy főstvényéből néhány cseppet a szájmosóul használandó lágyító főzetbe vegyíteni. Végre a melegített füstölt ruhákkal, meleg hamuval vagy illatos hurjánokkal töltött zacskókkal, s lágyító-bódító pépekkel való borogatások, a repülőzsír kívülröli bekenése, s az elvezető szer, milyenek a meleglábvizek, a reszelt torma és mustáros kovász a karokra alkalmazva, s egy hólyaghuzó a fül tövére, szintén jó szolgálatot tesznek.

Fülfájdalom.

Ezen nem épen gyakori, de néha nagy szenvedéssel járó betegség a hallás szervének különböző minőségű és fokú fájdalmában áll, mely néha csak az egyik fület bántja, de néha mindakettőre, sőt a szomszéd részekre is kiterjed. Lefolyása alatt rendes kórjelei mellett néha a fülre való nagyobb

vértolulást lehet tapasztalni, melynek nagyobb mennyiségű fülsár képlődése, nyálkás, genynyes vagy véres folyadék elválasztása, olykor kütegek, szömölcsök, csontdaganat vagy csontszű lehetnek következései; vannak esetek, a midőn láz is csatlakozik a betegséghez, hurutos, csuzos vagy lobos jellemmel, de néha mindengyuladás nélkül, egyedül az idegek tulságos érzékenységén alapul.

A fülfájdalomra kisededeknek és gyermekeknek nagyobb hajlamuk van, mely mellett okai a füleknek kül- vagy belsérélmek, beléjük esett idegen tárgyak, vagy bennök megkeményedett, megevesedett fülsár általi izgatása, hülés, nehéz fogjövés, fogfájásnak vagy náthának a fülekre való kiterjedése, szokványos kiürülések fenakadása, s más betegségek, különösen bőrkütegek átköltözése lehetnek. Néha lázoknak, agygyuladásnak, bőrkütegeknek, görvélynek, bujakórnak képezi körjelét.

Ha a betegség nem régi s egyszerű, okok eltávolítása után könnyen gyógyul, de a nagy gyuladással járó veszélyessé válhatik, valamint az idültnek s életművezeti hibákkal párosultnak is kétes kimenetele lehet.

Gyógyításánál első föladat az okok eltávolítása lévén, a fület gondosan meg kell vizsgálni. Ha abba idegen testek hullottak, azokat ujjakkal vagy csipezzsel ki kell venni, s a fület langyos vízzel kifecskendezni; de ha bogarak másztak bele, azok elölésére olajat vagy ürömfözetet kell a fülbe csepegtetni, ügyelvén, hogy ezen bánásmódok a fület tulságosan ne izgassák; fogfájdalomtól származott fülfájdalomnál a rossz fogat ki kell huzni, a bőrön mutatkozó betegségek hirteleni eltűnésénél a bőrt izgatni, ha pedig az okot más betegségek képezték, a gyógymódot azok ellen intézni. Okok eltávolítása

után a betegség jellemére kelletvén figyelni, ha a fülfájdalom hülésből származott s csekélyebb lobos- vagy csuzos, hurutos természetű, lobellenes életrend mellett belsőleg lágyító-főzeteket, a különböző jellemmel megegyezőleg különféle sókkal vegyítve a 30., 63., 64., 29., 31. sz. alatti vények szerint s bodza- vagy hársvirágból készített theákat kell a betegnek adni, kívülről pedig fülére száraz meleget vagy lágyító-pépeket alkalmazni. Ha a fájdalom gyuladás nélkül egyedül az idegek nagy érzékenységétől származott, hódítókat kell használni, mind belsőleg az 51. sz. alatti vény szerint, mind pedig külsőleg. Így jót tesz, ha az ember bódító burjánoknak, milyenek a belénd, bürök és csomorika gőzeit vezeti a beteg fülébe, külsőleg bódító pépeket alkalmaz a 38. sz. alatti vény szerint, s bódító főzeteket, belénd-olajat vagy valami szelíd olajat mákonnyal vegyítve csepegtet belé, vigyázván ezen szerek következéseire, melyek, ha gyuladás van jelen, bajt is okozhatnak; de ily esetekben az elvezető szerek, milyenek a mustáros kovász, hólyaghuzó tapasz és sebeztető ír, néha többet használnak. Idült fülfájdalomnál, mely a beteget évek óta kínozza, gyakran visszatér, életművezeti hibákkal van kapcsolatban s néha genyelválasztással jár, a főök görvély, köszvény vagy bujakór lévén, ezek ellen kell gyógmódot intézni, de hogy az elválasztott geny a csontokat meg ne rontsa, a folyás megszüntetésére a 166. sz. alatti szert kell a fülbe fecskendezni. Ha a fület annak belsejében elválasztott tömör nyálkásság dugja be, ez ellen semmi sem használ.

Gyógyulás után az okoktól különösen a hüléstől való óvakodás mellett, a füleket tisztán kell tartani.

Gyomorfájdalom.

Ezen betegség, melynek kifejlődését néha a gyomor és emésztés rendetlen állapotát hirdető kórjelek előzik meg, de előjelek nélkül is meglepheti a beteget, a gyomornak különböző minőségű és fokú fájdalmában áll, mely mellett néha különböző szagú, izü és minőségű felbőfögéseket lehet tapasztalni, a beteg gyomorégésről panaszkodik, ökröndözik, hány, nyugtalan, remeg, végtagjai hidegek, feje hidegen izzad, gyengeség érzése lepi meg, s néha el is ájul.

A gyomorfájdalomra való hajlamot, mely vagy az emberrel születik vagy később fejlődik ki, a gyomor és szomszéd részek életművezeti hibái, s a gyomor idegeinek gyengeségen alapuló nagy érzékenysége tartják fenn. Okai külerőszakok, az ember derekának szorongatása, a gyomor sebesítései, elnyelt idegen tárgyak, ételek és italok általi túlterhelés, vagy azoknak a gyomor erejével való meg nem egyezése, az anya vagy dajka tejének megváltozása, némely eledelék és italok iránti undor, meleg italokkal való tulságos élés, melyek gyengítnek, szeszes italokkal való visszaélés, melyek idült gyuladást okoznak, különféle mérges és nemmérges gyógyszerek helytelen használata, belférges, hülés, nagy meleg, romlott levegő, heves mozgás, keringés, különféle indulatok vagy lelki bántalmak, elmének megerőltetése, a főben, mellben és hasban levő szervek különféle betegségei, havitisztulás, terhesség, szokványos kiürülések fenakadása, s némely betegségek hirteleni eltünése lehetnek. Néha váltóláznak s cholérának képezi kórjelét.

A gyomorfájdalom okok eltávolítása után néha magától is megszűnik, de ha elhanyagoltatik, vagy

életművezeti hibákkal s az idegrendszer terjedelmesebb bántalmával párosul, vagy a beteg annak némely okaitól, milyenek a szerelembeli s ivásbeli kicsapongások, óvakodni nem képes, sokáig eltart-hat, s többször megújulhat, melyek következtében az emésztés tökéletesen elferdül, a beteg elsoványkozik, míg végre aszályba vagy vízkórba esik, s meghal. Legveszedelmesebb a gyuladással vagy különös idegbántalommal párosult gyomorfájdalom, mely a beteget néha pár óra alatt kivégzi.

Gyógyításánál először okait kellettén eltávolítani, ha elnyelt idegen tárgyaktól származott, azokat ki kell üríteni, még pedig a legrövidebb uton, hánytató által a 8., 9., 18., 19. sz. alatti vénék szerint, vigyázzván, hogy a gyomorban semmi gyuladás ne legyen, mely esetben hánytatót adni nem szabad; de ha a beteg magától hány, a hányást meleg víz vagy székfüvirág-thea itala által csak könnyíteni kell. Legsürgetőbb a hánytató elnyelt mérgek ellen, hogy azok mielőbb kiüríttessenek; de csak eleinte, míg gyuladást nem okoztak, mert ha már gyuladás fejlődött ki, vagy oly szereket kell adni, melyek a gyuladást csillapítják s a mérgeket ártalmatlanakká teszik, milyenek a lágyító főzetek, édes tej, vaj, szelíd olajak, tojás fehérre vizel vegyítve, kocsonyás és kövér levesek, vagy nagyobb gyuladás esetében a gyomorlob ellen ajánlott gyógymódot alkalmazni. Ha az okot a gyomorban képlődött savanyúság képezi, mi leginkább kisdedeknél, sokat ülöknél s terheseknél szokott megtörténni, savanyellenes szereket kell adni, felnötteknél a 134., kisdedeknél a 83. sz. alatti vény szerint s a beteggel czukros vizet itatni. Okok eltávolítása után, vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a betegség jellemét kell tekintetbe

venni. Lobos jellemnél lobellenes életrend mellett külsőleg pióczák, belsőleg lágyítófőzetek tesznek jót, míg a gyomornak gyulladás nélküli ingerlékenysége vagy érzékenysége esetében, miként ez rászt- és méhkóros egyéneknél szokott történni, ezen rendellenes állapotok ellen kell a gyógyymódot intézni. Ily esetekben szénsavany tartalmuknál fogva az égvényes savanyúvizek magukra vagy citromlével, a 4. sz. alatti habzó porok, s a seidlitzi pezsgőpor, mely egyuttal a gyomrot és beleket is tisztítja, tesznek jót; de ha ezek nem használnak, görcsellenes szereket kell adni, például székfü- és hársvirág-, méhfü- és fodormenta-theákat magukra, Hoffmann-cseppjeivel s narancs főstvénynyel, vagy egykét csepp mákony-főstvénynyel. Néha a gyomor-fájdalom hideg víz italára vagy jég-darabkák elnyelésére szűnik meg, de ha erősebb szerekre van szükség, orvoshoz kell folyamodni. Belső szerek mellett a külsők is használnak, milyenek a száraz meleg, vagy meleg főzetekbe mártott ruhákkal, sóval, hamuval, zabbal, illatos burjánokkal töltött zacskókkal s meleg pépekkel való borogatások; borral, spiritusokkal vagy repülő zsírral való kenegetések, száraz köppölyök, mustáros kovász és hólyaghuzó tapasz.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodás mellett mértékletesen kell élni, s a gyomrot jó állapotban tartani.

Bélfájdalom.

Ezen betegség, mely közönségesen *kolikának* neveztetik s a belek különböző minőségű és fokú fájdalmában áll, mindig a belek vonalában mutatkozik s helyét változtatja, de szelek eltakarodására

csendesedik. Kifejlődését néha gyomorfájás, ökröndözés, székrekedés vagy hasmenés, néha csekély láz előzik meg, de meglepi az embert előjel nélkül is, s alatta a beteg a mellett, hogy hasa majd össze van huzódva, majd mint a dob ki van feszülve, nyugtalan, álmatlan; étvágya nincs, szomja nagy, szája száraz; lélekzete nehéz, néha görcsöket kap, sőt félre is beszél; bőre néha száraz és forró, néha hideg, s rajta hideg verejték üt ki; arcza hol piros, hol halvány, s ütere néha rendetlen; vizelete fenakad, vagy kevés szintelen; széke rekedt, s ilyenkor a többi kórjelek is növekednek s a beteg néha hány, néha hasmenése van, mely vizes, nyálkás vagy epés, néha giliszták takarodnak el tőle.

A kolika gyuladással, tulságos érzékenységgel vagy görcsökkel lehet párosulva.

Ezen betegségre némely embernek vele született vagy később szerzett hajlama van, mely néha a hasbeli zsigerek s bélhuzam különféle beteges állapotán alapul. Okai külsértések, eledelek és italok általi megterhelés, roszminőségű eledelek, szesz italok, poshadt viz, must, ujbör, uj ser, a beleknek azokba jutott ártalmas tárgyak általi gépies sértése, helytelenül alkalmazott gyógyszerek, mérgek, a belekben képlődött tisztátalanságok, belférgek, a hasnak meghütése, szokványos kiürítések fenakadása, bőrkütegek hirteleni eltünése, lehetnek.

A kolika okok eltávolítása után néha könnyen megszünik, de ha elhanyagolják, gyuladás, sérvések, a belek működésének elferdülése, rosz emésztés, hibás vérkészítés, rendetlen székletételek, szelek, vízkór, aszály, sorvasztóláz lehetnek következései. Ha a betegség nem régi, egyszerű, belső tisztátalanságoktól származott, s gyuladással, életművezeti hibákkal vagy sérvéssel párosulva nincs, jobb

remény lehet hozzá, mint ha nagy bélgyuladással, rothasztó-lázzal s fenével van párosulva, mely esetekben többnyire halállal végződik.

Gyógyításánál okainak eltávolítása lévén az első teendő, a beteget mérsékelt meleg ágyba kell fektetni s egész hasát jól megvizsgálni. Sérvés jelenlétében azt helyre kell tenni, vagy ha az ki lenne csukódva, okai ellen kell intézkedni. Ha ilyenkor a kicsukódás okát gyulladás képezi, vérbocsátásokat kell tenni, s a sérvésre hideg borogatásokat alkalmazni; de ha a kicsukódás ezekre föl nem szabadul, orvoshoz kell folyamodni. Gyomortisztátalanság következtében támadt kolikánál a szükséghez képest hánytatót, hashajtót a 8., 20. sz. alatti vények szerint, vagy csöréket kell adni, de ha a beteg magától is hány, azt meleg víz vagy meleg theák által csak könnyíteni kell. Ha ily esetben gyulladás jelei mutatkoznak, a hánytatótól óvakodni kell, s hashajtót is csak olyant kell adni, mely a gyulladásal megfér, milyenek a szelíd olajok vagy a 65. sz. alatti riczinus olaj. Ha a székrekedést becsukódott sérvés tartja fen s ganéjhányás jelei fenyegetnek, izgató csöréket kell adni dohányfőzetből. Néha ily makacs székrekedéseknél belsőleg hideg víz itala s külsőleg is jeges borogatások és hideg vizcsörék használnak. Ha a belekben lévő fájdalom gyulladásal s lázzal van párosulva, lobellenes gyógmódot kell alkalmazni, miként a bélgyuladásnál enlítve volt. Gyulladás eloszlása után a beteges érzékenységből származott s versenkint megújuló fájdalmak ellen belsőleg lágyító főzetek, s külsőleg is lágyító pépek és meleg fürdők tesznek jót. Ha a kolika szokványos kiürülések fenakadásának, vagy bőrkütegek és csusz visszaverődésének következménye, bőrizgató szereket kell használni. Gyuladásnélküli ideges ko-

lika ellen rászt- és méhkóros vagy gyenge idegzetű egyéneknél görcsellenes szerek tesznek jót, melyeknek a székfűvirág-, méhfü- és fodormenta-theák néha l. offinanncseppjeivel vegyítve, de ha ezek nem használnak, erősebbek iránt, hogy visszaélés velök ne történjék, orvoshoz kell folyamodni. Belső szerek mellett a hasfájdalomnál említett külszerek is jót tesznek.

Különös figyelmet érdemel az oly kolika, mely az életművezetnek ólomgözők vagy a gyógszerek, ételek és italok közibe vegyült ólom által való megfertőztetése következtében fejlődött ki. Ha az ólom csak kisebb mértékben jött a testtel érintkezésbe, olyankor a beteg köldöke tájékán csekélyebb fájdalmat érez, étvágya nincs, széke rekedt, s így eltelnek hetek, hónapok; de az ólom általi nagyobb fertőzéseknél hirteleni terhes jelenségek állanak elő. Az ily beteg kegyetlen fájdalmakat érez hasában, különösen köldöke s keresztcsontja tájékán, melyek az egész gerinczre kiterjednek; lázt kap, kemény összehuzodott ütérrel; izmaiban különös gyengeséget érez, feje nehéz, szája száraz, nyelve száraz, rút, néha fekete; étvágya nincs, szája nagy, undorog, hány; hasa kemény, feszes, befelé huzódott; széke rekedt s ha van is, emésztete darabos kemény; vizelete akadoz; betegség növekedtével a beteg nyugtalan, félre beszél, görcsöket kap, végtagjai fájnak, s ha a betegség sokáig tart, elsenyved, hangja meggyengül, nyelve akadoz, külérzékei eltompulnak, látása kitágul s nem mozog, elméje meggyengül, szélhűdés éri, s végre gutaütés következtében meghal.

Ezen kolika gyógyításánál, ha gyuladással van párosulva, lobellenes gyógmód szükséges, u. m. piócák általi vérbocsátások, belsőleg lágyító főze-

tek, s külsőleg is lágyító borogatások és kenőcsök; de gyakoribb ennél az ideges jellemű, mely esetben az ólomnak kiürítésén, vagy ártalmatlanná tételén s rossz következményeinek eloszlatásán kell igyekezni. Az ólom kiürítésére, ha az mint ólomcukor borokba vegyítve, vagy rézedényekről ételekbe gyűlve jutott az életművezetbe, elégségesek az egyszerű hashajtók, milyenek a keserűs, vízben fölolvastva, vagy az olajok, különösen a 65. sz. alatti riczinus olaj; de ha az ólom gőzalakban jutott a testbe, miként fazekasoknál, festőknél s bányászoknál szokott történni, olyankor a hashajtók nem használván, az ólom által okozott fájdalmak s görcsök lecsendesítésén kell igyekezni, mire legjobb szer a mákony, napjában $\frac{1}{2}$ —2 szemert adván belőle s mellette, miután szorító erővel bír, belsőleg olajakat, olajos fejeteket, külsőleg lágyító pépeket alkalmazván. Ha a székrekedés ezek mellett is tart, a mákonytól föl váltva keserűsöt vízben fölolvastva, vagy a 46. sz. alatti porokat kell használni.

Gyógyulás után a beteg a betegség okaitól óvakodjék, de ha foglalkozása az ólommal való érintkezés kikerülését lehetlenné teszi, menjen gyakran friss levegőre, éljen zsirós és vajas eledelkkel, sőt testét is kenje zsirral vagy olajjal, s ha foglalatoságát végezte, mossa meg orrát, száját, sőt egész testét szappanos vízzel. A betegség után néha fennmaradt emésztési zavarok, dugulások, székrekedés, senyvedés, görcsök, szélhűdések s vízkór ellen, a saját rovataik alatt megirt mód szerint kell eljárni; megjegyezvén, miszerint dugulások ellen a budai fürdők igen jól tesznek.

Szamár-hurut.

Ezen betegség, melyben leginkább csecsemők és gyermekek szenvednek, hurut-lázzal kezdődik, de erőszakos és rohamonkint visszatérő köhögésbe megy át, mely rövid és gyors lélekzéssel van összekötve, s a beteget megfulással fenyegeti. Nevét onnan vette, hogy a köhögést mindig mély s a szamár ordításához hasonló sivitással párosult lélekzetvétel követi, de a beteg arcának megkékülése, s a rohamnak végetvető hányás is, a betegség jellemző kórjeleihez tartoznak. A szamárhurutot a heves hurutlázttól, s a kisdetek torokgyikjától és mellgörcsétől, melyekhez igen nagyon hasonlít, három időszaka által lehet különböztetni, melyek közül az első és utolsó hurutosnak, a középső görcsösnek nevezetik. Első időszak alatt, mely 7—14 napig tart, láz lepi meg a beteget, melyet az ember kórjeleiről ítélve hurut-láznak tarthatna, de a köhögés hurutellenes szerekre nem enged, s innen lehet a szamárhurut kifejlődését gyanítani. Második időszak alatt a betegség szelidebb fokánál a láz megszűnik, de a ennebb említett sajátságos köhögés fenmarad, mely eleinte hosszabb szünetek után jelenik meg, de a betegség növekedtével éjjel mint nappal többször is előjő. A beteg e rohamot előre megérezvén, alkalmas helyet keres, hogy magát megtámaszthassa; némely lábaival tombol, hogy a rohamot eltávolíthassa, de az mindezek mellett is kifejlődik, sőt köhögés alatt néha vér folyik a beteg orrából, szájából; néha széke s vizelete is alája megy a betegnek, vagy általános görcsöket kap. Nehány percz múlva hányás lepi meg a beteget, mely alatt nemcsak köhögése szűnik meg, hanem többi kórjelei is megcsendesednek úgy, hogy csekély elgyengülés kivé-

telével magát jól érzi; de néhány óra múlva rohama újból visszatér, még pedig mindig erősebben. Ezen időszak két hétig, néha hónapokig tartván, a köhögés egyszerű hurutos-köhögéssé változik, s a beteg egy pár hét múlva bajától megszabadul.

A szamar-hurut néha nyilvános gyuladással jár s ilyenkor kórjelei hevesebbek, de többnyire ideges jellemet visel s ilyenkor hosszasabban tart.

Miután nem minden időben uralkodik, kifejlődését leginkább légköri viszonyoknak lehet tulajdonítani, de azért megkaphatására hajlam kívántatik, mely a betegség egyszeri lefolyása után megszűnik. Leghajlandóbbak erre a gyermekek életök második évétől a hetedikig. A tetőpontra hágott betegség ragályos.

Az egyszerű és szelídebb természetű betegség néha magától is megszűnik, míg a rossz indulatu könnyen idültté válhatik, számtalan rossz következőkkel. Nem kevésbé veszélyes a lobos-, ideges- vagy rothasztó-lázzal párosult, vagy az olyan, mely gyenge csecsemőkben, elgyengült öregekben, terhésekben, sérvéssel és köbetegséggel bajlódókban, vérfolyásra, tüdővészre, gutaütésre és erőszakos köhögés következtében növekedhető más bántalmakra hajlandó egyénekben fejlődik ki.

Gyógyításánál, ha a gyermek ezt minden őrizkedés mellett is megkapta, különböző jelleme szerint kell eljárni. Első időszakban, a betegségnek szelídebb lobos jelleme lévén, mérsékelt meleg, gyenge növényi eledelek, a testnek és léleknek nyugalma, lágyító főzetek, gyengén izzasztó theák, melyekbe kis adag salétromot, hánytató-borkövet, szalamiasót lehet vegyíteni, vagy olajos fejetek, szóval hurutlázellenes szerek tesznek jót; de ha nyilvános gyuladás jelei mutatkoznak, a mellre pióczá-

kat kell alkalmazni, s ha székrekedés van jelen, belsőleg calomelt adni a 84. sz. alatti vény szerint. Második időszak alatt, ha a lobos jellem még tart, a lobellenes gyógyymódot tovább is folytatni kell, de ha ezekre a betegség növekedik s ideges jelenségek mutatkoznak, ellenizgatókat kell használni, még pedig többnyire külsőket, milyenek a mustáros kovász, hólyaghuzó s a 40. sz. alatti sebeztető ír, melyek közt az utolsótól legtöbb sikert lehet várni, vigyázzván, hogy alkalmazásakor minden gyuladás meg legyen szüntetve, mert másként többet árt mint használ. Ha a köhögés az ellenizgatók után is tart, a kórjelenségek szerint néha görcsellenes, néha hódító szerek vannak jó hatással, de ezek megválasztására orvosi tanácssal kell élni. Harmadik időszakban a czélszerű életrenden kívül semmi más orvosságot használni nem kell, de ha a betegség sokáig huzódik, ekkor is a betegség jellemét kell szem előtt tartani. Komoly kórvegyületeknél az orvosi tanácsot nélkülözni nem lehet.

Mellgörcs.

Ezen ideges betegség, mely a lélekezésnek nem folytonos, hanem rohamonkint megújuló, s megfúlással fenyegető nehézségében áll, részint gyermekeknél, részint felnötteknél jö elő.

A gyermekek mellgörcse leginkább az 1—7 év közti gyenge ideges gyermekeket támadja meg, s néha láz nélküli csekély huruttal kezdődik, de előjelek nélkül is meglepi a beteget, még pedig többnyire éjjel, s ilyenkor a megfúlás félelme közt álmából fölrettent betegnek szava elváltozik, lélekezete hörög, szive dobog, ütere görcsösen össze van huzodva s rendetlen, végtagjai hidegek, arca

tüzes, ajkai kékek, szemei kidüledtek, vizelete vizenyös, néha görcsei vannak. Roham után fél vagy egy óra múlva a beteg elalszik, izzadásba jő, de más nap gyengébb, komolyabb, míg 8—12 óra múlva újabb rohamot kap, még pedig nagyobb erővel, s ha segély nem érkezik 3—7, sőt ritkán 14 napig is elkinlódik. Hogy az ember ezen betegséget a kisdetek torokgyikjával össze ne téveszsze, a kórjelekre nagy figyelemmel kell lenni.

Ezen mellgörcs oka gyenge ideges egyéneknél egyedül hülés lehet.

A mily ritka e betegség, ép oly veszélyes, mert a beteget néha az első rohamkor, néha 3—7 nap alatt kivégzi.

Gyógyításánál tisztán görcsellenes szereket kell használni, még pedig belsőleg pézsmát, melyből két óránként 1 szemert lehet adni, s külsőleg búzaszapot csörébe, a 167. sz. alatti vény szerint, melyek mellett a langyos fürdők és bürizgató szerek is jót tesznek; de bódítókat alkalmazni soha sem szabad.

A felnöttek mellgörcse, néha hirtelen lepi meg az embert, de olykor előjelek hirdetik megjelenését, melyek ebéd után 2—3 óra múlva állnak elő, s ilyenkor a beteg szokatlan főnehézséget, gyomrában nyomó fájdalmat érez, ökröndözik, hány, néha köpköd, elkomorodik, az embereket kerüli, néha tüszurásokat érez bőrén. Ezen előjelekhez bágyadság járulván, a beteg lefekszik s elalszik, de néhány óra múlva mellszorulás serkenti fel, megfulás félelmével s hasonló más kórjelekkel, mint a kisdetek mellgörcsénél. Görcsök után, melyek néha néhány perczig, néha több óráig tartanak, a beteg elgyengül, elalszik, s ezalatt fölmelegszik és izzadásba jő, s mikor fölbred szinesebb vizeletet ürít ki; de a görcsök bizonytalan időben újból visszatérnek, sőt

ha a betegség sokáig tart, csaknem folytonosokká válnak. Kórvegyületek esetében a betegség meghatározása igen nehéz.

Ezen betegségnek néha erélyes, néha ingerlékenységgel járó ideges jelleme van.

A mellgörcsre való hajlamot némelyek öröklik, s az ilyenek már kisedekorukban nehezebben lélekeznek s könnyen kapnak légső-, vagy tüdőgyuladást; de kifejlődik e hajlam később is különféle betegségek következtében. Okai hideg, nedves vagy különféle kigőzölgésekkel és porokkal megfertőztetett levegő, dobzódó életmód, szesz italok, heves mozgás, hangos beszéd, lelki indulatok, tulságos kiürülések, vagy a szokványosok fenakadása, bőrbetegségek s köszvény hirteleni eltűnése lehetnek.

Ezen betegség okok eltávolítása után néha könnyen megszűnik, de rohamai halált is okozhatnak, vagy oly makacscsá válik, hogy 30—40 évig is elkinozza az embert, mely esetben különféle veszélyes és néha halállal végződő következései lehetnek. A kitünő s örökölt hajlam után kifejlődött, életművezeti hibákkal párosult, vagy azokból származott s idültté vált mellgörcsöt, miután gyógyíthatatlan, csak enyhíteni lehet.

Gyógyításánál, miután az ember a beteget levetköztette, tiszta levegőű szobában oly helyhezteréssel, hogy könnyebben lélekzelhessen, lefektette, közeléből az összegyűlt embereket eltávolította, s kedélyét megnyugtatta, okaival kell tisztába jöni, s azok eltávolítása után vagy ezzel egyszerre jelleme szerint eljárni. Heves mellgörcsnél, ha az ember az agy vagy mellfelé vértolulást tapasztal, még a roham alatt vért kell bocsátni, érvágás vagy piócák által, s ha erre a lobos jellem nem csendesedik, lobellenes életrend mellett lobellenes szereket

adni, körülményekhez képest a 30., 26., 64., 46. sz. alatti vények szerint, mindaddig, míg a lobos jellem tökéletesen megszűnik. Ha a mellgörcsnek ideges jelleme van, melynek esetei gyakoriabbak, görcselenes szereket kell adni, milyenek a székfűvirág- vagy fodormenta-theák magukra vagy Hoffmann cseppjeivel, s a székfűvirágból készített csörék; de ha ezek nem használnak, erősebb szerek kiszolgáltatása végett orvoshoz kell folyamodni. Belső szerck mellett a külsők is jó hatással lévén, ideges mellgörcsnél a hideg végtagokat meleg ruhákba kell takargatni, dörzsölni, a mell- és hátgerinczet repülő-zsirral kengetni, vagy a betegség nagyobb fokánál azokra mustáros kovászt vagy hólyaghuzó tapaszt alkalmazni, végre csöréket adni büzaszattból a 167. sz. alatti vény szerint. A rohamok visszatérésének megakadályozására, néha tovább is gyógyszerekkel kell élni, még pedig hol ellenizgatókkal, hol bódítókkal, az emésztő szervek gyengeségénél pedig erősítőkkal; de miután ezen esetek megválasztása szakértők ítéletét igényli, ilyenkor is az orvos tanácsát kell kikérni.

A betegség tökéletes legyőzése után annak minden okaitól óvakodni kell.

Gutaütés.

Ezen betegség az agy működésének elnyomatásában áll, melynek következtében az állati élet működései, u. m. a kül- és belérzések s az önkéntes mozgás tökéletesen megszűnnek, míg a tengéletek, különösen a vérforgás és lélekezés, ha beteges változást szenvednek is, de folyamatban vannak. — Hogy az ember a gutaütést más hasonló betegségekkel össze ne téveszsze, figyelnie kell annak min-

den jeleire. Néha mielőtt a betegség kifejlődnék, oly előjeleket lehet tapasztalni, melyek a vérnek az agyfelé való todulására mutatnak; de meglepi az embert előjelek nélkül is, csakhogy nem mindenkor egyforma rohammal. Abban ugyan minden roham meg egyezik, hogy a beteg hirtelen nyomást érez agyán, külérzékei megzavarodnak, eszmélete s mozgási tehetsége meggyengülnek, szédeleg, majd eszméletét veszti s ha meg nem fogják, összerogyik; de ezen eszméletlenség néha csak néhány perczig tart, s a beteg, ha nem egész tisztán is, újból eszmélni kezd, míg végre néhány óra múlva tökéletesen magához jő s néhány nap múlva egészen felüdül. A betegség nagyobb fokánál a beteg eszméletét tökéletesen elveszti, összerogyik mint egy darab fa, külérzékeinek minden működése megszűnik, de vérforgása s lélekzete nincsenek fenakadva, teste néha tüzes, néha halvány s hideg mint a jég, mely kórjelek után, miután néhány óráig vagy néhány napig tartottak, a beteg lassankint magához jő, de hetekig sőt hónapokig sem tudja a tárgyakat megkülönböztetni, szava akadoz, s mozdulni sokáig nem tud. A betegség legnagyobb fokánál a beteg nemcsak eszméletét veszti hanem érzékei s mozgása gyakorlatában is tökéletesen meg van akadályozva, s ha érverése s lélekzete néhány óráig tartanak is, a roham mindig halállal végződik.

A betegség jelleme szerint erélyes és ideges gutaütést lehet megkülönböztetni.

A gutaütésre különös hajlam kivántatik, melyet némely ember örököl, más születése után nyer. Ezen hajlam az életrendi szabályok közt ismertetett külemény által nyilvánul, de az ily ember is kikerülheti a betegséget, ha annak okaitól óvakodik, míg más nem ily küleményű is, ha ártalmas befolyá-

soknak vannak kitéve, áldozatai lehetnek. Leghajlandóbbak erre az 55—65 év közti férfiak, s a betegség kifejtésére a levegőnek különös befolyása van. Okai küllerőszakok, nagy meleg, napsütés, nagy hideg, ingerlő eledelokkal és szeszes italokkal való visszaélés, heves mozgás, ingerlő s bódító gyógyszerek, szorító öltözet, nehéz terhek emelése, erős hányás és köhögés, nehéz szülés, beszédbeli megerőltetés, heves indulatok, tulságos kiürülések vagy a szokványosok fenakadása, bőrbetegségek, csúsz és köszvény hirteleni eltünése, s némely idegbetegségek lehetnek. Néha váltóláznak s némely lobos betegségnek képezi körjelét.

A gutaütés egyike a legveszedelmesebb betegségeknek, mert a legnagyobb foku egynehány perc alatt halált okoz, vagy ha tüstént ki nem végzi is az embert, mindig lehet félni a roham visszatérésétől, mely minél gyorsabban történik, annál nagyobb veszélylyel fenyeget. De azért nem minden gutaütés halálos s néha meg is gyógyul. Teljes gutaütésnél, ha az élet megmarad is, vagy az elmebeli tehetségek gyengesége marad fen s a tengéleti működések megtartják élénkségöket, vagy az elmebeli tehetségek épségben maradásával a mozgás és tengéleti működések jönnek zavarba, vagy a test összes működései szenvednek fogyatkozást. Ha a betegség a természet ereje által javulásnak indul, válságos kiürülések szoktak történni, de ha az életerő gyenge s a betegség elhanyagoltatik vagy rosszul gyógyítatik, más betegségek is fejlődhetnek ki belőle, melyek nem kevésbbé veszélyesek.

A mi gyógyítását illeti, miután teljes és nagy foku gutaütésnél mindig vér vagy savós nedvesség ömlik ki az agyra, mely annak működését úgy elnyomja, hogy a gyógyulásról szó sem lehet, minde-

nek előtt a betegség rohamát kell kikerülni. Ilyenkor, ha a kaponya csontok törése, behajlása, vagy valami nedvkiömlés vannak jelen, ezeket sebészi műtételek által el kell távolítani; ha különféle betegségek idézték az előjeleket elő, azokat a saját rovataik alatt megírt mód szerint meg kell gyógyítani. Ha hasbeli tisztátalanságok képezik az okot, azokat hashajtók által, mert a hánytatók ily esetben ártalmatlanok, ki kell üríteni. Ha az agyra vértolulás jelei mutatkoznak, czélszerű életrend mellett mindentől, mi a vértolulást növeli, óvakodni kell, s ha az az életrendi szabályokra sem csökken, vért kell bocsátani érvágás vagy pióczák által; de ilyenkor a keserűsöből készített hashajtók, keserűvizek, a hamuval vagy mustárliszttel vegyített meleg lábvizek reggeli használata, s ugyan ekkor a főnek hideg vízzel való borogatása, a testnek naponkint hideg vízzel való mosogatása, s nyáron a hideg fürdők is igen jót tesznek. Midőn ezen előgyógymód elmulasztatott, vagy a beteg ártalmas befolyásoknak volt kitéve s a rohamot ki nem kerülhette, ha nála agyra való vértolulás jelei mutatkoznak, le kell őt vetköztetni, fris levegőű szobában fölemelt fövel s lecsüngő lábakkal ágyba helyheztenni, köréből mindent, mi a levegőt megronthatná, eltávolítani, s rajta eret vágni, a kiveendő vér mennyiségét orvos által határoztatván meg. Néha a veszélyt egyszeri érvágás is eltávolítja, de néha ismételni kell azt, vagy pióczákat rakni a halántékra, nyakszirtre s gerincz hosszába. Vérbocsátás mellett a további gyógy mód eszközlésére szoros életrend, italul víz, árpafőzet, mandolatej, vagy citromos víz, belsőleg hashajtók, külsőleg hideg borogatások s eczetes vízből készített csörék szükségesek. Ha a gutaitést gyengítő okok, például tulságos kiürülések idézték elő, s a beteg már aze-

lött el volt gyengülve, lobellenes gyógymód helyett ösztönző szereket kell alkalmazni, és így a beteg testét dörzsölni, orra alá erős szereket tartani, homlokát, halántékát, mellét, gyomra száját, hátgerinczét söt egész testét illatos vagy kámforos spiritussal kengetni, végtagjaira mustáros kovászokat, hólyaghuzókat alkalmazni, s illatos burjánok főzetéből csöréket adni. Miután a beteg annyira magához jött, hogy nyelhet, belsőleg is ösztönző szereket kell neki adni a 12. sz. alatti vény szerint, de ezekre nézve az orvosi tanácsot sem kell feleslegesnek tartani. A gutaütés után fönmaradt betegségekkel saját módjuk szerint kell bánni.

Hogy a betegség többé vissza ne térjen, minden okaitól óvakodni kell, s továbbra is a szerint élni, amint jelleme kívánta.

Tetszhalál.

A tetszhalál oly beteges állapot, melynél az életművezet összes működései annyira el vannak nyomatva, hogy a beteg valódi holthoz hasonlít, s ha a maga idejében segély nem érkezik, legtöbb esetben meg is hal. Hogy az ember ezen állapotot a valódi haláltól megkülönböztethesse, tudnia kell, miszerint a tetszhalállal is közös jeleket, milyenek a külérzékek működésének, mozgásnak, lélekezésnek, vérforgásnak tökéletes fenakadása, a testnek hidegsége s megmerevedése, a törődött s elhomályosodott szemek, nyitott száj, s alkalmazott izgató szereket iránt tanúsított érzéketlenség, a valódi halál jeleiül csak akkor lehet tekinteni, ha a keletkező rothadás jelei is, milyenek az orr, száj és ajkak belsejének megfeketedése, a test azon részének, melyen fekszik megkékülése, a bőrön barnakékes, feketés

és sárgászöld foltok mutatkozása, a halott rothadt kigőzölgése, s szájából hasonló nedvesség kifolyása, hasának felpuffadása, a felbörnek a kékes foltokon könnyű lehámlása, s a sajátságos halott szagnak dögleletes büdösséggé változása, hozzájuk járulnak.

Okai az összes idegrendszer működésének elnyomatása, az élet fentartására megkivántató ösztönök hiánya, erős izgatás, külerőszakok, tetemes nedvvesztések, s más ártalmas befolyások lehetnek.

A tetszhalál, ha gyors segély érkezik, gyógyítható, ellenkező esetben valódi halállá változik.

A mi ezen veszedelmes állapot gyógyítását illeti, miután ezt a valódi haláltól néha, kivált eleinte oly nehéz megkülönböztetni, mindenkinek kötelességében áll, hogy kétes esetekben a holtnak tartott egyént, addig, míg rajta a halál bizonyos jelei ki nem fejlődnek, eltemettetni ne engedje, s körülte ez idő alatt mindent, mi megmentésére czélszerű, tehetsége szerint elkövessen. Szoktak is ily esetben az emberek némi kísérleteket tenni, de a melyekkel, ha nem sikerülnek, hamar föl hagynak, a holtnak tartott egyént, miután halottvizsgáló által is megnezették, eltemetik; pedig számtalan szomorú példák bizonyítják, hogy az ilyenek halottvizsgálók mellett is, vagy azok nem elég lelkiismeretes eljárása miatt, elevenen temették el. Ezért az ily szerencsétlenek körüli segélynyújtásban nem szabad sem restnek lenni sem kifáradni, mert az is megtörtént, hogy a mentőszerek csakis többszöri pihentetés és alkalmazás után működtek s fejtettek ki sükert. Miután a tetszhalálnak különböző okai szerint különféle esetei vannak, az ellene intézendő eljárás is különböző.

Vizbefulás következtébeni tetszhalál.

A tetszhalál ezen neménél első teendő, hogy az ember az ily szerencsétlent a vizből mielőbb kihuzza, partra szállítsa, szájából s orrából a sárt vagy más tisztátalanságot tiszta vízzel kimossa, sőt száját tiszta nedves ruhával kitörölgesse, s hogy a gyomrába és légsövébe hatott nedvesség kiürülhessen, előre görbített testtel s lehajtott fővel felültesse. Ezek után, ha tiszta idő van, s az ember a szükséges mentő szerekkel el van látva, azonnal a fölélesztéshez lehet fogni; ellenkező esetben fedél alá kell a szerencsétlent szállítani, vigyázzván, hogy átszállítás közben, melyet a test alá tett lepedővel két erős ember vihet végbe, a beteg feje magasan, lábai lecsüngve, s dereka kevésbé jobbra fordítva álljanak. A szobának, hova a beteg szállítatik, tágasnak, világosnak, tiszta levegőűnek, száraznak, mérsékeltmelegnek kell lenni, s abból a bálnészködő emberet ket el kell távolítani. Ezután a beteget fölemelt fővel s jobb felé fordított derékkal szalmazsákra vagy matrácra fektetvén, levetkeztetvén, s száraz ruhával megtörölgetvén, egész testében jól meg kell vizsgálni, hogy betegsége jellemével s annak okával, melyek talán már vizbefulása előtt hatást gyakoroltak reá, tisztába jöni lehessen. Ha agyára vértolulás s ennek következtében vérmes gutaütés jelei mutatkoznak, karján azonnal eret kell vágni, s fülei mögé pióczákat tenni; de ha vér jöni nem talál, először idegrendszere, vérforgása és lélekezése működését kell folyamatba hozni, mit leginkább külső meleg által lehetővén eszközölni, meleg ruhákba kell őt takarni, s érzékenyebb tájékaira melegített homokot, hamut, téglát, vagy meleg vízzel töltött palacz-

kokat alkalmazni. Második főmentőszer a testnek mértékletes dörzsölése, mit egy erős ember eleinte a végtagokon, azután a törzsökön, kézzel, flanellal vagy kefével tehet. Ha a beteg ezekre magához nem jő, szájjal vagy egy kis tüzfúvóval levegőt kell tüdőjébe fújni, s utána mellét és hasát gyengén dörzsölni, hogy a befujt levegő kitakarodjék, s ez által lélekezése folyamatba jöjjön; de ha ez sem használ, izgatószerket kell alkalmazni. E célból szemei elébe nagy világosságot kell csinálni, füleibe kiabálni, orra alá erős eczetet, reszelt tormát, szalamiaspiritust tartani, szájába néhány csepp szalamiaspiritust tölteni, bőrét kámforos spiritussal vagy repülősirral kenegetni, sőt néha vékony vesszővel, vagy csalánnal veregetni s tövel is szurkálni; de ezeknél az illatos burjánok egyszerű- vagy borral, spiritussal, szalamiaszeszszel vegyített főzeteiből, úgy a dohányfőzetből készített csörék, s a dohányfüst egy alkalmas cső által a végbélbe fuva sokkal több hasznot tesznek, megjegyezvén, miszerint a gyógy mód elején minden erősebb szerektől óvakodni kell. Ha a beteg ezen szerek után magához kezd jöni s nyelhet, a fennebbi eljárás mérsékelt folytatása mellett kis kaulankint meleg bort vagy illatos burjánok főzetét néhány csepp kénaetherrel kell szájába tölteni, s a gyógy móddal addig föl nem hagyni, míg összes állati s tengéleti működéseit vissza nem nyeri. Ha a beteg élete visszanyerése után csendes álomba merül s izzadásba jő, zavarni őt nem szabad, de ha az izgató szerek lázt vagy vértolulást idéztek nála elő, lobellenes életrend mellett árpafőzetet, mandolatejet, limonádét vagy a 30. sz. alatti lobellenes szert kell neki adni, s rajta a vértolulás fokához képest érvágás vagy piócák által vért bocsátani. A beteg gyomrába jutott viz

vagy sár következtébeni önkéntes hányást melegvíz vagy székfü-virág-thea által elő kell mozdítani.

Ártalmas gőzök következtébeni tetszhalál.

Az élet fentartására szükséges levegő különféle gőzök által, melyek közt az izzó szénből vagy borforrásból kifejlett széngőz legártalmasabb, úgy megromlik, hogy belehelve az ember életét is elolthatja. Az ily széngőz által okozott tetszhalálnál első teendő, hogy az ember a beteget a veszélyes helyről eltávolítsa, vigyázzván, hogy e közben maga is veszélybe ne jusson. Miután ez megtörtént, a beteget szabad levegőre kell vinni, s levetkeztetve felültetni, mi a betegség csekélyebb fokánál néha magában is elég; de ha a beteg ezekre magához nem jő, hathatósabb gyógymódhoz kell nyulni. Ha a betegség télen fejlődött ki, a beteg testét fejéig hóval kell betakarni, e közben mértékletesen dörzsölni, s ha huzamosabb dörzsölés után sem jő magához, levegőt fúni bele; de ha hó nincs, a hideg vízzel való gyakori öntözések is jót tesznek. Ha az agyra vértolulás jelei mutatkoznak, mi a tetszhalál ezen fajánál gyakori dolog, eret kell a betegen vágatni, s azután fülei mögé és nyakára pióczákat vagy köppölyöket alkalmazni; de ha ezekre sem jő magához, tovább is hideg vízzel kell locsolni, s fejét és testét eczetes vízzel vagy chlor-mészoldattal mosogatni, végre eczetes vízből csőrét adni, s mindezt néhány óráig folytatni. Minthogy az élesztő- vagy izgató-szerek itt ártanak, csak a lobellenes gyógymód néhány órai sikertelen folytatása után lehet a beteget fölmelegíteni, gyengén dörzsölni, bőrére izgató szereket alkalmazni, izgató csőrét adni, s öt ha mind ezek hat órai alkalmazás után sem használnak meleg fővenyből ké-

szített száraz fürdőbe ültetni. Mihelyt az életnek némi jelei mutatkoznak, azonnal mérsékelt meleg ágyba kell a beteget fektetni, testét megszáritni, friss levegőt bocsátni szobájába, s a rajta mutatkozó jelenségekre figyelni. Ha vértolulást vesz észre az ember, újból hideg borogatásokat kell tenni a beteg fejére eczetes vízből, vele eczetes vizet, limonádét vagy borköves vizet itatni, s ha a szükség kívánja, rajta vért is bocsátni; de ha hány, hányását egy kis meleg vízzel elő kell mozdítani, s székét keserüsóból készített hashajtó által megindítani. Ha a tetszhalál rekedt-, vagy sok ember összegyülekezése következtében megromlott levegőtől származott, az ily beteget szabad levegőre kell vinni, arcát hideg vízzel locsolni, szorító ruháit megoldani, orra alá izgató szereket tartani, testét dörzsölni, levegőt fújni be-
 éje, szóval a vízbe fultak fölélesztésére ajánlott gyógymódot használni. Egy különös neme a tetszhalálnak az, mely az emésztetek kigőzölgésétől származik, s melynek az árnyékszék és földalatti csatornák tisztítói vannak kitéve. Ha az emésztetek frissek voltak, csipős elem fejlődik ki belőlök, mely hasonló kórtüneteket idéz elő mint a széngöz, de ha már rothadásba mentek át, beszívott gőzök következtében gutaütéses jelenségek nem mutatkoznak, hanem az ily tetszhalott arcza halvány, beesett. Hogy az ily csatornák tisztítói a veszedelmet kikerülhessék, használjanak az ártalmas gőzök javítására chlormeszes vizet, mossák ki orrukat szájokat eczetes vízzel, s kösenek azok eleibe eczetes vagy chlor vizes spongyiát; de ha a veszélyt valamelyikök ki nem kerülhette, azt azonnal friss levegőre kell vinni, levetkeztetni, fejét fölemelni, testét hideg vízzel öntözni, azután eczettel mosogatni, fejére hideg borogatásokat tenni eczetes vízzel, s hasonló

csőrét adni. Ha e közben gutaütés jelei mutatkoznak, vért kell a betegnek bocsátani, de ha arcza halvány, beesett, vérbocsátás helyett testét eczetes vagy chlormeszes vízzel kell mosogatni, tüdőjébe levegőt fújni, s ha mind ezek néhány óra alatt sem használnak, lassankint a test melengetésére, dörzsölésére, s az izgató csőrökre menni át.

Kötél általi megfojtás következtébeni tetszhalál.

Az ily tetszhalott megmentésénél első teendő, hogy az ember öt, ha föl van akasztva, levágja, vigyázván, hogy le ne zuhanyjon, s meg ne sérüljön; nyakáról a szorító kötelet leoldja, ruháit lehúzza, alkalmas helyheztetéssel lefektesse, hideg vízzel locsolja, s beléje levegőt fújjon. Ha e közben gutaütés jelei mutatkoznak, eret kell rajta vágni, pióczákat alkalmazni, fejét hideggel borogatni, s általában mindent elkövetni, mi a vérmes gutaütésnél ajánlva van; de ha a beteg halvány, teste hideg, vérbocsátás helyett dörzsölni, melengetni kell öt, külérzékeit izgatni, izgató csőrét adni, s mihelyt nyelni tud, mint a vízbefultaknál élesztő szereket alkalmazni. Hasonló eljárást kell követni oly esetekben is, midőn a tetszhalál idegen testek általi elborítás vagy nyomás következménye.

Fagyás következtébeni tetszhalál.

A fagyottak körüli segélyadásnál fődolog, hogy a test melege újból fölélesztessék; de a külmeleget vigyázva s fokozatosan kell alkalmazni, mert ha a fagyott rész hirtelen nagy melegnek tétetik ki, a helyett, hogy fölelevenednék, fenébe megy

át s elhal. E szerint a mezőn vagy útközben talált fagyott embert, addig is míg alkalmas helyre szállíthatatnék, egész arczáig hóval kell betakarni, s azután kocsin vagy taligán, fölemelt fövel s vigyázattal, hogy meredt tagjai el ne törjenek, fedél alá vagy hideg szobába szállítani. Itt a szerencsétlent levetkeztetvén, feltámasztott fövel hóból készített ágyra kell fektetni, arczát kivéve fél lábnyira hóval befedni, a havat jól testéhez nyomkodni, s azt rajta mindaddig ujitni, míg teste némi hajlékonyságot nyer. Ekkor már gyengén dörzsölni is lehet a testet, mindig friss havat hordván reá, de ha hó nincs, a hideg vizes lepedőkkel való borogatások is jót tesznek. Ha a beteg a hideg alkalmazására egy óra alatt magához nem jő, levegőt kell bele fúni, s ezeket mintegy 6 óráig váltogatva folytatni, míg az életnek némi jelei mutatkoznak. Ezután megtörölgtevén, hideg lepedőbe kell takarni, hideg ágyba fektetni, s testét gyengén dörzsölni, míg lassankint fölmelegszik. Miután nyelhet, egy kevés bodzaszékfü- vagy hársvirág-theát lehet neki adni, de más élesztő szerektől óvakodni kell. Ha néha lobos láz jelei mutatkoznának, lobellenes gyógymódot kell követni, ha pedig nyilvános agy- és tüdőgyulladás fejlődne ki, vagy vérnes gutaütés fenyegetné a beteget, ezen betegségek legyőzésén kell igyekezni.

Villámütés következtébeni tetszhalál.

Midőn a villám valakit minden elővigyázat dacára megüt, ez vagy zárt és szoros, vagy nyílt helyen történik. Szoros helyen történt villámütésnél azt lehet gyanítani, hogy a beteg a mennykő gözétől fult meg, s ilyenkor fölélélesztésére az ártalmas gőzök általi megfulásnál ajánlott eljárást kell követni.

Ha a szerencsétlent a villám mezőn vagy tágas szobában érte, miután legtöbb esetben vérmes gutaütés jelei fejlődnek ki, azonnal vért kell rajta bocsátni érvágás vagy pióczák s köppölyök által, testét hideg vízzel locsolni, fejét hasonlóval borogatni, csőrét alkalmazni eczetes vízből, s belsőleg is lobellenes szereket adni, miként a vérmes gutaütésnél tanácsolva volt; de ha a gutaütésnek semmi jele nincs, s a beteg teste halvány és hideg, ilyenkor vigyázva izgatókat lehet használni, a beteget dörzsölni, melengetni, s belé levegőt fúni.

Mérgezések.

Mérgek alatt oly gyorsan és erőszakosan működő kártékony szereket kell érteni, melyek bár mily kis adagban is az életművezetbe jutva, nemcsak az egészségnek ártanak, hanem az életet is veszélybe ejtik.

A természet három országa szerint, ásvány-, növény- és állati-mérgeket lehet megkülönböztetni; de ezeknek működését is tekintetbe kell venni, miután vannak köztük csipősek, melyek a szájban, torokban, gyomorban és belekben, égést, szaggatást okoznak; bódítók, melyek kábulást s a külérzésekben zavarokat idéznek elő; és vegyesek, melyekben az előbbieket hatása öszpontosulva van.

Az ásványmérgek közé, melyek többnyire csipősek s étetők, tartozik: az *arsenicum*, melyetegek s patkányok elvesztésére használnak; a *kobalt*, melyből légyvesztőt készítenek; az *operment* és *realgár* nevű sárga festékek; az *étető higany* és *vörös higany csapadék*, melyet a köznép kenőcsökbe használ; a *réz-rozsda*, mely ónoztatlan rézedényekről ragad a bennök főzött eledelekre; az *ólom cukor*, me-

lyet bor édesítésre használnak; az *ólom-fehér* és *miniom*, melyek a köznéptől festékül s kenőcsökbe vegyítve használtatnak; végre a *gipsz* és *oltatlan mész*. A növénymérgeknek részint csipős, részint bódító, részint vegyes tulajdonságuk van. Csipősökhöz: a *mezei kökörtő*, *torzsika szironták*, *zászpakikerics*, *mocskos kontyvirág*, *ligeti türtőzirom*, *lótorma bércse*, *farkas boroszlán*, *kerek kapotnyak*, *fehér-és fekete zászpa*, *sártök*, *büdös gönye*, *farkas fütej*, *piros gyűszűvirág*; bódítókhöz: a *bolondító csalmatok*, *maszlagos redőzirom*, *keseredés csúcsor*, *vadpintyő*, *békabogyó takta*, *fehér nadálytő*, *szédítő vadóc*, *maszlagos nadragulya*, a *husos somfa* és *ternyő tiszafa gyümölcsei*; vegyesekhez: a *katika sisakvirág*, *gyilkos csomorika*, *mérges ádáz*, *büdös bürök*, *dohány*, *hatkotu koronás*, *mérges gombák* sat. tartoznak. Végre az állati mérgeket a veszett eb mérge, a rovarok és pókok által bemocskolt vagy büdös hus, záptojás, avas szalonna, avas zsír, romlott füstölthús és romlott sajt, képezik.

A mérgezések elleni gyógymód az életművezetben lévő mérgező anyag kiürítésében vagy ártalmatlanná tételében áll. A mérgező anyag kiürítése hányás által történik s ezért a beteg mielőbbi meghánytatásán kell igyekezni, de e mellett a különböző beteges jelenségeket is figyelembe kell venni. Midőn a beteg külszékei zavara nélkül csak égést vagy fájdalmat érez, ha magától is eleget vagy igen is sokat hány, csendesítő nyákos meleg italokat kell neki adni, milyenek a tej, árpafőzet, friss olaj, nyákos levesek vajjal, zsirral vagy tojás sárgájával, vagy ha egyéb nincs a meleg víz; de ha a mellett, hogy a hányás erőlteti, nem hányhat, vagy keveset hány, a fenebbi szerek közé szappant kell olvasztani, s belőlök annyit itatni, amennyi meghánytatja. Ha a beteg torka a mérgező

csipősségétől össze van huzódva s nehezen nyelhet, ottan ottan friss vajból vagy faolajból és tojás sárgájából készített vegyítéket kell neki adni. Mig a fojtódás, hányás és csikarás tünetenyei tartanak, sőt néhány napig azután is, a főnebbi csillapító italokat és zsiros, olajos szereket kell folytatni, s gyakran egy-egy olajos csörét adni, melyek, ha már székletétel következett is, jót tesznek; de ha a hasban lévő erős fájdalmak mellett főre vagy mellre való vértolulás jelei is mutatkoznak, eret kell a betegnek vágatni. Midőn a beteg szédeleg, álmos vagy eszméletén kívül van s rajta bódítás tünetenyei mutatkoznak, ha magától hány, sok meleg vizet vagy székfüvirág-theát kell vele itatni eczettel; de ha magától hányni nem tud, hánytatót kell neki adni a 8. sz. alatti vény szerint, vagy ha attól lehet tartani, hogy a hánytatóborkő aláfelé mūdōdvén, a mérget az egész bélhuzamon át viszi, a 19. sz. alatti vény szerint. Ha ezen szer nem használ, erősebb hánytatót kell adni a 168. sz. alatti vény szerint, s a hányást a főnebbi savanykás italokkal mindaddig fōntartani, mig minden mérget kitakarodik, mit a bōdulás tünetenyeinek megszūnéséről lehet megismerni. Ha a hányás ezután is tart, savanyu italokkal, milyenek az eczetes víz, savó és limonádé, melyek a csipős és bōdító mérgeknek egyszersmind ellenszerei, lehet azt lecsendesíteni. Ezek itala mellett friss levegőre kell vinni, levetkeztetni, arczát hideg vízzel preczkelni, testét eczetes vízzel mosogatni, s ha alunni akarna, fōlserkenteni, sétáltatni s fōlvidámítani. Ha a mérget, lett legyen az akármilyen, több óra óta van a testben, ekkor is először hánytatót kell adni, de ezután fōltévén, hogy a mérget egy része már a belekbe is átment, eczetes vízből, savóból vagy dohányléből készített csörék által, melyekbe

a szükséghez képest még konyhasót vagy hánytató borkövet is lehet vegyíteni, tüstént székletételt kell eszközölni. Mint általános szabályt figyelembe kell venni, miszerint a csipős ásványmérgeknel semmi savanyú szert adni nem szabad. Ha a segély későn talált érkezni, s ezalatt aggasztó tünetmények fejlődtek ki, azonnal orvost kell hivatni, ki a különféle mérgezési esetekben való eljárásra is hasznos tanácsot adand.

Külső betegségek.

Ezen betegségek, melyek közé a sebek, roncsolódások, csonttörések, égések, daganatok, fekélyek, sérvek sat. tartoznak, a belsőtől abban különböznek, hogy többnyire a test külrészein fordulnak elő, gépies okok következményei, s gyógyulásuk ha nem is egészben, legalább nagy részben külszerek alkalmazásától függ. Ha a gyógyítást, miként gyakran megtörténik, maga a természet végzi el, nem kell egyebet tenni, mint a betegség okait eltávolítani, a beteges résznek illő helyheztetést adni, belőle az idegen testeket kivenni, tisztán tartani, és így a gyógyulás akadályait megszüntetni; de ha gyógyszerre is van szükség, akkor is a természet egyszerű útmutatásait kell követni, miután általános flastromok, kenőcsök és csodabalzsamok, melyekkel a kuruzslók oly sok dicsekvés mellett is annyit ártanak, nincsenek.

Sebek.

Seb alatt a test valamely részének gépies ok következtében történt s kezdetben kisebb vagy nagyobb veszélylyel járó szétbomlását lehet érteni.

A seb veszélyessége a sértett rész fontosságától, a sértő eszköz minőségéről, s a seb terjedelmétől függ. A metszett vagy vágott seb átalánvéve könnyebben gyógyul, mint a szúrt vagy lött; de ha terjedelmes, a test belső üregeibe vagy végtagokon a csontokig hatott, nagyon vérzik, s terhes jelenségeket u. m. nagy fájdalmakat, ájulást, görcsöket, rángatózásokat idéz elő, gyors segély közbejötté nélkül ez is veszélyessé válhatik.

Gyógyításánál azon kell igyekezni, hogy az ember tőle a küllevegőt mielőbb elzárja, miután ez a sebet izgatja, s begyógyulását akadályozza. Kis sebnél a természet egy vart képez, mely azt mindaddig, míg begyógyul, a levegőtől oltalmazza, s azután magától leválik; hogy tehát ez minél előbb képlődhesék, a seb széleit össze kell nyomni, s felül angolflastrommal, ragtapaszszal vagy tojásfehérével be ragasztani. A valamivel jeleatékenyebb sebet minden benne lévő idegen testtől megtisztítván s kimosván, először vérzeni kell hagyni, még pedig ha a vérzés nem nagy addig, míg a vér magától eláll, azután pedig boros vagy eczetes langyos vízzel a vértől is megmosni, széleit jól összenyomni, ragtapasszal beborítani, s egy darab tiszta ronggyal nem igen szorosan bekötni, míg begyógyul. Ha az ember ezeket elmulasztotta, vagy a seb széleit jól össze nem illeszthette, és így az a bekötéskor tárva maradt, gyuladás támad, mely genyedésbe megy át, de azért, ámbár későbbre, az ily seb is meggyógyul. Gyuladás alatt a sebet, miután szélei dagadtak, vörösek és fájdalmasak, tejbe főtt zsemlyéből és olajból készített péppel kell napjában néhányszor borogatni; de ha a gyuladás, daganat és fájdalom elmultak, ócska rongyból készített tépéssel ki kell azt tömni s felül bekötni. Mig a genyedéses seb begyó-

gyul tiszta langyos vízzel minden nap ki kell azt mosni, s langyos vízbe mártott tépéssel újból bekötni; de ha ezen bánásmódra begyógyulni nem akar, minden kenőcsöt vagy balzsamot kerülvén orvoshoz kel folyamodni. Ha a sebesítés alkalmával nagyobb erek sértettek meg, s a nagy vérzés a beteg életét veszelybe ejtheti, míg orvos érkezik, a vér elállításán kell igyekezni, mit erős boreczetbe vagy palinkába mártott tépéseknek a vérző sebre való alkalmazása, vagy annak fehér lisztből s porrá tört enyvből és timsóból álló keverékkel való behintése által lehet eszközölni. Ez alatt a betegnek híves szellős helyen csendességben kell lenni, mindentől mi fölizgathatná ovakodni, mértékletesen élni, s beteges tagját mérsékelt melegben es vizirányos helyzetben tartani; de ha lázas állapotba esnék, lobellenes életrendet kell követnie. Ha az ember magát tövissel vagy barmi kis szálkával sértette meg, azt a sebből ki kell előbb venni, s azután a sebet, hogy meg ne gyuladjon s föl ne dagadjon, faolajos tépéssel bekötni. Ha a sértő eszköz a sebben maradt, a sértett tagot meleg vízben kell fürösztetni, s gyakran sótanal zsirral vagy vajjal kenegetni, hogy belőle az idegen testet könnyebben kivonni lehessen, de ha már megdagadt, lágyító pépeket kell reá tenni, s ha alatta geny képlődött, fölnyitni, a genyet belőle kitisztítani, míg a daganat eloszlik újból lágyító pépeket rakni rá, s mint az egyszerű genyedő sebet naponkint kötözni.

Ütések és roncsolódások.

Midőn az embert esés-, ütés vagy más külerőszak következtében zuzódás éri, vagy csak vér ömlik ki kívülről meg nem sértett bőre alá, vagy meg

is sebesül, míg a mélyen fekvő részek zúzódásánál majd semmi külsérellem nem mutatkozik.

A fej, emlök, vagy más érzékeny részek zúzódása, melynél egyúttal nagy erek vagy idegek szakadnak vagy csontok sérülnek meg, mindig igen veszélyes. Nem kevésbé jelentékeny az izületek sértése is, melynek néha tülengés vagy iztapló lehetnek következései, s mely ha jól végződik is, lassan gyógyul.

Könnyebb zúzódásoknál nem kell egyebet tenni, mint a gyuladást és kiömlött vért külszerek által eloszlatni. Evégre eleinte konyhasóval és eczettel vegyített hideg vizet lehet borogatásul használni, s azokat mindaddig folytatni, míg a zúzódott rész hőségét kiszívják, azután pedig a zúzódott részt kámforos szappan-spiritussal kenegetni. A kiömlött vértől támadt csomókat nem kell fölnyitni, mert azok maguktól is eloszlanak, de ha a zúzódott részen sebek is vannak, azokat eleinte lágvító pépekkel kell borogatni, s azután úgy ápolni, miként az előbbi rovatban mondva volt. Ha az ember lábszár csontját üti meg, mely könnyen genyedésbe mehet át s olyankor nehezen gyógyul, a genyedés kikerülésére hidegvízzel kell azt borogatni, s kinyujtva nyugalomban tartani, míg meggyógyul.

Rándulások, ficzamodások s megeröltetés következtébeni fájdalmak.

Néha hibás lépésből vagy erőszakos kinyujtásból a lábak vagy kezek megrándulnak anélkül, hogy kificzamodnának. Ilyenkor a megrándult rész fájdalmas sőt néha tüzes és dagadt levén, legjobb, ha az ember azt tiszta vagy eczetes hideg vízzel, s miután a fájdalmak megszűntek, pálinkás vízzel boro-

gatja, emellett sőt azután is a sérült tagot nyugalomban tartván. Ficzomodás esetében a helyéből kiment tagot először orvos által helyre kell tétetni, azután a ficzomodás következtében támadt gyuladást hidegvizes borogatásokkal megszüntetni, s végre a meggyengült és dagadt tagot eleinte langyos eczettel borogatni, később erős pálinkával vagy szappanspiritussal kenegetni. Ha az ember nehéz terhek emelése következtében gerincz- vagy oldal-fájást kap, s a fájdalom nagy, a fájdalmas részre eleinte néhány pióczát kell alkalmazni s lobellenes életrendet követni, azután pedig kenegetésül szappanspiritust használni. A lábokban ugrás vagy esés következtében támadt görcsök ellen, a meleg fa- vagy babérolajjal való kenegetések tesznek legjobbat.

Csonttörések.

Az egyszerű csonttörés nem veszélyes, s ha illően bekötik és nyugalmat engednek neki, magától is meggyógyul; de miután a bekötést csakis ahhoz érhető egyén eszközölheti, azonnal orvos után kell küldeni, addig meghagyván, hogy a beteg vízirányos helyzetben csendesen feküdjék. Ha ezalatt a törött tag megdagadna vagy meggyuladna, lobellenes életrend mellett hideg borogatásokat kell reá rakni, sőt néha pióczákat is alkalmazni. Ha orvost nem lehet találni, a bekötést a háziak is véghezvihetik, csakhogy a kötelék igen feszes ne legyen.

Égések.

Csekély s még ki nem sebesedett égéseknél elég, ha az ember az égett részt hideg vízzel borogatja, vagy faolajba mártott pamuttol beborítja; de ha

azon már hólyagok támadtak, föl kell azokat tüvel szűrni, hogy a bennök levő nedvesség kifolyhasson s azután a 169. sz. alatti kenőcszel kötözni. Nagyobb égéseknél, melyek következtében általános kórjelek is fejlődtek ki, orvoshoz kell folyamodni.

Lobos daganatok s kelevények.

A lobos daganatok rendesen sebek, zuzódások, csonttörések, ficzomodások, sértő eszközöknek a sértett részben való maradása, mérges állatok csipése, feszes kötélekek, neha helytelenül alkalmazott gyógyszerek következései, de vérmes egyéneknél néha minden ok nélkül támadnak, vörösek, forrók, s bennök szuró vagy lüktető fájdalom van.

Miután az ily daganatok mindig gyuladással járnak, melynek komoly következései lehetnek, a gyuladás megszüntetésén kell igyekezni. Sebekkel, zuzódásokkal parosult, sőt más fajta daganatoknál is a dagadt tagot eczetes vízbe mártott ruhákkal kell borogatni, sőt ha a gyuladás nagy, azok körül pióczákat is alkalmazni; de ha a daganat rózsaszínű, fényes, és így orbánczos természetű, a vizes borogatások helyett száraz borogatásokat kell arra tenni, pörkölt liszttel vagy törött száraz bodzavirággal töltött s kívülről kámforral megkent zacskókkal. Ha a daganat genyedésbe talál átnenni, mit a benne lévő lüktető fájdalomról lehet észrevenni, lágyító pépekkel kell azt borogatni, hogy megpuhuljon, s miután tapintás által a genyét benne észre lehet venni, rozslisztből s mézből vagy pedig kovászból, olajból és sült hagymából készített lágy tésztával kell borogatni, míg fölfakad, de ha ez meg nem történik, föl kell nyitogatni, hogy a geny belőle kifolyjon. Ennek kitakarodása után a kelevényt gyengén ki kell nyomó-

gatni, langyos vízzel kimosni, s azután mint a genyedő sebeket egyszerűen bekötni. Ha az ily fölnyitott kelevény gyógyulni nem akar vagy gyanus szint vált, orvoshoz kell folyamodni.

Körömméreg.

Körömméreg alatt az ujjak első izesülésén támadt fájdalmas gyuladást lehet érteni, mely hülés, zúzódás vagy szúrás következtében néha a köröm tövén lévő felbőr alatt vagy a köröm alatt, néha az ujj hegyén vagy mélyebben a csonthártyán fejlődik ki. Ezen bántalomnál az ember eleinte tompa lüktető fájdalmat érez, mely később különösen a köröm körül szenvedhetetlenné válik; a fájdalmas rész megvörösödik, megdagad, s ha a baj nagy, nemcsak a szomszéd ujjak, hanem a kéz, sőt az egész kar is megdagadnak.

Bár mi csekélynek tessék is eleinte e baj, elhanyagolni nem szabad, mert ha a gyuladásból tályog képlődik, s azzal gondatlanul bánnak, a benne lévő geny a csontokat is megtámadhatja, melynek következtében az ember nemcsak ujját, hanem életét is vesztheti. Legveszedelmesebb e betegség olyankor, midőn az uj hegyén van, vagy a csonthártyát támadja meg.

A körömmérget kezdetben, ha az ember ujját egy ideig oly meleg vízben, székfüvirág-theában, eczetben, vagy lugban tartja, a milyent csak elállhat, el is lehet oszlatni; de ha a baj már több napos, és genyedésbe akar átmenni, a genyedést elő kell mozdítani. Hogy ez tökéletességre menjen, lugos főrösztéseket s közben kenyérbélből, mézből és sült hagymából készített pépekkel való borogatásokat kell használni, de ha ezekre a kelevény 48 óra alatt

föl nem fakad, föl kell azt nyittatni, mert másként a geny megevesedik, s ha fölszivódik a csontokat és inakat is megtámadja. Fölnyitás után a kelevényes részre lágyító borogatásokat kell tenni, s a sebet vizes tépéssel kötözni, miként a genyedő sebeknél mondva volt. Ha a sebbe vadhus talált csni, azt pokolkövel le kell égetni s a beteges részt hidegvizel borogatni. Mélyebben fekvő körömméregnél, melynél a gyulladás a szomszéd részekre is kiterjed, a gyulladás megszüntetésére lobellenes életrend mellett hideg borogatásokat kell használni, s ezalatt orvos után látni. Hogy a vér a fájdalmas részre ne toluljon, a kart mindig felkötve kell tartani.

Fagydagاناتok.

Az ugynevezett fagydagاناتok nemcsak megfagyás következtében, hanem olyankor is támadhatnak, midőn az ember fölmelegedett vagy izzadt tagját hirteleni hideg éri. Az ily légmérséklet-változás következtében támadt daganat forró, s nemcsak visket, hanem néha fáj is. Ha a baj nagy, a dagadt részen apró hólyagok támadnak, melyek rövid idő alatt fölfakadnak, s csipős evet elválasztó fekélyekké válnak.

A fagydagاناتok csak télben kínozzák az embert, s nyáron elmúlnak, de más télen vagy tavasz felé, sőt néha már ősszel is újból előállanak. Leghajlandóbbak ezekre az olyanok, kik magukat az idő viszontagságaihoz nem szoktatják. Ha az ember őket elhanyagolja, vagy rosszul gyógyítja, oly növekedést nyerhetnek, s oly fájdalmasokká válhatnak, hogy a szenvedő tagot használni nem lehet, sőt rosszabb következései is lehetnek.

A fagydag ellen különféle szerek vannak ajánlva, de a melyek legtöbb esetben csak a jelenre használ-

nak s annak ujhóli kiujulását ritkán akadályozzák meg. Igen jót tesz, ha az ember a fagydagos tagot néhányszor napjában hideg vízben áztatja, vagy hóval dörzsöli, azután jól megszáritja, faggyuval vagy olajjal bekeni s beköti, hogy küllevegő ne érje. Néha a forró eczet gőzei vagy a fehér répa főzete eczettel vegyítve használnak; más alkalommal a meleg mésvizzel való horogtatások, melyek után a tagot meg kell szárítani s olajjal vagy faggyuval bekenni; a beteges résznek mustárliszt forrázatában való főröszése, végre meleg faolajnak, kámforos vagy szappanspiritusnak, terpetinolajnak, köolajnak, perui balzsamnak bedörzsölése is jó szolgálatot tesznek, de crös gyuladás esetében, legjobb a szenvedő részt ólmos vízzel horogtatni. Ha a fagydagamat fekélyedésbe ment át, úgy kell vele bánni mint a többi fekélylyel, de az eczetgőzök és mésvíz ily esetben is jót tesznek. Ha a fekély rossz küleményü, mély s a csontokat is fenyegeti vagy fenébe ment át, orvoshoz kell folyamodni.

Fekélyek.

Fekély alatt az életműves test valamely részének oly fölbomlását lehet érteni, mely néha az állati nedvek megromlásából, néha külsérelmek elfajulásából származik, s többé kevésbé csipős genyt választ el. Vannak ezek közt jobb természetűek, melyek szelid genyt választanak el s könnyen gyógyulnak, de vannak csipős bűdös evet elválasztók is, s az ilyenek nehezen gyógyulnak. Néha csak felületesek s a bőrön túl nem terjednek, de vannak mélyen behatók is, melyek terjedelmes és mély lyukakat fúrnak, néha a csontokat is megtámadják, s ha a bennök lévő csipős nedvesség fölszivódik, általános sorvadást okozhatnak.

A fekélyek gyógyítása nem oly könnyű, mint azt némelyek gondolják. Számptalan írokat, kenőcsöket, flastromokat és balzsamokat ajánlanak ugyan ellenök a kuruzslók, melyekhez az emberek nagy bizalommal viseltetnek, de a szomorú tapasztalat azt bizonyítja, hogy ezek az életművezetre a legkártekönyabb befolyással vannak, miután azok alkalmazói eseteket, melyekben használhatnának, megválasztani nem tudják, és így sokszor a legegyszerűbb fekélyt is elrontják. Ezért általánosán azt lehet tanácsolni, hogy az ember ezekre nézve közönyös ne legyen, s mihelyt azt tapasztalja, hogy a fekély egyszerű gyógymódra nem enged, mellőzván a kuruzsolókat, azonnal orvoshoz folyamodjék. Egyszerű fekélyeknél csak könnyebb az eljárás, mert néha azokkal sem kell másként bánni, mint a genyedő sebekkel vagy nyílt kelevényekkel, t. i. ha gyuladtak, pióczákat rakni körükbe, azután lágyítókkal borogatni, langyos vízbe vagy faolajba mártott tépéseket tenni beléjük, s miután gyuladásuk megszűnt, viaszból és faolajból készített írral, később terpentines kenőccsel kötözni; de a belső senyvek következtében támadt, rossz küleményű, tisztátalan vagy szelidebb gyógymódra nem engedő fekélyeknél, a haj pontos meghatározása s belső gyógyítás szükséges, melyet csak szakértőtől lehet remélni. Ezért ily esetekben minden okoskodást mellőzván, s minden kuruzsoló gyógymódtól ovakodván, azonnal orvoshoz kell folyamodni, ki azon eseteket is, midőn a szokványos és nem ártalmas sőt néha hasznos s az embert nagyobb betegségekől megmentő fekélyeket begyógyítani nem szabad, meghatározandja.

III.

GYÓGYSZEREK

S AZOK HASZNÁLATA.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
530 N. Dearborn St., Chicago, Ill. 60610
Tel: 773-707-3000
Fax: 773-707-3200
www.press.uchicago.edu

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
530 N. Dearborn St., Chicago, Ill. 60610
Tel: 773-707-3000
Fax: 773-707-3200
www.press.uchicago.edu

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
530 N. Dearborn St., Chicago, Ill. 60610
Tel: 773-707-3000
Fax: 773-707-3200
www.press.uchicago.edu

Ki e munkát figyelemmel átolvasta, meggyőződhetett, miszerint czélszerű életrend mellett, mely által életét és egészségét sokáig fentarthatja, s igen sok esetben a betegségekől is megmenekedhetik, gyógyszerekre is van szüksége. Ezért viseltessék mindenki a gyógyszerek iránt bizalommal, s a velök való éléssel hol szükség van reájok, sokáig ne késsék, miután az élet megmentése számtalan esetben nemcsak hatásuktól, hanem czélszerű s maga idejében való alkalmazásuktól is függ. A gyógyszerekre néha könnyen szert lehet tenni, miután azokat maga a természet nyújtja az ember kezébe, s nemcsak az állatok és növények, hanem az ásványok is kész terményekkel szolgálnak az emberi élet megmentésére, melyeket mindenki beszerezhet s egyszerűen fölhasználhat; de vannak oly szerek is, melyeket gyógyczélokra avatott egyének kell hogy az előbbiekből elkészítsenek, s az ilyeneket gyógyszerházakból lehet megszerezni. Ezért a gyógyszerházi szerek iránt is bizalommal kell viseltetni, s azokat ha a szükség kívánja, föl is használni. Vannak ugyan, kik a gyógyszerházi szerek iránt ellen-szenvvel viseltetnek, s azt mondják, hogy inkább meghalnak, mintsem hogy ilyenekkel éljenek, míg az avatatlanok úgynevezett házi szereit bizalommal elfogadják; de ez azon balhiedelemből származik, hogy a gyógyszerházi szerek az úgynevezett házi szerektől merőben különböznek. Ezek fölvilágosítá-

sára és meggyőzésére hosszas értekezést kellene a gyógyszerekről tartani, de miután ez itt teljes lehetetlen, s különféle okoskodásokra adhatna alkalmat, mi az avatatlant könnyen tévútra vezethetné, legczélszerűbbnek látszott azokat csak az egyes betegségi eseteknél alkalmazandó vegyületekben elősorolni, minden egyes vénynél különös figyelem fordítatván arra, hogy az ember a megszerzett nyers szereket, maga is elkészíthesse s összevegyíthesse.

V é n y e k.

1. Egy lat hárs- vagy fűzfa-szénport fél lat nőszíromgyökérporral összevegyítvén, vele a fogakat rendesen tisztogatni kell.

2. Egy lat hárs- vagy fűzfaszénport fél lat nőszíromgyökérporral s egy-egy nehezék china- és zsályaporral összevegyítvén, vele a meggyengült és vérzésre hajlandó inyüek fogait tisztogatni kell.

3. Egy lat hárs- vagy fűzfaszénport fél lat nőszíromgyökérporral s 20 szemer égetett timsóval összevegyítvén, vele a piszkosabb fogakat tisztogatni kell; ugy azonban, hogy az ember ezzel mint csipősebb szerrel folytonosan ne éljen.

4. Két nehezék pezsgősót ugyan annyi borkősavanyal porul jól összevegyítvén, s 12 részre osztván, akként kell alkalmazni, hogy a beteg belőle a kellő sükerig 2 óránkint 1 port fél pohár czukrosvízbe keverjen, s mikor a víz megpezsödül, megigya.

5. Tizenkét lat főtt aszaltszilva-lébe 1 lat csodasót vegyítvén, belőle a betegnek kellő sükerig óránkint 2 kalánnal kell adni.

6. Egy nehezék salétromot ugyan annyi czukorral s 2 nehezék borkővel porul jól összevegyítvén, s 6 részre osztván, belőle a betegnek kellő sükerig 2 óránkint 1 port kell adni.

7. Tizenkét lat méhfű- vagy fodormenta-theába 1 lat csodasót s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek kellő sükerig óránkint 2 kalánnal kell adni.

8. Négy szemer hánytató borkövet 6 lat langyos vízben fölolvasztván, belőle a betegnek negyed óránkint 1 kalánnal kell adni, míg háromszor hány; azután az orvos-

sággal föl hagyván, s a hányást meleg víz itala által még egy darabig fentartván.

9. Egy nehezék hánytató-gyökérre 8 lat forró vizet öntvén, negyed órai befedve tartás után leszűrt levét akként kell használni, mint az előbbi hánytatót; megjegyezvén, miszerint ez oly esetekben adandó, midőn a betegnek hasmenése van.

10. Tizenkét lat bodzavirág-theába 1 lat bodzaliktariumot s 1 nehezék eczetsavas ammoniát vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni; megjegyezvén, miszerint ezen izzasztószer oly esetben alkalmazandó, hol az izzasztótheák nem használnak, s gyuladás jelen nincs.

11. Tizenkét lat tiszta vízbe 1 lat chlorvizet vegyítvén, s valami savanykás sziruppal megédesítvén, belőle a betegnek 2 óránként egy kalánnal kell adni; megjegyezvén, miszerint ezen szert, miután a világosság neki árt, fekete papírral bevont üvegben kell tartani.

12. Fél lat macska-gyökönke-gyökérre 14 lat forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 1 nehezék eczetsavas ammoniát, 1 szemer kámfort s egy kevés cukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

13. Egy lat közönséges terpentint 2 tojás sárgájával összevegyítvén, vele tépésre kenve, a beteg kifekélyesedett részeit kötözni kell.

14. Két lat hársfaszénport 1 lat chinaporral s fél lat kámforral összevegyítvén, vele a beteg fenés részeit be kell hinteni.

15. Tíz szemer hánytatógyökérre 14 lat forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe fél nehezék föleresztett sósavanyt s egy kevés cukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

16. Fél lat chinahéjjat 24 lat vízben fél óráig főzvé, s 12 latra leapadt és átszűrt levébe fél nehezék föleresztett sósavanyt s egy kevés cukrot vegyítvén, belőle a betegnek 2 óránként 2 kalánnal kell adni.

17. Egy lat perjegyökeret 24 lat vízben fél óráig főzvé, s 12 latra leapadt és átszűrt levébe fél lat csodasót, 1 nehezék pitypangvonatot, $\frac{1}{2}$ —1 szemer hánytató borkö-

vet s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

18. A 9. sz. alatti hánytató-gyökér-forrázatba 1—2 szemer hánytatóborkövet vegyítván, vele a beteget a 8. sz. alatt megirt módon kell éltetni.

19. Tizenöt szemer hánytató gyökér port 1 szemer hánytató borkővel összevegyítván, a betegnek egyszerre be kell adni, hányás után erre is meleg vizet itatván.

20. Fél lat szenna-levelére 14 lat forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 1 lat csodasót s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek kellő sükerig óránként 2 kalánnal kell adni.

21. Fél lat rabarbara gyökérre 14 lat forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 1 lat csodasót s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek kellő sükerig óránként 2 kalánnal kell adni.

22. Négy lat méhfü- vagy fodormenta-theának ugyan annyi rabarbarafösvénynyel való vegyületébe fél lat csodasót s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek kellő sükerig óránként 2 kalánnal kell adni.

23. Egy lat szilvaliktáriumot ugyan annyi földibodzaliktáriummal, fél lat szennalevél-porral, ugyan annyi csodasóval s egy kevés letajtékszott hig mézzel összevegyítván, belőle a betegnek kellő sükerig óránként 1 kávés kalánnal kell adni.

24. Két lat szép árpaszemet 24 lat vízben addig főz-
vén míg föl pattogzik, s 12 latra leapadt és átszűrt levébe fél nehezék borkósavanyt s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

25. A 24. sz. alatt irt módon készítendő árpafőzetbe fél nehezék föleresztett sósavanyt s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

26. A 24. sz. alatt irt módon készítendő árpafőzetbe 1 nehezék szalamiasót s fél lat medvecukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

27. Tizenkét lat méhfü- vagy fodormentatheába 1 nehezék boros rabarbarafösvényt, ugyan annyi vidra-eleczkonatot s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

28. Tizenkét lat méhfü- vagy fodormenta-theába egy-

egy nehezék pongyola pitypáng- és vidra-eleczke-vonatot s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

29. Egy nehezék fehérmálva-gyökeret 18 lat vízben negyed óráig főzvé, s 12 latra leapadt és átszűrt levébe 1 nehezék szalamiasót s fél lat medveczukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

30. A 24. sz. alatt irt módon készitendő árpafőzetbe 1 nehezék salétromot s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

31. A 24. sz. alatt irtt módon készitendő árpafőzetbe 1 nehezék szalamiasót 1 szemer hánytatóborkövet s fél lat medveczukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

32. A 12. sz. alatt irt módon készitendő macskagyökönke-gyökér-forrázatba 1 nehezék eczetsavas ammoniát s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

33. A 12. sz. alatt irt módon készitendő macskagyökönke-gyökér-forrázatba 20 szemer salétromot, 1 szemer kámfort s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

34. Fél lat keserédes venyigét 12 lat vízben negyed óráig főzvé, s 8 latra leapadt és átszűrt levébe 1 nehezék eczetsavas ammoniát s 1 lat bodzaliktariumot vegyítvén, belőle a betegnek 2 óránként 1 kalánnal kell adni.

35. Hat szemer narancsszinü dárdanyos kent ugyan annyi sisakvirág-vonattal s 1 nehezék czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek napjában 4 port kell adni.

36. Egy szemer mákonyt ugyanannyi hánytató-gyökérporral, 2 szemer kámforral s 1 nehezék czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

37. Fél lat kalmosgyökérre 14 lat forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 10 szemer Hoffmann-cseppet, 1 nehezék narancshéj-fősvényt s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

38. Egy-egy lat kerek málvát, fehér málvát, somkórót

és bürköt megszáritva s porrá törve 2 lat lenmagliszttal összevegyítván, s belőle vízben pépet főzván, két ruha közt szenvedhető melegen a beteges részre kell alkalmazni.

39. Egy-egy lat somkóró,- szappan,- és büröktapaszt összevegyítván, ruhára kenve a beteges részre kell alkalmazni.

40. Egy lat sótalan hájzsírt 1 nehezék hánytató-borkővel összevegyítván, belőle napjában háromszor egy-egy mogyorónyt a beteges részre be kell kenni, míg szép nagy himlőforma kütegek jönnek ki utána.

41. Két rész konyhasót 1 rész barna kővel porrá törve egy edényben összekevervén, izzó szén fölött lassankint töménykénsavanyt, 4 lat keverékhez 1 latot kell tölteni reájok, míg gőzök fejlődnek ki.

42. Tizenkét szemer chinasót ugyanannyi rabarbaraporról s 1 nehezék cukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

43. Tizenkét szemer chinasót 1 szemer hánytató-gyökérporral, ugyanannyi mákonynyal s 1 nehezék cukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni; megjegyvezvén, miszerint e szert olyanok használhatják, kiknek hasmenésök van.

44. Tizenkét lat méhfü- vagy fodormenta-theába 1 nehezék keserfa-fösvényt, ugyanannyi narancshéj-fösvényt, 10 szemer Hoffmann-cseppet s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek 2 óránként 1 kalánnal kell adni.

45. Tizenkét lat székfüvirág-theába fél nehezék vasas szalamia-virágot, 1 nehezék vidra-eleczekevonatot s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek 2 óránként 1 kalánnal kell adni.

46. Tizenkét szemer calomelt 1 nehezék cukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a betegnek kellő sükerig 1—2 óránként 1 port kell adni.

47. Fél lat kerekmálvalevélre 18 lat forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 20 szemer ólomeczetet vegyítván, vele a szemeket langyosan borogatni kell.

48. Tíz lat rózsavízbe 5 szemer timsós rezet s 20 szemer mákony-fösvényt vegyítván, a fájós szemekbe kell csöpögtetni, vagy vele azokat mosogatni.

49. Egyenlő mennyiségű kerek málvát, fehér málvát és somkórót vízben megfőzván, leszűrt levét bele mártott ruhák által külső borogatásul kell használni.

50. Egy-egy lat kerek málvát, fehér málvát és somkórót megszáritva s porrá törve 2 lat lenmagliszttel összevegyítván, s belőle vízben pépet főzván, két ruha közt szenvedhető melegen a beteges részre kell alkalmazni.

51. A 29. sz. alatt irt módon készítendő fehér málvagyökér-főzetbe 4 szemer beléndvonalat s fél lat medveczukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

52. Négy szemer narancsszinű dárdanyos ként ugyanannyi belénd-vonattal s 1 nehezék czukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

53. Egy szemer hánytató-borkövet 3 lat czukrosvizben fölolvastván, belőle a beteg gyermeknek míg jól hány, negyed óránként 1 kávés kalánnal kell adni.

54. Fél nehezék hánytató-gyökérre 4 lat forró vizet öntvén, negyed órai befedve tartás után átszűrt s egy kevés czukorral megédesített levét a beteg gyermeknek akként kell adni, mint az előbbi hánytatót; megjegyezvén, miszerint ez is oly esetekben való, midőn a betegnek hasmenése van.

55. Három szemer kék gáliczot 20 szemer czukorral porrá törve összevegyítván, s 3 részre osztván, belőle a betegnek, míg jól hány, negyed óránként 1 port kell adni; megjegyezvén, miszerint ezen hánytatót csak legsűrűtöbb esetben kell alkalmazni.

56. Hat szemer calomel 1 nehezék czukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle 1—2 éves beteg gyermeknek 2 óránként 1 port kell adni; megjegyezvén, miszerint idősebbeknél a calomel adagját növelni lehet.

57. Hat szemer kénmájt fél nehezék czukorporral összevegyítván, s 6 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 2 óránként 1 port kell adni.

58. Két szemer kék gáliczot 1 nehezék czukorporral összevegyítván, s 8 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 2 óránként 1 port kell adni.

59. Egy-egy szemer kámfort és narancsszinű dárda-

nyos ként 1 nehezék czukorporral összevegyítvén, s 8 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 2 óránként 1 port kell adni.

60. Egy-egy szemer pézsmát és narancsszinü dárdanyos ként 1 nehezék czukorporral összevegyítvén s 8 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 2 óránként 1 port kell adni.

61. Egy-egy szemer narancsszinü dárdanyos ként és belénd-vonatot fél nehezék czukorporral összevegyítvén, s 6 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 2 óránként 1 port kell adni.

62. Egy-egy lat somkóró- és szappan-tapaszt összevegyítvén, ruhára kenve a beteges részre kell alkalmazni.

63. A 29. sz. alatt irt módon készítendő fehér málvagyökér-füzetbe fél nehezék salétromot, fél szemerhánytatóborkövet s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

64. A 24. sz. alatt irt módon készítendő árpafüzetbe 1 szemer hánytató-borkövet s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

65. Egy-két lat Ricinusolajat vévén, belőle a betegnek kellő sükerig 2 óránként 1 kalánnal kell adni.

66. Fél lat mandolaolajat, ugyanannyi arab mézga- és czukorporral összevegyítvén, s 12 lat vízzel folytonos keverés közben lassankint fölhigitván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

67. Egy-két lat fehér málvakenőcsöt vévén, belőle a beteges részeket kengetni kell.

68. Három szemer calomelt 1 nehezék czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek reggel és este 1 port kell adni.

69. A 29. sz. alatt irt módon készítendő fehér málvagyökérfüzetbe fél nehezék föleresztett sósavanyt s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

70. Tizenkét lat tiszta vízbe fél lat chlorvizet vegyítvén, s valami savanykás sziruppal megédesítvén, a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni; megjegyzevén, miszerint e szert fekete papirral bevont üvegben kell tartani.

71. Három szemer calomelt 6 szemer mákonnyal s 1

nehezék cukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a betegnek reggel és este 1 port kell adni.

72. Két lat fehér málna-kenőcsöt fél lat higanykenőccsel s 1 lat beléndolajjal összevegyítván, vele a beteges részeket kengetni kell.

73. A 24. szám alatt irt módon készítendő árpafüzetbe fél nehezék Haller-savanyt s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

74. Tíz csepp föleresztett kénsavanyt 4 lat szederperj sziruppal összevegyítván, belőle a betegnek gyakran egy-egy kávékalánnal kell adni.

75. Hat szemer calomelt 1 szemer mákonnyal s 1 nehezék cukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

76. Egy szemer hánytató-gyökérport ugyanannyi mákonnyal s 1 nehezék cukorporral összevegyítván s 12 részre osztván, belőle, mely Doover-por név alatt ismeretes, a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

77. A 12. sz. alatt irt módon készítendő macskagyökönke-gyökér-forrázatba 1—3 szemer kámfort s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

78. Egy lat chinahéjat 24 lat vízben fél óráig főzván, s 12 latra lepadt és átszűrt levébe fél nehezék föleresztett sósavanyt s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

79. Tizenkét lat tiszta vízbe 1 nehezék ólomeczetet vegyítván, vele a beteges részt borogatni kell.

80. Fél nehezék saletromot 1 szemer kámforral s fél nehezék cukorral porul összevegyítván, s 6 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

81. Három lat méhfü- vagy fodormenta-theába 2 nehezék rabarbara-föstvényt s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a kisedet betegnek óránként 1 kávékalánnal kell adni.

82. Három lat méhfü- vagy fodormenta-theába 2 nehezék bécsi hashajtó-vizet s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a kisedet betegnek óránként 1 kávékalánnal kell adni.

83. Három lat méhfü- vagy fodormenta-theába 1 nehezék rabarbaraföstvényt, 10 szemer rákszem- vagy ma-

gnesia port s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a kised betegnek óránként 1 kávékalánal kell adni.

84. Az életidőhöz s körülményekhez képest 1—4 szemer calomelt 1 nehezék czukorporral összevegyítvén, s 8 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 2 óránként 1 port kell adni.

85. A 12. sz. alatt irt módon készítenő macska-gyökönkegyökér-forrázatból 4 latba 1 szemer kámfort s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a kised betegnek óránként 1 kávékalánal kell adni.

86. A 16. sz. alatt irtt módon készítenő chinahéj-főzetből 4 latba 1 szemer kámfort s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a kised betegnek óránként 1 kávékalánal kell adni.

87. Az illatos burjánokhoz a rozmarin, majoránna, zsája, kakukfű, méhfű, fodormenta, valamint a levendula-, székfű- és bodzavirág tartoznak, melyeket tetszés szerint lehet vegyíteni, s majd szárazon párnácskába töltve, majd vízben vagy borban megfőzve, külső borogatásul használni.

88. Két lat chinahéjat 48 lat vízben fél óráig főzvé, 24 latra lecapadt s átszűrt levét külső borogatásul kell használni.

89. Egy-egy lat lestyán-, tövises iglicz- és édes higviricz-gyökeret apróra vagdalva 4 lat törött gyalog-fenyőmaggal összevegyítvén, s belőle naponként 2 söt több kalánal vízben megfőzvé, leszűrt levét hidegen vagy langyosan italul kell használni.

90. Bizonyos mennviségű birsalmamagot rózsavízben addig áztatván, míg a víz nyákká változik, s ezen nyákból a 47. sz. alatt irt módon készítenő málvalevélfőrzatba 1 nehezéket vegyítvén, vele a szemeket langyosan borogatni kell.

91. Fél lat édesmandola-korpából 24 lat rózsavízzel mandolatejet csinálván, s közibe egy-egy nehezék bóris söt és benzoefőstvényt vegyítvén, vele az arcot reggelenként mosogatni kell.

92. Egy citrom levét 1 kalán spiritussal és tejjel megfőzvé, s letajtékozván, vele a szeplős arcot kenegetni kell.

93. A nemes babér magvának porából 1 latot ugyan-

annyi letajtékszott mézzel összevegyítván, vele a májfoltos bőrt kenegetni kell.

94. Egy nehezék kámfort fél lat salétrommal porrá törve, elegendő letajtékszott mézzel összevegyítván, vele a májfoltos bőrt kenegetni kell.

95. Egy nehezék tisztított hamusót fél lat marhaepvonattal, 2 lat orvosi szappannal s elegendő mandolaolajjal összevegyítván, vele a májfoltokat kenegetni kell.

96. Négy lat tiszta vízben 1—3 nehezék borkősavas haméleget s egy kevés cukrot fölolvastván, s közibe 30 csepp hánytatóborköves bort vegyítván, belőle a kised betegnek óránként 1 kávékalánnal kell adni.

97. Hat szemer horganyvirágot 3 szemer pézsmával s 1 nehezék cukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 2—3 óránként 1 port kell adni.

98. A 24. sz. alatt irt módon készítendő árpafőzetből 4 latba 10 szemer salétromot s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a kised betegnek óránként 1 kávékalánnal kell adni.

99. Hat lat rózsavízbe 3 szemer ólomeczetet vegyítván, belőle ottan-ottan keveset a beteges szemekbe kell csepegtetni.

100. Egy lat tövises iglicz-gyökeret 24 lat vízben fél óráig főzván, s 12 latra leapadt és átszűrt levébe fél lat borkövet, ugyanannyi csodasót s 1 lat csillaeczetes mézet vegyítván, belőle a betegnek 2 óránként 1 kalánnal kell adni.

101. Egy lat szappant 2 lat kénvirággal s elegendendő vízzel összevegyítván, vele a rühes helyeket este kenegetni kell.

102. Husz szemer kénvirágot 1 nehezék cukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

103. Egy nehezék kénvirágot fél lat csodasóval, ugyanannyi rabararával s 1 lat cukorral porul összevegyítván, belőle a betegnek napjában 2—3 kávékalánnal kell adni.

104. Hat lat örvény-gyökeret elegendő vízzel addig főzván míg kocsonyává válik, s leszűrt levét ugyanannyi sóttalan hájzsirral összevegyítván, vele kisedeknek a rühes helyeket kenegetni kell.

105. Egyenlő mennyiségű szaszszaparilla,- pókhálós-bojtorján,- szappan-fű,- édes higviricz-gyökeret, gajakfát és keserédes venyigét apróra vagdalva összevegyítvén, s belőle naponkint 2—3 latot 2 font vízben megfőzvé, leszűrt levét hidegen vagy langyosan italul kell használni.

106. Négy lat sárga tökehal-máj-olajat vévén, belőle a betegnek napjában 2—3 kalánnal kell adni.

107. Egy nehezék bórissót 4 lat szederperj-sziruppal összevegyítvén, belőle a betegnek, hogy szájában tartsa, gyakran egy-egy kivés kalánnal kell adni.

108. Öt szemer fehér gáliczot 4 lat tiszta vízben fölolvastván, külsőleg kell használni.

109. Fél lat keserédes venyigét 18 lat vízben negyed óráig főzvé, 12 latra leapadt s átszűrt levét, a betegnek 1 napi használatra italul kell adni.

110. Hat szemer calomelt ugyanannyi narancsszinű dárdanyos kénnel s 1 nehezék czukorporral összevegyítvén, s 12 részre oszván, belőle a betegnek napjában 2—4 port kell adni.

111. Egy font vízben 1—2 nehezék hamusót vagy sziksót fölolvastván, vele a beteges részeket borogatni kell.

112. Egy font vízben 1 lat chlormeszet fölolvastván, vele a beteges részeket borogatni kell.

113. Egy lat mézvizet ugyanannyi dióolajjal összevegyítvén, vele a beteges részeket kengetni kell.

114. Húsz szemer nedves úton készített horgéleget 1 lat rózsáirral összevegyítvén, vele a beteges részeket kengetni kell.

115. Tíz szemer horg-virágot 1 lat kapcsos korpafűcsiramagporral összevegyítvén, vele a beteges részeket be kell hinteni.

116. Egy lat keserédes venyigeport, ugyanannyi szalamiasóval és zabliszttel összevegyítvén, s belőle vízben pépet főzvé, kötözésre kell használni.

117. Egy font vízben másfél nehezék sósavas mészéleget fölolvastván, kötözésre kell használni.

118. Egy nehezék rézrozsdát 2 lat sótan hájzsirral összevegyítvén, kötözésre kell használni.

119. Tíz szemer timsót vagy vasgáliczot 6 lat vízben

fölviasztván, s közibe 1 lat arabmézga-nyákokat vegyítván, külsőleg kell alkalmazni.

120. Egy vagy két szemer hánytató-gyökerport 1 nehezék cukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a betegnek óránként 1 port kell adni.

121. Két font tehéntejet cserépedényben fülforralván, s közibe fél lat timsót vegyítván, addig kell főzni, míg túrósrésztől a savó elválik, melyet leszűrván, s 2 tojás fehérével megtisztítván, belőle a betegnek $\frac{1}{2}$ —1 findzsával kell adni.

122. Fél vagy 1 lat chinahéjat, vagy ugyanannyi Ratanhagyökeret 24 lat vízben fél óráig főzván, s 12 latra lepadt és átszűrt levébe 1 nehezék timsót s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

123. A 15. sz. alatt irt módon készítendő hánytató-gyöker-forrázatba fél nehezék Hallersavanyt, 12 csepp mákonyföstyént s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

124. A 122. sz. alatt irt módon készítendő chinahéjfőzetbe fél nehezék Hallersavanyt, 1 nehezék fahéjföstyént s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

125. Egy lat kénvirágot ugyanannyi magnesiával, borkővel és cukorporral összevegyítván, belőle a betegnek napjában 1—2 kávékalánnal kell adni.

126. Egy lat kénvirágot ugyanannyi magnesiával, csodasóval, cukorral s fél lat gajak-gyantárral porul összevegyítván, belőle a betegnek míg székletétele lesz, napjában 1—2 kávékalánnal kell adni.

127. A 16. sz. alatt irt módon készítendő chinahéjfőzetbe fél nehezék vasas-szalamiavirágot, 1 nehezék vidraeleccke-vonatot s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek 2 óránként 1 kalánnal kell adni.

128. Egy lat fehérmálvakenőcsöt ugyanannyi beléndolajjal összevegyítván, vele a beteges részeket kengetni kell.

129. Egy lat fehérmálva kenőcsöt ugyanannyi higany-és bürökkenőcsössel összevegyítván, vele a beteges részeket kengetni kell.

130. Két lat cserhéjat 48 lat vízben fél óráig főzvé, s 24 latra leapadt levét átszürvén, vízzel vegyítve külső borogatásul kell használni.

131. Egy lat fahéjfösvényt vévén, belőle a betegnek $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ —1 óránként 1 kalán vízben 20—30—60 cseppet kell adni, míg gyengesége jelei elenyésznek.

132. Egy font vízben fél lat chlormeszet fölolvastván, külsőleg kell használni.

133. Két lat vasas golyót, vagy ugyanannyi zöldgáliczot vévén, egy fürdőbe kell vegyíteni.

134. Husz szemer pezsgősöt 1 nehezék czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

135. Egy lat magnesiát 1 nehezék rabarbarporral, 15 szemer macskagyökönke-gyökérporral s fél lat czukorporral összevegyítvén, belőle a beteg gyermeknek vízben vagy ánizskapor-theában 1—2 késhegynyt kell adni.

136. Két lat fehérmálvakenőcsöt 20—60 szemer mákonyfösvénynyel összevegyítvén, vele a beteges részt ke-
negetni kell.

137. Egy lat illatos tapaszt ugyanannyi mákonyliktáriummal s $\frac{1}{2}$ —1 nehezék perui balzsammal összevegyítvén, ruhára kenve külsőleg kell használni.

138. Két szemer calomelt ugyanannyi mákonynyal s 1 nehezék czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

139. Egy nehezék égényes macskagyökönke-fösvényt ugyanannyi mákony-fösvénynyel összevegyítvén, belőle a betegnek $\frac{1}{2}$ —1 óránként néhány cseppet kell adni.

140. Tíz vagy husz szemer hánytató-gyökérport vévén, a betegnek egyszerre be kell adni, s míg jól hány, fél óránként ismételni.

141. Husz szemer hánytató-borkövet 16 lat vízben fölolvastván, belőle a betegnek 2 óránként 1 kalánnal kell adni, míg hányása s hasmenése következik.

142. Három szemer levált fojtósavas vismutot, 10 szemer macskagyökönke-olajos czukorporral összevegyítvén, be kell a betegnek fodor- vagy borsmenta-theában adni, s 2—3 óránként ismételni.

143. Fél lat hegyi-kappanőr gyökérre 14 lat forróvizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 1—3 szemer kámfort s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

144. A 24. sz. alatt irt módon készítendő árpafőzetből 8 latba 4 lat rabarbara-főstvényt, 1 nehezék szalamiasót s fél lat medveczukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

145. Tizenkét lat fodormenta-theában 1 nehezék bórissót s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kalánnal kell adni.

146. Hat nehezék sósavanyt 1 lat salétrom-savanyval s 2 font vízzel összevegyítvén, lábvizbe kell tölteni.

147. Medveszőlőlevél-porból 10—30 szemert vevén, vagy 2—4 nehezék levelet 24 lat vízben megfőzvé, s 12 latra leapadt levét átszűrvé, egy nap alatt kell a beteggel elfogyasztatni.

148. Egy lat copaiv-balzsamot vevén, belőle a betegnek napjában háromszor 20 cseppet kell adni.

149. Egy lat cubéba-port vevén, negyedrészt vagy felét egy nap alatt kell a betegnek beadni.

150. Calomelt fél szemertől 2 szemerig 10 szemer czukporral összevegyítvén, felét reggel, felét este kell a betegnek beadni.

151. Húsz szemer jodos haméleget 1 lat sótanlan hájszírral összevegyítvén, vele a beteges részeket kengetni kell.

152. Két szemer étető higanyt egy kevés vízben fölolvastván, s 2 szemer mákonnyal, 20 szemer mézzel és elegendő kenyérbéllel 40 pilulává alakítván, belőle a betegnek reggel és este 6—10 szemet kell adni.

153. Három szemer étető-higanyt 4 lat mézsvízben fölolvastván, tépésen a fekélyekre kell alkalmazni.

154. Egy lat bürköt 48 lat vízben fél óráig főzvé, s 24 latra leapadt s átszűrt levébe 1—2 szemer étetőhiganyt vegyítvén, külsőleg kell használni.

155. A keserü burjánokhoz a fehérüröm, ezerjófű, pápafű, vidra-eleczke és sárga-tárnics tartoznak, melyeket tetszés szerint vegyítvén s vízben megfőzvé, levőket findszánkint italul lehet használni.

156. Egy nehezék büröktapaszt ugyanannyi sárga ragtapaszszal összevegyítván, ruhára kenve a beteges részre kell alkalmazni.

157. Egy lat almasavas vasfösvényt, fél lat Hoffmann-féle cseppekkel s ugyanannyi narancsbéjfüstvényel összevegyítván, belőle a betegnek 1 kalán vízben napjában háromszor 20 cseppet kell adni.

158. Gilisztamag,- macskagyökönke,- jalappagyökérporból s csodasóból $\frac{1}{2}$ —2 nehezéket elegendő mennyiségű csillaeczetmézzel összevegyítván, belőle a betegnek 3—4 óránként 1 kávés kalánnal kell adni.

159. Fél nehezék macskagyökönke-gyökérre s ugyanannyi gilisztavarádics-magra elegendő mennyiségű forróvizet öntvén, negyed órai befedve tartás után leszűrt s 1 kalán faolajjal vegyített, levét csőrélül kell használni.

160. Tizenkét szemer calomelt 4 szemer piros gyüszi-virág-levélpórral s 1 nehezék czukorpórral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

161. Négy szemer calomelt 1 szemer piros gyüszi-virág-levélpórral s 1 nehezék czukorpórral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 8 óránként 1 port kell adni.

162. Hat nehezék gyalogfenyő-bogyó-kenőcsöt 3 nehezék higany-kenőcsöel összevegyítván, belőle a beteg gyermek leborotvált fejére naponként eleinte fél,- később 1 nehezéket kell bekenni.

163. Hat lat méhfü-theába 3—20 szemer vidraeleczevonatot s kevés czukrot vegyítván, belőle a beteg gyermeknek 2 óránként 2 kávés kalánnal kell adni.

164. Két lat terpentinolajat 1 tojás sárgájával, s 8 lat narancs-sziruppal összevegyítván, belőle a betegnek napjában háromszor 1 kalánnal kell adni.

165. Két lat málvalevet fél lat beléndlevéllel 30 lat vízben negyed óráig főzván, 24 latra leapadt s átszűrt levét szájosóul kell használni.

166. A 29. sz. alatt irt módon készítendő fehérmálvagyökér-főzetbe 10 szemer fehér gáliczot vegyítván, külsőleg fecskendezésre kell használni.

167. Egy lat macskagyökönke-gyökérre 10 lat forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe $\frac{1}{2}$ —1 nehezék búzaszatot s 1 tojás sárgáját vegyítvén, 2 csőrére lehet használni.

168. Hat szemer fehér gáliczot 8 lat vizben fölolvasztván, akként kell használni, mint a 8. sz. alatti hánytatót.

169. Nyolcz lat faolajat 2 tojás sárgájával s 1 lat ólom-czettel összevegyítvén, ruhára kenve külsőleg kell alkalmazni.

Tartalom.

	Lap.		Lap.
Előszó	5	tésunkre való elkészíté-	
I. Életrendi szabályok az		se módjáról	49
élet és egészség fentar-		Italok	51
tasára	7	Betegségek s véletlen halálos	
<i>Az élet egyes korait illető élet-</i>		esetek kikerülése	53
<i>rendi szabályok</i>	11	Lelki s testi mivelődés	65
Egészséges származás	—	II. Betegségek s azokban	
A gyermekkor testi s szelle-		való eljárás	67
mi ápolása	13	Betegségekben való átalá-	
Munkás fiatalkor	21	nos eljárás	70
A férfikor teendői	23	Egyes betegségek ismertetése	75
Az öregkor s annak gyámo-		<i>Belső betegségek</i>	—
litása	25	<i>Lázak</i>	—
<i>Az élet minden korára tarto-</i>		<i>Heves lázak</i>	76
<i>zó életrendi szabályok</i>	28	<i>Egyszerű láz</i>	77
Alvás	—	<i>Lobos láz</i>	78
Tiszta levegő élvezése	30	<i>Idegláz</i>	80
Mozgás	32	<i>Rothasztó láz</i>	83
A bőr ápolása	35	<i>Gyomorláz</i>	85
Helyes és mértékletes táp-		<i>Hurutláz</i>	88
lálkozás	38	<i>Csúzláz</i>	91
Húsféle eledelek	41	<i>Ragályos lázak</i>	95
Melegvérü állatok húsa	43	<i>Váltóláz</i>	97
Az állatország némely		<i>Idült lázak</i>	102
termékei	44	<i>Gyuladások</i>	105
Hidegvérü állatok húsa	45	<i>Vértolulás</i>	108
Növényi eledelek	—	<i>Agylob</i>	109
Lisztes növények	46	<i>Gerinczagylob</i>	112
Nedvdus növények	48	<i>Szemlob</i>	113
Fűszeres és csipős nö-		<i>Füllob</i>	116
vények	—	<i>Légszólob</i>	117
A tápszereknek élelmezhe-		<i>Kisdedek torokgyikja</i>	119

	Lap.		Lap
Mellhártyalob	125	Hányszékelés	282
Tüdőlob	127	Ázsiai cholera	285
Nyálmirigylob	130	Vizeletfolyás	293
Toroklob	131	Ondófolvas	295
Gyomorlob	134	Fehérfolvas	299
Béllob	137	<i>Kiürülendő anyagok fena-</i>	
Májlob	140	<i>kadása</i>	303
Léplob	142	<i>Véres kiürülések fenakadása</i>	304
Veselob	144	Orrvérzés fenakadása	—
Húgyhólyaglob	146	Aranyér fenakadása	305
Méhlob	149	Havitisztulás fenakadása	307
Hashártyalob	155	Gyermekágyi tisztulás fen-	
Gyermekágyi láz	157	<i>akadása</i>	311
<i>Kütegek</i>	163	<i>Más kiürülések fenakadása</i>	314
Orbánáz	166	Takár fenakadása	—
Újszülöttek orbánca	169	Székrekedés	315
Vörheny	172	Sárgaság	319
Kanyaró	176	Vizelet fenakadása	324
Csalánküteg	182	Húgykövek	328
Bársonyküteg	183	Köszvény	331
Szeplő	184	<i>Senyvek</i>	337
Májfolt	185	Bujakór	338
Himlő	186	Bujakóros takár	—
Alhimlő	195	Fitymaszükülés és vissza-	
Védhimlő	—	<i>szorulás</i>	340
Rüh	199	Tökgyuladás	341
Otvar	201	Bujakóros mirigy daga-	
Szivacs	202	<i>natok</i>	343
Kölesküteg	204	Bujakóros fekélyek	344
Sömör	207	Bujakóros függölyök és	
Kelés	210	<i>kütegek</i>	346
Pokolvar	211	Átalános bujakór	347
<i>Beteges kiürülések</i>	214	Görvélykór	348
<i>Vérfolyások</i>	215	Sápkór	353
Orrvérzés	221	Turhásság	356
Vérköpés	223	Gilisztakór	358
Tüdővérzés	224	Vizkór	362
Vérhányás	229	Bőrvizkór	—
Aranyér	235	Aggvizkór	364
Vérvizelés	243	Mellvizkór	370
Húgycsó-vérzés	246	Hasvizkór	373
Méh-vérzés	248	Szélkorság	376
<i>Más nedvek kiürülései</i>	261	Aszály	379
Beteges izzadás	—	Kisdedek aszálya	381
Nyálfolyás	265	Tüdővész	384
Hányás	267	<i>Ideg-bántalmak</i>	389
Hasmenés	273	Fő-fájdalom	391
Vérhas	279	Gerinczfájdalom	395

Idegfájdalom	Lap. 396	Mérgezések	Lap 428
Fogfájdalom	398	Külső betegségek	431
Fülfájdalom	401	Sebek	—
Gyomorfájdalom	404	Útések és roncsolódások	433
Bélfájdalom	406	Rándulások, ficzamosodások s megeröltetés következtébeni fájdalmak	434
Szamar-hurut	411	Csonttörések	435
Mellgöcs	413	Égések	—
Gutaütés	416	Lobos daganatok s kelevények	436
Tetszhalál	420	Körömméreg	437
Vizbefulás következtébeni tetszhalál	422	Fagydaganatok	438
Ártalmas gázok következtébeni tetszhalál	424	Fekélyek	439
Kötél általi megfojtás következtébeni tetszhalál	426	III. Gogyszerek s azok használata	441
Fagyás következtébeni tetszhalál	—	Vények	445
Villámütés következtébeni tetszhalál	427		

Sajtóhibák.

Lap	alólról felülről	sor	helyett	olvasd
3	alólról	2	hálás	hálás
29	»	2	válságot	válságát
52	felülről	13	egyike alkatrész	egyik alkatrésze
81	»	10	biráló	válságos
100	»	6	mind	mint
106	»	13	!	
106	»	15	útésről	útérről
118	alólról	11	gyakrani dültté	gyakran idültté
123	»	2	40. sz.	49. sz.
124	felülről	5	lázsenyves	láz, senyves
124	alólról	15	nehéz hánytatót	néha hánytatót
128	»	15	mellökben	mellök
136	felülről	12	olajos főzetet	olajos fejetet
138	alólról	1	olajos főzet	olajos fejet
145	»	3	olajos főzetet	olajos fejetet
148	»	13	olajos főzetet	olajos fejettel
149	»	15	gyomor-hurut	gyomor-, hurut-,
165	»	11	terhesebbé	terhesebbekké
166	»	13	val szoktatása	való szoktatás
170	felülről	13	megepett	meglepett
188	»	3	kékobb	később

Lap	alról felülről	sor	helyett	olvasd
199	»	12	csomócs, kákból	csomócskából
205	»	4	bőrizadás	bő izadás,
206	alólról	17	akadályoztassa	akadályozza
221	»	13	közökbe	közikbe
227	»	19	eszk,özölhetni	eszközölni
228	»	1	melyek	és
230	felülről	13	málva	málna
231	alólról	15	kórjerek	kórjelek
231	»	14	gyakan	gyakran
242	felülről	6	Dagadások	Dugulások
268	»	17	való	váló
281	»	7	hevesebb, lobos-,	hevesebb lobos-,
285	alólról	15	jelenik, meg gyors,	jelenik meg, gyors
287	»	18	tisztulni kezd	tisztulni kezd
303	felülről	1	Kiürülendő anyagok fen- akadása.	(ennek nagyobb betűvel kellene nyomva lenni)
312	»	17	havitisztulás	gyermekágyi tisztulás •
322	alólról	10	6.	5.
348	felülről	8	izesülésben, fájdalmak	izesülésbeni fájdalmak
348	»	7	vizkoli	vizkór
348	alólról	6	Görvélykór.	(ennek is más betűvel kel- lene nyomva lenni)
350	felülről	4	koszúnnyal	kór szúnnyal
350	»	11	elfájul	elfajul
355	alólról	5	a nyáron	nyáron a
381	felülről	7	lassan	lassú
425	»	17	beéje	beléje
425	»	16	szereket	szereket
428	alólról	15	állati mérgeket	állati mérgeket
440	felülről	8	eseteket	azon eseteket

2799 4657

UMSF